

DUE DATE SLIP**GOVT. COLLEGE, LIBRARY****KOTA (Raj.)**

Students can retain library books only for two weeks at the most.

BORROWER'S No.	DUE DATE	SIGNATURE

परिडतराज - काव्य - सङ्ग्रहः

(परिडतराजजगन्नाथविरचितानां पद्यगद्यमयानां
निखिलानां काव्यानां समुच्चयः)

उस्मानियाविश्वविद्यालयसंस्कृतविभागाध्यक्षेण

डा० आर्येन्द्रशर्मा

संपादितः

Check

हंबराबादनगरे

उस्मानियाविश्वविद्यालयस्य-

संस्कृतपरिषदा

प्रकाशितः

प्रथमं संस्करणम्

१९५८

SANSKRIT ACADEMY SERIES No. 2.

PANDITARĀJA-KĀVYA-SAṄGRAHA
(COMPLETE POETICAL WORKS OF
PANDITARĀJA JAGANNĀTHA)

Edited by
Dr. Aryendra Sharma,
*Head of the Department of Sanskrit,
Osmania University.*

THE SANSKRIT ACADEMY,
OSMANIA UNIVERSITY,
HYDERABAD-DECCAN,

All copyrights reserved.

First Edition 1958.

Price

Calico bound Rs. 8.00

Wrapper bound Rs. 6.00

Printed at the Osmania University Press, Hyderabad-7.

CONTENTS

१.	Introduction	pp. (i)–(xi)	
२.	Acknowledgements	(xi)	
३.	Bibliography	(xii)–(xiv)	
४.	गङ्गालहरी	१–९	
५.	अमृतलहरी	१३–१४	
६.	करुणालहरी	१७–२०	
७.	लक्ष्मीलहरी	२३–२७	
८.	सुधालहरी	३१–३४	
९.	प्रास्ताविकविलासः	३७–४८	} = मामिनीविलासः
१०.	शृङ्गारविलासः	५१–६६	
११.	करुणविलासः	६९–७१	
१२.	शान्तविलासः	७५–७९	
१३.	वासफविलासः	८३–८५	
१४.	रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि	८९–१९७	
१५.	प्राणान्तरणम् (जगदान्तरणम्)	१११–१२०	
१६.	अवशिष्टान्योक्तयः	१२३–१९०	
१७.	रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि (अवशिष्टांशः)	१९३–२०१	
१८.	Index of Verses and Prose Passages	२०५–२२८	
१९.	Errata	२२९	

INTRODUCTION

I. The present collection of Paṇḍitarāja's poetical works, published for the first time in a single volume, is based upon the following printed works and manuscripts:—

(1) GAṄĀLAHARĪ, edited with commentary by Lakshmana Shastri Panasikar and published by Nirnaya-sagara Press, Bombay, 1930

(2) GAṄĀLAHARĪ, edited with a Marathī translation by Shri D. G. Padhye and published as Poona Oriental Series No. 63, 1953 (Second Edition)

(3) AMṚTALAHARĪ, SUDHĀLAHARĪ, KARUṆĀ-LAHARĪ and LAKṢMĪLAHARĪ, published in the Kāvya-mālā Series, Nos. 1 and 2, Nirnavasagara Press, Bombay, 1929-1932.

(4) A MANUSCRIPT COPY OF VIṢNULAHARĪ, with Marathī translation, prepared by Shri D. G. Padhye (editor of No. (2) above) from the Marathī Journal Ārya-mitra (Vol. I, Nos. 7, 8, 9 and 10), and kindly lent to us. (See III (b), below.)

(5) BHĀMINIVILĀSA, edited with commentary by Dr. H. D. Sharma and published as No. 50 of the Poona Oriental Series, 1935.

(6) BHĀMINIVILĀSA, edited with commentary by Acyutaraya Modak and published by Nirnavasagara Press, Bombay, 1933.

(7) A MANUSCRIPT COPY OF ĀSAFAVILĀSA, kindly lent by Shri D. G. Padhye

(8) A MANUSCRIPT OF ĀSAFAVILĀSA, kindly lent by the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

(9) ĀSAFAVILĀSA, printed as an appendix to Muslim Patronage of Sanskrit Learning, Part I, by Shri J. B. Chowdhuri, Calcutta, second edition, 1954. (This is based on No. (8) above.)

(10) PRĀṆĀBHARAṆA, published in the Kāvya-mālā Series No. I, Nirnayasagara Press, Bombay, 1929.

(11) COPY OF A MANUSCRIPT OF JAGADĀBHARAṆA, preserved in the Collection of Ānandāśrama, Poona and kindly made available to us by the Trustees.

(12) RASAGAṆGĀDHARA, with Nāgeśa's Commentary, edited by Shri Mathuranatha Shastri and published by Nirnayasagara Press, Bombay, sixth edition, 1947.

(13) RASAGAṆGĀDHARA, with Nāgeśa's Commentary, edited by Pandit Gangadhara Shastri, and published by Braj B. Das and Co., Chowkhamba Sanskrit Book Depot, Banaras, 1903.

(14) A COLLECTION OF ABOUT 1400 ANYOKTIS ascribed to Paṇḍitarāja, printed in 1899 in the Telugu script (published by the Raja of Tuni, Vizag. Dt.).

(15) PAṆḌITARĀJAŚATAKAM (in Telugu script), edited by Shri B. Satyanarayana Sharma and Published by Āndhra Jātīya Maṇḍali, 1926.

(16) CITRAMĪMĀMSĀKHAṆḌANA, edited by Pandit Shivadatta and Lakshmana Shastri Panasikar and published by Nirnayasagara Press, Bombay, 1926.

II. This collection includes the following works of Paṇḍitarāja, in the order in which they are given:—

1. Gaṅgālaharī
2. Aṃṭalaharī
3. Karuṇālaharī (= Viṣṇulaharī)
4. Lakṣmīlaharī

- 5 Sudhālaharī
  - 6 Prāstāvika-vilāsa
  - 7 Śṅgāra-vilāsa
  - 8 Karuna vilāsa
  - 9 Śānta-vilāsa
- } (= Bhāminī-vilāsa)
- 10 Āsaṃ vilāsa
  - 11 Verses found exclusively in the Rasagangādhara
  - 12 Pranābharana and Jagadabharana
  - 13 Additional Anyoktis ascribed to Panditarāja (See I (14), above)
  - 14 Additional verses found exclusively in the Rāsa gangādhara (Owing to an oversight these were not included under No 11)

To the above is appended a complete index of verses and prose passages arranged in alphabetical order

III The following remarks with regard to some of the above works may be of interest

(a) The Gangālaharī (also called Piyūsalaharī) is traditionally believed to be the last work of Panditarāja. This, however, is rendered impossible by the fact that Panditarāja refers to his five Laharīs in the Rasagangādhara (सन्निविता पञ्च लहरी p 134, N S Press Edn), and further, that verses Nos 1, 15 and 21 of the Gangālaharī are quoted in the Rasagangādhara and verse No 2 in the Citrāmāmāsākhandana (Kāvya-mālā edition, 1926, p 17)

(b) The Viṣṇulaharī, as published in the Marathi Journal Āryamitra (see I (4), above), is identical with the Karunālaharī, except that the former omits six verses (Nos 37, 54, 56, 57, 58 and 59) found in the latter, and adds a 'phala sruti' as follows —

इमा वै विष्णुलहरी जगन्नाथन निमिताम् ।

य पठत तस्य सर्वत्र जायन्ते सर्वसम्पद ॥

(c) Prāstāvika vilāsa, Śṅgāra vilāsa, Karuna-vilāsa and Śānta vilāsa comprise the Bhāminī vilāsa. The num-

ber of verses in each of these four Vilāsas (for a detailed discussion regarding which, see Jagannātha Paṇḍita, by V. A. Ramaswami Sastri, P. 66) varies in different editions. The texts as included in the present collection are, with minor adjustments, based upon Dr. H. D. Sharma's edition of Bhāminī-vilāsa (see I (5), above), inclusive of the verses given in the Appendix.

(d) The Āsaḥa-vilāsa is a eulogy on Asaf Khan (died 1641), brother-in-law of Shahjahan and a patron of Paṇḍitarāja. It is not an elegy bewailing the death of Asaf Khan as supposed by Kane (History of Sanskrit Poetics, p. 132). Asaf Khan is mentioned twice in the Rasagaṅgādhara (verses No. 163 on p. 102 and No. 100 on p. 201 of the present collection, hereafter referred to as PKS = Paṇḍitarāja-Kāvya-Saṅgraha). The Āsaḥa-vilāsa, however, is so lacunary and ends so abruptly that it is not likely to be complete. Probably the major portion of the work is missing. The Rasagaṅgādhara quotes twice from the Āsaḥa-vilāsa, a verse (अस्योद्दाम०) on p. 46 (PKS, p. 83) and a prose passage (प्रतिबुद्धनिकरशिलातल etc.) on p. 417 (PKS, p. 83).

(e) Prāṇābharana and Jagadābharana are essentially identical. The former eulogizes King Prāṇanārāyaṇa of Kāmarūpa (Assam) (reigned 1633-1666), and the latter, King Jagatsimha of Udaipur (reigned 1628-1654 A.D.)¹.

Paṇḍitarāja has utilized one and the same work to eulogize two patrons, merely by changing names, titles and a few

1. The view that the Jagadābharana is a eulogy on Dara Shikoh (see Kane, History of Sanskrit Poetics, P. 311, Das Gupta & De, History of Sanskrit Literature, p. 566: Chaudhuri, Muslim Patronage to Sanskrit learning, Vol I, pp. 62-63 etc) is untenable. The last verse and the colophon of the Jagadābharana leave no doubt on this point:—

श्रीराणाकलिकर्णनन्दनजगत्सिंहप्रभोर्वर्णनम् ।

..... विनिर्मितं जगदाभरणस्य जगत्सिंहवर्णनम् ।

See p. 120 of PKS. See also verses No. 2, 5 and 23 of the Jagadābharana (PKS).

epithets in four verses (Nos. 2, 5, 23 and 53) and adding, in the case of the Prānābharana, three verses not found in the Jagadābharana (Nos 15, 16 and 33). Thus—

- Verse No. 2 जागर्तु क्षितिमण्डले चिरमिह श्रीकामरूपेश्वर । (Prānābharana)
जागर्तु क्षितिमण्डलोपरि जगत्सिंहो घराधीश्वर । (Jagadābharana)
- Verse No 5 दुग्धाब्धे भवता समो विजयते श्रीप्राणनारायण । (Prānābharana)
दुग्धाब्धे भवता समो विजयते श्रीकर्णजन्मार्णव । (Jagadābharana)
- Verse No. 23 नृतो निखिलभूसुरैर्जयति कामरूपेश्वरः । (Prānābharana)
नृतो निखिलभूसुरैर्विजयते जगत्केसरी । (Jagadābharana)
- Verse No. 53 सन्तुष्ट कमताधिपस्य कवितामाकर्ष्य तद्वर्णनम् । (Prānābharana)
श्रीराणाकलिकर्णनन्दनजगत्सिंहप्रभोवर्णनम् । (Jagadābharana)

Almost all the verses contained in Prānābharana-Jagadābharana are quoted in the Rasagangādhara (except Nos. 1, 2, 3, 10, 32 and 52), and here Panditarāja has utilised them to please a third patron, Shahjahan (possibly also Jahangir²)¹ Thus, *e.g.*, the verse माहात्म्यस्य परोऽवधि (PKS 112.5) would serve as a eulogy on Prānanārāyana, Jagatsimha or Shahjahan, according as the last word reads—

- श्रीप्राणनारायण (Prānābharana),
or श्रीकर्णजन्मार्णव (Jagadābharana),
or दिलीवरावल्लभ (Rasagangādhara)

Similarly, the verse द्विनेत्र इव वासव (PKS 115 23) would refer to Prānanārāyana, Jagatsimha and Shahjahan^(?), according as the last word reads— कामरूपेश्वर, जगत्केसरी or कोऽपि भूमीपति The rest of the verses are 'neutral' they could be used for eulogizing any one of his royal patrons

It is almost certain that the Jagadābharana was written earlier than the Prānābharana, since the latter contains three additional verses, and since Panditarāja is likely to

have migrated to Assam only after the death of Shahjahan in 1658, Jagatsimha having died four years earlier in 1654¹.

(f) The additional Anyoktis, 588 in number, have been selected from out of 1400 Anyoktis as printed in the Telugu text (see I, No. 14). The eliminated verses were found either included in the other works of Paṇḍitarāja, as published in the present collection, or they were found to be spurious because of their being ascribed to other poets in such anthologies as Subhāsitāvalī, Sūktimuktāvalī and Śārṅgadharapaddhati etc., which are prior to Paṇḍitarāja.

In spite of intensive elimination we fear that many spurious verses have found place in the 588 Anyoktis as printed in our collection. We ourselves found 33 Anyoktis which are ascribed to other poets or are anonymously quoted in the Padyāmṛtatarāṅgiṇī and the Padyaveṇī (published by J. B. Chowdhuri, 1941 and 1944 respectively = Saṁskṛta-Kośa-Kāvya-Saṅgraha, Vol. Nos. I and III). It is also clear from the style and diction of some of the verses that they are not likely to be Paṇḍitarāja's composition, although the majority of the Anyoktis could be easily from his pen.

We request our readers to help us in tracing other spurious verses so that we can eliminate them in the second edition. (The help, of course, will be duly acknowledged).

IV. Apart from these poetical works, the Rasagaṅgādhara, and the Cītramīmāṃsākhaṇḍana, Paṇḍitarāja is known to have written the following works:—

1. Manoramākucamardana
2. Yamunāvarṇanacampū (quoted in the Rasagaṅgādhara)
3. Ākhyāyikā (mentioned in the Rasagaṅgādhara on p. 58, N. S. Press edition).

1. Śrī Padhye in his edition of the Gaṅgālaharī says on page 33 that the Prāṇībharaṇa was written in 1627, and on page 34 that the Jagadābharaṇa was written in 1647. He has, however, supplied no evidence to corroborate his statements. See also Jagannātha Paṇḍita by V. A. Ramaswami Sastri, p. 70.

In addition to the above, the following works are also ascribed to Panditarāja:—

1. Kāvyaaprakāśa-tikā (see J. B. Chowdhuri, Muslim Patronage to Sanskrit Learning, pp 64-70; Descriptive Catalogue of MSS. in Mithila, Vol. II, Nos 24-25)
2. Śabdakaustubhaśānottejana
3. Ratumanmatha-Nāṭaka
4. Vasumatīparinaya-Nāṭaka
5. Allopanisad
6. Miscellaneous verses.

PANḌITARĀJA'S LIFE

V. (a) Panditarāja Jagannātha was a Tailanga Brāhmaṇa belonging to the Vengunādu (Veṅgināṭiṃ) Kula. His father was Peru Bhaṭṭa or Perama Bhatta and his mother Laksmī¹ He studied all the Śāstras under his father whom he refers to as 'Mahāguru' (PKS 89-3) and who had himself acquired proficiency in various Śāstras under Jñānendra Bhikṣu, Mahendra, Khandadeva and Śeṣa.² In the Mnoramā-kuca-mardana, as quoted by Mathuranatha Shastri in his Introduction to Rasagangādhara (Nirnaya-sagar Press, Sixth Edition) pp 48-49, Panditarāja mentions Śeṣavīreśvara as his guru, presumably in Vyākaraṇa.

(b) Panditarāja mentions, besides Dillinarapati,³ Dillīśvara,⁴ Dillidharāvallabha⁵ and Dillivallabha,⁶ five pat-

1 PKS 85, 89 3, and 120 53 According to Mahadeva Dikṣita, a commentator of Bhāminivilāsa, who claims to be the grandson of Paṇḍitarāja, the name of Paṇḍitarāja's father was Jagesvara Suri See B. Satvanarayana Sharma, Paṇḍitarāja Jīvitam p 3, and V. A. Ramaswamy Shastri, Jagannatha Pandita, p 11, foot note 2.

2 PKS 89 2 According to Nagesa, Śeṣa here refers to Śeṣavīreśvara. But since Paṇḍitarāja mentions Śeṣavīreśvara as his own guru, is it not more likely that by Śeṣa in the above verse is meant Śeṣa Śrīkṣma, the guru of Bhaṭṭoji Dikṣita who must have been a contemporary of Paṇḍitarāja's father?

3 PKS 106.212

4 PKS 190 79

5 PKS. 112.5, 114 15

6 PKS. 78.52

rons by name—Jahangir¹ (reigned 1605-1627 A.D.), Shah-jahan² (reigned 1628-1658 A.D.), Asaf Khan³ (Noor Jahan's brother, died 1641 A.D.), Jagatsimha of Udaipur⁴ (reigned 1628-1659 A.D.) and Prāṇanārāyaṇa of Kāmarūpa⁵ (Assam, reigned 1633-1666 A.D.). The epithets Dillīśvara etc. would seem to refer to Shahjahan (or/ and to Jahangir?).⁶ In one verse (PKS 201.102) he praises an unidentified King of Nepal (Nepāleन्द्रa).

On the basis of the dates of these patrons, it is safe to assume that the literary activity of Paṇḍitarāja extended from c. 1620 to c. 1660, as suggested by Kane in History of Sanskrit Poetics (p. 312).

(c) Paṇḍitarāja has criticised Appayya Dīkṣita in the Rasagaṅgādhara and the Citramīmāṃsākhaṇḍana and Bhaṭṭoji Dīkṣita in the Manoramākucamardana. Appayya Dīkṣita is known to have been born in 1520 (or 1523) and to have died in 1593 (or 1626). (See V. A. Ramaswamy Sastry, Jagannātha Paṇḍita, p. 21.) The literary activity of Bhaṭṭoji Dīkṣita extended, according to Kane (ibid, p. 312), from 1580 to 1630. These dates corroborate the dates given for Paṇḍitarāja's literary activity, who must have been considerably junior to both the Dīkṣitas.⁷

(d) Presuming that the well-known Lavaṅgī verses (PKS. 190. 582-588) are genuine (and there is nothing to show that they are not), the story that Paṇḍitarāja fell in

1. PKS. 200.95, where मुरदीन = जहाँगीर.

2. PKS. 83, first para; 85, last para; 101.150 (शाहजहाँ = शाहजहाँ).

3. Asafavilāsa (PKS. 83.85; PKS. 102.163, 201.100).

4. Jagadābharapa (PKS. 111-120), especially 111.2, 112.5, 115.23, 120.5.

5. Prāṇābharapa (PKS. 111.120), especially 111.2, 112.5, 114.15, 115.23, 117.33, 120.53.

6. There is no evidence to show that they refer to Dara Shikoh. See V. A. Ramaswamy Shastri, Jagannātha Paṇḍita, p. 55.

7. For further details, see Kane, History of Sanskrit Poetics p. 312, and V. A. Ramaswamy Shastri, Jagannātha Paṇḍita, pp. 21-23.

love with a Muslim girl in the Moghul Court may also be true.¹

(e) As Paṇḍitarāja himself says in the Bhāminī-vilāsa (PKS. 78.32), he spent his youth (navīnaṁ vayah) at the Moghul Court (Dillivallabhapānipallavatale) and his later life at Mathura or Banaras, according as we accept the reading "Madhupurī-madhye" or "Andhakaśāsanasya nagare." (Tradition supports the latter).²

(f) It is clear from the internal evidence that Paṇḍitarāja lived at the courts of four rulers—Jahangir, Jagatsīṁha, Shahjahan and Prānanārāyaṇa. Jahangir reigned from 1605 to 1627, and Shahjahan succeeded him in 1628. Jagatsīṁha became the ruler of Udaipur also in 1628. Shahjahan reigned for about 30 years. His death in 1658 was followed by a war of succession. Prānanārāyaṇa reigned from 1633 to 1666, except for a short break of two years (1659 to 1661) when he had to flee to Bhutan to escape capture at the hands of Miṣṣumla, Governor of Bengal.³ In all likelihood, therefore, Paṇḍitarāja spent the first few years of his literary activity at the court of Jahangir. After his death in 1627 all was not well at Agra, and Paṇḍitarāja probably migrated to Udaipur (court of Jagatsīṁha). There would be otherwise no occasion for him to write a eulogy on Jagatsīṁha. After things had settled down at Agra and Shahjahan become the ruler, Paṇḍitarāja probably returned to the Moghul court, perhaps at the invitation of Shahjahan. Apparently he remained at Agra until Shahjahan's death in 1658. The Rasagāṅgādhara and the Citramīmāṃsākhaṇḍana as well as the Āsafavilāsa must have been written during this period.⁴

1. For a full discussion regarding the Lavangī episode, see V. A. Ramaswamy Shastri, Jagannātha Paṇḍita, pp. 19-21.

2. See Paṇḍit Mathuranātha Shastri, Introduction to Rasagāṅgādhara (6th Edition), p. 47, fn. 9. The verse is undoubtedly genuine.

3. See V. A. Ramaswamy Shastri, Jagannātha Paṇḍita, pp. 59-61.

4. This is corroborated by the fact that we have a manuscript of Citramīmāṃsākhaṇḍana dated 1652-53 A.D. Citramīmāṃsākhaṇḍana was, of course, written after the Rasagāṅgādhara. See Kane, History of Sanskrit Poetics, p. 312.

It can be safely assumed that he migrated to Prāṇanārāyaṇa's court somewhere about 1658. But he could not have remained there for long, since in 1659 Prāṇanārāyaṇa himself had to flee to Bhutan. From the Assam Court Paṇḍitarāja appears to have gone to Banaras where he lived a quiet life of meditation and devotion.

(g) That Paṇḍitarāja spent his last days at Banaras rather than at Mathura, is not only supported by tradition, but would also seem probable, because it is hardly likely that he would return to the vicinity of Agra where political conditions were still unsettled. There is enough evidence to show that his father had his education and lived at Banaras. Paṇḍitarāja also must have spent his boyhood days there, and it would be only natural for him to return to Banaras, which was more or less his home, rather than to Mathura. We may also assume that he wrote the Manoramākucamardana and the Śabdakaustubhaśāṇottejana during this period. Banaras, rather than Mathura or Agra, would provide the necessary incentive and atmosphere for writing works on Grammar. The Bhāminīvilāsa, as is evident from the verse referred to above (PKS. 78.32), was compiled after Paṇḍitarāja had retired from a courtier's life.

(h) Thus, the sequence in which Paṇḍitarāja wrote the thirteen works would seem to be as follows:—

FIRST PERIOD: before joining Shahjahan's court—the five Laharīs and the Jagadābharāṇa.

SECOND PERIOD: at Shahjahan's Court—Āsafavilāsa, Rasagaṅgādhara and Citramīmāṃsākhaṇḍana.

THIRD PERIOD: at Prāṇanārāyaṇa's Court—Prāṇābharāṇa.

FOURTH PERIOD: at Banaras—Manoramākucamardana, Śabdakaustubhaśāṇottejana and Bhāminīvilāsa (compilation).

(1) The exact date of Panditarāja's death as well as of his birth cannot be ascertained. If we accept the tradition that he died an old man, we may roughly put his date of birth around 1590 and his death around 1670

ACKNOWLEDGEMENTS

We gratefully acknowledge the help rendered by the following

- 1 Dr S Bhagavantam, former Vice-Chancellor of the Osmania University and Vice-President of the Sanskrit Academy, for kindly placing at our disposal a printed copy of Panditarāja's Anyoktis (in Telugu script)
- 2 Shri D G Padhve, for kindly supplying us with a hand-written copy of the Āsafavilāsa and other material
- 3 The Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, for kindly lending to us their manuscript of the Āsafavilāsa
- 4 The Managing Trustees of the Ānandāśrama Poona, for kindly allowing us to copy their manuscript of the Jagadābharana

BIBLIOGRAPHY

- 1 Anyoktiasatkaśaṅgraha, ed by Pratibha D Trivedi, Bharatiya Vidyā Bhavan Series No II, Bombay, 1946
- 2 Anyoktistabaka of Vamsīdhara Mīśra, ed by J J Parikh, and R G Asti, Chunnīlal Gandhī Vidyā Bhavan, Surat, 1955
- 3 Bhāminivīlāsa, ed Dr Haradatta Sharma, Poona Oriental Series No 50 1935
- 4 Bhāminivīlāsa, ed Acyutaraya Modak, Nīrnaya Sagara Press, Bombay, 1894
- 5 Bhartṛhari Śatakatrāyam, Lakshmi Venkateswara Steam Press, Bombay, 1867
- 6 History of Classical Sanskrit Literature, M K Acharya, Tirumalai Temple Devasthanam Press, 1937
- 7 Descriptive Catalogue of MSS in Mithilā, Vol II ed K P Jayaswal, Bihar and Orissa Research Society, Patna, 1933
- 8 Gangālaharī, ed D G Padyhe, Poona Oriental Series No 63, 1953
- 9 Gangālaharī, edited with Commentary by Pandit Lakshmana Śastry Panashīkar, Nīrnayasagara Press, Bombay, 1930
- 10 History of Sanskrit Literature, Das Gupta and De, Vol I, Calcutta University, 1947
- 11 History of Sanskrit Poetics, P V Kane, 1951
- 12 Jagannātha Paṇḍita, V A Ramaswamy Sastry, Annamalai University Sanskrit Series No 8, 1942

13. Kane Memorial Volume, ed. P. K. Gode, Poona Oriental Series, 1941.
14. Kāvya-mālā Series, Nos. 1 to 14, Nirnayasagara Press, Bombay.
15. Kuvalayānanda, ed. Narayana Ramacarya, Nirnayasagara Press, Bombay, 1942.
16. Muslim Patronage to Sanskrit Learning, J. B. Chaudhuri, II Edition, Prācyā Vāṇī Research Series, No. 3, Calcutta, 1954.
17. Padyāmṛtatarāṅgiṇī, of Haribhāskara, ed. J. B. Chaudhuri, Calcutta, 1941.
18. Padyavenī of Veṇīdatta, ed. Chaudhuri, Prācyavāṇī Mandira Saṁskṛta Granthamālā, Vol. I, Calcutta 1944.
19. Pañcatantra, ed. Narayana Ramacarya, Nirnayasagara Press, Bombay, 1950.
20. Paṇḍitarāja Jīvitam, (Telugu), B. Satyanarayana Sarma, Albert Power Printing Press, Kakinada, 1926.
21. Rasagaṅgādhara, ed. Mathuranatha Sastri, Nirnayasagara Press, Bombay, 1947.
22. Sabhyālaṅkaraṇa, ed. J. B. Chaudhuri, Calcutta 1947.
23. Saṁskṛta-Kavi-Jīvitam, (in Telugu) Malladi Suryanarayana Sastri, Dhavaleswaram, 1910.
24. Sārṅgādhara-paddhati, MS. in the Osmania University Collection.
25. Subhāṣitaratnabhāṇḍāgāra, Nirnayasagara Press, Bombay, 1935.

- 26 Subhāṣitaratnakosa of Vidyākara Harvard University Press, 1957
- 27 Subhāṣitāvali, ed Peterson & Durgaprasad, Education Society Press, Byculla, Bombay, 1886
- 28 Suktimuktavali, ed E Kṛṣṇamacārya, Gaikwad Oriental Series No 82 Baroda, 1938
- 29 Sūktimuktāvali or Harihara Subhāṣita, ed Ram Chandra Jha Newspapers & Publications Press Patna, 1949

परिडतराज - काव्य - सङ्ग्रह :

(१) गङ्गालहरी

(१) गङ्गालहरी

समृद्ध सोभाग्य सकलवसुधाया किमपि तन
महंस्वर्यं लीलाजनितजगत खण्डपरशो ।
श्रुतोना सवस्य सुकृतमय मूत सुमनसा
सुधासौन्दर्य ते सलिलनग्नि न शमयतु ॥१॥

हरिद्राणा दम्ब दुरितमय दुर्वासनहृदा
द्रुत द्वारोन्मुखन सकृदपि गतो दक्षिणसरणिष ।
अपि द्रागाविद्याद्रुमदलनदीक्षागुहिर
प्रवाहस्ते धारा श्रियमयमपारा विशतु न ॥२॥

उदञ्ज्वलातण्डस्तु कपटहेरम्बाननी
कटाक्षव्याक्षेपवर्णजनितसक्षोभनिबहा ।
भवन्तु त्वद्गन्तो हरणिरसि गङ्गातनुभुव
स्तरङ्गा प्रोत्सुङ्गा दुरितभयभङ्गाय भवताम ॥३॥

तवालम्बादम्ब स्फुरदलघुगर्वेण सहसा
मया सर्वेष्वज्ञातरणिमथ नीता सुरमणा ।
इदानीमौवास्य भजति यदि भागीरथि तदा
निराधारो हा रोदिमि कथय केषामिह पुर ॥४॥

स्मृति याता पुतामकृतसुकृतानामपि च या
हरत्यन्तस्त्रा तिमिरमिष च द्राक्षतरणि ।
इय सा ते मति सन्मुरससेव्यसलिका
भनान्त सताप निविधमपि पाप च हरताम ॥५॥

अपि प्राग्य राज्य सृणमिष परित्यज्य मृत्प
दिनेलट्टानीर तव जननि तीर श्रियताम ।
सुधान स्वादीय सङ्कलभरन्नाप्ति पित्र
जनानभमानन्द परिहसति निर्वाणदमोम ॥६॥

प्रभाते स्नान्तीना नयतिरमणीना कचतनी
ग्नो यावन यान्ति तव तोयमूर्गमद ।
मृगास्तादव वमानि शतसहस्रं परिवृता
विभक्ति स्वच्छद रिमलदपुष्पो नदनवनम ॥७॥

स्मृत सद्य स्वान्त विरचयति शान्त सकृदपि
प्रगीत यत पाप अग्नि भवताप च हरति ।

इदं तद् भङ्गोति अवणरमणीयं खलु पदं
मम प्राणप्रान्तर्पदनकमलान्तर्विलसतु ॥८॥

यदन्तः खेलन्तो बहुलतरसंतोषभरिता
न काका नाकाषीश्वरनगरमाकाङ्क्षमनसः ।
निवासात् लोकानां जनिमरणशोकापहरणं
तदेतत् ते तीरं श्रमश्रमनपीरं भवतु नः ॥९॥

न यत् साक्षाद् वेदैरपि गलितभेदैरयसितं
न यस्मिन् जीवानां प्रसरति मनोवागवसरः ।
निराकारं नित्यं निजमहिमनिर्वासिततमो
विशुद्धं यत् तत्त्वं सुरतदिनि तत् त्वं न विपयः ॥१०॥

महादानैर्घ्यातिर्बहुविधितानैरपि च यन्
न लभ्यं घोराभिः सुविमलतपोराशिभिरपि ।
अविनश्यं तद् विष्णोः पदमखिलसाधारणतया
ददाना केनासि त्वमिह तुलनीया कथय नः ॥११॥

नृणामीक्षामात्रादपि परिहरन्त्या भवभयं
शिवायास्ते भूतैः क इह महिमानं निगदतु ।
अमर्षम्लानायाः परममनुरोधं गिरिभूवो
विहाय श्रीकण्ठः शिरसि नियतं धारयति याम् ॥१२॥

विनिन्द्यान्पुनस्तैरपि च परिहर्ष्याणि पतितै-
रवाच्यानि घातयैः सपुलकमपास्यानि पिशुनैः ।
हरन्ती लोकानामनवरतमेनासि किमतां
कदाप्यभान्ता त्वं जगति पुनरेका विजयसे ॥१३॥

स्खलन्ती स्यल्लोकादधनितलशोकापहतये
जटाजूटप्रणयी यदसि विनिबद्धा पुरभिदा ।
अये निर्लोभातामपि मनसि लोभं जनयतां
गुणानामेवायं तव जननि दोषः परिणतः ॥१४॥

जडानन्धान् पङ्गून् प्रकृतिवधिरानुक्तिविकलान्
ग्रहप्रस्तानस्ताखिलदुरितनिस्तारसारणीन् ।
निष्ठिर्भर्त्तिर्भुक्तानपि च निरयान्तनिपततो
नरानम्ब आतुं त्वमिह परमं भेषजमसि ॥१५॥

स्यभावस्वरूपां सहजशिशिराणामयमपा-
मपास्ते घातयति महिमा कोऽपि जगति ।

मुदा ॥ गायन्ति द्युतलमनवद्यद्युतिभूत
समासत्ताद्यापि स्फुटपुलकसान्द्रा सगरजा ॥१६॥

कृतशुद्धाधौघानय सपदि सतप्तमनस
समुद्धर्तुं सन्ति त्रिभुवनतले तीर्थनिवहा ।
अपि प्रायश्चित्तप्रसरपथातीनचरितान्
नरानूरीकर्तुं त्वमिय जननि त्व विजयसे ॥१७॥

निधान धर्माणा किमपि च विधान नवमुदा
प्रधान तीर्थानाममलपरिधान त्रिजगत ।
सनाधान बुद्धेरय सलु तिरोधानमधिया
अध्यामाधान न परिहरतु ताप तव धनु ॥१८॥

पुरो धावधाय द्विषणमदिराधूषितबुदा
महोपाना नानातरपतरलदस्य नियतम् ।
मर्मदाय मन्तु स्वहितशनहन्तुभञ्जियो
विषोक्तस्ते मानयंदिह करुपात क्षणमपि ॥१९॥

मदल्लीलालोललहृरिलुलिताम्भाजपटली-
स्त्रलत्पासुव्रातच्छुरणवितरत्फोडकुमरुधि ।
सुरस्त्रोवक्षोजसरवगुरुजम्बालजटिल
जल ते जम्बाल मम जननजाल जघतु ॥२०॥

समुत्पत्ति पद्मारमणपद्मपद्मामलनखान
निवास दग्धपप्रनिभटजटाजूटभवने ।
अथाय ध्यासदग पतितजननिस्तारणविधौ
न कस्मादुत्कर्षस्तव जननि जागर्ति जगति ॥२१॥

मगेभ्यो यान्तीना कथय तदिनीना क्तमया
पुराणा सहर्तुं सुरधुनि कपदोर्धिरुहे ।
कथा वा श्रीभर्तुं पदकमलमक्षालि सलिलै-
स्तुलालेशो यस्या तव जननि दीयेत क्विभि ॥२२॥

विघत्ता नि शङ्क निरवधि समाधि विधिरहो
मुख शेषे शेता हरिरविरत नृत्यतु हर ।
कृत प्रायश्चित्तंरलमय तपोदानयजनं
सवित्री कामाना यदि जगति जागर्ति भवतो ॥२३॥

अनाय स्नेहार्द्रा विगलितगति पुण्यगतिदा
पतन् विश्वोद्धर्त्री गदविगलित सिद्धमिषजम् ।

मुधासिन्धुं तृष्णाकुलितहृदयो मातरमयं
शिशुः संप्राप्तस्त्वामहमिह विदध्याः समुचितम् ॥२४॥

विलीनो वै वैवस्वतनगरकोलाहलभरो
गता दूता दूरं क्वचिदपि परेतान् मृगयितुम् ।
विमानानां त्रातो विदलयति वीर्योदिविषदां
कया ते कल्याणी यदवधि महीमण्डलमगात् ॥२५॥

स्फुरत्कामक्रोधप्रबलतरसंजातजटिल-
ज्वरज्वालाजालज्वलितवपुषां नः प्रतिदिनम् ।
हरन्तां संतापं कमपि भरुवुल्लासलहरि-
च्छटाश्चञ्चत्पायःकणसरणयो दिव्यसरितः ॥२६॥

इदं हि ब्रह्माण्डं सकलभुवनाभोगभवनं
तरङ्गैर्यस्यान्तर्लुठति परितस्तिन्बुकमिव ।
स एष धीकण्ठप्रवित्तजटाजूटजटिलो
जलानां संघातस्तव जननि तार्यं हरतु नः ॥२७॥

ब्रपन्ते तीर्थानि त्वरितमिह यस्योद्भूतिविधौ
करं कर्णं कुर्वन्त्यपि किल कपालिप्रभृतयः ।
इमं तं मामम्ब त्वमियमनुकम्पाद्रंहयसे
पुनानां सर्वेषामघमथनदर्पं हलपति ॥२८॥

इवपाकानां घातैरमितमिचिञ्जित्साविचलितै-
दिमुवतानामेकं किल सदनमेनःपरिपदाम् ।
मुदा मामुद्धतुं जननि घटयन्त्याः परिकरं
तव इलाषां कर्तुं कथमिव समर्थो नरपशुः ॥२९॥

न कोऽप्येतावन्तं खलु समयमारभ्य मिलितो
यदुद्धारादाराद् भवति जगतो विस्मयभरः ।
इतीमानोहं ते मनसि विरक्तं स्थितवती-
मयं संप्राप्तोऽहं सफल्यितुमम्ब प्रणय नः ॥३०॥

इववृत्तिव्यासङ्गो नियतमथ मिथ्याप्रलपनं
कुतर्केष्वभ्यासः सततपरपेशुन्यमननम् ।
अपि धावन्धावं मम तु पुनरेवैविधगुणा-
नृते त्वत् को नाम क्षणमपि निरोधेत घटनम् ॥३१॥

विशालाभ्यामाभ्यां स्मिह नयनाभ्यां फलमती
न याभ्यामालीढा परमरमणीया तव तनुः ।

अथ तु न्यक्कार श्रवणयुगलस्य त्रिपयमे
यदन्तर्नायातस्तव लहरिलीलाकलकल ॥३२॥

विमानं स्वच्छन्द सुरपुरमयन्ते मुकुतिन
पतन्ति द्राक् पापा जननि नरकान्त परवशा ।
विभागोऽय तस्मिन्नशुभमयमूर्तो जनपदे
न यत्र ■ लीलादलितभनुजाशेषकलुषा ॥३३॥

अपि घनन्तो विप्रानविरतमुशन्तो गुह्यसतो
पिबन्तो मेरेय पुनरपहरन्तश्च कनकम् ।
विहाय त्वय्यन्ते तनुमतनुवानाध्वरजुषा-
मुपर्यम्ब क्रीडन्त्यखिलचुरसभावितपदा ॥३४॥

अलम्ब्य सौरभ्य हरति सतत य सुमनसा
क्षणादेव प्राणानपि विरहशस्त्रक्षतभृताम् ।
त्वदीयानां लीलाचलितलहरीणां व्यतिकरात्
पुनीते सोऽपि ब्राह्महृ पवमानस्त्रिभुवनम् ॥३५॥

किमस्त सप्त्येके नियतमिह लोकार्थघटका
परे पूतात्मान कति च परलोकप्रणयिन ।
सुख शते मातस्तव खलु कृपात पुनरय
जगन्नाथ शश्वत् त्वयि निहितलोकद्वयभर ॥३६॥

भवत्या हि वात्याघमपतितपाखण्डपरिषत्-
परित्राणस्नेह इलययितुमशक्य खलु यथा ।
ममाप्यत्र प्रेमा दुरितनिवहेष्वम्ब जगति
स्वभावोऽय सर्वरमि खलु यतो दुष्परिहर ॥३७॥

प्रदीयान्तर्नृत्यसुरमयनलीलोद्भूतजटा-
तदाभोगप्रद्वललहरिभुजसतानविभुति ।
बिलक्रीडक्रीडजलडम्बककारमुभय-
स्तिरोयत्ता ताप त्रिदशतटिनीताण्डवविधि ॥३८॥

सर्वं त्वय्येवापितकुशलचित्ताभरमिम
यदि त्व मामम्ब त्यजति समयेऽस्मिन् सुविषमे ।
तदा विश्वासोऽय त्रिभुवनतलादस्तमयते
निराधारा चेय भवति खलु निर्व्याजकरुणा ॥३९॥

कर्पादुल्लस्य प्रणयमिलदर्पाङ्गयुवते
पुरारे प्रेङ्खन्त्यो मृदुलतरसीमन्तसरणौ ।

भवान्या सापत्यस्फुरितनयनं कोमलरुचा
करेणाक्षिप्तास्ते जननि विजयन्तां लहरयः ॥४०॥

प्रपद्यन्ते लोकाः कति न भवतीमत्रभवती-
मुपाधिस्तत्रायं स्फुरति यदभीष्टं वितरति ।
शपे त्रुभ्यं यातमम तु पुनरात्मा सुरधुनि
स्वभावादेव त्वय्यमितमनुरागं विधृतवान् ॥४१॥

ललाटे या लोकेरिह खलु सलीलं तिलकिता
तमो हन्तुं घत्ते तरुणतरमार्तण्डतुलनाम् ।
विलुम्पन्ती सद्यो विधिलिखितदुर्वर्णसराणि
त्वद्दीपो सन्मृत्ना भम हरतु कुत्स्नामपि शुचम् ॥४२॥

नरान् मूढांस्तत्तज्जनपदसमासस्तमनसो
हसन्तः सौल्लासं विकचकुमुदमग्रातमिपतः ।
पुनानाः सौरभ्यैः सततमलिनो नित्यमलिनान्
सखायो नः सन्तु त्रिदशतटिनोतीरतरवः ॥४३॥

यजनयेके देवान् कठिनतरसेवास्तवपरे
वितानध्यासकता यमनियमरस्ताः कतिपये ।
अहं तु त्वन्नामस्मरणभृतकामस्त्रिपयगे
जतज्जालं जाने जननि तूणजालेन सदृशम् ॥४४॥

अधिभ्रान्तं जग्मावधि सुवृत्तदग्मार्जनकृतां
ततां भेषः कर्तुं कति न कृतिनः सन्ति विव्धाः ।
निरस्तालम्बानामवृत्तमुकृतानां तु भवतीं
विनामुष्मिर्लोके न परमबलोके हितकरम् ॥४५॥

पयः पीत्वा भातस्तव सपदि यातः सहचरै-
विमूर्धैः संरन्तुं क्वचिदपि न विधान्तिमगमम् ।
इदानीमुत्सङ्गे मृदुपथनसंचारशिशिरे
चिरादुन्निद्रं मां सदयहृदये शायय चिरम् ॥४६॥

वधानं द्रागेव द्रष्टिमरमणीयं परिकरं
किरीटे बालेन्तुं नियमय पुनः पन्नगपणैः ।
न कुप्यस्त्वं हेलाभितरजनसाधारणतया
जगन्नाथस्यायं सुरधुनि समुद्धारसमयः ॥४७॥

शरच्चन्द्रश्वेतां शशिशकलश्वेतालमुकुटां
करं कुम्भाम्भोजे वरभयनिरासी च दपतीम् ।

सुधाधाराकाराभरणवसना शुभ्रमकर-

स्थिता स्वा ये ध्यायन्त्युदयति न तेषा परिभव ॥४८॥

दरस्मितसमल्लसद्भदनकान्तिपूरामृत-

भंवज्वलनभञ्जिताननिशमूर्जयन्ती नरान ।

चिदेकमयचन्द्रिकाचयचमत्कृति तन्वती

तनोतु मम श तनो सपदि शन्तनोरङ्गना ॥४९॥

मन्त्रमौलितमौषधमकुलित व्रस्त सुराणा गर्भं

व्रस्त सान्द्रमुधारसंविबलित गार्हस्मर्तप्रविभि

धोचिक्षालितकालियाहितपदे स्वर्लोककल्लोलिनि

स्व ताप तिरपायुना मम भवज्वालाबलीढात्मन ॥५०॥

पूते मागेन्द्रकृत्तिप्रमथगणमणिधनिनन्दीन्दुमुर्य

सर्वस्व हारयित्वा स्वमय पुरभिदि द्राक् पणीकर्नुकामे ।

साकूत हैमवत्या मुबुलहसितया श्रीभितायास्तवाम्ब

ध्यालोलोल्लासिबल्ललहरिनटपटोताण्डव न पुनातु ॥५१॥

द्विभूषितानङ्गरिपूतमाङ्गा

सद्य कृतानेकजनातिभङ्गा ।

मनोहरोत्तुङ्गचलत्तरङ्गा

गङ्गा ममाङ्गान्यमलीकरोतु ॥५२॥

इमा पीपूषलहरीं जगन्नाथेन निर्मिताम् ।

य पठेत तस्य सर्वत्र जायन्ते सुखसपद ॥५३॥

---

(२) अमृतलहरी

(२) अमृतलहरी

मात पातकपातकारिणि तव प्रात प्रयातस्तट
य कालिन्दि महेन्द्रनीलपटलस्निग्धा तनु वीक्षते ।
तस्यारोहति किं न घन्यजनुष स्वान्त नितान्तोल्लस-
श्रीलाम्भोधरवृन्दवन्दितरुचिर्देवो रमावल्लभ ॥१॥

नित्य पातकभङ्गमङ्गलजुषा श्लोकष्टकण्ठस्त्रिषा
तोषाना यमुने तव स्तवविधौ को याति वाचालताम ।
येषु द्वाग विनिमज्ज्य सज्जतितरां रम्भाकरान्भोरुह
स्फूर्जच्चामरबीजितामरपद जेतु वराको नर ॥२॥

दानान्ध्रीकृतमन्धसि धुरघटागण्डप्रणालीमिलद-
भृङ्गालीमुखरीकृताय नृपतिद्वाराय बद्धोऽञ्जलि ।
त्यक्कूले फलमूलशालिनि मम श्लाघ्यामुरीकुर्वतो
वर्त्ति हन्त मुने प्रयान्तु यमुने शीतश्वरा वासरा ॥३॥

अन्तर्भावितकपुञ्जमञ्जिम वहि स्निग्धेन्द्रनीलप्रभ
मातर्मे मुदमातनोतु करणावल्या भवत्या पय ।
पद रूपद्वयधारणादिव नृणामाचूडमामञ्जता
तत्काल तनुतेतरा हरिहराकारामुवारा तनुम् ॥४॥

तावत पापकदम्बडम्बरमिव तावत कृतान्ताव भय
तावत मानसपद्मसद्यनि भवभास्तेर्महानुत्सव ।
यावल्लोचनयो प्रयाति न मनागम्भोजिनीयन्मुजे
नृत्पसुङ्गतरङ्गभङ्गिहचिरो वारा प्रवाहस्तव ॥५॥

कालिन्दीति कदापि कौतुकवशात त्वन्नामवर्णानिमान
ध्यस्तानालपता नृणा यदि दरे खेलन्ति ससिद्धय ।
अन्तर्ध्वान्तकुलान्तकारिणि तव क्षिप्तामृते वारिणि
स्नाताना पुनरन्वह स महिमा केनाधुना वर्ण्यते ॥६॥

स्वर्णस्तेयपरानपेक्षरसिकाय पाय कणास्ते यदि
ब्रह्मघ्नान गुरुतल्पगानपि परिब्रातु गृहीनव्रता ।
प्रापदिप्तकुलंरल तदधुना मात परेताधिप-
प्रोदाहकृतिहारिहृतिमुचामग्रे तव श्रोतसाम् ॥७॥

पापं पापमपायहारि जननि स्वादु त्वदीयं पयो
 नार्यनायमनायनीमकृतिनां भूति दूशोः केशवीम् ।
 स्मरंस्मारमपारपुण्यविभवं कृष्णेति वर्णद्वयं
 चारंचारमितस्ततस्तव तटे मुक्तो भवेयं कदा ॥८॥

मातर्यारिणि पापहारिणि तव प्राणप्रयाणोत्तमं
 सम्प्राप्तेन कृतां नरेण सहतेऽवशां कृतान्तोऽपि यत् ।
 यद्वा मण्डलभेदनादुदयिनीश्चण्डल्युतिर्वेदना-
 दिचित्रं तत्र किमप्रमेयमहिमा प्रेमा यदौत्पत्तिकः ॥९॥

संज्ञाकान्तमुते कृतान्तभगिनि श्रीकृष्णनित्यप्रिये
 पापोन्मूलिनि पुण्यधात्रि यमुने कालिन्दि तुभ्यं नमः ।
 एषं स्नानविधौ पठन्ति खलु ये गिर्यं गृहीतव्रता-
 स्तानामग्नितसंख्यजन्मजनितं पापं क्षणादुज्जाति ॥१०॥

अयं पण्डितराजेन श्रीजगन्नाथशर्मणा ।
 स्तवः कलिन्दनन्दिन्या निर्मलो निरमीयत ॥११॥

(३) करुणालहरी

(३) करुणालहरी

विषोदता नाथ विधानलोपमे विषादभूमौ भवसागरे विभो ।
पर प्रतीकारमपश्यताञ्जना मयायमात्मा भवते निवेदित ॥१॥

भवानलज्वालविलुप्तचेतन शरण्य तेऽदृष्टिं शरण भयादयाम ।
विभाव्य भूयोऽपि दयामुघाम्बुध्रे विधेहि मे नाथ यथा यथेच्छसि ॥२॥

विहाय ससारमहामरुस्थलीमलीकदेहादिमिलन्मरीचिकाम् ।
कृपातरङ्गाकुलमन्मनोमृगो विगाडुमीश स्वयि गाढमीहने ॥३॥
त्वददृष्टिफुल्लाम्बुजमप्यमिर्गलम्भरन्दिनि स्यन्दनितान्तलम्पटः ।
मनोमिलिन्दो मम मुक्तचापलस्त्वदभ्यनीतान तृणाय मन्यते ॥४॥

जगत्त्रयत्राणविषो घृतघृत तषादृष्टिराजीवमपास्य ये जना ।
शरण्यमभ्यन मृगयन्ति यान्ति ते नितान्तमीशान कृतास्तदेहलीम् ॥५॥

रमामुल्लाम्भोजविकासनक्षमो जगन्त्रयोद्गोधविधानवीक्षित ।
कदा मदज्ञानविभावरीं हरे हरिष्यति त्वन्नयनारुणोदय ॥६॥

सुरानुरस्वान्तचकोरचुम्बिता समस्तसतापधपापनोदिनी ।
महानिशीये मम मानसे कदा स्फुरिष्यति त्वन्मुखनृन्दचम्बिका ॥७॥

सुपीवतापाण्डुरगण्डमण्डलप्रतिस्फुरत्कुण्डलताण्डवाद्भुतम् ।
गदाप्रज त्वन्मुखकुलपङ्कज कदा मदक्षणोरतियौभविष्यति ॥८॥

सुरापगातुङ्गततरङ्गचालिता सुरासुरानीकललाटलालिताम् ।
कदा दधे देव दयामृतोदधे भवत्पदाम्भोरुहधूलियोरणीम् ॥९॥

महाजबाश्छिन्नविषेकरश्मयो भवोद्धता देव मदक्षबाजिन ।
हरे समासाद्य तवादृष्टिमन्दुरामपास्तवेगा दधता सुशीलताम् ॥१०॥

पुरातनानां वचसामगोचर महेशितार पुरुषोत्तम पतिम् ।
अपास्य त त्वा निरपत्रपा सती सती मतिर्मे कथमन्यमेष्यति ॥११॥

न जाप्रता स्वप्नगतेन या मया समीहित ते कल्याणदादृते ।
गिर मदीया यदि वेत्सि तात्त्विकीं तदा जगन्नाथक मामुरीकुरु ॥१२॥

अपि दीनतर दयानिधे दुरवस्थ सकलं समुज्जितम् ।
अधुनापि न मा निभालयन् भजसे हा कथमश्मचितताम् ॥१३॥

सुमहन्ति जगन्ति बिभ्रतस्तत्र यो नाविरभून् मनापि ।
स कथं परमाप्त देहिना परमाणोर्मम धारणे श्रम ॥१४॥

नितरा विनयेन पृच्छते सुविचार्योत्तरमत्र यच्छ मे ।
करितो गिरितोऽप्यहं गृहस्त्वरितो नोद्धरसे यदद्य माम् ॥१५॥

न धनं न च राज्यसंपदं नहि विद्यामिदमेकमर्थम् ।
 मयि धेहि मनामपि प्रभो करुणाभद्रगितरद्गितां दृशम् ॥१६॥
 अयमत्यधमोऽपि निर्गुणो दयनीयो भवता दयानिधे ।
 यमतो फणिनां विधानलं किमु नानन्दयिता हि चन्दनः ॥१७॥
 क्षुधितस्य नहि त्रपास्ति मे प्रतिरथ्यं प्रतिगृह्यतः कणान् ।
 अकलद्रक यज्ञस्करं न ते भवदोयोऽपि यदन्यमृच्छति ॥१८॥
 नितरां नरकेऽपि सोदतः किमु हीनं गलितत्रपस्य मे ।
 भगवन् कुह सूक्ष्ममोक्षणं परतस्त्वां जनता किमालपेत् ॥१९॥
 नरके निजकर्मकल्पिता भजतो मे महतीरपि व्यथाः ।
 हृदमेकमसह्यमोक्षका यदनायं निगदन्ति मां विभो ॥२०॥
 मृगदन्तिमुखान् मया सह प्रतिरुद्धान् भवजालबन्धने ।
 तव मामपह्राय मुञ्चतः करुणा किं न भिनत्ति मानसम् ॥२१॥
 निरुपाधिजनातिहारिणं भगवंस्त्वामवगत्य तत्स्वतः ।
 कृतपुण्यचयावहेलनं कथमब्जेक्षण मामुपेक्षते ॥२२॥
 सततं निगमेषु शृण्वता वरद त्वां पतितानुपावनम् ।
 पुह पापमुपास्यसेऽनिशं स्वमि बिदवासधिया मया विभो ॥२३॥
 मुकृतं न कृतं पुरा कदाप्यथ सर्वं कृतमेव पुष्कृतम् ।
 अयुना गलितहिमा मया भगवंस्त्वां प्रति किं निगद्यताम् ॥२४॥
 भदकामविमोहमत्तरा रिपवस्त्वत्पुर एव तावकम् ।
 घृतनागङ्गदारिणन्दक प्रतिकर्षेति कथं न वीक्षते ॥२५॥
 अयि गर्तमुखे गतः शिशुः पथिकेनापि निवार्यते जघात् ।
 जनकेन पतन् भवार्णवे न निवार्यो भवता कथं विभो ॥२६॥
 मुकृतप्रिय माम्यधास्तु ते मुकृतिभ्यः सुखदस्य सुप्रिया ।
 अपि पापमविभ्रतस्तु मां तव विश्वभरनाम दुर्लभम् ॥२७॥
 बचनैः पर्यरिह प्रभो यदि रोयं समुपागतोऽसि मे ।
 मुखरं वृत्कोटिकल्मषं करुणाग्रे जगतोऽपसारय ॥२८॥
 अदि वीक्ष्य ददासि मत्कृतिं न मयैव प्रतिगृह्यते तदा ।
 मय चेन् निजमात्रायं प्रभो परितुष्टः निरसा यहामि तत् ॥२९॥
 पतितोऽप्यतिदुर्गन्तोऽपि तत्रवृत्तो निलिलागतां पदम् ।
 भवदोष इतीरयंस्त्वया दयनीयस्त्रपयैव केवलम् ॥३०॥
 मुहृतप्रवृत्तो जने खया वृत्त्या किं वृष्या वृषानिधे ।
 यदि मादृशि सा विधीयते तव कीर्तिर्वैद कीदृशी तदा ॥३१॥
 अयि शंखलालितः शिशुः प्रतिबुद्धो जनकेन साहस्यते ।
 न वदापि च कालितस्त्वया किमु साहस्यो भगवन् कुक्ष्यभिः ॥३२॥

अहमेव हि बोधदूषितो भगवस्त्वा समुपालभे मुघा ।
 रमणीविरहज्वरज्वलभ्रमृताशु कुमतिर्विनिन्दति ॥३३॥
 करुणाकर दुर्दशाकुल पतितालम्बन पापपञ्जरम् ।
 अमृताम्बुनिधे महाज्वर नहि जहद्या जगदीश जातु माम् ॥३४॥
 कटुजल्पनमल्पकस्य मे नहि ते कल्पयतु क्रुध विभो ।
 कुपितातुरबालभाषित किमु गृह्णन्ति मनाद् महाशया ॥३५॥
 भुजगाहितकल्पितध्वज स्फुरदाशाभुजगालिवेल्लितम् ।
 जटिलज्वरकुञ्जराङ्गकुश ज्वरजुष्ट न जहोहि जातु माम् ॥३६॥
 न वदामि न बुद्धुत मया कृतमित्युक्तिमिमा तु मे शृणु ।
 मम भीतिमनीनशद् विभो पतितोद्धारक माम तावकम् ॥३७॥
 अपि शर्वपितामहादिभिर्भजनीय पुरयोत्तमो हि य ।
 समुपालभमानमुद्धत धिगिमं मा धिगिमा धिय मम ॥३८॥
 अय सर्वमिद मयोञ्जित भवतोऽन्यन नहि किञ्चिदप्ये ।
 मम भानसगोचरोभवत्वरविन्दाक्ष स्थावभुत वपु ॥३९॥
 हरिनीलमयावनीतले धरधन्दाविपिने विलासिनि ।
 मणिमण्डपमध्यविस्फुरद्विबुधश्मार्हमूलमाश्रितम् ॥४०॥
 शिखिपिच्छमहामणिस्फुरन्मुकुटाकुञ्चितकान्तकुन्तलम् ।
 कमनीयतरालकावलिभ्रमणभाजिललाटसुम्बरम् ॥४१॥
 शरद्विस्तृतहोदरानन बलदम्भोजपलाशलोचनम् ।
 अरुणाधरकान्तिवन्तुरस्फुटदन्ताशुविकासिताम्बरम् ॥४२॥
 धरपाण्डुरगण्डमण्डलप्रतिसर्पत्कमनीयकुण्डलम् ।
 मणिमौक्तिकमञ्जुमञ्जरीमहनीयद्युतिरञ्जितभुति ॥४३॥
 पुष्पवर्तुलमौक्तिकावलीमुपमावेल्लितकान्तकन्धरम् ।
 हरिनीलगिरिद्युतिद्रुहा कमलामन्दिरवक्षसाञ्चितम् ॥४४॥
 धरणाञ्जनल्लावलिम्बिनीं भुजगाकारभुजान्तरागताम् ।
 निबिडाभ्रमिव क्षणप्रभा बहुदुत्फुल्लवनामलक्षजम् ॥४५॥
 मणिकङ्कणकान्तिमासल दरफुल्लाम्बुजसुन्दरद्युति ।
 पतितोद्धारणे दृढवत कमनीय करयोर्युग्म दधत् ॥४६॥
 धररत्नमयाद्गुलीयकावलिशोभामिलिताद्गुलीगणं ।
 मूढराकुलितेन वेणुना वशयत् प्राणमृता मन श्रुती ॥४७॥
 उदरद्युतिनिम्नगोच्छलल्लहरीरूपकरोमराजिकम् ।
 पशुपालविलासिनीलसप्रयनावर्षणनाभिनिम्नितम् ॥४८॥
 कनकव्रजगौरमम्बर दधतोऽद्वितयेन सुन्दरम् ।
 उदयन्मणिनूपुरप्रभासरणिश्रेणिजटालजानुकम् ॥४९॥

अरिगोपंगजेन्द्रगोपने दधता जाड्दधकतामलौकिकीम् ।
त्रिजगन्महनीयमूर्तिना वरजदधायुगलेन शोभितम् ॥५०॥

कुलिशाङ्कुशकम्बुसाम्बुजध्वजवक्राद्यभिरामलक्ष्मणा ।
अरणाशुणकोमलत्विषा कमनीयेन तलेन राजितम् ॥५१॥

विधिशवंमुखाभरस्फुरन्मुकुटोन्निरमणिप्रभाकुलम् ।
नखचन्द्रमपूखमूर्च्छिताखिलतापं पदयोर्युगं दधत् ॥५२॥

सरतः सरणौ सतो बहिः स्वपतो बालपतो गृहान्तरे ।
वपुरीदृशमोश तावकं हृदयालम्बनमस्तु मे सदा ॥५३॥ (कुलकम्)

नवनीरदनीलिमद्युतिर्नमनीयो निगमनिरन्तरम् ।
निरपे निपतन्तयाशु मां नयनेनापि सनाययेद् विभुः ॥५४॥

प्रणिपत्य विधे भवन्तमद्धा विनिबद्धाञ्जलिरेकमेव यावे ।
जनुरस्तु कुले कृषोवलानामपि गोविन्दपदारविन्दभाजाम् ॥५५॥

(४) लक्ष्मीलहरी

(४) लक्ष्मीलहरी

समुन्मीलघ्नोलाम्बुजनिकरनीराजितरुचा-
मपाङ्गाना भङ्गैरभृतलहरीश्रेणिमसृणं ।
हि या हीन दीन भृशमुदरलीन करुणया
हरिदयामा सा मामवतु जडसामाजिकमपि ॥१॥

समुन्मीलवन्त करणकरुणोद्गारचतुर
करिप्राणप्राणप्रणयिनि दृगन्तस्तव मयि ।
यमासाद्योन्माद्यद्विपनियुतगण्डस्थलगल-
न्मद्विलग्नद्वारो भवति सुखसारो नरपति ॥२॥

उरस्यस्य भ्रश्यस्कवरभरनिर्यत्सुमनस
पतन्ति स्वर्वाला स्मरशरपराधीनमनस ।
सुरास्त गायन्ति स्फुरिततनु गङ्गाधरमुखा-
स्तवाय दृक्पातो यदुपरि कृपातो विलसति ॥३॥

समीपे सगीतस्वरमधुरमङ्गो मृगदृशं
विदूरे दानान्धद्विरदकलभोद्दामनिनद ।
बहिद्वरि तेषा भवति ह्यहेपाकलकलो
दूगेषा ते येषामुपरि कमले देवि सदया ॥४॥

अगर्भरिन्द्राद्यैरिह परमपुण्यं परिचितो
जगज्जन्मस्थानप्रलयरचनाशिल्पनिपुण ।
प्रसर्पत्पीयूषाम्बुधिलहरिलीलाविलसितो
दृगन्तस्तेऽमन्द मम कलुषबुन्द दलयतु ॥५॥

नमन्मौलिश्रेणित्रिपुरपरिपन्थिप्रतिलसत
कपद्व्यावृत्तिस्फुरितफणिफूत्कारचकित ।
लसत्फुल्लाम्भोजभ्रविमहरण कोऽपि चरण-
श्चिर चेत्तदचारी मम भवतु बारीशदुहितु ॥६॥

प्रवालाना वीसागुररपि च लाक्षारुणरुचा
नियन्त्री बन्धूकञ्चुतिनिकरबन्धूकृतिपटु ।
नृणामन्तर्ध्वान्त निबिडमपहर्तुं तव किल
प्रभातश्रीवेद्या चरणरुचिरेषा विजयते ॥७॥

प्रभातप्रोन्मीलत्कमलवनसचारसमये
शिला किञ्जल्काना विदधति रज यत्र मृदुला ।

तदेतन् मातस्ते चरणमहणश्लाघ्यकहर्ण

कठोरा मद्वाणी कयमियमिदानीं प्रविशतु ॥८॥

स्मितज्योत्स्नामज्जद्विजमणिमयूखामृतक्षरं-

निधिञ्चन्तीं विश्वं तव विमलमूर्तिं स्मरति यः ।

अमन्दं स्थन्दन्ते चदनकमलादस्य कृतिनी

विविक्तो र्वकल्पाः सततमविकल्पा नवगिरः ॥९॥

शरी मायाबीजो हिमकरकलाक्रान्तशिरसौ

विषाधोर्ध्वं बिन्दुं स्फुरितमिति बीजं जलधिजे ।

जपेद् यः स्वच्छन्दं स हि पुनरमन्दं गजघटा-

मदभ्याम्यद्भृङ्गैर्मुखरयति वेश्मानि विदुषाम् ॥१०॥

स्मरो मामननामं त्रिजगदभिरामं तव पदं

प्रपेदे सिद्धिं यां कयमिष नरस्तां कथयतु ।

यया पातंपातं पदकमलयोः पर्वतचरो

हरो हा रोषार्द्रामनूनयति शैलेन्द्रतनयाम् ॥११॥

हरन्ती निःशङ्कं हिमकरकलानां रुधिरतां

किरन्तः स्वच्छन्दं किरणमयपीयूषनिरुम् ।

यिलुम्पन्तु प्रोढा हरिहृदयहाराः प्रियतमा

ममान्तःसन्तापं तव चरणशोणाम्बुजनखाः ॥१२॥

मिवान् माणिष्यातां विगलितनिमेषं निमिषता-

ममन्दं सौन्दर्यं तव चरणयोरम्बूधिमुते ।

पदालंकाराणां जयति कलनिषाणनपटु-

रुदञ्चभ्रूदामः स्तुतिवचनलीलाकलकलः ॥१३॥

मणिज्योत्स्नाजालनिजतनुरुचां मांसलतया

जटालं ते जङ्घामुलमघभङ्गाय भवतु ।

भ्रमन्ती यन्मध्ये वरदलितशोणाम्बुजरुचां

दृशा माला नीराजनमिव विद्यते मुररिपोः ॥१४॥

हरद् गवं सर्वं करिषतिकराणां मृदुस्रया

भृशं भाभिर्दम्भं कनकमयरम्भावनिरहाम् ।

लताज्जानुज्योत्स्नातरणिपरिणद्धं जलधिजे

सवोरद्वन्द्वं नः इलययतु भवोदञ्चरमयम् ॥१५॥

चलव्याणां बाध्वीं मणिगणत्रटालामधिवहन्

वसानः कौमुद्वं वसवमसनं बौस्तुमद्वयाम् ।

मुनिव्रातेः प्रातः शुषिवचनजातेरतिनूतं

नितम्बसते बिम्बं हसति नयमम्बाम्बरमणेः ॥१६॥

जगन् मिथ्याभूत मम निषदता चेद्वचसा-
 मभिप्रायो नाद्यावधि हृदयमध्याविशदयम् ।
 इदानीं विश्वेषा जनकमुदर ते विमृशतो
 विसदेह चेतोऽजनि गरुडकेतो प्रियतमे ॥१७॥

अनर्त्पर्वादीन्द्रैरणितमहापुक्तिनिबह-
 निरस्ता विस्तार क्वचिदकलयन्ती तनुमपि ।
 असत्स्यातिव्याख्याधिकचतुरिमाख्यातमहिमा
 बलान्ने लभ्येयं शुण्ठमसिद्धान्तसरणि ॥१८॥

निदानं भृङ्गारप्रकरणकरन्वस्य कमले
 महानेवालम्बो हरिनयनरोलम्बवरयो ।
 निदानं शोभाना निधनमनुतापस्य जगतो
 जवेनाभीति मे दिशतु तव नाभीसरसिजम् ॥१९॥

गभीराम्बुला प्रयमरसकल्लोलमिलिता
 विगाढा ते नाभीविमलसरसी गौर्मन मनाक् ।
 पदं यावन् ग्यस्यत्यहह विमिमर्गव सहसा
 नहि क्षेम सूते गुरुमहिमभूतेष्वविनय ॥२०॥

कुचौ ते दुग्धाम्भोनिधिकुलशिलामण्डनमणे
 हरेते सौभाग्यं यवि धुरगिरेश्चित्रमिह किम ।
 त्रिलोकीलावध्याहरणनवलीलानिपुणयो-
 र्ययोदसे भूय करमखिलनाथो मधुरिपु ॥२१॥

हरकोमलस्यन्मदननवदुर्गद्वयतुला
 दधत कोकद्वन्द्वद्विबभनदीक्षाधिगुरुताम् ।
 तवैतद् वल्लोज्ज्वलितमरविन्दाक्षमहिणे
 मम स्वान्तर्ध्वान्त किमपि च नितान्त गमयतु ॥२२॥

अनेकब्रह्माण्डस्थितिनियमलीलाविलसिते
 दयापीयूषाम्भोनिधिसहजसवासमबधने ।
 विधोश्चिन्तायामे हृदयकमले ते तु कमले
 ममाद्म मग्निस्तारस्मृतिरपि च कोणे निवसतु ॥२३॥

मृणालीना लीला सहजलवणिम्ना लघयता
 चतुर्णां सौभाग्यं तव जननि दोष्णा वदतु क ।
 लुठन्ति स्वच्छन्द मरकतशिलामासलरुच
 श्रुतीना स्पर्शा ये दधत इव कण्ठे मधुरिपो ॥२४॥

अलभ्य सौरभ्यं कविकुलनमस्या रुचिरता
 तथापि त्वद्वस्ते निवसदरविन्द विकसितम् ।

कलापे काव्यानां प्रकृतिकमनोयस्तुतिविधौ
 घृणोक्तर्षाधानं प्रषितमुपमानं समजनि ॥२५॥
 अनल्पं जल्पन्तु प्रतिहतधियः फल्लवतुलां
 रसज्ञामज्ञानां क इव कमले मन्यरयतु ।
 अरन्तु श्रीभिक्षावितरणवशीभूतजगतां
 कराणां सौभाग्यं तव तुल्यितुं तुङ्गरसनाः ॥२६॥
 समाहारः श्रीणां विरचितविहारो हरिदृशां
 परीहारो भक्तप्रभवभवसंतापसरणेः ।
 प्रहारः सर्वासामपि च विपदां विष्णुदयिते
 ममोद्धारोपायं तव सपदि हारो विमृशतु ॥२७॥
 अलंकुर्वाणानां मणिगणघृणोनां लवणिमा
 यदीयाभिर्भाभिर्भजति महिमानं लघुरपि ।
 सुपर्वधेणोनां जनितपरसौभाग्यविभवा-
 स्तवाद्गुल्यस्ता मे ददतु हरिचामेऽभिलषितम् ॥२८॥
 तपस्तेपे तीव्रं किमपि परितप्य प्रतिदिनं
 तव प्रीवालक्ष्मीलक्षपरिचयादाप्तविभवम् ।
 हरिः कम्बुं क्षुम्बत्यय वहति पाणौ किमधिकं
 वदामस्तत्रायं प्रणयवशतोऽस्य स्पृहयति ॥२९॥
 अभूदप्रत्यूहः सकलहरिदुल्लासनिविधि-
 विलीनो लोकानां स हि नयनतापोऽपि कमले ।
 तवास्मिन् धीमूढं किरति वदने रम्यवदने
 कृतो हेतोश्चेतो विधुरयमुदेति स्म जलधेः ॥३०॥
 मुखाम्भोजे अन्वस्मितमधुरकान्त्या विरसतां
 द्विजानां ते हीरावलिबिहितनोराजनरुचाम् ।
 इयं ज्योत्स्ना कापि स्वयदमुतसंदोहसरसा
 ममोद्यद्गद्गदध्वजवरतरुणतायं तिरयतु ॥३१॥
 कुलः कस्तूरीणां मुशमनिशमाशास्यमपि च
 प्रभातप्रोन्मोलप्रलिननिवहंरधुतचरम् ।
 बहन्तः सौरभ्यं मुदुगतिविलासा अम शिवं
 तव श्वासा नासापुटविहितवासा विदधताम् ॥३२॥
 शपोले ते बोलापितललितलोलालक्षणे
 विमुक्ता यस्मिन्सादभिलसति मुक्तायलिरियम् ।
 स्वशीयानां बन्धोद्धतमसहमानंरिष बलात्
 निवप्योप्यं कृष्टा तिमिरनिशुरम्बंविपुलता ॥३३॥
 प्रसादो घस्यायं नमवमितगोर्वाणमुकुट-
 प्रसपेऽग्न्योपनाभिश्चरत्तलपोठाचितविधिः ।

दृग्भोज तत् ते गतिहसितमत्तेभगमने
वने लोनेर्दीनं कथय कथमीयादिह तुलाम् ॥३४॥

दुरापा बुर्बुत्तर्दुरितदमने दारणभरा
दयाद्रा दीनानामुपरि दलदिन्दीवरनिभा ।
बहन्ती दारिद्र्यद्रुमकुलमुदारद्वविणदा
त्वदीया दृष्टिर्मे जननि दुरदृष्ट दलयतु ॥३५॥

तव श्रोत्रे फुल्लोत्पलसकलसौभाग्यजयिनी
सदैव श्रोतरायणगुणगणौघप्रणयिनी ।
रवैर्दीना लीनामनिशमवधानातिशयिनी
ममाप्यता वाच जलपितनये गौचरयताम् ॥३६॥

प्रभाजालं प्राभातिकदिनकराभापनयन
तदेव लव मे क्षिप्यत्यतु ताटद्वकमुगलम् ।
महिम्ना यस्याय प्रलयसमयेऽपि ऋतुभुजा
जगत पापपाय स्वपिति निरपाय तव पति ॥३७॥

निवासो मुक्तानां निबिडतरभीलाम्बुदनिभ
स्तवाय धम्मिलो विमलयतु मल्लोचनयुगम् ।
भृश यस्मिन् कालागुरुबहुलसौरभ्यमिवहं
पतन्ति शोभिसाधिन इव मदाया मपुलिह ॥३८॥

बिलनी ते पाद्वर्द्धयपरिसरे भक्तकरिणी
करोमोत्तरञ्चन्मणिकलशमुग्धास्यपलितं ।
निपिञ्चन्ती मुवतामणिगणजयैस्त्वा जलकर्ण
नमस्थामो दामोदरगृहिणि दारिद्र्यदलित ॥३९॥

अये मातलक्ष्मि त्वदरुणपदाम्भोजनिकट
लुठस्त बाल मामविरलयलद्वाप्यजटिलम् ।
मुधासेकस्निग्धंरतिमसृणमुग्ध करतलं
स्पृशन्ती मा रोदीरिति वद समाश्वास्यसि कदा ॥४०॥

रमे पद्मे लक्ष्मि प्रणतजनवत्पद्मलते
मुधाम्भोघे पुत्रि त्रिदशनिकरोपास्तचरणे ।
परे नित्य मातर्गुणमयि परब्रह्ममहिमे
जगन्नायस्याकर्णय मृदुलवर्णावलिमिमाम् ॥४१॥

(५) सुधालहरी

(५) सुधालहरी

उल्लास फुल्लपट्टकेरुहपटलपतन्मत्तपुष्पधयाना

निस्तार शोकदावानलविकलहृदः फोकसीमन्तिनीनाम ।

उत्पातस्तामसानामुपहतमहसा चक्षुषा पक्षपात

सघातः कोऽपि धाम्नामयमुदयगिरिप्रान्ततः प्रादुरासीत् ॥१॥

पथत्रोहोद्वराणां घवलितहरितामन्दवीनां धुतीनां

इषं द्राग द्रावयन्तो विदलदरुणिमोत्रेकदेदीप्यमाना ।

सूरादेवाग्न्यकाराघितधरणितलद्योतने बद्धदीक्षा-

स्ते दैन्यध्वसदक्षा मुवमुदयदिनोद्वेलदुष्का विशन्तु ॥२॥

प्रातामीवार्तलसा प्रतिदिनविहितानेकगोर्वाणरक्षा

भवतानां कल्पवृक्षा स्फुरदनलगतस्वर्णभासा सवृक्षा ।

लोकलोभात्तदीक्षा नलिनपरिपदां वत्सोभाप्यलाक्षा

बुद्धं तप्यसदक्षा मम रविकिरणा सन्स्वयाना विपक्षा ॥३॥

प्रालेपानां कराला कवलितजयतीमण्डलध्वान्तजाला

प्रातस्वल्लोकपाला विदलदरुणिमक्षिप्तबालप्रबाला ।

विशिलभ्यत्कोकबालाज्वरहरणभवत्कीर्तिजालजंढाला

ध्योमप्याप्तौ विशालास्तवपि दधतु शिव भास्वतो भगनुमाला ॥४॥

निभिद्य क्षमारुहाणामतिघनमुवर येषु गोत्रा गतेषु

द्राघिष्ठस्वर्णदण्डभ्रमभूतमनसो हन्त धित्सन्ति पावान् ।

मै सभिन्ने बलाप्रप्रचलहिमकण दाडिमोवोजबुद्धधा

चञ्चूचाञ्चल्यमञ्चन्ति च शुक्लशिवस्तेऽश्व पान्तु भानो ॥५॥

अहिम क्रीडोचिताना सरसिरुहलसन्मम्बिराणां प्रभाते

प्रोद्धाटय द्राक कपाटान्यथ कुमुदगूहान् मुद्रयन्तो विमुस्तान् ।

सिञ्चन्त किं च भूमीतलमखिलमपि क्षुण्णकाशमीरनीरै

पायासु श्रोतपयोर्विरचनपटव पथबन्धो करा न ॥६॥

प्रालेपा हिङ्गुलीनामिव धरणिभुजाभञ्जसौषाप्रमौलि

ध्वजेषु क्षमारुहाणामभिनवविदलत्पल्लवोल्लासलीला ।

प्रौढप्रालेयपुञ्जोपरि चित्तदिराडगारभारा इवारात्

पारावारान् प्रपान्तो दिनकरकिरणा मङ्गल न कृवीरन् ॥७॥

कीलालं कुडकुमानां निखिलमपि जयञ्जालमेतन् निषिक्त

मुक्ताश्चोभत्तभृङ्गा विदलितकमलश्रीङकारागूहेभ्यः ।

उत्सृष्टं गोसहस्रं बहलकलकलः श्रूयते च द्विजानां
भाग्यवंन्दारकाणां हरिहमहरिता स्रूयते पुत्ररत्नम् ॥८॥

या सूते सर्वभूतेष्वनुदिनमुदये चेतनाया विलासान्
पान्ती सायं निकायं जलनिधिजठरं संजरोर्हति सद्यः ।
अत्ययं वर्धयन्ती मणिगणसुपमासंपदं रत्नसानोः
सा नो भानोः प्रभा नो नयनसरणितो दूरतो जातु यातु ॥९॥

नीहारैर्नौरजानां निविडतमतमोराशिभिलोचनानां
श्रौतस्मात्प्रियाणामपि खलु निशया नाशमालक्ष्य दूरान् ।
सद्यः सिन्धोः सकाशादधिकतरजवेनागता वासवाशा-
माशापाशानशेषानपहरतुतरां तीक्ष्णभानोः प्रभा नः ॥१०॥

शीते शोकं शशाङ्के कृशतमरचितामाशु नाशं निशायां
धिककारं ध्वान्तवर्गे कुमुदपरिपदि प्रोद्गमं दीनतायाः ।
पाण्डित्यं पुण्डरीकेष्वनुदिनमधिकां कान्तिमाशासु तन्व-
धन्वञ्चतयन्वहं घामुपसि करुणया विश्वबन्धो विवस्वान् ॥११॥

स्वापं स्वापाकुलानां गदमय गदिनामन्धकारं त्रिलोभ्याः
पापं पापाविलानां सपदि परिहरभ्रागतो वासवाशाम् ।
नित्यप्रस्थानलीलाकुपितकमलिनीनर्मनिर्माणकर्मा
विश्वार्तिप्राणधर्मा गगनमणिरसौ पातु क्षर्मानिशां यः ॥१२॥

अस्तनीरं नदीनामनुदिनमुदये बिम्बिता ये समन्ताद्
गोर्वाणाद्रेरुदञ्चन्मणिगणजटिलां मेदिनीं वशयन्ति ।
विप्रप्रोक्षिप्तसन्ध्याञ्जलिजलकणिकात्रालमाकाशमप्ये
माणिक्यव्रातयन्तो मम मिहिरकरा भान्धमुग्मूलयन्तु ॥१३॥

प्रत्यप्रोडाः प्रगल्भा युवतिपरिधयः प्रोषितप्राणनाया
यस्मिन्प्रस्ताद्रिभौलेरपरिमणिमयच्छत्रलोलां वधाने ।
सप्राप्तं सप्रसादं परिणतकर्णं लोचनान्नुत्तिषन्ति
स्येभानं स प्रियाणां घटयन्तु नगवान् दधिनीवस्तनो वः ॥१४॥

अन्तर्धावापूयिष्योरधिरजनि भूतानन्यकारानुद्वारान्
विद्राप्य द्वाक् सदीर्घरिष्य जगदरुणं शोषिनेयं विषयते ।
सायं प्रातश्च सन्ध्याञ्जलिमवनिपुराः सम्प्रपश्यन्ति पत्नं
तत्नं वरमं विदेतन् मम परमहृते देवतार्यं नमोजन्तु ॥१५॥

प्राणं त्रिपिष्टपानां तरणमय पयस्नोमताम्यतनूनां
गच्छन्तानामनवर्यं त्रिगुणमयनया यन् प्रयाणां गुरीयम् ।
तन् तादृक् तुन्विस्वायास्तद्वनरतमसन्नतेरन्नाहृत् स्वां
तेभ्यस्तोषयताम्रीकरचयगुरिम प्रायतां तीक्ष्णभानोः ॥१६॥

गोर्वाणप्रामणीभिर्गगनतलगतैर्गोभिर्दगीयगाभि-

गन्धर्वैश्चापि गीता गुणगणगरिमोदगारिगायासहस्रं ।

गाहगाह गृहालीर्यतिकगदिना गन्धयन्तो गदाति

ग्लानिप्राम ग्रसन्ता ग्रहश्चिगुरवो गोपतेर्गोविलासा ॥१७॥

जीवातुर्जाड्यजालाधिकजनितरजा तप्तजाम्बूनदाम

जडधाल जाड्यकाना जलधिजठरतो जृम्भमाण जगत्याम् ।

जीवाधान जनानां जनकमय रसो जीवर्जवानृकादे-

ज्योतिर्जाड्यत्यमान जलजहितकृनो जायता यो जयाय ॥१८॥

प्रातर्निर्गत्य गोभि सह दक्षिणपथे सचरन्त्योऽहिंन ताभि

साक साय निकाय प्रति पुनरपि या सम्प्रयातु त्वरन्ते ।

यासा दिव्यप्रभावस्त्रिजगदघवनश्रेणिदाहकदाव-

क्षेम तन्वन्तु ता व शिषमयवजुषो वासरेदस्य गावः ॥१९॥

वृन्दैर्गन्धारकाणा वनजतनूजुषा रक्षसा च क्षपान्ते

गन्धर्वाणा धुरीणं प्रणतमहिवरं किन्नरैर्यन नरैश्च ।

विद्या हृद्या निजेभ्यो वितरद्विरत वीतिभिर्पिपयद द्या-

मद्यादाद्यामविश्राभिवमुदयगिरेरुद्यवर्कस्य विन्धम् ॥२०॥

आपायोजातनायु क्षणलवघटिकाद्यात्मक कालचक्र

प्राहु पूर्वं पुराणागमविषयविदो यस्य लीलाविलासम् ।

भावाता षड विकारानय खलु गतिभिर्यश्च नित्य प्रसूते

स प्रात पौरुषे परिलसति हरिन्मण्डले चण्डभानु ॥२१॥

अद्भुतानि ब्राह्मणानामुपति हिमभरासङ्घाती भद्रपुराणि

ध्यालस्य द्राक प्रयाता रिपुजनितश्चेवारणा वासवाशाम ।

धर्मध्वसोद्दुराणामसिलमपि कुल जसत शोभितश्मा

यस्माज मे हरन्तु त्वरितमघभिदो भानवश्चण्डभानो ॥२२॥

विश्रान्ति ब्राह्मणाना सुखमतिशयित कामिना स्थायिलीला-

मम्भोजाना प्रबोध कुसुमपरिपदा यश्चिकीर्षन् दयार्द्रः ।

निर्यात्यन्त समुद्र सकलमपि नृणा भारमाधाय वह्ना-

यह्नापाट्नामधीश स भवतु भवता भूयसे मङ्गलदाय ॥२३॥

द्रागाहृत्य प्रभाते रजनिहिमवत कौमुदी कौतुकेन

प्रोद्यत्प्रौढानुकम्पा पुनरपि खलु ये सायमुज्जीवयन्ति ।

आरुण्ये पल्लवानामय गुरुचरणा शक्रगोपावलीना

ते युष्मद्भावलीना दिनकरकिरणा क्लान्तिमुन्मूलयन्तु ॥२४॥

द्रागद्वैतं वितन्वस्त्रिभुवनमभितः कौटकुमीनां छतीनां
 न्यक्कुर्वन् भान्द्रमुद्रामय रजनिहजां कोकसीमन्तिनीनाम् ।
 तन्त्रान्धानान्घ्यसिन्धोरिह वितततरैरुद्धानं कराग्रः
 स्वान्तध्वान्तं धुनोतामुदयगिरिशिरश्चुम्बि भातंष्टविम्बम् ॥२५॥

शुद्धं ब्रह्मालवालं प्रकृतिशर्बलितं यस्य मूलं करास्त-
 द्राधिष्ठस्त्वर्णशाखा विकसदरुणिमा पल्लवानां विलासः ।
 नीलं ध्योमालिमाला सुरसफलभरो धर्मकामार्थमोक्षाः
 स धीमान् वाञ्छितार्थं वितरतु सततं सूर्यकल्पद्रुमो यः ॥२६॥

नीहारं निम्नगाभ्यो निखिलनयनतो नीरजेभ्यश्च निद्रां
 मीडेभ्यो मीडजानां निकरमुषसि ये नित्यगुद्रासयन्ति ।
 सायं तेष्वेव तेषां पुनरपि घृणया कल्पयन्ते च वासं
 ते यः सन्तु प्रयासं घृणिघनघृणयो हन्तुमाबद्धकक्षाः ॥२७॥

संहृत्य द्राग् बहिःस्थं तिमिरकुलमयाभ्यन्तरं हर्तुकामा
 रन्ध्रालीभिर्गुहाणामुदरमनुदिनं येऽविशद्रकं विशन्ति ।
 भानोस्तेऽमी हृषीकाण्यलिलतनुभृतां हर्षयन्तो हितेहा
 हृद्रोगं संहरन्तां हिममहिमहृतो हेमदृष्टाः करा नः ॥२८॥

ऋद्दमाण्डं मण्डयन्तो विषति घलयिनो मण्डलैरण्डजानां
 पाण्डान् दण्डयन्तो वनुतनुजनृपां शोभिताखण्डलाशाः ।
 ये पण्डान् पौण्डरीकान् विदलयितुमयोद्दण्डपाण्डित्यभाज-
 स्ते घण्डांशोरघण्डास्त्वरितमिह कराः पाण्डुतां सण्डयन्तु ॥२९॥

ऊर्ध्वं पापावलिभ्यः स्थित इति जगदे यस्य वेदैरुदास्या
 निम्नः कप्यासनार्भं खलु सहचरतां नेत्रयोः पुण्डरीकम् ।
 नेष्णावुक्षताम यस्य द्रुतकनकनिभश्मधुकेशाखिलाद्रयः
 सोऽयं सर्वान्तरात्मा तव दिशतुतरां वासरेतः शिवानि ॥३०॥

(६) प्रास्ताविकविलासः

(६) प्रास्ताविकविलासः

दिगन्ते ध्रूयन्ते मदमलिनगण्डा करटिन
करिण्य कारुण्यास्पदमसमशीला खलु मृगा ।
इदानीं लोकेऽस्मिन्ननुपमशिलाना पुनरय
नखाना पाण्डित्य प्रकटयतु कस्मिन् मृगपति ॥१॥

पुरा सरसि मानसे विकचसारसालिस्खलत-
परागसुरभीकृते पमसि यस्य यात वय ।
स पल्लवजलेऽधुना मिलवनेकभेकाकुले
मरालकुलनाथक कथय रे कथ वर्तताम ॥२॥

तृणालोलविलोचने कलयति प्राचीं चकोरीगणे
मौन मुञ्चति किं च कंरवकुले कामे धनुर्धुन्यति ।
माने मानवतीजनस्य सपदि प्रस्थातुकामेऽधुना
घात किं नु विधौ विधातुमुचितो धाराधराडम्बर ॥३॥

अयि दलदरविन्द स्थवमान मरुद
तव किमपि लिहन्तो मञ्जु गुञ्जन्तु भृङ्गा ।
दिशि दिशि निरपेक्षस्तावकीन विवृण्वन
परिमलमयमयो आश्रयो गणवाह ॥४॥

समुपागतवति देवादवहेला कुटज मधुकरे मा गा ।
मकरन्दतुन्दिलानामरविन्दानामय महामास्य ॥५॥

तावत कोकिल विरसान यापय दिवसान् धनान्तरे निवसन् ।
यावन् मिलदलिमाल कोऽपि रसाल समुल्लसति ॥६॥

नितरा नीचोऽस्मीति त्व खेद कूप मा कदापि कृया ।
अत्यन्तसरसहृदयो यत परेषा गुणग्रहीतासि ॥७॥

कमलिनि भलिनीकरोषि चेत
किमिति बकंरवहेलितानभिज्ञं ॥
परिणतमकरन्दमार्मिकास्ते
जगति भवन्तु चिरायुषो मिलिन्दा ॥८॥

येनामन्दमरन्दे दलदरविन्दे दिमान्यनायिपत ।
कुटजे खलु तेनहा तेने हा मधुकरेण कथम् ॥९॥

अयि मलयज महिमायं कस्य गिरामस्तु विषयस्ते ।
उद्गिरतो, यद् गरलं फणिनः पुष्पासि परिमलोद्गारः ॥१०॥

पाटोर तव पटोयान् कः परिपाटीमिमामुरीकर्तुम् ।
यत् पिषतामपि नृणां पिष्टोऽपि तनोषि परिमलः पुष्टिम् ॥११॥

मोरक्षोरविवेके हंतालस्यं त्वमेव तनुषे चेत् ।
विश्वस्मिन्नधुनान्यः कुलव्रतं पालयिष्यति कः ॥१२॥

उपरि करवालधाराकाराः क्रूरा भुजङ्गमपुङ्गवात् ।
अन्तः साक्षाद् द्राक्षावीक्षागुरवो जयन्ति केऽपि जनाः ॥१३॥

स्वच्छन्दं बलदरविन्द ते मरन्दं
विन्दन्तो विदधतु गुञ्जितं मिलिम्बाः ।
आमोदानथ हरिदन्तराणि नेतुं
नैवान्यो जगति समोरणात् प्रवीणः ॥१४॥

याते मय्यचिरान् निदायमिहिरज्वालाज्ञतैः शुष्कतां
गन्ता कं प्रति पान्यसंततिरसो संतापमालाकुला ।
एवं यस्य निरन्तराधिपटलं नित्यं वपुः क्षीयते
धन्यं जीवनमस्य मार्गसरसो धिग् वारिधीनां जनुः ॥१५॥

आपेदिरेऽम्बरपथं परितः पतङ्गा
भुङ्गा रसालमुकुलानि समाश्रयन्ति ।
संकोचमञ्चति सरस्वयि बीमदीनो
मीनो नु हन्त कतमां गतिमभ्युपेतु ॥१६॥

मधुप इव मास्तेऽस्मिन् मा सौरभलोभमम्बुजिनि मंस्याः ।
लोकानामेव मुदे महितोऽप्यात्मानुनाथितां नीतः ॥१७॥

गुञ्जति मञ्जु मिलिम्बे मा भालति मीनमुपयासीः ।
शिरसा वदान्यगुरवः सादरमेनं वहन्ति सुरतरवः ॥१८॥

यंस्त्वं गुणगणवानपि सतां द्विजिह्वंरसेध्यतां नीतः ।
तानपि वहसि पटोरज किं कथयामस्त्वदोयमौघत्यम् ॥१९॥

अपनीतपरिमलान्तरकचे पवं न्यस्य देवतरुकुसुमे ।
पुष्पान्तरेऽपि गन्तुं याञ्छसि चेद् भ्रमर धन्योऽसि ॥२०॥

तदिनि चिराय विचारय विन्ध्यभुवस्तव पथिप्रायाः ।
शुष्यन्त्या अपि युक्तं किं खलु रय्योदकादानम् ॥२१॥

पत्रफलपुष्पलक्ष्म्या कदाप्यदृष्ट वृत च खलु शूकं ।
उपसर्पेभ्यो भवन्त वर्वुर वद कस्य लोभेन ॥२२॥

एकस्त्व गहनेऽस्मिन् कोकिल न कल कदाचिदपि कुर्या ।
साजात्यशङ्कयामी न त्वा निघ्नन्ति निर्दया काका ॥२३॥

तरकुलमुष्पमापहरा जनयन्ती जगति जीवजातातिम ।
केन गुणेन भवानीतात हिमानीमिमा बहसि ॥२४॥

कलभ तवान्तिकमागतमलिमेन मा कदाप्यवशासी ।
अपि बानसुन्दराणा द्विपथुर्याणामय शिरोधार्य ॥२५॥

अमरतरुक्षुमसौरभसेवमसपूर्णसकलकामस्य ।
पुष्पान्तरसेवेय अमरस्य विडम्बना महती ॥२६॥

पृष्टा खलु परपृष्टा परितो दृष्टाश्च विटपिन् सर्वे ।
माकन्द न प्रपेदे मधुपेन तपोपमा जगति ॥२७॥

तोयैरल्पैरपि करुणया भीमभामौ निदाघे
मालाकार व्यरचि भवता या तरोरस्य पुष्टि ।
सा किं वाक्या जनयितुमिह प्रावृष्येणेन वारा
धारासारानपि बिकिरता विश्वतो वारिदेन ॥२८॥

आरामाधिपतिर्विवेकविकलो नून रसा नीरसा
धात्याभि परुषीकृता दश विशद्वण्डातपो दु सह ।
एव धम्बनि चम्पकस्य सकले सहारहेतावपि
एव सिञ्चन्नमृतेन तोयद कुतोऽप्याविष्कृतो वेवसा ॥२९॥

न यत्र स्येमान दधुरतिभयभ्रान्तनयना
गलहानोद्रेकभ्रमदलिकदम्बा करटिन् ।
लुठन्मुक्ताभारे भवति परलोक गतवतो
हरेरद्य द्वारे शिव शिव शिवाना कलकल ॥३०॥

दधान प्रेमाण तरुण समभावेन विपुला
न मालाकारोऽस्तावकृत करुणा बालवकुले
अयं तु द्रागुद्यत्कुमुदनिकराणा परिमलै-
दिगन्तानातेन मधुपकुलशङ्करभरितान् ॥३१॥

मूल स्यूलमतीव बन्धनदृढ शाला शत मासला
वासो दुर्गमहीधरे तरुपते कुत्रास्ति भीतिस्तव ।

एकः किंतु मनागर्थं जनयति स्वान्ते ममाधिज्वरं
ज्वालालीवलयीभवक्षकरुणो दावानलो घस्मरः ॥३२॥

श्रीष्टमे भीष्मतरंः करैर्दिनकृत्त दग्धोऽपि यश्चातक-
स्त्रां ध्यायन् घन चासरान् कथमपि द्राघीयसो नीतवान् ।
दंवाल् लोचनगोचरेण भवता तस्मिन्निदानौ यदि
स्त्रीचक्रे करकानिपातनकृपा तत् फं प्रति ब्रूमहे ॥३३॥

इयवहनजटालज्वालजालाहतानां
परिगलितलतानां म्लायतां भूषहाणाम् ।
अपि जलधर शैलध्रेणिद्गुग्गेषु तोयं
धितरसि बहु कोऽयं श्रीमदस्तावकीनः ॥३४॥

शृण्वन् पुरः पदवर्जितमस्य हन्त
रे पान्थ विह्वलमना न मनागपि स्याः ।
विश्वातिवारणसमर्पितजीवनोऽयं
नाकर्णितः किन्तु सखे भवताम्युवाहः ॥३५॥

सौरभ्यं भुवनत्रयेऽपि विदितं शैल्यं तु लोकोत्तरं
कीर्तिः किं च दिग्द्वयनाद्गणगता किं खेतदेकं क्षुण् ।
सर्वानेव गुणानियं निगिरति श्रीलण्ड ते सुन्दरान्
उज्जन्ती खलु कोटरेषु भरलज्वालां द्विजिह्वावली ॥३६॥

नापेक्षा न च दाक्षिण्यं न प्रीतिर्न च सद्गतिः ।
तयापि हरते तापं लोकानामुन्नतो धनः ॥३७॥

समुत्पत्तिः स्वच्छे सरसि हरिहस्ते निवसन्
निवासः पद्मायाः सुरहृदयहारी परिमलः ।
गुणैरेतैरग्यैरपि च ललितस्याम्बुज तव
द्विजोत्संसे हंसे यदि रतिरतीवोन्नतिरियम् ॥३८॥

साकं प्राक्वर्णलुठन्ति मणयस्तोरेऽर्कद्विम्बोपमा
नीरे नीरचरः समं रा भगवान् निद्राति नारायणः ।
एवं वीक्ष्य तवाविवेकमपि च प्रौढि परामुन्नतेः
किं निन्दान्ययथा स्तवानि कथय क्षीरार्णव त्वामहम् ॥३९॥

किं खलु रत्नरेतः किं पुनरभ्यापितेन वपुषा ते ।
सलिलमपि यन् न तावकमर्णव वदनं प्रयाति तृषितानाम् ॥४०॥

इयत्पां संपत्तावपि च सलिलानां त्वमधुना
न तृष्णामार्तानां हरसि यदि कासार सहसा ।

निदाघे चण्डाशौ विरति परितोऽङ्गारनिकरान

कृशीभूत केषानहह परिहर्तासि खलु ताम ॥४१॥

अपि रोषमुरीकरोषि नो चेत्

किमपि त्वा प्रति वारिधे वदाम ।

जलदेन तवार्थिना विमुक्ता

न्यपि तोषानि महान न हा ग्रहासि ॥४२॥

न वारयामो भवतीं विशन्ती वर्षानदि श्रोतसि जहनुजाया ।

न युक्तमेतत् तु पुरो यदस्यास्तरङ्गमभङ्गान प्रकटीकरोषि ॥४३॥

पौलोमीपतिकानने विलसता गीर्वाणभूमीरुहा

यनाघ्रातसमुज्जितानि कुसुमान्याजधिरे निर्जरै ।

तस्मिन्नद्य मधुव्रते विधिवशान माध्वीकमाकाङ्क्षति

एव वेदञ्छसि लोभमम्बुज तदा किं त्वा प्रति ब्रूमहे ॥४४॥

भुक्ता मृणालपटली भवता निपीता—

न्यम्बूनि यत्र नलिनानि निषयितानि ।

रे राजहंस वद तस्य सरोवरस्य

कृत्येन केन भवितासि कृतोपकार ॥४५॥

प्रारब्ध कुसुमाकरस्य परितो यस्योल्लसन्मञ्जरी—

पुञ्ज मञ्जुलगुञ्जितानि रचयस्तानातनोत्सवान् ।

तस्मिन्नद्य रसालशास्त्रिणि वशा बंवात् कृशामञ्जति

एव वेन मुञ्छसि चञ्चरीक बिनय नोचस्त्वद्योऽस्ति क ॥४६॥

एणीगणधु गुरुगवनिमौलिताक्ष

किं कृष्णसार खलु खलसि काननेऽस्मिन् ।

सीमामिमा कलय भिन्नकरीन्द्रकुम्भ—

मुक्तामयीं हरिविहारवसुधराया ॥४७॥

जठरज्वलनज्वलताप्यपगतशङ्क समागतापि पुर ।

करिणामरिणा हरिणा हरिणाली हन्यता नु कथम् ॥४८॥

येन भिन्नकरिकुम्भविस्तलन्मौक्तिकावलिभिरञ्चिता महो ।

अद्य तेन हरिणान्तिकं कथं कथ्यता नु हरिणा पराक्रम ॥४९॥

स्यति नो रे दध्या क्षणमपि मदाघेक्षण सखे

गजश्रणीनाथ त्वमिह जटिलाया वनभुवि ।

असौ कुम्भिभ्रात्या खरनखरविद्रावितमहा—

गुरुप्रावप्राम स्वर्पति गिरिगर्भे हरिपति ॥५०॥

गिरिगट्वरेषु गुरुगर्वमुम्फितो

गजराजपोत न कदापि संचरेः ।

यदि बुध्यते हरिशिशुः स्तनंधयो

भविता करेणुपरिशेषिता महो ॥५१॥

निसर्गादारामे तरुकुलसमारोपमुवृत्तो

कृतो मालाकारो बकुलमपि कुत्रापि निदधे ।

इवं को जानोते यदयमिह कोणान्तरगतो

जगज्जालं कर्ता कुसुमभरसौरभ्यभरितम् ॥५२॥

यस्मिन् खेलति सर्वतः परिचलत्कल्लोलकोलाहलं—

संस्थात्रिभ्रमणभ्रमं हृदि हरिदृन्तावलाः पेदिरे ।

सौख्यं तुङ्गगतिमिडगिलाङ्गकबलीकारत्रिपाकोविदः

कोडे क्रीडतु कस्य केलिकलहस्यवस्तार्णवो राघवः ॥५३॥

लूनं मत्तगजैः कियत् कियदपि छिन्नं तुषारावर्तितः

शिष्टं प्रीष्मजभीष्मभानुकिरणभस्मीकृतं काननम् ।

एषा कोणगता मुहुः परिमलैरामोदयन्ती दिशो

हा कण्ठं ललिता लयङ्गलतिका दावाग्निना बह्यते ॥५४॥

स्वलोकस्य शिखामणिः सुरतरुग्रामस्य धामाद्भुतं

पोलोमीपुरुदूतयोः परिणतिः पुण्यावलीनामसि ।

सत्यं नन्वन किं त्वयं सहृदयमित्यं विधिः प्रार्थ्यते

त्वत्तः क्षाण्डवरङ्गताण्डवनटो दूरेऽस्तु वैश्वानरः ॥५५॥

स्वस्वध्यापूतिमग्नमानसतया मत्तो निवृत्ते जने

धञ्चक्रूटोडिपिपाठिताररपुटो यास्याम्यहं पञ्जरात् ।

एवं कीरवरे मनोरथमयं पीयूषमास्वादय—

त्यन्तः संप्रविवेश वारणकराकारः कणिग्रामणीः ॥५६॥

रे चाञ्चल्यजुषो मृगाः धितनगाः कल्लोलमालाकुला—

मेतामम्बुधिकाभिनीं व्यवसिताः संग्राहितुं वा कथम् ।

अत्रैवोच्छलदम्बुनिर्भरमहावर्तः समावर्तितो

यद् प्रावेव रसातलं पुनरसौ यातो गजग्रामणीः ॥५७॥

पिव स्तन्यं पोत त्वमिह मददन्तावलधिया

दृगन्तानाघत्से किमिति हरिदन्तेषु पृष्ठान् ।

त्रयाणां लोकानामपि हृदयतापं परिहर—

घ्न्यं घोरं घोरं घ्वनति नवनीलो जलधरः ॥५८॥

धीरध्वनिभिरल ते नीरद मे नासिके गर्भे ।
उन्मदवारणबुद्ध्या मध्येज्ठर समुच्छति ॥५९॥

वेतण्डपण्डकण्डूतिपाण्डित्यपरिपन्थिना ।
हरिणा हरिणालीपु कथ्यता क पराक्रम ॥६०॥

मीरान् निर्मलतो जनिर्मधुरता रामामुखस्पर्धिनी
घास किञ्च हरे करे परिमलो गीर्वाणचेतोहर ।
सर्वस्व तद्रहो महाकविमिरा कामस्य चाम्भोरह
त्व चेत् प्रीतिमुरीकरोषि मधुपे तत् त्वा किमाचक्ष्महे ॥६१॥

लीलामुकुलितनयन कि सुलसयन समातनुपे ।
परिणामविषमहरिणा करिनायक वर्धते धरम ॥६२॥

विदुषा वदनाब् घाच सहसा यान्ति नो वहि ।
याताश्चेन न पराञ्चन्ति द्विरदाना रदा इव ॥६३॥

औदार्यं भुवनत्रयेऽपि विदित सन्नूतिरम्भोनिधे-
र्वासी नन्दनकानने परिमलो गीर्वाणचेतोहर ।
एव दातुगुरोर्गुणा सुरसरो सर्वेऽपि लोकोत्तरा
स्यादमिप्रवरार्यितापणविधायको विवेको यदि ॥६४॥

एको विश्वसता हराम्यवधूण प्राणानह प्राग्निना-
मित्येव परिविन्त्य मात्ममनसि व्याधानुताण कृया ।
भूपाना भवनेषु वि च विमलक्षत्रेषु गूढाशया
साधूनामरयो वसन्ति कति न त्वत्तुल्यकक्षा मरा ॥६५॥

विश्वास्य मधुरवचने साधून् ये यञ्चयन्ति नम्रतमा ।
तानपि दधासि मात काश्यपि यानस्तथापि च विवेक ॥६६॥

अस्या जगद्धितमयी मनस प्रवृत्ति-
रन्येव कापि रचना वचनावलोनाम् ।
लोकोत्तरा च कृतिराकृतिरार्तहृद्या
विद्यावता सकलमेव गिरा दवीय ॥६७॥

आपद्गत. खलु महाशयचक्रवर्ती
विस्तारपत्यकृतपूर्वमुदारभावम् ।
कालागुर्दहनमध्यगत समन्ताल
लोकोत्तर परिमल प्रकटीकरोति ॥६८॥

विश्वामित्राभिरामगुणगौरवगुम्फितानां

रोषोऽपि निर्मलधियां रमणीय एव ।

लोकपूजैः परिमलैः परिपूरितस्थ

काशमीरजस्य कटुतापि नितान्तरम्या ॥६९॥

लीलालुण्ठितशारदापुरमहासंपद्भराणां पुरो

विद्यासद्यविनिर्गलत्कणमुषो वल्गन्ति चेत् पामराः ।

अद्य इवः फणिनां शकुन्तशिखो दन्तावलानां शशाः

सिंहानां च सुखेन मूर्धसु पदं धास्यन्ति शालावृकाः ॥७०॥

गीभिर्गुह्यां परुषाक्षराभि-

स्तिरस्कृता यान्ति नरा महत्त्वम् ।

अलङ्घ्यशानोत्कषणा नृपाणां

न जातु मौलौ मणयो वसन्ति ॥७१॥

बहति विषधरान् पटीरजन्मा शिरसि मयीपटलं दधाति दीपः ।

विधुरपि भजतेतरां कलङ्कं पिशुनजनं खलु विभ्रति क्षितीन्द्राः ॥७२॥

सत्पूरयः खलु हिताचरणैरमन्द-

मानन्दयत्यखिललोकमनुक्त एव ।

आराधितः कथय केन करैरुदारै-

रिन्दुर्विकासयति कैरविणीकुलानि ॥७३॥

परार्यव्यासद्गगानुपजहृदय स्वार्यपरता-

मभेदं कथं यो बहति गुणभूतेषु सततम् ।

स्वभावाद् यस्यान्तः स्फुरति ललितोदात्तमहिमा

समर्थो यो नित्यं स जयतितरां कोऽपि पुरुषः ॥७४॥

वंशभवो गुणवानपि सद्गविशेषेण पूज्यते पुरुषः ।

न हि सुम्बीफलविकलो वीणावण्डः प्रयाति महिमानम् ॥७५॥

अमितगुणोऽपि पदार्थो दोषेणैकेन निन्दितो भवति ।

निखिलरसायनमहितो गन्धेनोप्रेष्य लशुन इव ॥७६॥

उपकारमेव तनुते विषदग्गतः सद्गुणो नितराम् ।

मूर्च्छां गतो मृतो वा निदर्शनं पारदोऽत्र रसः ॥७७॥

धनान्ते खेलन्ती शशकशिखमालोक्त्य चकिता

भुजप्रान्तं भर्तुर्भजति भयहर्तुः सपदि या ।

अहो सेयं सीता दशवदननीता हलरदैः

परोता रक्षोभिः श्रयति विवशा कामपि दशाम् ॥७८॥

पुरो गीर्वाणाना निजभुजबलाहोपुर्लब्धिका-

महो कारकार पुरभिदि शर समुखयत ।

स्मरस्य स्वर्वालानयनसुमभालार्चनपद

वपु सद्यो भालानलभसितजालास्पदमभूत ॥७९॥

युक्त सभाया खलु मकटाना शाखास्तरुणा मृदुलासनानि ।

सुभाषित चीत्कृतिरातियेयो दन्तैर्नखाग्रैश्च विपाटितानि ॥८०॥

किं तीर्थं हरिषाडपद्मभजन किं रत्नमच्छा मति

किं शास्त्रं श्रवणेन यस्य गलति द्वैतान्धकारोदय ।

किं मित्रं सततोपकाररसिक तस्त्वादबोध सप्त

कं शत्रुवंदं खेददानकुशलो दुर्वासनाना वय ॥८१॥

निष्णातोऽपि च वेदान्ते साधुष्व नैति बुजंन ।

धिर जलनिधौ मग्नो मंनाक इव मार्दवम् ॥८२॥

नैर्गुण्यमेव साधोयो धिगस्तु गुणगौरवम् ।

शास्त्रिनोऽन्ये धिराजन्ते खण्डयन्ते चन्दनद्रुमा ॥८३॥

परोपसर्पणान्मसिन्तानलशिखाशतैः ।

अधुम्बितान्त-करणा साधु जीवन्ति पादपा ॥८४॥

शून्येऽपि च गुणवसामातन्वान स्वकीयगुणजालं ।

धिवराणि मुद्रयन् द्रागूर्णाधिरिव मुजनो जयति ॥८५॥

खल सज्जनकार्पासरक्षणकहुताशन

परबु क्षामिदामनो मारुत केन वर्ण्यताम् ॥८६॥

परगुह्यगुप्तिनिपुण गुणमयमखिलं समीहित नितरात् ।

ललिताम्यरमिव सज्जनमाख्य इव दूषयन्ति खला ॥८७॥

यश सौरभ्यलशुन शान्तिशैत्यहुताशन ।

कारुण्यकुसुमाकाश खल सज्जनदु खद ॥८८॥

घत्ते भर कुसुमपत्रफलावलीना

घर्मव्यथा वहति शीतभवा रुज च ।

यो नेहमर्पयति चान्यसुखस्य हेतो-

स्तस्मै वदान्यगुरवे तरवे नमोऽस्तु ॥८९॥

हालाहल खलु पिपासति कोतुकेन

कालानल परिचुचुम्बयति प्रकामम् ।

ध्यालाधिपं च यतते परिरब्धुमद्वा

यो दुर्जनं वशीकृतुं तनुते मनीषाम् ॥९०॥

दीनानामिह परिहाय शुष्कसस्या-

न्यौदार्यं प्रकटयतो महीधरेषु ।

औश्रत्यं विपुलमवाप्य दुर्मदस्य

ज्ञातोऽयं जलधर तावको विवेकः ॥९१॥

गिरयो गुरवस्तेभ्योऽप्युर्वी गूर्वी ततोऽपि जगदण्डम् ।

तस्मादप्यसिगुरवः प्रलयेऽप्यचला महत्मानः ॥९२॥

ध्योमनि बीजाकुप्ते चित्रं निर्माति सुन्दरं यवने ।

रचयति रेखाः सलिले यस्तु छले चरति सत्कारम् ॥९३॥

हारं वक्षसि केनापि दत्तमज्ञेन मकटः ।

लेडि जिह्मति संक्षिप्य करोत्युन्नतमासनम् ॥९४॥

मलिनेऽपि रागपूर्णा विकसितवदनामनल्पजल्पेऽपि ।

त्ययि चपलेऽपि च सरसां भ्रमर कथं वा सरोजिनीं त्यजति ॥९५॥

स्वार्थं धनानि धनिकात् प्रतिगृह्णतो य-

वात्स्यं भजेन् मलिनतां किमिदं विचित्रम् ।

गृह्णन् परार्थमपि वारिनिधेः पयोऽपि

मेघोऽयमेति सकलोऽपि च कालिमानम् ॥९६॥

शनकः सानुविशेषो जातिः काष्ठं भुजङ्गधर्मः सद्गः ।

स्वगुणैरेव पटीरज यातोऽसि तथापि महिमानम् ॥९७॥

कस्मै हृत फलाय सज्जन गुणप्राभार्जने सज्जसि

स्वात्मोपस्करणाय चेन् मम दचः पथ्यं समाकर्णय ।

ये भावा हृदयं हरन्ति निमरां शोभाभरैः संभूता-

स्तरेवास्थ कलेः कलेवरपुष्पो दैर्घ्यं वर्तनम् ॥९८॥

धूमायिता दश दिशो दलितारविन्दा

देहं दहन्ति दहना इव गन्धवाहाः ।

त्वामन्तरेण मृदुताम्रदलाग्र मञ्जु-

गुञ्जन्मधुव्रत मघो किल कोकिलस्य ॥९९॥

भिन्ना महागिरिशिलाः करजाप्रजाप्र-

दुहामशौर्यनिकरैः करटिभ्रमेण ।

दैवे पराचि करिणामरिणा तथापि

कुत्रापि नापि खलु हा पिशितस्य लेशः ॥१००॥

गर्जितमाकर्ष्यं मनागदके मातुनिशार्चजातोऽपि ।

हरिशिशुस्तपितु ब्रागदशान्याकुञ्च्य लीपते निभृतम् ॥१०१॥

किमहं वदामि खलु विध्यमते गुणपक्षपातमभितो भवत ।

गुणशालिनो निखिलसाधुजनान् यदहर्निशं न खलु विस्मरति ॥१०२॥

रे खलु तव खलु चरितं विदुषामग्रे विविच्य वदयामि ।

अथवाल पापस्मिन् कृतया दययापि ते हृतया ॥१०३॥

आनन्दमृगवावामि शीलशास्त्रिमदद्विष ।

ज्ञानदीपमहाबाधुरय खलसमागत ॥१०४॥

खलास्तु कुशला साधुहितप्रत्यहकर्मणि ।

निपुणा फणिन प्राणानपहर्तुं निरागसाम ॥१०५॥

बदने धिनिवेशिता भुजङ्गी पिशुनाना रसनामियेण धात्रा ।

अनया कथमन्यथाबलीढा न हि जीवन्ति जना मनाममग्रा ॥१०६॥

कृतं त्वयोन्नतं कृत्यमर्जितं चामलं यशः ।

यावज्जीवं सखे शुभ्य दास्यामो विपुलाशिय ॥१०७॥

अधिरतं परकार्यकृता सता मधुरिमातिशयेन वचोऽमृतम् ।

अपि च भानसमम्बुनिधिर्यशो विमलशारदचन्दिरचन्द्रिका ॥१०८॥

निर्गुणं शोभते नैव विपुलाङ्गस्वरौऽपि ना ।

आपातरम्यपुष्पभीशोभितं शाल्मलिर्यथा ॥१०९॥

पद्मैर्विना सरो भ्राति सखे तलजैर्विना ।

कटुवर्णैर्विना काव्यं मानसं विषयैर्विना ॥११०॥

तत्त्वं किमपि वाच्यानां जानाति विरलो भुवि ।

मार्मिकं को मरुदानामन्तरेण मधुव्रतम् ॥१११॥

सरजस्का पाण्डुवर्णा कण्टकप्रकरान्विताम् ।

केतकीं सेवते हन्त कथं रोलम्बं निस्त्रय ॥११२॥

यथा तानं विना रागो यथा मानं विना नृप ।

यथा दानं विना हस्ती तथा ज्ञानं विना यति ॥११३॥

सन्तः स्वतः प्रकाशन्ते गुणा न परतो नृणाम् ।

आमोदो न हि कस्तूर्या शपयेन विभाव्यते ॥११४॥

अयि बत गुरुगर्वं मा स्म कस्तूरि यातो-

रखिलपरिमलानां मौलिना सौरभेण ।

गिरिगहनगूहाया लीनमत्यन्तदीनं

स्वजनकममुनेव प्राणहीनं करोषि ॥११५॥

दूरीकरोति कुमतिं विमलीकरोति चेतश्चिरन्तनमघं चूलुकीकरोति ।
भूतेषु किं च करुणां बहुलीकरोति सङ्गः सतां किम् न सङ्गलमातनोति ॥

अविरतपरोपकरणव्यग्रीभवदमलचेतसां महताम् ।
आपातकाटवानि स्फुरन्ति वचनानि भेषजानीव ॥११७॥

ध्यागुञ्जन्मधुकरपुञ्जमञ्जुगीतामाकर्ण्य स्तुतिमुदयप्रयातिरेकात् ।
आभूमीतलनतकन्धराणि मन्येऽरण्येऽस्मिन्नवनिरुहां कुटुम्बकानि ॥११८॥

मृतस्य लिप्ता कृपणस्य विस्ता विभर्गगायाश्च रुचिः स्वकान्ते ।
सर्पस्य शान्तिः कुटिलस्य मंत्री विधातृसुष्टौ न हि दृष्टपूर्वा ॥११९॥

उत्तमानामपि स्त्रीणां विश्वासो नैव विद्यते ।
राजप्रियाः कैरविष्णो रमन्ते मधुरैः सह ॥१२०॥

अयाचितः सुखं दत्ते याचितश्च न यच्छति ।
सर्वस्वं चापि हरते विधिरुष्टदुःखलो नृणाम् ॥१२१॥

लण्डितानेत्रकञ्जालिमञ्जुरञ्जनपण्डिताः ।
मण्डितालिलदिक्प्रान्ताश्चण्डाशोः पान्तु भानवः ॥१२२॥

(७) शृङ्गारविलासः

(७) शृङ्गारविलासः

न मनागपि राहुरोषशङ्का
न कलङ्ककानुगमो न पाण्डुभावः ।
उपचीयत एव कापि शोभा
परितो भामिनि ते मुखस्य नित्यम् ॥१॥

नितरां परुषा सरोजमाला
न भृणालानि विचारपेशलानि ।
यदि कोमलता तवाङ्गकाना-
मय कां नाम कथापि पल्लवानाम् ॥२॥

स्वेदान्बुसान्द्रकणशालिकपोलपाली-
घोलापितश्रवणकुण्डलमण्डनीषा ।
आनन्दमङ्कुरयति स्मरणेन कापि
रम्या दशा मनसि मे मदिरक्षणाया ॥३॥

कस्तूरिकातिलकमालि विधाय साय
स्मेरानना सपदि शील्य सौघमौलिम् ।
प्रौढि भजन्तु कुमुदानि मुदामुदारा-
मुल्लासयन्तु परितो हरितो मुखानि ॥४॥

तन् मञ्जु मन्दहसितं द्यसितानि तानि
सा वै कलङ्कविधुरा मधुराननध्री ।
अद्यापि मे हृदयमुन्मदयन्ति हन्त
सायंतनाम्बुजसहोदरलोचनायाः ॥५॥

प्रातस्तारा प्रणमने विहिते गुरुणा-
माकर्ण्य आचममला भव पुत्रिणीति ।
नेदीयसि प्रियतमे परमप्रमोद-
पूर्णादर दयितया दधिरे दृगन्ता ॥६॥

गुरुजनभयमद्विलोकनान्त समुदयदाकुलभावमावहन्त्याः ।
दरदलदरविन्दसुन्दर हा हरिणदृशो नयन न विस्मरामि ॥७॥

वदरामलकाभ्रदाडिमानामपहत्य धियमुन्नतौ क्रमेण ।
अधुना हरणे कुचौ यतेते दयिते ते करिशावकुम्भतश्म्याः ॥८॥

कपोलपालि तव तन्वि मन्ये
 साक्ष्यघन्ये दिशमुत्तरायाम् ।
 बिभाति यस्यां ललितालकायां
 मनोहरा वैश्रवणस्य लक्ष्मीः ॥९॥

नीवीं नियम्य शिथिलामुधसि प्रकाश-
 मालोक्य वारिजदृशः दायनं जिहासोः ।
 नैवावरोहति कदापि च मानसान् मे
 नाभेः प्रभा सरसिजोवरसोवरायाः ॥१०॥

बालीयु केलीरभसेन बाला मुहुर्ममालापमुपालयन्ती ।
 आरावुपाकर्ण्य गिरं मदीयां सौवामिनीयां सुषमामयासीत् ॥११॥

मुधैव भन्तुं परिकल्प्य गन्तुं मृधैव रोषावुपजल्पतो मे ।
 उदभ्रुचञ्चल्यना नतादृगो गिरं न कां कामुररीकरोति ॥१२॥

तदवधि कुशली पुराणशास्त्र-
 स्मृतिशतचारुविचारजो विवेकः ।
 यदवधि न पदं दधाति चित्ते
 हरिणकिशोरदृशो दृशोयिलासः ॥१३॥

आगतः पतिरितीरितं जनैः शृण्वती वक्तितमेत्य बेहलीम् ।
 कौमुदीव शिशिरीकरिष्यते लोचने मम कदा मृगक्षणा ॥१४॥

अवधौ दिवसावसानकाले भवनद्वारि विलोचने दधाना ।
 अवलोक्य समागतं तदा मामथ रामा विकसन्मुखी बभूव ॥१५॥

वक्षोजाग्रं पाणिनामृश्य दूरं
 यातस्य द्रामाननादजं प्रियस्य ।
 शोणाप्राभ्यां भामिनी लोचनाभ्यां
 जोषं जोषं जोषमेवावतस्थे ॥१६॥

गुरुभिः परिवेल्लितापि गण्डस्थलकण्डूयनचारुतवेन ।
 दरदर्शितहेमबाहुनाला मयि बाला नयनाञ्चलं चकार ॥१७॥

गुरुमध्यगता मया नतादृगो निहता भीरजकोरकेण मन्दम् ।
 दरकुण्डलताण्डवं नतभ्रूलतिकं मामवलोक्य घूर्णितासीत् ॥१८॥

विनये नयनारुणप्रसाराः प्रणतो हन्त निरन्तराधुवाराः ।
 अपि जीवितसंशयः प्रयाणे नहि जाने हरिणासि केन तुष्येः ॥१९॥

अकरुण मृषाभाषासिन्धो विमुञ्च ममाञ्चलं

तव परिचितः स्नेहः सम्यक् मयेत्यभिधायिनीम् ।

अविरलगलद्वाष्पा तन्वीं निरस्तविभूषणा

क इह भवतीं भद्रे निद्रे विना विनिवेदयेत् ॥२०॥

तीरे तदण्या वदनं सहासं

नीरे सरोजं च मिलद्विवासम् ।

आलोक्य धावत्युभयत्र मुग्धा

भरन्दलुब्धालिकिशोरमाला ॥२१॥

वीक्ष्य वक्षसि विपक्षकामिनीहारलक्ष्म दयितस्य भामिनी ।

असद्वेशयिनिवेशिता क्षणावाचक्यं निजबाहुवल्लरीम् ॥२३॥

हरानमत्कधरबन्धमीपन्निमीलितस्निग्धविलोचनाञ्जम् ।

अनल्पनिःश्वासाभरालसाड्यं स्मरामि सङ्गं धिरभङ्गनायाः ॥२३॥

शेषावेशान् निर्गतं धामयुग्मावेत्य द्वारं काचिवाह्या गुणन्तम् ।

मामाशायैवाययौ कातराक्षी मन्दं मन्दं मन्दिरादिन्दिरेव ॥२४॥

हृदये कृतशैबलानुपङ्गा मुहुरङ्गानि यतस्ततः क्षिपन्ती ।

प्रियनामपरे मुखे सखीनामतिदीनामियमादधाति दृष्टिम् ॥२५॥

इत एव निजालयं गताया वनिताया गुह्यं समावृतायाः ।

परिवर्तितकधरं नतभ्रूः स्मयमानं वदनाम्बुजं स्मरामि ॥२६॥

कथय कथमिवाशा जायता जीविते मे

मलयभुजगवान्ता वान्ति वाताः कृतान्ताः ।

अयमपि खलु मुञ्जन् मञ्जु माकन्दमौली

ध्रुलुकपति मदीया चेतना चञ्चरीकः ॥२७॥

निरुध्य यान्तीं तरसा कपोतीं कूजत्कपोतस्य पुरो बधाने ।

मयि स्मिताद्रं वदनारविन्दं सा मन्दमन्दं नमयावभूव ॥२८॥

तिमिरं हरन्ति हरितां पुरःस्थित

तिरपन्ति तापमथ तापशालिनाम् ।

वदनत्वपस्तव चकोरलोचने

परिमृद्वपन्ति सरसोरुहश्रियः ॥२९॥

कुचकलशयुगान्तमामकीर्णं नखाडक

सपुलकतनुं मन्दं मन्दमालोकयन्ती ।

विनिहितवदनं मां वीक्ष्य बाला गवाक्षे
चकितनतनताड्यो सद्य सद्यो विवेश ॥३०॥

विधाय सा मण्डनानुकूलं कपोलमूलं हृदये शयाना ।
तन्वो तदानीममुलां बलारेः साम्राज्यलक्ष्मीमघरीचकार ॥३१॥

मुहुरार्यतयाद्य निद्रया मे
वत धामे चरमे निवेदितायाः ।
चिबुकं सुदृशो मृशामि यावन्
मयि तावन् मुदिरोऽपि निर्वयोऽभूत् ॥३२॥

श्रुतिशतमपि भूयः शीलितं भारतं वा
विरचयति तया नो हन्त सन्तापशान्तिम् ।
अथि सपदि यमार्य केलिविश्रान्तशान्ता-
वदनकमलवल्गुत्कान्तिसाग्री नकारः ॥३३॥

लघलीं तव लीलया कपोले
कवलीकुर्वन्ति कोमलत्वया ।
परिपाण्डुरपुण्डरीकलण्डे
परिपेतुः परितो महाधयः ॥३४॥

पीथनोद्गमनितान्तशङ्कितः शीलशीर्षबलकान्तिलोभितः ।
संजुबन्ति विकसन्ति राघवे जानकीनयननीरजभ्रियः ॥३५॥

अधिरोप्य हरस्य हन्त चापं
परितार्प प्रशमय्य बाणवामानाम् ।
परिणोप्यति वा युवा न वार्यं
निरपार्यं मिथिलाधिनायपुत्रीम् ॥३६॥

भुजपञ्जरे गृहीता नवपरिणीता धरेण रहसि वपुः ।
तत्कालजालपतिता बालकुरङ्गगीव वेपते नितराम् ॥३७॥

उपनिवदः परिपीता गीतापि न हन्त मतिपथं नीता ।
तदपि न हा विधुवदना मानससदनाद् वहिर्याति ॥३८॥

अकरणहृदय प्रियतम मुञ्चामि त्वामितः परं नाहम् ।
इत्यालपति कराम्बुजभादायालोजनस्य विकला सा ॥३९॥

लोभाद् चराटकानां विजितुं तत्रमक्रममटन्त्या ।
लघो गोपकिङ्कोर्या मध्येरघ्यं महेन्द्रनीलमणिः ॥४०॥

रूपार्थं च निरसितु रसयन्त्या हरिमुखस्य लावण्यम् ।
शिव शिव सुदृश सकले जाता सकलेवरे जगत्पथि ॥४१॥

किं जल्पसि मुग्धतया हत ममाङ्ग सुवर्णमिति ।
तद् यदि पतति हृताशे तदा हृताशे तुला तवारोहेत ॥४२॥

औत्सुक्यात् परिमिलता त्रपया सकोचमञ्चता च मूढ ।
नवसगमयोर्यत्नोर्नयनानामुत्सवो जयति ॥४३॥

गरिमाणमपंपित्वा लघिमान कुक्षतटात कुरङ्गवृशाम् ।
स्वीकुर्वते नमस्ते यूना धैर्याय निर्विवेकाय ॥४४॥

न्यञ्चति वयसि प्रथमे समुदञ्चति किञ्च तरुणिमनि सुवृश ।
वधति स्म मधुरिमाण वाचो गतयश्च विभ्रमाश्च भुशम् ॥४५॥

नि सीमशोभासौभाग्य नताङ्ग्या मयनद्वयम् ।
अन्योऽप्यलोकनानन्दविरहादिव चञ्चलम् ॥४६॥

गुरुमप्ये हरिणाक्षी भातिकशकर्त्तृनिहन्तुकाम माम् ।
रवयन्त्रितरसनाम् तरलितनयन निधारयाचक्रे ॥४७॥

मयनाञ्चलावमर्शं या न कदाचित् पुरा सेहे ।
भालिङ्गितापि ज्ञेय तस्यौ सा गतुकेन दयितेन ॥४८॥

मानपराग्वदनापि प्रिया इयानेव दयितकरकमले ।
उद्वेल्लदभुजमलसप्रीवाबन्ध कपोलमाधत्ते ॥४९॥

लौचनपुल्लान्भोजद्वयलोभान्दोलितकमना ।
कस्तूरीतिलकमिषादयमलिकेशलिस्तबोल्लसति ॥५०॥

अधिरजनि प्रियसविधे कथमपि सवेदिता मुग्धभि ।
किं भवितेति सशङ्क पङ्कजनयना परामृशति ॥५१॥

चित्तामीलितमानसो मनसिज सख्यो विहीनप्रभा
प्राणेश प्रणयाकुल पुनरसावास्ता समस्ता कया ।
एतत् त्वा विनिवेदयामि मम चेदुक्ति हिता मन्यसे
मुग्धे मा कुरु मानमाननमिदं राकापतिर्जेष्यति ॥५२॥

अलकर्तुं कर्णो भृशमनुभवन्त्या नवहज
ससौत्कार त्रियम्बलितवदनाया मृगदृश ।
कराब्जव्यापारानतिमुहृतसारान् रसयतो
जनु सर्वश्लाघ्य जयति ललितोत्तम भवत ॥५३॥

आयातंव निशा निशापतिकरैः पूर्णं दिशामन्तरं
 भामिन्यो भवनेषु भूयणगणैरदृगान्यलंकुर्वन्ते ।
 मुग्धे मानमपाकरोधि न मनामद्यापि रोयेण ते
 हा हा बालमृणालतोऽप्यतितरां तन्वी तनुः क्षाम्यति ॥५४॥

वाचो माडगलिकोः प्रयाणसमये जल्पत्यनल्पं जने
 केलीमन्दिरमास्तायनमुखे विन्यस्तवक्त्राम्बुजम् ।
 निःश्वासगल्पिताघरं परिपतद्वाष्पाद्रिवक्षोरुहः
 बाला झोलविलोचना शिव शिव प्राणेशमालोकते ॥५५॥

वारिध्रपं भजते कलानिधिरयं राकाधुना ग्लायति
 स्वरं करवकाननेषु परितो मालिन्यमुन्मीलति ।
 द्योतन्ते हरिवन्तराणि मुहुर्वा बन्धं समानन्दति
 त्वं चेदञ्चसि काञ्चनाद्विग्नं बबनाम्भोजे विकसतभियम् ॥५६॥

पादोरद्वभुजङ्गमपुङ्गवमुखायाता इषातापिनो
 धाता वान्ति दहन्ति लोचनममी ताम्रा रसालद्रुमाः ।
 एते हन्त किरन्ति कूजितमयं हलाहलं कोकिला
 बाला बालमृणालकोमलतनुः प्राणान् कथं रक्षतु ॥५७॥

आयातंव निशा मनो भृगदृशामुन्निद्रमातन्वती
 मानो मे कथमेव संप्रति निरातद्रकं हृदि स्यात्स्थितिः ।
 ऊहापोहमिमं सरोजनयना यावद् विधत्तेतरां
 तावत् कामनुपातपत्रमुषमं बिम्बं बभासे विधोः ॥५८॥

प्रभातसमयप्रभां प्रणयिनि हनुवाना रसा-
 दमुष्य निजपाणिना दुशममोलयत् लीलया ।
 अयं तु खलु पद्मिनीपरिमलालिपादचरै
 रवेष्टवयमध्यगादधिकचाह तैर्मर्षितः ॥५९॥

षिद्धरादाश्चर्यंस्तिमितमय किञ्चित्परिचया-
 दुदञ्चञ्चाञ्चत्यं तदनु परितः स्फारितरश्चि ।
 गुरुणां संघातं सपदि मयि याते समजनि
 त्रपापूर्णत्तरं नयनमिह सारदृगजदृशः ॥६०॥

कपोलावन्मोलत्पुलकनिकुरम्बो मयि मनाक्
 स्पृशत्यन्तःस्मेरस्तवकितामुल्लाम्भोर्हृदयः ।
 कथंकारं शनयाः परिगदितुमिन्दीवरदृशो
 दलद्द्राक्षानिर्यद्वसभरसपक्षा भगितयः ॥६१॥

राजान जनयाबभूव सहसा जैवातृक त्वा तु य
 सोऽय कुण्ठितसर्वशक्तिनिकरो जातो जरातो विधि ।
 सप्रत्युन्मदखञ्जरोटनयनाऽक्त्राय नित्यधिये
 दाता राज्यमखण्डमस्य जगतो धाता नवो मन्मथ ॥६२॥

आविर्भूता यदवधि मधुस्यन्दिनी मन्दसूनो
 कान्ति काचिन निखिलनयनाकण्ठे कार्मणज्ञा ।
 श्वासो दीर्घस्तदवधि मुखे पाण्डिमा गण्डमूले
 शून्या घृति कुलमृगवृक्षा चेतसि प्रादुरासीत् ॥६३॥

प्रसङ्गे गोपाना मुख्य महिमान यदुपने-
 रुपाकर्ण्य स्थिद्यत्पुलकितकपोश कुलवध ।
 विज्ज्वालाजाल सदिति घमत् पद्मगपटे
 फणाया साश्चर्य कथयसितरा ताण्ड्यविधिम ॥६४॥

केशोरे वयसि क्रमेण तनूतामायाति तन्व्यास्तना-
 वागामिभ्यस्त्रिलेश्वरे रतिपतौ तत्काल्मस्याज्ञया ।
 आस्य पूणशशाङ्कता मयनयेस्तावात्स्यमम्भोरुहा
 किं चासीदमृतस्य भेदविगम साचिस्मिते तात्त्विक ॥६५॥

शयिता शैबलशयन सुषमाशेषा नवेन्गुलेखेव ।
 प्रियभागतमपि सविध सत्कुरुते मधुरवीक्षणनैव ॥६६॥

धिरहेण विकलहृदया विलपन्ती द्रयित दयिनेति ।
 भागतमपि सा सविध परिचयहीनद भीक्षते वाक्सा ॥६७॥

अधरद्युतिरस्तपल्लवा मुक्तशोभा शशिरात्रिलङ्घिनी ।
 तनुरप्रतिमा च मुग्धुवो न विधेरस्य कृति विवक्षति ॥६८॥

द्युयस्त स्यसि क्षण क्षणमहो भौन समालम्ब्यते
 सवस्मिन् विदधाति किं च विषये दृष्टि निरालम्बनाम् ।
 श्वास दीपमुरो करोति न मनागङ्गधु धत्ते घृति
 वंदेहोविरहययाविकलितो हा हन्त लङ्केश्वर ॥६९॥

उदित मण्डलमिदो रुदित सद्यो वियोगिवर्गेण ।
 मुदित च सकलललनाच्छादामणिशासनेन मदनेन ॥७०॥

इदमप्रतिम पश्य सर सरसिर्जवृत्तम् ।
 सखे मा जल्प नारीणा नयनानि दहन्ति माम् ॥७१॥

मुञ्चसि नाद्यापि रुधं भामिनि मुदिरालिरुदियाय ।
इति सुदृशः प्रियवचनैरपायि नयनाब्जकोणशोणरुचिः ॥७२॥

आलोचय मुन्दरि मुखं तव मन्दहासं
नन्दन्यमन्दमरविन्दधिया मिलिन्दाः ।
किं चासिताक्षि मृगलाञ्छनसम्भ्रमेण
चञ्चुपुटं चटुलयन्ति चिरं चकोराः ॥७३॥

स्मितं नैतत् किन्तु प्रकृतिरमणोपं विकसितं
मुखं झूते को वा कुसुममिदमुद्यत्परिमलम् ।
स्तनद्वन्द्वं मिथ्या कनकनिभमेतत् फलयुगं
लता रम्या सेयं भ्रमरकुलनम्या न रमणी ॥७४॥

संग्रामाद्गणसंमुखाहतकियद्विश्वंभराधीश्वर-
ध्यादीर्णोकृतमध्यभागविवरोन्मीलप्रभोनीलिमा ।
अङ्गारप्रखरं करं कयलयन्नेतन् महीमण्डलं
भार्तण्डोऽयमुदेति केन पशुना लोके शशाङ्कीकृतः ॥७५॥

इषामं सितं च सुदृशो न वृशोः स्वरूपं
किं तु स्फुटं गरलमेतदयामृतं च ।
नो वेत् कथं निपतनादनयोस्तदैव
मोहं मुहं च नितरां दधते युवानः ॥७६॥

अलिर्मृगो वा नेत्रं वा यत्र किञ्चिद् विभासते ।
अरविन्दं मृगाङ्को वा मुखं वेदं मृगीदृशः ॥७७॥

धयिते रदनस्त्रिणी मिषा-
वयि तेऽग्रे विलसन्ति केसराः ।
अपि बालकवेषधारिणो
मकरन्दस्पृह्यालवोऽलयः ॥७८॥

अनिशं नयनाभिरामया
रमया संमदिनो मुखस्य ते ।
निशि नितरदिन्दिरं कथं
तुल्यमामः कलयापि पङ्कजम् ॥७९॥

अङ्गः सुकुमारतरः सा कुसुमानां धियं हरति ।
विकलयति कुसुमबाणो बाणालीभिर्मम प्राणान् ॥८०॥

लिङ्घति सा पयि यान्ती कोमलचरणा नितम्बभारेण ।
लिङ्घामि हन्त परितस्तद्रूपविलोकनेन विकलोऽहम् ॥८१॥

मयुरागमनोन्मुखे मुरारा-

वसुभारतिभृता व्रजाङ्गनानाम् ।

प्रलयज्वलनायते स्म राका

भवनाकाशमजायताम्बुराशि ॥८२॥

केलोमन्दिरमागतस्य दानकैरालीरपास्येद्विगतं

मुप्ताया सरूप सरोरुहदृश सञ्जीवन कुर्वन् ।

जानन्त्याप्यनभिज्ञयेव कपटव्यामीलिताश्या सखि

श्रान्तासीत्यभिधाप्य वक्षसि तथा पाणिर्ममासञ्जित ॥८३॥

मान्ययमाप गमन सह शंशवेन

रक्त सहैव मनसाधरबिम्बमासीत ।

किं चाभवन् भृगकिशोरदृशो नितम्ब

सर्वाधिको गुरुरय सह मन्मथेन ॥८४॥

इवासीऽनुमानवेद्य क्षीतान्धद्गानि निश्चला वृष्टि ।

तस्या सुभग इयेय तिष्ठतु तावत् कथान्तर कथय ॥८५॥

पाणौ कृत पाणिरिलासुताया

सस्वेदकम्पो रघुनन्दनेन ।

हिमाम्बुगद्गानिलविह्वलस्य

प्रभातपद्मस्य वभार शोभात् ॥८६॥

अरणमपि विद्रुमद्रु मृदुलतर चापि पल्लव बाले ।

अधरोकरोति नितरा तवाधरो मधुरिभातिशयात् ॥८७॥

मयन बहुतां नु स्रञ्जनानामिह नानाविधमद्गमद्गभाग्यम् ।

मूढमेतु तुला कथं सुशोभ सुदृशो भद्गूरुसम्पवाम्बुजेन ॥८८॥

सुदृशो गितरत्नजालया सुरतान्तश्रमबिन्दुमालया ।

अलिङ्गेन च हेमकान्तिना विदधे कापि रुचि परस्परम् ॥८९॥

परपूर्यदृष्टिपातवशाहृतिभीता हृदय प्रियस्य सीता ।

अविशत् परकामिनोभुजद्गोभयत् सत्वरमेव सोज्ज्वल तस्या ॥९०॥

जम्बीरश्रियमतिलद्वय लीलर्यव

व्यानश्रीकृतकमनीयहेमकुम्भौ ।

नीलाम्बोरुहनयनेऽधुना कुची ते

स्पर्धते किल कनकाचलेन सार्धम् ॥९१॥

अद्गानि दत्त्वा हेमाद्गि प्राणान् कीणासि चेन् नृणाम् ।

युक्तमेतन् न तु पुन कोण नयनपद्मयो ॥९२॥

जितरत्नरुचां सदा रदानां
 सहवासेन परां भुवं दधानाम् ।
 विरसावधरोकरोति भासा-
 मधुना साहसशालि मौक्तिकं ते ॥९३॥

निभाल्य भूयो निजगौरिमाणं
 मा नाम मानं सहस्रैव यायाः ।
 गृहे गृहे पश्य तवाद्भुतवर्णा
 मुग्धे सुवर्णावलयो लुठन्ति ॥९४॥

करिक्कुम्भतुलामुरोजयोः कियमाणां कविभिर्विशूङ्खलैः ।
 कथमालि शृणोषि सादरं विपरोत्तार्यविदो हि योषितः ॥९५॥

तिरस्कृतो रोषवशात् परिष्वजन्
 प्रियो भृगाक्ष्या शयितः पराङ्मुखः ।
 किं दुःक्षितोऽसाविति कांक्षिशोकया
 कयाचिदाचुम्भ्य चिराय सस्यजे ॥९६॥

चैलाञ्चलेनाननशीतरश्मि
 संबुण्वतीनां हरिदुश्चरीणाम् ।
 वज्राद्गगनानां स्मरजातकम्पा-
 वकाण्डसम्पातमियाय नीलो ॥९७॥

अधरेण समागमाद् रदानामरुणिम्ना विहितोऽपि शुद्धभावः ।
 हसितेन सितेन पद्मलाक्ष्याः पुनरुल्लासमवाप जातपक्षः ॥९८॥

सरसिरुहोदरसुरभावधारितविम्बाधरे भृगाक्षि तव ।
 वद वदने मणिरदने ताम्बूलं केन लक्षयेम वयम् ॥९९॥

शयिता सविधेऽप्यनीश्वरा सफलीकर्तुर्भूतो मनोरथान् ।
 दयिता दयिताननाम्बुर्जं दरमोलभयन्त निरीक्षते ॥१००॥

किमिति कुशासि कुशोदरि किं तव परकीयवृत्तान्तैः ।
 कथय तद्यापि भुदे भम कथयिष्यति पथिक तव जाया ॥१०१॥

वदनारविन्दसौरभलोभादिन्दिन्दिरेषु निपतत्सु ।
 मध्यघराग्निं सुदुःशो दूशो जघन्त्यतिरुषा पशुषाः ॥१०२॥

यदवधि दयितो विलोचनाभ्यां सहचरि दैववशेन दूरतोऽभूत् ।
 तदवधि शिथिलीकृतो मदीर्यरय करणैः प्रणयो निजक्रियासु ॥१०३॥

निखिला रगनीं प्रियेण दूरादुपयातेन विबोधिता कयाभि ।
अधिक न हि पारयामि वक्नु सखि मा जल्प तवायसौ रसज्ञा ॥१०४॥

निपतद्वाप्यसरोधमुवतचाञ्चल्यत्तारकम् ।
कदा मयननीलाब्जमालोकेय भृगोदृश ॥१०५॥

प्रवि लक्ष्मण सा मृगेक्षणा न मदीशासरणिं समेध्यति ।
अमुना जडजीवितेन मे जगता वा विफलेन किं फलम् ॥१०६॥

भवन करणावती विशन्ती गमनाशालव्रलाभलाञ्छेषु ।
तरुण्ये विलोचनाब्जमालामय बाला पथि पान्यावभूव ॥१०७॥

पाप हन्त मया हतेन विहित सीतापि यद यापिता
सा मामिन्दुमुखी विना बत वने किं जीवितं वास्यति ।
आलोकेय कथं मुखं सुकृतिना किं ते वदिष्यन्ति मा
राज्यं यावु रसातल पुनरिदं न प्राणितुं कामये ॥१०८॥

उषसि प्रतिपक्षकामिनीसदनादन्तिकमञ्चति प्रिये ।
सुवृशो नयमाब्जकोणयोरविषाय त्वरयारुणद्युति ॥१०९॥

क्षमापर्णकपदयो पदयो पतति प्रिये ।
शेमु सरोजवदनानयनारुणकान्तय ॥११०॥

निर्वासयस्तीं धृतिमद्गनाया शोभा हरेरेणवृशो धयन्त्या ।
क्षिरापराधस्मृतिमासलोऽपि रोष क्षणप्राप्नुणिको बभूव ॥१११॥

राज्ञो मत्प्रतिकूलान् मे महद् भयमुपस्थितम् ।
बाले वारय पाम्यस्य वासवानविधानत ॥११२॥

मलयानिलमनलीयति भणिभवन काननीयति क्षणत ।
क्षिरहेण विकलहृदया निर्जलमीनायते महिला ॥११३॥

कालागुरुव्रज सा हालाहलवद विनान्ती नितराम् ।
अपि नीलोत्पलमाला बाला व्यालार्वालि किलामनुते ॥११४॥

विधिवञ्चितया गया न यात सखि सङ्केतनिकेतन प्रियस्य ।
अधुना बत किं विधातुकामो भयि कामो नृपति पुनर्न जाने ॥११५॥

प्रादुर्भवति पयोदे कञ्जलमलिन वभूव नभ ।
रक्तं च पयिकहृदय कपोलपाली भृगोदृश पाण्डु ॥११६॥

सुविरलमौक्तिकतारे धवन्नाशुकचन्द्रिकाचमत्कारे ।
वदनपरिपूर्णचन्द्रे सुन्दरि राक्षसि नात्र सदेह ॥११७॥

रूपजला चलनयना नाभ्यावर्ता कचावलीभुजया ।
मग्जन्ति यत्र सन्तः सेयं तरुणी तरङ्गिणी विषमा ॥११८॥

शोणाचरांशुसंभिन्नास्तन्वि ते वदनाम्बुजे ।
केसरा इव काशन्ते कान्तदन्तालिकान्तयः ॥११९॥

तया तिलोत्तमीयन्त्या मृगशावकचक्षुषा ।
ममायं मरुण्यो लोको नाकलोक इवामवत् ॥१२०॥

अङ्कायमानमलिके भृगनाभिपङ्कं पङ्केरहाक्षि वदनं तव श्रीक्ष्य विभ्यत् ।
उल्लासपल्लवितकोमलपक्षमूलाश्चञ्चूपुटं चटुलयन्ति चिरं वकोराः ॥१२१॥

शिशिरेण यया सरोरुहं दिवसेनामृतरश्मिमण्डलम् ।
न मनागपि तन्वि शोभते तव रोषेण तथैवमाननम् ॥१२२॥

चलद्भृङ्गमिवाम्भोजमधीरनयनं मुखम् ।
तदीयं यदि दृश्येत कामः क्रुद्धोऽस्तु किं ततः ॥१२३॥

शतकोटिकटिनचित्तः सोऽहं तस्याः सुधैकमयमूर्तेः ।
येनाकारिणि मित्रं स विकलहृदयो विधिर्वाष्यः ॥१२४॥

श्यामलेनाद्रकितं बाले भाले केनापि लक्ष्मणा ।
मुखं तवान्तरासुप्तभृङ्गफुल्लाम्बुजायते ॥१२५॥

अद्वितीयं हृत्चात्मानं मत्वा किं चन्द्र हृत्पति ।
भूमण्डलमिवं मूढ केन वा विनिभालितम् ॥१२६॥

नीलारञ्जलेन संवृतमाननमाभाति हरिणनयनायाः ।
प्रतिबिम्बित इव यमुनागभीरनीरान्तरेणाद्रकः ॥१२७॥

स्तनाभोगे पतन् भाति कपोलात् कुटिलोऽलकः ।
शशाङ्कबिम्बितो मेरौ लम्बमान इवोरगः ॥१२८॥

पया लतायाः स्तम्बकानतायाः स्तनावनम्रे नितरां समासि ।
तया लता पल्लविनी सगर्वं शोणाचरायाः सदृशी तवापि ॥१२९॥

इदं लताभिः स्तम्बकानताभिर्मनोहरं हन्त वनान्तरालम् ।
सदैव सेव्यं स्तनभारवत्यो न चेद् युवत्यो हृदयं हरेयुः ॥१३०॥

सा मदागमनर्हृततोषा जागरेण गमितालिलदोषा ।
बोधितापि ब्रूधे मधुर्पनं प्रातराननजसौरमलुब्धैः ॥१३१॥

अविचिन्त्यशक्तिविभवेन सुन्दरि प्रथितस्य शम्बररिपो प्रभावत ।
विधुभावमञ्चतितमा तवानन नयने सरोजदलनिविशेषताम् ॥१३२॥

मीनवती नयनाभ्या करचरणाभ्या प्रकुलचकमलवती ।
शंवालिनी च केशं सुरसेय सुन्दरी सरसी ॥१३३॥

पान्थ मन्दमते किं वा सतापमनुविन्दसि ।
पयोधर समाशास्व येन शान्तिमवाप्नुया ॥१३४॥

सपश्यता तामतिमात्रतन्वीं शोभाभिराभासितसर्वलोकाम् ।
सौदामिनी वा सितयामिनी वेत्येव जनाना हृदि सशयोऽभूत् ॥१३५॥

सपल्लवा किं नु विभाति बल्लरी सफुल्लपञ्चा किमिय नु पद्मिनी ।
समुल्लसत्पाणिपदा स्मिताननामितीक्ष्माणं समलम्भि सशय ॥१३६॥

नेत्राभिराम रामाया वदन वीक्ष्य तत्क्षणम् ।
सरोज चन्द्रबिम्ब वेत्यल्लिला समशेरत ॥१३७॥

हनकद्रवकान्तिकान्तया मिलित राममुवीक्ष्य कान्तया ।
धपलाप्युतवारिदभ्रमान ननूते चापकपोतकंबने ॥१३८॥

धनितेति वदन्त्येता लोका सर्वे वदन्तु ते ।
मूना परिणता सेष तपस्येति मत मम ॥१३९॥

स्मयमानामिना तत्र ता बिलोक्य विलासिनीम् ।
चकोराश्चञ्चरीकाश्च मुह परतरा ययुः ॥१४०॥

वदनकमलेन बाले स्मितसुखमालेशमादधासि यवा ।
जगदिह तदैव जाने दशार्धबाणेन विजितमिति ॥१४१॥

कलिन्दजानीरभरेऽर्धमगना दका प्रकाम कृतभूरिशब्दा ।
ध्वान्तेन धीराद् विनिगीर्यमाणा कोशन्ति मन्ये शशिन किशोरा ॥१४२॥

परस्परासङ्गमुखान् नतभ्रुव पयोधरौ पीनतरौ बभूवतु ।
तयोरमृष्यन्नयमुन्नति परामर्षमि मध्यस्तनिमानमञ्चति ॥१४३॥

जनमोहकर तवालि मन्ये चिकुराकारमिद घनान्धकारम् ।
वदनेन्दुहचामिहाप्रचारादिव तन्वद्गि नितान्तकान्तिकान्तम् ॥१४४॥

दिवानिश वारिणि कण्ठदध्ने दिवाकराराधनमाधरन्ती ।
वशोजतार्य किमु पदमलक्ष्यास्तपश्चरत्यम्बुजपद्मकिरेया ॥१४५॥

वियोगवद्विहङ्गकुण्डेऽस्मिन् हृदये ते वियोगिनि ।
प्रियसङ्गसुखायेव मुक्ताहारस्तपस्यति ॥१४६॥

निधिं लावण्यानां तव खलु मुखं निर्मितवतो
महामोहं मन्ये सरसिरुहसूनोरुपचितम् ।
उपेक्ष्य त्वां यस्माद् विधुमयमकस्मादिह कृती
कलाहीनं दोनं विकल इव राजानमकरोत् ॥१४७॥

स्तमान्तर्गतमाणिक्यवपुर्बहिरुपागतम् ।
मनोऽनुरागि ते तन्वि मन्ये बल्लभमीक्षितुम् ॥१४८॥

जगदन्तरममृतमयैरंशुभिरापूरयन् नितराम् ।
उदयति वदनव्याजात् किमु राजा हरिणशावनयनायाः ॥१४९॥

तिमिरशारवचन्द्रिषश्चिह्निकाः कमलविद्रुमचम्पककोरकाः ।
यदि मिलन्ति कदापि तदाननं खलु तदा कल्या तुल्यमामहे ॥१५०॥

प्रिये विषादं जहिहीति वार्चं प्रिये सरागं वदति प्रियायाः ।
धारामुबारा विजगाल धारा विलोचनाभ्यां मनसश्च मानः ॥१५१॥

राज्याभिषेकमाज्ञाय शम्बरामुरवैरिणः ।
सुधाभिर्जंगतीमघ्यं लिम्पतीषु सुधाकरः ॥१५२॥

आननं मृगशावाध्या बीक्ष्य लोलालकावृतम् ।
भ्रमब्धभरसंभारं स्मरामि सरसीरुहम् ॥१५३॥

यान्ती गुरुजनेः साकं स्मयमानाननाम्बुजा ।
तिर्यग्ग्रीवं यवद्राक्षीत् तन्निष्पन्नकरोञ् जगत् ॥१५४॥

मृणालमन्दानिलचन्दनानामुशीरशैवालकुशशयानाम् ।
वियोगद्वूरीकृतचेतनानां विनैव क्षीयं भवति प्रतीतिः ॥१५५॥

विबोधयन् करस्पर्शः पद्मिनी मुद्रिताननाम् ।
परिपूर्णाऽनुरागेण प्रातर्जयति भास्करः ॥१५६॥

आनम्य बल्लवचनैर्विनिवारितेऽपि
रोषात् प्रयातुमुदिते मयि दूरदेशम् ।
बाला कराङ्गुलिनिदेशवशां वदेन
श्रीडाबिडालशिशुनाशु दुरोध मार्गम् ॥१५७॥

अभूदप्रत्यूहः कुसुमशरकोदण्डमहिमा
विलीनो लोकानां सह नयनतापोऽपि तिमिरैः ।

तवास्मिन् पीयूषं किरति परितस्तन्वि बद्धने ।
कुतो हेतोः श्वेतो विधुरयमुदेति प्रतिदिनम् ॥१५८॥

विनैव शस्त्रं हृदयानि यूनां विवेकभाजामपि दारयन्त्यः ।
अनल्पमायामपदल्पुलीला जयन्ति नीलाब्जदलापताड्यः ॥१५९॥

यदवधि विलासभवनं यौवनमुदियाथ चन्द्रवदनायाः ।
बह्वर्णं विनैव तदवधि यूनां हृदयानि बह्यन्ते ॥१६०॥

न मिथ्यपति लोचने सहसितं न संभाषते
कयासु तव किं च सा विरचयत्यरालां भ्रुवम् ।
विपक्षमुदृशः कथामिति निवेदयन्त्या पुरः
प्रियस्य शिथिलीकृतः स्वविषयेऽनुरागग्रहः ॥१६१॥

बडवानलकालकूटवन्मकरध्यालगर्जः सहैधितः ।
रजनीरमणो भवेन् नृणां न कथं प्राणविषोमकारणम् ॥१६२॥

लभ्येत पुष्पैर्गृहिणी मनोहा तया सुपुत्राः परितः पवित्राः ।
स्फीतं यशस्तैः समुदेति नित्यं तेनास्य नित्यः खलु भाकलोकः ॥१६३॥

प्रभुरपि याचितुकामो भजते धाम्नीरु लाघवं सहसा ।
यवहं त्वयाधरार्थी सपदि धिमुष्या निराशतां नीतः ॥१६४॥

जलकुम्भमुम्भितरसं सपदि सरस्याः समानयन्त्यास्ते ।
तदकुञ्जगूढसुरत भगवानेको मनोभवो वेद ॥१६५॥

त्वमिदं पथिकः प्रियो मे विटपिस्तोमेषु गमयति क्लेशम् ।
किमितोऽभ्यत् कुशल मे संप्रति यत् पान्य जीवामि ॥१६६॥

तुलामनालोक्ष्य निजामल्लवं गौराद्विग गर्वं न कदापि कुर्यात् ।
लसन्ति नानाफलभारवत्यो लताः कियत्यो महान्तरेषु ॥१६७॥

इयमुल्लसिता मुखस्य शोभा परिफुल्लं नयनाम्बुजद्वयं ते ।
जलदालिमयं जगद् धितन्वन् कलितः क्वापि किमालि नीलमेघ ॥१६८॥

आसार्यं सलिलान्तः सवितारमुपास्य सादरं तपसा ।
अधुनाब्जेन मनाक् तव मानिनि तुलना मुखस्यापि ॥१६९॥

अपि मन्दस्मितमधुरं वदनं तन्वद्गमि यदि मनाक् कुरुषे ।
अधुनैव कलय शमितं राकारमणस्य हस्त साम्राज्यम् ॥१७०॥

मधुरतरं स्मयमानः स्वस्मिन्नेवालपञ्च छनैः किमपि ।
कोकनदपंस्त्रिलोकीमालम्बनशून्यमोक्षते क्षीवः ॥१७१॥

मधुरसान् मधुरं हि तवाधरं तरुणि भट्टदने विनिवेक्ष्य ।
मम गृहाण करेण कराम्बुजं प-य-यतामि ह-हा भ-भ-भूतले ॥१७२॥

शतेनोपायानां कथमपि गतः सौधशिखरं
सुधाफेनस्वच्छे रहसि शयितां पुष्पशयने ।
विबोध्य क्षामाङ्गो चकितनयनां स्मेरवदनां
सनिःश्वासं श्लिष्यत्यहह सुकृतो राजरमणीम् ॥१७३॥

गुञ्जन्ति मञ्जु परितो गत्वा धावन्ति संमुखम् ।
आवर्तन्ते विवर्तन्ते सरसीषु मधुव्रताः ॥१७४॥

यथा यथा तामरसेक्षणा मया पुनः सरागं नितरां निषेविता ।
तथा तथा सत्त्वकयेव सर्वतो विकृष्य मामेकरसं चकार सा ॥१७५॥

हरिणीप्रेक्षणा यत्र गृहिणी न विलोक्ष्यते ।
सेवितं सर्वसंपद्भिरपि तद् भवनं धनम् ॥१७६॥

लोलालकाबलिचलन्नयनारविन्दलीलावशंवदितलोकविलोचनायाः ।
सायाहनि प्राणयिनो भवनं व्रजन्त्याश्चेतो न कस्य हरते गतिरङ्गनायाः ॥१७७॥

वन्तांशुकास्तमरविन्दरमापहारि सान्द्रामूर्तं वदनमेणविलोचनायाः ।
विषा विषाय पुनरुक्तमिवेन्दुबिम्बं दूरीकरोति न कथं विदुषां वरेण्यः ॥१७८॥

सानुकम्पाः सानुरागाश्चतुराः शीलशीतलाः ।
हरन्ति हृदयं हन्त कान्तायाः स्वान्तवृत्तयः ॥१७९॥

विलसत्पाननं तस्या मासाप्रस्थितमौषितकम् ।
आलक्षितबुधाश्लेषं राकेन्दोरिव मण्डलम् ॥१८०॥

(८) करुणविलासः

(८) करुणविलासः

देवे पराग्वदनशालिनि हन्त जाते
याते च सम्प्रति दिव प्रति बन्धुरत्ने ।
कस्मै मन कथयितासि निजामवस्थां
क शीतलं शमयिता वचनंस्तवाधिम् ॥१॥

प्रतपुद्गता सविनय सहसा पुरेव
स्मेरं स्मरस्य सखिर्वं सरसावलोकं ।
मामद्य मञ्जुरचनैर्वचनैश्च बाले
हा लेशतोऽपि न कथ शिशिरोकरोपि ॥२॥

सर्वेऽपि विस्मृतिपय विषया प्रयाता
विद्यापि खेदगलिता विमृष्टीबभूव ।
सा केवल हरिणशावकलोचना मे
नैवापयाति हृदयादधिदेवतेव ॥३॥

निर्घाणमद्गलपद त्वरया विशन्त्या
मुक्ता दयावति दयापि किल त्वपासौ ।
यन मा न भामिनि निभालयसि प्रभात-
नीलारविन्दमदभङ्गकरं वटार्धं ॥४॥

धृत्वा पदस्खलनभीतिवशात् कर मे
धारुढवत्यसि शिलाशकल विवाहे ।
सा मा विहाय कथमद्य विलासिति द्या-
मारोहसीति हृदय शतधा प्रयाति ॥५॥

निर्वूषणा गुणवती रसभावपूर्णा
सालकृति ध्रुवणकोमलवर्णराजि ।
सा मामकीनकवितेव मनोज्ञभिरामा
रामा कदापि हृदयान मम नापयाति ॥६॥

चिन्ता शशाम सकलापि सरोरुहाणा-
मिन्दोश्च बिम्बमसमा सुषमामयासीत् ।
अभ्युद्गत कलकल किल कोकिलाना
प्राणप्रिये यदवधि त्वमितो गतासि ॥७॥

सौदामिनीविलसितप्रतिमानकाण्डे
दत्त्वा कियन्त्यपि दिनानि महेन्द्रभोगान् ।

मन्त्रोज्झितस्य नृपतेरिव राज्यलक्ष्मी-

भर्ग्यच्युतस्य करतो मम निर्गतासि ॥८॥

केनापि मे विलसितेन समुद्यतस्य

कोपस्य किं नु करमोह वशंवदानूः ।

यन् मां विहाय सहस्रं पतिव्रतापि

यातासि मुक्तिरमणीयसदनं विदूरम् ॥९॥

काव्यात्मना मनसि पर्येणमन् पुरा मे

पीयूषसारसरसास्तथ ये विलासाः ।

तानन्तरेण रमणीरमणीयशीले

चेतोहरा सुकविता भविता कथं नः ॥१०॥

या तावकीनमधुरस्मितकान्तिकान्ता

भूमण्डले विफलतां कविषु व्यतानीत् ।

सा कातराक्षि विलयं स्वयि यातवरयां

राकाधुना वहति वैभवमिन्दिरायाः ॥११॥

मन्दस्मितेन सुधया परिविच्य या मां

नेत्रोत्पलैर्विकसितैरनिशं समीजे ।

सा नित्यमद्भुतमयी गृहदेवता मे

कामेश्वरी हृदयतो दयिता न याति ॥१२॥

भूमौ स्थिता रमण नाथ मनोहरेति

सम्बोधनैर्यमधिरोपितवत्यसि चाम् ।

स्वर्गं गता कथमिष क्षिपसि स्वमेण-

शाबाक्षि तं धरणिषूलिषु मामिदानीम् ॥१३॥

लावण्यमुज्ज्वलमपास्ततुलं च शीलं

लोकीतरं विनयमर्थमयं नयं च ।

एतान् गुणानशरणाय मां च हित्वा

हा हन्त सुन्दरि कथं त्रिदिवं गतासि ॥१४॥

कान्त्या सुवर्णवरया परया च शुद्ध्या

नित्यं स्वकाः खलु शिक्षाः परितः क्षिपन्तीम् ।

चेतोहरामपि कुक्षेऽशयलोचने त्वां

जानामि कोपकलुषो दहनो ददाह ॥१५॥

कर्पूरवतिरिव लोचनतापहन्त्री

फुल्लाम्बुजलग्निव कण्ठसुलक्ष्णहेतुः ।

चेतश्चमत्कृतिपवं कवितेव रम्या

नम्या नरीभिरमरीव हि सा विरेजे ॥१६॥

स्वप्नान्तरेऽपि खलु भामिनि पत्युरभ्यं

या दृष्टवत्यसि न कंचन साभिलाषम् ।

सा सम्प्रति प्रचलितासि गुणैर्विहीनं

प्राप्तुं कथं कथय हन्त परं पुमांसम् ॥१७॥

वयितस्य गुणाननुस्मरन्ती

शयने सम्प्रति या विलोकितासीत् ।

अधुना खलु हन्त सा कृशाङ्गी

गिरमङ्गोत्सुरते न भाषितापि ॥१८॥

रीतिं गिराममृतवृष्टिकरीं तदीया

तां चाकृति कृतिधरैरभिनन्दनीयाम् ।

लोकोत्तरामय कृतिं करुणारसाद्रां

स्तीतु न कस्य समुदेनि मन प्रसारः । १९॥

(६) शान्तविलासः

(६) शान्तविलासः

विशालविषयाटवीवलयलग्नदावानल—

प्रसुत्वरशिखावलोविकलित मदीय मन ।

अमन्दमिलदिन्दिरे निखिलमाधुरीमन्दिरे

मूकुन्दमुखचन्दिरे चिरमिव चकोरायताम् ॥१॥

अये जलधिनन्दिनीनयननीरजालम्बन

ज्वलज्ज्वलनजित्स्वरज्ज्वरभरस्वरभङ्गगुरम् ।

प्रभातजलजोघ्नमद्गरिभगर्वसर्वकथं—

जंगतित्रतयरोचनं शिशिरयाशु मां लोचनं ॥२॥

स्मृतापि तदप्यातप करुणया हरन्ती नृणा—

मभङ्गगुरतनुत्विषां यलयिता शर्तविद्युताम् ।

कलिन्दनगनम्बिनीतटसुरद्रुमालम्बिनी

मदीयमतिचुम्बिनी भवतु कापि कावम्बिनी ॥३॥

कलिन्दगिरिनन्दिनीतटवनान्तर भावयन

सदा पथि गतागतक्लमभर हरन प्राणिनाम् ।

लताबलिशतावृतो मधुरया हृद्या सभृतो

ममाशु हरसु अमानतितरा तनालद्रुम ॥४॥

घाचा निर्मलया सुधामधुरया या नाय शिक्षामदा

स्तां स्वप्नेऽपि न सस्मराम्यहमहभावावृतो निस्त्रप ।

इत्यागशतशालिन पुनरपि स्वीयेषु मा बिभ्रत—

स्वयतो नास्ति दयामिधियदुपते मत्तो न मत्तोऽपर ॥५॥

पाताल ध्वज याहि धा सुरपरीमारोह मेरो शिर

पारावारपरम्परास्तर तयाप्याशा न शान्तास्तव ।

आधिभ्याधिजरापराहत यदि क्षेम निज बाञ्छसि

श्रीकृष्णेति रसायन रसय रे हून्यं किमन्यं अमं ॥६॥

मृद्रीका रसिता सिता समशिता स्फीत निपीत पथ

स्वयतिन सुधाप्यघाति कतिघा रम्भाधर खण्डित ।

सत्य ब्रूहि मदीय जीव भवता भूयो भवे आम्यता

कृष्णेत्यक्षरयोरय मधुरिमोद्गार क्वचिल् लक्षित ॥७॥

वज्र पापमहीभृता भवगदोद्रेकस्य सिद्धौषध

मिथ्याज्ञाननिशाबिनालतमसस्तिग्माशुबिम्बोदय ।

क्रूरप्लेशमहोरुहामुरुभरज्वालाजटालः शिखी
द्वारं निर्वृत्तिसधनो विजयते कृष्णेति वर्णद्वयम् ॥८॥

रे चेतः कययामि ते हितमिदं वृन्दावने चारयन्
वृन्दं कोऽपि गवां नवाम्बुदनिभो बन्धुर्न कार्यस्त्वया ।
सौन्दर्यामृतमुद्गिरद्भिरभितः संमोह्य मन्दस्मितं—
रेष त्वां तव चल्लभांश्च विषयानाञ्च क्षयं नेष्यति ॥९॥

क्षय्याल्पेयां बितरति परां प्रीतिमन्तर्निमग्ना
कण्ठे लज्जा हरति नितरां यान्तरध्वान्तजालम् ।
तां द्राक्षाद्यैरपि बहुमतां माधुरीमुद्गिरन्तीं
कृष्णेत्याख्यां कयय रसने यद्यसि त्वं रसज्ञा ॥१०॥

सगयेवास्मिन् जगति बहवः पक्षिणो रम्यरूपा—
स्तेषां मध्ये मम तु महती वासना चातकेषु ।
यैरभ्यर्क्षरथ निजसखं नीरवं स्मारयद्भि-
श्चिन्तादृढं भवति किमपि ब्रह्म कृष्णाभिधानम् ॥११॥

विष्वद्रीच्या भुवनमभितो भासते यस्य भासा
सर्वेषामप्यहमिति विदां प्रत्ययालम्बनं यः ।
तं पृच्छन्ति स्वहृदयतलावेदिनो विष्णुमन्या-
नन्यायोऽयं शिव शिव नृणां केन वा वर्णनीयः ॥१२॥

सेवायां यदि साभिलाषमसि रे लक्ष्मीपतिः सेव्यतां
चिन्तायामसि तत्पूहं यदि तदा चक्रायुधश्चिन्त्यताम् ।
आलापं यदि काङ्क्षसि स्मररिपोर्गाथा तदालप्यतां
स्वार्पं वाञ्छसि चेन् निरर्गलमुखे चेतः सखे सुप्यताम् ॥१३॥

भवप्रीप्सुप्रौढातपनिबहसंतप्तवपुषो
बलादुन्मूल्य द्राक्ष निगडमविवेकव्यतिकरम् ।
विशुद्धेऽस्मिन्नात्मामृतसरसि नैराश्यशिशिरे
विगाहन्ते दूरीकृतकलूषजालाः सुकृतिनः ॥१४॥

बन्धोन्मुक्त्यै खलु मलमुलान् कुर्वते कर्मपाशा-
नन्तःशान्त्यै मुनिशतमतानल्पचिन्तां भजन्ते ।
तीर्थे मज्जन्त्यशुभजलधेः पारमारोढुकामाः
सर्वे प्रामादिकमिह भवभ्रान्तिभाजां नराणाम् ॥१५॥

प्रयमं धुम्बितचरणा जडघाजानूह्याभिहृदयानि ।
आलिङ्ग्य भावना मे खेलतु विष्णोर्मुखाब्जशोभायाम् ॥१६॥

तरणोपायमपश्यन्नपि मामक जीव ताम्यसि कुतस्त्वम् ।
चेत्तरणावस्था किं नागन्ता कदापि नन्दसुत ॥१७॥

श्रियो मे मा सन्तु क्षणमपि च माद्यवगजघटा—
मदभ्राम्यद्भृङ्गावलिमधुरझकारसुभगा ।
निमग्नाना यामु द्रविणरस्पर्शकुलदृशा
सपर्शासौकर्यं हरिचरणयोरस्तमयते ॥१८॥

किं निःशक शेषे शेषे धयस समागतो मृत्यु ।
अथवा सुख शयीया निकटे जागर्ति जाह्नवी जमनी ॥१९॥

सतापयामि स्निग्ध घाव घाव घरातले हृदयम् ।
अस्ति मम शिरसि सतत नन्दकुमार प्रभु परम् ॥२०॥

रे रे मनो मम मनोभवशासनस्य
पादाम्बुजद्वयमनारतमानमन्तम् ।
किं मा निपातयसि सत्सृतिगतमग्नये
नैतावता तव गमिष्यति पुत्रशोक ॥२१॥

भरकतमणिमेढिनीधरो या तरुणतरस्तरुरेय वा तमाल ।
रघुपतिमवलोक्य तत्र दूरादुपिनिकरैरिति सशय प्रपेदे ॥२२॥

तरणितनया किं स्यादेया न तोयमयी हि सा
भरकतमणिज्योत्स्ना वा स्यान् न सा मधुरा कुत ।
इति रघुपते कायच्छायाविलोकनकौतुकं—
वैनवसतिभि कै कंरादी न सदिदिहे जनै ॥२३॥

क्षपला जलवाच व्युता लता वा तरमुक्ष्यादिति सशये निमग्न ।
गुहनिःश्वसितं कपिर्मनीषी निरर्जनीदय ता वियोगिनीति ॥२४॥

भूतिर्नौचगृहेषु विप्रसदने दारिद्र्यकोलाहलो
नाशो हन्त सतामसत्पञ्चजुषामायु क्षाताना क्षतम् ।
कुर्वीति तव बीक्ष्य कोपदहनज्वालाजटालोऽपि सन्
किं कुर्वे जगदीश यत पुनरह दीनो भयानीश्वर ॥२५॥

आ मूलाद् रत्नसानोर्मलयबलपितादा च कूलात् पयोधे—
र्यावन्त सन्ति काव्यप्रणयनपटवस्ते विशदक वदन्तु ।
मृद्वीकामध्यनिर्धन्मसृणरसक्षरोमाधुरीभाग्यभाजा
वाचाभाचार्यताया पदमनुभवितु कोऽस्ति धन्यो मदन्य ॥२६॥

गिरा देवी वीणागुणरणनहीनादरकरा
पदीयाना वाचाभमृतमयमाचामति रसम् ।

वचस्तस्याकर्ण्य श्रवणसुभगं पण्डितपते—

रघुन्वन् मूर्धनि नृपशुरयवायं पशुपतिः ॥२७॥

मद्वाणि मा कुरु विषादमनादरेण

मात्सर्यमग्नमनसां सहसा खलानाम् ।

काव्यारविन्दमकरन्दमधुप्रताना—

मास्येषु घास्यसितमां कति नो विलासान् ॥२८॥

मधु द्राक्षा साक्षादमृतमय वामाघरसुधा

कवाचित् केवांचिन् न खलु विदधीरग्नपि मुदम् ।

धुब्धं ते जीवन्तोऽप्यहह मृतका मन्दमतयो

न येषामानन्दं जनयति जगन्नायभणितिः ॥२९॥

निर्माणे यदि भार्मिकोऽसि नितरामत्यन्तपाकद्रवन्—

मृद्वीकामधुमाद्युरोमद्वपरोहारोद्धुराणां गिराम् ।

काव्यं तर्हि सखे सुखेन कथय त्वं संमुखे भावुशां

नो चेद् दुष्कृतमात्मना कृतमिव स्वान्ताद् बहिर्भा कृपाः ॥३०॥

धुर्यैरपि माधुर्यैर्द्राक्षाक्षीरेक्षुमाक्षिकसुधानाम् ।

बन्धैव माधुरीयं पण्डितराजस्य कवितायाः ॥३१॥

शास्त्राभ्याकलितानि नित्यविधयः सर्वेऽपि संभाविता

बिल्लीवल्लभपाणिपल्लवतले नीतं नवीनं वयः ।

संप्रत्युज्जितवासनं मधुपुरीमग्नये हरिः सेव्यते

सर्वं पण्डितराजराजितिलकेनाकारि लोकाधिकम् ॥३२॥

दुर्वृत्ता जारजन्मानो हरिर्ध्वन्तीति शङ्कया ।

मदीयपद्मरत्नानां मञ्जूषया कृता मया ॥३३॥

जगज्जालं ज्योत्स्नामयनवसुधाभिर्जटिलयन्

जनानां संतापं त्रिविधमपि सद्यः प्रदामयन् ।

श्रितो वृन्दारण्यं नतनिखिलवृन्दारकवृत्तो

मम स्वान्तर्ध्वास्तं तिरयतु नवीनो जलधरः ॥३४॥

प्रीध्मचण्डकरमण्डलभीध्मज्वालसंसरणतापितमूर्तेः ।

प्रावृषेण्य इव चारिधरो मे वेदनां हरतु दृष्णिचरेण्यः ॥३५॥

अपारे संसारे विषमविषयारण्यसरणी

मम भ्रामं भ्रामं विगलितविरामं जडमतेः ।

परिश्रान्तस्यायं तरणितनयातीरनिलयः

समन्तात् संतापं हरिनवतमालस्तिरयतु ॥३६॥

आलिङ्गितो जलधिकन्यकया सलीलं
लग्नः प्रियङ्गुलतयेव तरुस्तमालः ।
देहावसानसमये हृदये मदीये
देवश्चकास्तु भगवानरविन्दनाभः ॥३७॥

नयनानन्दसंदोहतुन्दिलोकरणसमा ।
तिरयत्वाशु संतापं कापि कादम्बिनी मम ॥३८॥

गणिकजामिलमुख्यानवता भवता बताहमपि ।
सीदन् भवमरुगतं करुणामूर्ते न सर्वयोपेक्ष्यः ॥३९॥

मलयानिलकालकूटयो रमणीकुन्तलभोगिभोगयोः ।
इवपद्मात्मभवोतिरन्तरा मम भूयात् परमात्मनि स्थितिः ॥४०॥

मिथिलं जगदेव नश्वर पुनरस्मिन् नितरां कलेवरम् ।
अथ तस्य कृते कियानयं कियते हन्त जनैः परिश्रमः ॥४१॥

प्रतिपलमलिलाल्लोकान् मृत्युमुखं प्रविशतो निरीक्ष्यापि ।
हा हन्त किमिति चित्तं विरमति नाद्यापि विषयेभ्यः ॥४२॥

सपदि विलयमेतु राज्यलक्ष्मीरुपरि पतन्वपवा कृपाणधाराः ।
अपहरतुतरा शिरः कृतान्तो मम तु मतिर्न मन्ताणपंतु धर्मात् ॥४३॥

अपि बहलबहनजालं मूर्ध्नि रिपुर्मे निरन्तरं धमतु ।
पातयतु वासिधरामहमणुमात्रं न किञ्चिदपि भाषे ॥४४॥

(१०) आसफविलासः

(१०) आसफविलासः

श्रीगजवदनाय नमः ॥ अस्ति समस्तप्रशस्तभूपालमस्तवमणिमयूखमालालित-
चरणनखरशरदिन्दुचन्द्रिकाचयचमत्कारचुलुकिचराचरान्तरतिमिरघोरणि सपुलकसुरासुर-
सुन्दरीसमुद्गीयमानस्फारपारदपरम्परासहोदरयश सुधापटलसङ्गवामाङ्गितवामाङ्गीकवाम-
देवकलेवरप्रतिभटीकृतलोकालोकावनिधरो महस्तरुणतरणिक्किरणसरणिसमुल्लासितजगदण्ड-
मण्डलपुण्डरीक साहिजहानाभिघश्चक्रवर्त्तो ।

अपि च --

पारोन्वाणा घुरीर्जरनिधरगुहागर्भतः प्रोत्पत्तर्भिः
स्वापभ्रंशप्रकोपप्रचलितनयनप्रान्तमाकर्ष्यमानः ।
मत्प्रस्थानान्तरस्रलयजलधरध्वानधिवकारपीरो
धृष्टसीरोवतीरो जगति विजयते कुण्डुभिद्वन्द्वनावः ॥१॥

द्वारान्वोलन्मवान्प्रद्विरदधनयदागण्डपट्टप्रसर्पद्-
वानोद्गमप्रणालीमिलदलिलबलयोद्गीतचापप्रतापाः ।
भूपास्तेऽपि प्रभातोन्मदकमलसमुल्लासिज्ञोभाभिरामा
वैव्यधामाग्यकारकयनदिनकृतो यस्य दृष्टिं थयन्ते ॥२॥

यस्योद्गमविधानिशार्थविलसद्गानप्रवाहप्रथा-
भाकर्ष्याधनिमण्डलागतविषद्वन्द्वोग्रबुन्दाननात् ।
ईर्ष्यानिर्भरकुललोमनिकरव्यावलाङ्घ्र स्रवत्-
पीयूषप्रसरः सुरेन्द्रसुरभि प्रावृट्पयोवापते ॥३॥

हवतो निशि शंशवेन दूरीकृतनिद्रस्य गजाननस्य गौरी ।
उपगायति भीतये यदुत्तन्मदयूषामिपयूषवानकीर्त्तिम् ॥४॥

स कदाचिद्विपुलवलवशीभवद्भुमनीवलयवेल्लनीकृतयशोविमलाशुकः प्रचण्डनुज-
दण्डमण्डलीभवत्कीदण्डनि सरत्काण्डखण्डीकृताशेषशाश्रव करटतटनिर्गलन्मदद्रवनिर्झराणा
सम्प्रति समुत्पन्नाना धराधरशिशुनाभिष रिङ्गता मतद्गजाना सघट्टे प्रथमसमागमभस्त-
नवाङ्गनानासाग्रलम्बिमुक्ताफलचापत्यमलिम्लुचाना प्रतिक्षुरनिकरसिलातिलसघट्टसमुच्छल-
द्विचुद्वल्लीकृतविपुलविस्फुलिङ्गच्छटापटलाना वाजिना राजिभिश्च समाकुलया सागरसमा-
नया सेनया समावृतो विपमनरारोहावरोहामि स्वरावृत्तिभिरिव क्लेशप्रचुरपरिणामसुखामि-
वैदिककर्मसरणिभिरिव पद्धतिभिरनाकलितदुःखलेश वदमीरदेशमाजगाम ।

यस्मिन्ननवरतमपरिमितपयोदपटलपर्यायितत्प्रात्येयपुञ्जपञ्जरितेन परितः स्फुरता
रजतप्रावारेणेव गौरीमुष्ट्या हिमगिरिणा वेष्टितापरिमिनकुसुमामोदमाद्यन्मधुव्रतत्रातगीत-
माहात्म्यं कंरपि परिणतरसमारुन्दिनाना फलाना प्रकरेणोपनम्रशास्त्राशतैरातिथेयैरिव

गृहस्थैरसंख्यैः शास्त्रिभिः शोभिता परिफुल्लपद्मिनीपरिपट्विधूतनोद्धूतपरामपटलपाण्डुरितैश्च-
ञ्चुपुटैरतिरसलम्पटाभिर्वरटाभिः कण्डूयितकपोलानां राजहंसानामावलिभिः सेवितैरेकोभव-
दिन्द्रनीलमणिमयूखमांसलानामन्तर्विभावनाविशेषविलोकनीयशेषशिखामणीनां सलिलानामा-
करैः कमनीयतरा निविडतरशाढलक्ष्यामलिम्बा मरकतमणिमयीव समुल्लसति वसुमती ।

अथ तत्र सकलसामन्तचक्रचूडाचुम्बितनिखिलभूमण्डलमण्डनायितचरणकमलपरिमल-
लम्पटीभवद्बहलविबुधजनव्रातमाद्यदिन्दिन्दिरमञ्जुलगुञ्जितैर्मुखरितहरिदन्तरालो विलसित-
हिमशैलभृङ्गास्खलत्तुङ्गागङ्गातरङ्गाभिरामत्विषा शरदभ्राजिविभ्राजिशुभ्रांशुवरकिरण-
कान्तिद्विषा चतुर्दधिपारश्लिषा यशःसुधापटलेन परिपाण्डुरितजगदण्डमण्डलोऽनवरतविविध-
मद्रोहिदारिद्र्यमाद्यद्विषोद्गमदपौधविद्रावणप्रौढपञ्चाननो महामहीरुह इव द्विजकुलाय-
हितः क्रतुरिव मधुरिव सकलसुमन प्रसादनोऽपि हिमाशुरिव सकलसुमन प्रसादनः समरा-
चितोप्यमराचितः सार्वभौमसंबन्धिषु सकलेषु सामन्तेषु वाङ्मयेष्विव काव्यकलापः काव्य-
कलापेष्विव ध्वनि, ध्वनिष्विव रसो रसेष्विव भृङ्गाः सकलसहृदयहृदयगमेन महिम्ना
मधुरिण्या च सम्भावितः सकलशास्त्रसारावगाही नवाबासफजाही ।

कदाचिन् कुतुकाकुलतया विविधसुमनःसमूहसुषमासमास्तरणसंभावितविश्वंभरावल-
यमुपरिमिलवल्लिपुञ्जमञ्जुलगुञ्जितैर्वन्दिवन्दवदनविनिगंतविबुधविटपिबिजयविरुदावलीभि-
रिवानतकन्धरैरसंख्यैरवनीरुहैः कठिनकरकरनिकरसंज्ञासतः शरणागतैरिव तिमिरकुटुम्बै-
रम्बुनिकुम्बैरापूरिताभिर्वापीभिश्च मनोहरमेकीकृतमिव त्रैलोक्यलक्ष्मीलाषण्यं निघातो-
पवनं प्रविशद्भिर्वाङ्मनसवर्त्मातिवर्तितपुञ्जीकृतसकलकुसुमसौकुमार्यसारमयैरवयवैः स्वय-
मनङ्गोनेव निर्मिताभिः भृशं नयननिपातस्थानीभवदङ्गीभिस्तनुतरतनुच्छायादन्तुरित-
वनान्तराभिर्निकपशिलातलोल्लिखिताभिरिव काञ्चनरेखाभिः निविडतरनीलपयोदभ्रमेगा-
गताभिरिव सौदामिनीभिर्दरविकसितरदनमणिकिरणसरणिसमाप्यायितचकोरीभिरुपरिवि-
भ्राम्यमाणेनापि स्वतो नीराजितात्मनेव परिफुल्लकमलेन राजितकरकिसलयामिर्दूरा-
दुन्मुक्तपापोरुहाणामुमुखं धावतामुन्मत्तमधुव्रतानामालिभिराकुलीकृताभिः काभिरपि किञ्चि-
दुच्चपरिणतफलप्रहणलालसातिदुःखीभवत्कुचतटसमापततिप्रियनयनसकोचितेन चोन्नमितप-
रावर्तितभुजलताभिरन्याभिः करकमलकलितमुकुरमण्डलप्रतिबिम्बितप्रियवदनचुम्बनमुकुली-
कृतामराभिः काभिरपि गायन्तीभिः सारिकावलिवृथाङ्गुलीकम्पसम्पादितवीणागोतममा-
भिरङ्गनाभिरनङ्गः समुल्लासयाम्बभूवे ।

तं च गुणानां परस्परसंज्ञाजनितमुहूर्तनिर्वासनाय विधिना निमित्तमिव सभामण्डलं
परमसौन्दर्यसुन्दरीकरणलालितलोचनलोभनीयमूर्ति ताश्चानङ्गसर्वस्वायमानरूपयौवनशालि-
नीरवधीनभिरामतागुणस्य निदानानि प्रथमरसस्यामोचर कविगवीनां तच्च निखिलजनन-
यननिर्माणसाफल्यमिव वनमालोक्त्य चण्डीशकरताण्डवितचण्डदण्डाहृतखण्डीकृतकोटिकोटी-
रकोटिभिर्धरणिगलधूलिधवल्लोभवदष्टाङ्गाभिरामैः पितामहादिभिरमरनिकरैः सेवितं भग-
वन्तममरेद्वरास्यं सदाशिवमर्चयितुमायातः नश्मीरमण्डलमाखण्डलो नयनसाहसविहृती-
कृताननमात्मानं सृष्टिपरम्परोपभोग्यास्त्रिदशतरुणीनिघातोपवनापहृतरमणीयतया निव-
नयनानामनानन्दनं नन्दनं च नाति बहु मेने ।

अथ सकललोकनिस्तारविस्तारितमहोपकारपरम्परापराधीनमानसेन प्रतिदिनमुद्यदन-
वद्यहृद्यगद्यपद्याद्यनकविद्याविद्योत्तितान्तकरणं कविभिस्पास्यमानन कृतयुगीकृतकल्पा
लेन कुमलितृणजालसमाच्छादितवेदवनमागविलोकनाय समुद्दीपितसत्तकदहनज्वालाजालेन
मूर्तिमतेव नवावासफलानमनप्रसादेन द्विजकुलसेवाहेवाकिवाङ्मनकायन माथुरकुलसमु-
द्रेन्दुना रायमुकुन्देनादिष्टन श्रीसावभौमसाहिजहानप्रसादाधिगतपण्डितरायपदवीविराजितेन
तैलङ्गकुलावतसेन पण्डितजगन्नाथनासफविलासाख्ययमाख्यायिका निरभीयत । सेयमनुग्रहेण
सहृदयानामनुदिनमुल्लसिता भवतात ।

इति श्रीतैलङ्गवेङ्गिनाटीयकुलोदम्बश्रीपण्डितराजजगन्नाथविरचिता
आख्यायिका समाप्ता ।

(११) रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि

(११) रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि

॥ उपक्रमाशपद्यानि ॥

स्मृतापि तरुणातप करणया हरन्ती नृणा-
मभङ्गुरतनुत्विषा बलयिता शतैर्विद्युताम् ।
कलिन्दगिरिभन्दिनोत्तटसुरद्रुमालम्बिनी
मदीयमतिचुम्बिनी भवतु कापि कादम्बिनी ॥१॥

श्रीमग्गजानेन्द्रभिक्षोरधिगतसकलकूटमविद्याप्रपञ्च
काणाक्षराक्षपाक्षोरपि गहनगिरो यो महेन्द्रादवेदीत् ।
देवादेवाध्यमीष्ट स्मरहरनगरे शासन जैमिनीय
शेषाङ्कप्राप्तशेषामलभणितिरभूत् सर्वविद्याधरो य ॥२॥

पाषाणावपि पीयूष स्यन्वते यस्य लोलया ।
त धन्दे पेरुभट्टाख्य लक्ष्मीकान्त महागुहम् ॥३॥

निमग्नेन बलेशंभननजलधेरन्तरुदर
मयोप्रीतो लोके ललितरसगङ्गाधरमणि ।
हरप्रभ्तर्ध्वान्त हृदयमधिकुडो गुणवता-
मलङ्कारान् सर्वानपि मलितयवान् रचयतु ॥४॥

परिक्वर्धन्वयान् सहृदयधुरीणा कतिपये
तपापि बलेशो मे कथमपि गतायौ न भविता ।
तिमीन्द्रा सक्षोभ विदधतु पयोधे पुनरिमे
किमेतेनायासो भवति विफलो मन्दरगिरे ॥५॥

निर्माय नूतनमुदाहरणानुरूप
काव्य मयात्र निहित न परस्य किञ्चित् ।
किं सेव्यते मुमनसा मनसापि गन्ध
कस्तूरिकाजमनशक्तिभृता मृगेण ॥६॥

मननतरितीर्णविद्यार्णवो जगन्नाथपण्डितनरेन्द्र ।
रसगङ्गाधरनाम्नी करोति कुतुकेन काव्यमीमासाम् ॥७॥

रसगङ्गाधरनामा सन्दर्भोऽयं चिर जयतु ।
किं च कुलानि कवीना निसर्गसम्पञ्चि रञ्जयतु ॥८॥

॥ उदाहरणपद्यानि ॥

अगाधं परितः पूर्णमालोक्य स महार्णवम् ।
हृदयं रामभद्रस्य सस्मार पवनात्मजः ॥१॥

अङ्कितान्यससंघातैः, सरोगाणि सदैव हि ।
शरीरिणो शरीराणि कमलानि न संशयः ॥२॥

अतिमात्रबलेषु चापलं विवधानः कुमतिर्विनश्यति ।
त्रिपुरद्विषि खोरतां बहून्बलिन्तः कुसुमाग्रधो यथा ॥३॥

अपहाय सकलबान्धवचिन्तामूढास्य गुरुकुलप्रणयम् ।
हा तनय विनयशालिन् कथमिव परलोकपयिकोऽभूः ॥४॥

अपि वक्षित गिरा पतिः स्वयं यदि तासामधिदेवतापि वा ।
अयमस्मि पुरो हयाननस्मरणोल्लङ्घितबाह्वभयाम्बुधिः ॥५॥

अवलानां धिय हृत्वा धारिबाहूः सहानिशम् ।
तिष्ठन्ति चपला यत्र स कालः समुपस्थितः ॥६॥

अभिरामतासदनमम्बुजानने नयनद्वयं जनमनोहरं तव ।
इयति प्रपञ्चविषयेऽपि यंधसे तुलनामुवञ्चति परस्परारम्भा ॥७॥

अमृतद्रवमाधुरीभूतः सुखयन्ति अवसी सखे गिरः ।
नयने शिशिरीकरोतु मे शरदिन्दुप्रतिमं मुखं तव ॥८॥

अमृतस्य चन्द्रिकाया ललितायाश्चापि कवितायाः ।
सुजनस्य च निर्माणं जनयति नहि कस्य सन्तोषम् ॥९॥

अम्बररत्यम्बरं यद्वत् समुद्रोऽपि समुद्रति ।
विक्रमार्कमहीपाल तथा त्वं विश्वमार्कति ॥१०॥

अम्भोजिनीबान्धवनन्दनायां कूजन् बकानां समजो विरेजे ।
रूपान्तराक्रान्तगूहः समन्तात् पुञ्जीभवञ् शुकल इवाश्रमार्थो ॥११॥

अयं सज्जनकार्पातरक्षणकटुताशनः ।
परदुःखाग्निनामनमाप्तः केन वर्ण्यते ॥१२॥

अयि पवनरयाणां निर्दयानां हयानां इलयय गतिमहं नरो सद्गुरं द्रष्टुमोहे ।
धृतिविबरममो मे दारयन्ति प्रकृप्यद्भुजगनिभभुजानां बाहुजानां निनादाः ॥१३॥

अयि लावण्यजलाशय तस्या हा हन्त मीननयनायाः ।
दूरस्थे त्वयि किं वा वययामो विस्तरेणालम् ॥१४॥

अये राजभ्रातृकर्म्यं कुतुकमाकर्णयन्

स्फुरन्ती हस्ताम्भोरुहि तव कृपाणी रणमुखे ।

विपक्षाणा वक्षस्यहह तरुणाना निपतति

प्रगल्भा श्यामानामनुपरतकामा प्रकृतय ॥१५॥

अये राजभ्रातृकर्म्यं कुतुकमाकर्णयन्

त्वदाधारा कीर्तिर्वसति किल मौली दशदिशाम् ।

त्वदेकालम्बोऽय गुणगणकदम्बो गुणनिधे

मुखेषु प्रौढाना विलसति कवीनामविरतम् ॥१६॥

अये लीलाभग्नत्रिपुरहरकोदण्डमहिमन्

कथा यन् नोवञ्चत्यतुलबलधैर्यस्य भवत ।

अय को वा तत्र प्रसूमरफणाकोणनिहित-

क्षिति शेष श्रीमान् कमठकुलचूडामणिरपि ॥१७॥

अर्जुनस्य गुणर्मायामनुज परम पुमान् ।

गुञ्जापुञ्जधर धायादपायादिह कोऽपि व ॥१८॥

अयिनो दातुमेवेति त्रातुमेवेति कातरा ।

जातोऽय हन्तुमेवेति घीरास्त्वा देव जानते ॥१९॥

अयिभिश्छिद्यमानोऽपि स भुनिर्न व्यकम्पत ।

विनाशोऽप्युन्नत स्थैर्यं न जहाति हुम्नो यथा ॥२०॥

अलका फणिशावतुल्यशीला नयनास्ता परिपुङ्ग्वितेषुलीला ।

चपलोपमिता खलु स्वयं या अत लोके सुखसाधन कथं सा ॥२१॥

आह् लाबिनी नयनयो रुचिरैर्नववीव कण्ठे कृतातिसिशिराम्बुजमालिकेय ।

आनम्बिनी हृदि यता रसभावनेव सा नैव विस्मृतिपथं समं जातु याति ॥२२॥

इवमुदधेरुदरं वा नयनं वात्रेस्तेऽवरस्य मन ।

वशरघगृहे तदानीमेव सशेरते स्म कवयोऽपि ॥२३॥

इन्दुमा परसौन्दर्यसिन्धुना बन्धुना विना ।

ममाम विषमस्ताप केन वा शमयिष्यते ॥२४॥

इन्दुस्तु परमोत्कृष्टो य क्षीणो वर्धते मुहुः ।

धिगिद धौवनं तन्वि क्षीणं न पुनरेति यत् ॥२५॥

इयति प्रपञ्चविषये तीर्थानि कियन्ति सन्ति पुण्यानि ।

परमार्थतो विचारे देवी गङ्गा तु गङ्गेव ॥२६॥

ईश्वरेण समो ब्रह्मा पिता साक्षान् महेश्वरः ।
 पावंत्या सदृशो लक्ष्मीर्माता मातुः समा भुवि ॥
 पितास्य काष्ठसदृशः स्वयं पावकसन्निभः ॥२७॥

उत्सङ्गो तव गङ्गो पायं पायं पयोऽतिमधुरतरम् ।
 शमिताखिलभ्रमभरः कथय कदाहं चिराय शयिताहे ॥२८॥

उदुम्बरफलानीव ब्रह्माण्डान्यति यः सदा ।
 सर्वगर्वापहः कालस्तस्य के मशका वयम् ॥२९॥

उन्मूलितः सह मदेन बलाद् बलारेक्यापितो धलभृतां सह विस्मयेन ।
 नीलासपत्रमणिदण्डरुचा सहैव पाणौ घृतो गिरिधरेण गिरिः पुनातु ॥३०॥

उपकारमस्य साधोर्नैवाहं विस्मरामि जलदस्य ।
 दृष्टेन येन सहसा निवेद्यते नवधनश्यामः ॥३१॥

उर्वी शासति मय्युपद्रवलवः कस्यापि न स्यादिति
 प्रीढं व्याहरतो वचस्तव कथं वेव प्रतीमो वयम् ।
 प्रत्यक्षं भवतो विपक्षनिवहं धामुत्पतद्भिः क्रुधा
 यद् मुष्मत्कुलकोटिमूलपुण्यो निर्भिद्यते भास्करः ॥३२॥

ऋतुराजं भ्रमरहितं यदाहभाकर्णयामि नियमेन ।
 आरोहति स्मृतिपथं तदैव भगवान् भूनिर्व्यासः ॥३३॥

एकीभवरप्रलयकालपयोधिकल्प-
 मालोक्य संगरगतं कुरुवीरसैन्यम् ।
 सस्मार तल्पमहिपुङ्गवकायकान्तं
 निद्रां च योगकलितां भगवान् भुक्नुवः ॥३४॥

एतावति प्रपञ्चे सुन्दरमहिलासहस्रभरितेऽपि ।
 अनुहरति सुभग तस्या वामार्थं दक्षिणार्धस्य ॥३५॥

एतावति प्रपञ्चेऽस्मिन् सदेवासुरभानुषे ।
 केनोपमीयतां तज्ज्ञे रामो रामपराक्रमः ॥३६॥

एतावति महीपालमण्डलेऽवनिमण्डन ।
 तारकापरिपन्मध्ये राजन् राजेव राजसे ॥३७॥

कटु जल्पति कश्चिदल्पवेदी यदि चेदोदुनामत्र किं विद्वधः ।
 कथमिन्दुरिवाननं त्वदीयं सकलद्रुक् स कलद्रुहो न मेतत् ॥३८॥

कतिपयदिवसविलास नित्यसुखासङ्गमङ्गलसवित्री ।
खर्वमति स्वर्वास गीर्वाणधुनीतटस्थितिनितराम ॥३९॥

कमलति चदन मस्यामलयन्त्यलका मृणालतो बाहू ।
शंवालति रोमावलिदभृतसरसीव सा बाला ॥४०॥

करकलितचक्रघटनो नित्य पीताम्बरस्तमोऽराति ।
निजसेविजाडघनाशनचतुरो हरिरस्तु भूतये भवताम ॥४१॥

करतलनिर्गलद्विरलदानजलोत्सासितावनीबल्य ।
धनबाप्रमहिममूर्तिर्जयतितरा सावभौमोऽयम ॥४२॥

कलितकुलिशघाता केऽपि खेलति बाता कुशलमिह कथं वा जायता जीविते मे ।
अयमपि बत गृञ्जशालि माकदमौलौ चुलुकयति मदीया चेतना चञ्चरीक ॥४३॥

कलिदशलावियमाप्रयाग केनापि दीर्घा परिष्ठा निष्ठाता ।
मन्ये तलस्पर्शविहीनमस्यामाकाशमानोलमिद विभाति ॥४४॥

कस्तुप्येन् भामिकस्तवि रमणीयेषु यस्तुषु ।
हिस्वान्तिक सरोजिन्या पश्य याति न यदपद ॥४५॥

कातरा परदु खेषु निजदु खेष्वकातरा ।
अर्धेष्वलोभा यशसि सलोभा सति सायव ॥४६॥

कास्तारे बिलपन्तीना त्वदरातिमगीवृशाम ।
देवनामि समाकर्ष्य हरिदभिरपि क्षुभुर्भे ॥४७॥

काण्यकुसुमाकाश शान्तिशैत्यहुताशन ।
यशसौरभ्यलशून पिशून साधुदु खद ॥४८॥

किं कुर्वते दरिद्रा कासारवती धरा मनोज्ञतरा ।
कोपावनस्त्रिलोवया ॥४९॥

किं नाम तेन न वृत मुकृत पुरारे दासीकृता न खलु का भुवनपु लक्ष्मी ।
भोगा न के बुभुजिरे विबुधरलभ्या यनाचितोऽसि करुणाकर हेलयापि ॥५०॥

किमह कथयामि योषितानघर बिम्बफल समप्य या ।
सुरसानि हरन्ति हन्त हा विडुषा पुण्यफलानि सत्वरम् ॥५१॥

कियदिदमधिक मे यद् द्विजायाययित्रे कवचमरमणीय कुण्डले चापयामि ।
अकरुणमवकृत्य द्राक् कृषाणेन नियद्गृहलक्ष्मिरधार मौलिमावेदयामि ॥५२॥

कुडकुमद्रवल्लिप्ताङ्गः काषायवसनो यतिः ।

कोमलातपवालाभः सन्ध्याकालो न संशयः ॥५३॥

कुचकलशेषवलानामलकायामय पयोनिधेः पुलिने ।

क्षितिपाल कीर्तयस्ते हारन्ति हरन्ति होरन्ति ॥५४॥

कुचाभ्यामालोढं सहजकठिनाभ्यामपि रमे

न काठिन्यं घत्ते तव हृदयमत्यन्तमृदुलम् ।

भृगाङ्गानामन्तर्जनि निधसन्तो खलु चिरं

न कस्तूरी दूरीभवति निजसौरभ्यविभवात् ॥५५॥

कुण्डलीकृतकोदण्डदोदण्डस्थ पुरस्तव ।

भृगारातेरिव भृगाः घटे नैवावतस्यरे ॥५६॥

कुत्र शैवं धनुरिवं वय चायं प्राकृतः शिशुः ।

भङ्गस्तु सर्वसंहर्त्रा कालेनैव विनिर्मितः ॥५७॥

कुलिशमिव कठिनमसतां हृदयं जानीहि हृदयमिव कुलिशम् ।

प्रकृतिः सतां सुमधुरा सुधेव हि प्रकृतिरिव च सुधा ॥५८॥

कुसुमानि शरा भृगालजालान्यपि कालायसकर्कशान्यभूवन् ।

सुदृशो बहनायते स्म राका भवताकाशमवाभवत् पयोधिः ॥५९॥

कृतमपि महोपकारं पय इव पीत्वा निरातडकम् ।

प्रयुत हन्तुं यतते काकोदरसोदरः खलो जगति ॥६०॥

कृत्वा सूत्रैः सुगुढार्थैः प्रकृतेः प्रत्ययं परम् ।

आगमान् भावयन् भाति वैयाकरणपुङ्गवः ॥६१॥

कृपया सुधया सिञ्च हरे मां तापमूर्च्छितम् ।

जगज्जीवन तेनाहं जीविष्यामि न संशयः ॥६२॥

कृष्णपक्षाधिकरविः सदा सम्पूर्णमण्डलः ।

भूपोऽयं निष्कलङ्कः आत्मा मोदते यमुघातते ॥६३॥

केऽपि स्मरन्त्यनुसरन्ति च केविदग्धे

पश्यन्ति पुष्पपुरुषाः कति च स्पृशन्ति ।

मातमुरारिचरणाम्बुजमाध्व पङ्कजे

भाग्याधिकाः कतिपये भवतीं पिवन्ति ॥६४॥

कोदण्डच्युतकाण्डमण्डलसमाकीर्णत्रिलोकीतलं

रामं दृष्टवतां रणे दशमुखप्राणपहारोद्यतम् ।

दुर्दशोऽपि नृणाममूढरुमरुद्वेगप्रचण्डीकृत-

ज्वालाभिजंगतीतल कवलयन् कालानलो गोचर ॥६५॥

कोपेऽपि वदन तन्वि तुल्य कोकनदेन ते ।

उत्तमाना विकारेऽपि नार्पति रमणीयता ॥६६॥

कोमलातपशोणाग्रसन्ध्याकालसहोदर ।

कायायवसनो याति कुङ्कुमालेपनो यति ॥६७॥

कौमुदीव भवती विभाति मे कातराक्षि भवतीव कौमुदी ।

अम्बुजेन तुलित विलोचन लोचनेन च तवाम्बुज समम् ॥६८॥

क्रूरसत्त्वाकुलो दोषाकरभूस्तोयधिर्यया ।

न तया त्व यतो भूप स्थिरघोरसि निमल ॥६९॥

एवचिदपि कार्ये मूढल क्वापि च कठिन विलोक्य हृदय ते ।

को न स्मरति नराधिप नवनोत किं च दातकोटिम् ॥७०॥

एव वा राम कामप्रतिभटललाटतपबल-

स्तव क्वामी धीरा रणशिरसि धीरा मल्लभुजाम् ।

विधस्रोस्त्रंलोक्य प्रलयशिखिन पद्ममयन

प्रगल्भं प्रालेयं प्रशममसि कर्तुं व्यवसित ॥७१॥

एव शुक्लतप एव वा मुक्ता एव पङ्कज एव च पङ्कजम् ।

एव मृगा एव च कस्तूरी धिग् विधातुर्विदग्धताम् ॥७२॥

एव सा कुसुमसाराङ्गो सीता चन्द्रकलोपमा ।

एव रक्ष छदिराङ्गारमध्यसवातवैशसम ॥७३॥

एवोक्तुतेन्द्रगर्व त्वरया चनेन भिन्ननक्रमुख ।

लीलास्तकोलमूर्ते मामुद्धर्तुं कथं न शक्नोऽसि ॥७४॥

एल कापटजदोषेण दूरेणैव विसृज्यते ।

अपायशङ्किभिलोकेविषेणाज्ञीविषो यथा ॥७५॥

एलानामुवतयो हन्त कोमला शीतला अपि ।

हृदयानीह साधूना छिन्दन्त्यय दहन्ति च ॥७६॥

एगानचर जलबिम्ब कथमिव पूर्णं वदन्ति विद्वान् ।

दशरथचत्वरचारी हृज्ज्वरहारी विधुस्तु परिपूर्ण ॥७७॥

एगनाद् गलितो गमस्तिमानुत बाष्प्य शिशिरो विभावसु ।

मुनिरेवमरन्धतीपति सकलज्ञ समशेत राघवे ॥७८॥

गदगा हृष्टा यथा गदगा गदगा गदगोव पावनी ।
हरिणा सदृशो बन्धुर्हरितुल्यः परो हरिः ॥७९॥

गाम्भीर्येणातिमात्रेण महिम्ना परमेण च ।
राघवस्य द्वितीयोऽन्धिरम्बुधेश्चापि राघवः ॥८०॥

गाहितमखिलं विपिनं परितो दृष्टाश्च विटपितः सर्वे ।
सहकार न प्रपेदे मधुपेन तथापि ते समं जगति ॥८१॥

गिरं समाकर्णयितुं यदीयां सदा रससंरनुभावनीयाम् ।
समीहते नित्यमनन्यचेता नभस्वदात्मभरिवंशनेता ॥८२॥

गिरामविषयो राजन् बिस्तारस्तव चेतसः ।
सावकाशतया यत्र ज्ञोते विश्वाश्रयो हरिः ॥८३॥

गीष्पतिरप्याद्गिरसो गदितुं ते गुणगणान् सगर्वो न ।
इन्द्रः सहस्रनयनोऽप्यद्भुतरूपं परिच्छेत्तुम् ॥८४॥

गुणबुद्धौ परे यस्मिन् नैव स्तः प्रत्ययात्मके ।
बुधेषु सविति ह्यपार्तं तद् ब्रह्म समुपास्महे ॥ ८५॥

घकोरनयनानन्दि कहलाराहलादकारणम् ।
तमसां कदनं भाति घदनं सुन्दरं तव ॥८६॥

चन्द्रांशुनिर्मलं धारि चन्द्रो हंससमद्युतिः ।
हंसास्तु शरदि स्मेरपुण्डरीकमनोरमाः ॥८७॥

चाञ्चल्ययोगि भयनं तव जलजानां धियं हरतु ।
विपिनेऽतिबञ्चलानामपि च मृगाणां कथं हरति ॥८८॥

जगति नरजग्म तस्मिन् धेदुष्यं तत्र सत्कविता ।
कवितायां परिणामो दुष्प्रापः पुष्पहोनेन ॥८९॥

जगत्प्रथमप्राणभूतप्रतप्त्य क्षमातलं केदलमेव रसन् ।
कथं समारोहति हन्त राजन् सहस्रनेत्रस्य तुलां द्विनेत्रः ॥९०॥

जनयन्ति परप्रोति नराः सत्कुलसम्भवाः ।
नहि कारस्करः भवापि तापनिर्वापणक्षमः ॥९१॥

जीवितं भृत्युना लोढं सम्पदः द्वाप्तविग्रहाः ।
रामाः क्षणप्रभाराभाः शल्यान्येतानि देहिनाम् ॥९२॥

ज्योत्स्नाभमञ्जुहसिता सकलकलाकान्तकान्तवदनश्री ।
राकेव रम्यरूपा राघवरमणी विराजते नितराम् ॥९३॥

तल्पगतापि च सुतनु इवासासङ्ग न या सेहे ।
सम्प्रति सा हृदयगत प्रियपार्णि मन्दमाक्षिपति ॥९४॥

तापत्रय खलु नृणां हृदि तावदेव यावत् न ते दलति देव कृपाकटाक्ष ॥
प्राचीललाटपरिचुम्बिनि नानुदिम्ये पटकेरुहोदरगतानि कुतस्तमाप्ति ॥९५॥

तीर्थं गङ्गा तदितरुदया निर्मल सङ्गमात्र
बैधौ तस्या प्रसन्ननिलयौ गार्किनोऽन्ये वराका ।
सा यत्रास्ते स हि जनपदो भूतिकामात्रमन्यत
ता यो नित्यं नमति स बुधो बोधशून्यस्ततोऽन्य ॥९६॥

स्वप्नतापमहादीपशिखाविपुलकञ्जलं ।
मून मभस्तले नित्यं नीलिमा नूतनायते ॥९७॥

स्वदङ्गणसमुद्भूता सिक्ता कुट्टकुमवारिभि ।
स्वदङ्गणतुलना याति कदाचिल लवलीलता ॥९८॥

स्वद्विपक्षमहीपाला स्वर्वालाधरपल्लवम् ।
पीडयन्तितरा तीव्रदाहणैर्दंशनक्षतै ॥९९॥

स्वयि कुपिते रिपुमण्डलक्षण्डनपाण्डित्यसम्पदुद्गडे ।
गिरिगह्वनेऽरिपूना विवर्त सह लोचनानि वर्धन्ति ॥१००॥

स्वा गीर्वाणगुह सर्वे ददन्तु कवयस्तु ते ।
समानकक्षस्तेनासीत्येवोऽयस्तु मतो मम ॥१०१॥

स्वामन्तरात्मनि लसन्तमनन्तमज्ञा
स्तीर्थेषु हन्त भवनान्तक शोधयन्त ।
विस्मृत्य कण्ठनटमध्यपरिस्फुरन्त
चिन्तामणि क्षितिरज सु शब्देयन्ति ॥१०२॥

दन्तप्रभापुष्पचिता पाणिपल्लवशोभिनी ।
केशपाशालिबन्धेन मुक्तेषा हरिणक्षणा ॥१०३॥

दशाननेन दृष्टेन नीयमाना बन्धौ सती ।
द्विरदेन मदान्वेन कृष्यमाणेव पद्मिनी ॥१०४॥

दूरोक्तुं प्रिय बाला पद्मेनाताडयद रुषा ।
स बाणेन हतस्तेन तामाशु परिपस्वजे ॥१०५॥

दृष्टिमं गीदृशोऽप्यन्तं श्रुत्यन्तपरिशीलिनो ।
मुच्यन्ते बन्धनात् केशा विचित्रा बंधसो गतिः ॥१०६॥

देव त्वद्दंशनादेव लीयन्ते पुष्पराशयः ।
किं चादंशनतः पापमशेषमपि नश्यति ॥१०७॥

ब्रालेव मधुरं वास्यं चरितं कौमुदी यया ।
सदंबाद्राणि चेतोति सुखेव सुमहात्मनाम् ॥१०८॥

द्रुमपद्मकजविद्वांसः सर्वसंतोषपोषकाः ।
मूर्ध्व हन्त हृग्यन्ते कुठारहिमहुर्जनैः ॥१०९॥

ब्रोहो निरागसां लोके हीनो हालाह्लादपि ।
अमं हन्ति कुलं साध्रं भोक्तारं केवलं तु सः ॥११०॥

नगरान्तर्महीन्द्रस्य महेन्द्रमहतिधियः ।
सुरालये खलु सीमा देवा इव विरेजिरे ॥१११॥

न मगाः काननगा यद् ददतीषु त्वदरिभूपनुदतीषु ।
शकलीभवन्ति शतधा शङ्के अवर्णेन्द्रियाभावात् ॥११२॥

मयनानि बह्वस्तु खञ्जनानामिह नानाविधमद्भगभद्भगभाग्यम् ।
सर्वशं कथ्यमाननं सुशोभं सुदृशो भद्भगुरसम्पदास्त्वुजेन ॥११३॥

मयनेन्द्रिन्दिरानन्दमन्दिरं मिलदिन्दिरम् ।
इदमिन्दोवरं मन्ये सुन्दराद्भगि तवाननम् ॥११४॥

नयने सुवृक्षां पुरो रिपूणां वचने वश्यगिरां महारुवीनाम् ।
मिथिलापतिनन्दिनीभुजान्तःस्थित एव स्थितिमाप रामचन्द्रः ॥११५॥

नवप्रसङ्गं दयितस्य लोभादद्भगीकरोति स्म यदा नताद्भगी ।
इत्थं तदालिद्भगनमप्यकस्माद् धनो निनादर्घ्यनतां निनाय ॥११६॥

नवाद्भगनेकाद्भगीर्ध्रि गन्तुमेव प्ररुम्पते ।
इयं सौराष्ट्रजा नारी स्ताभट इवोद्भटा ॥११७॥

नवोच्छलिनवीवनस्फुरदत्तसंगवञ्जरे
मवोयगुणार्मुकं गतितत्ताप्यसं वृश्चति ।
अयं पततु निर्वयं दलितदुष्टभून्द्गल-
स्सलद्रुधिरपस्मरो मम परदयपो भैरवः ॥११८॥

निखिलजगन्महनीया यस्याभा नवपयोधरवत् ।
अम्बुजवद् विपुलतरे नयने तद् ग्रहम् संधये सगुणम् ॥११९॥

निखिले निगमकदम्बे लोकेष्वप्येष निविवादोऽर्थ ।

शिव इव गुरुरीयान् गुरुरिव सोऽय सदाशिवोऽपि तथा ॥१२०॥

नितरा धनमाप्तुमर्थिभि क्षितिप त्वा समुपास्य यत्नत ।

निधन समलम्भि तावकी खलु सेवा जनवाञ्छितप्रदा ॥१२१॥

नितरा हिनयाद्य निद्रया मे वत यामे चरमे निवेदिताया ।

सुदृशो वचन शृणोमि यावन् मयि तादत प्रचुकोप वारिवाह ॥१२२॥

नितान्त धौवनोन्मत्ता गाडरक्ता सदाहवे ।

वसुधरा समालिङ्गय शरते धीर तेऽरय ॥१२३॥

नितान्तरमणीयानि वस्तूनि कश्चनोऽपि न ।

काल सहृते नित्यमभावाच्चिन्नक्षुप ॥१२४॥

निरपाय मुघामाय पयस्तव पिबन्ति ये ।

जहनुजे निर्जरायास वसन्ति भुवि ते नरा ॥१२५॥

निर्मलाम्बररम्यधी किञ्चिद्दक्षितनारका ।

हस्ताबलौहारयुता शरव विजयतेतरान् ॥१२६॥

निशाकराबालि कलङ्कपङ्ककिलाह

गुणाधिक निर्मलमानन ते ।

अनल्पमायुर्गिरोऽधराविमा

गिरोऽधरा गुप्तरसा कवीनाम ॥१२७॥

निष्कलङ्क निरातङ्क चतु षष्टिकलाधर ।

सदापूर्ण महीप त्व चन्द्रोऽसीति मृया वच ॥१२८॥

नीतो नासान्तिव तन्या मालत्या कुसुमोत्कर ।

बन्धूकभावमानिग्ये रागेणापरवर्तिना ॥१२९॥

नृत्यस्वदाजिराजिप्रखरखुरपुटप्रोद्वर्तर्धूलिजालं

रालोकालोकभूमीधरमतुन्निरालोकभाव प्रयाते ।

विभ्रान्ति कामयन्ते रज्जनिरिति निया भूतये सबलोका

कोका वदन्ति शोवानलविकलतया कि च नन्दन्युलूका ॥१३०॥

पञ्चशास्त्र प्रभो यस्ते शास्त्रा सुरतरोरसौ ।

अन्ययानेन पूर्यन्ते कथं सवमनोरया ॥१३१॥

पद्मपत्रं नृणा नेत्रं सह लोकत्रयधिया ।

उन्मीलन्तो निमीलन्तो जयन्ति सवितु करा ॥१३२॥

पद्मासनप्रमुखनिर्जरचितवृत्ति-

दुष्प्रापदिव्यमहिमन् भवतो गुणोघान् ।

तुष्टूषतो मम नितान्तविश्रुद्धसलस्य

मन्तुं शिशोः शिव न मन्तुमिहासि योध्यः ॥१३३॥

परिफुल्लाब्जनयना चन्द्रिका चारुहासिनी ।

हंसावलीहारयुता शरद् विजयतेतराम् ॥१३४॥

पाण्डित्यं परिहृत्य यस्य हि कृते बन्दिस्वभालम्बितं

दुष्प्रापं मनसापि यो गुरुतरः क्लेशैः पदं प्रापितः ।

रुद्धस्तत्र स चेन् निर्णीयं सकलां पूर्वोपकारावलीं

दुष्टः प्रत्ययतिष्ठते तदधुना कस्मै किमाद्यकम्हे ॥१३५॥

पूर्वं नयनयोर्लङ्घना ततो मग्ना मनस्यभूत् ।

अथ सैव प्रियस्यासीत् सखेवेदनगोचरा ॥१३६॥

प्रथमं श्रितकञ्जकोरकाभावय शोभामनुभूय कन्वुकानाम् ।

अधुना श्रियितुं कुचौ यतेते दयिते ते करिशावकुम्भलीलाम् ॥१३७॥

प्रफुल्लकहलारनिभा मुखध्री

रवच्छदः कुङ्कुमरम्यरागः ।

नितान्तशुद्धा तव तन्वि चाणी

विभाति कर्पूरपरम्परेव ॥१३८॥

प्रमोदभरतुन्दिलप्रमयदत्ततालावली-

विनोदिनि विनायके ढमरुडिण्डिमध्वानिनि ।

ललाटतटविक्षुद्रभ्रवकृपीटमोनिच्छटो

हठीढतजटोद्भटो गतपटो नटो मृत्यति ॥१३९॥

प्राणापहरणेनासि तुल्यो हालाहलेन मे ।

शशाङ्क केन मुग्धेन मुष्णंशुरिति भाषितः ॥१४०॥

प्राणेशविरहालान्तः क्षपोलस्तव सुन्दरि ।

मनोभवध्याधिमत्त्वान् मृगाङ्कः खलु निर्मलः ॥१४१॥

प्रायः पतेद् द्यौः शकलीभवेद् ग्लौः

सहावलंरम्युधिभिः स्तलेद् गोः ।

नूनं ज्वलिष्यन्ति दिशः समस्ता

यद् द्रौपदी रोदिति हा हतेति ॥१४२॥

बहु मन्यामहे राजन् न वयं भवतः कृतिम् ।

विपद्भिः सह बीयन्ते सम्पदो भवता यतः ॥१४३॥

बाहुजाना समस्तानामभाव इव मूर्तिमान् ।
जयत्यतिबलो लोके जामदग्न्य प्रतापवान् ॥१४४॥

बुद्धिरधिर्महोपाल यशस्ते सुरनिम्नगा ।
कृतयस्तु शरत्कालचारुचन्द्रिरचन्द्रिका ॥१४५॥

बुद्धिर्दीपकला लोके यया सर्वं प्रकाशने ।
अबुद्धिस्तामसी रात्रियया किञ्चिन् न भासते ॥१४६॥

ब्रह्माण्डमण्डले भान्ति न ये पिण्डीकृता अपि ।
परस्परपरिचिन्ता वसन्ति त्वयि ते गुणाः ॥१४७॥

भुजगाहितप्रवृत्तयो गार्हभन्त्रा इवावनीरमण ।
तारा इव सुरगा इव सुखलीना मन्त्रिणो भवत ॥१४८॥

भूधरा इव मत्तेभा मत्तेभा इव सूनव ।
सुता इव भटास्तस्य परमोन्नतविग्रहा ॥१४९॥

भूमीनाय शहावदीन भवतस्तुल्यो गुणानां गर्ण-
रेतद्भूतभवप्रपञ्चविषये नास्तीति किं ब्रूमहे ।
घाता नूतनकारणं यदि पुन सृष्टि नया भावयेन्
न स्यादेव तथापि तावत्तुल्यलेश दधानो नर ॥१५०॥

भूयितानि हरेर्भक्तैर्बूयितानि पराद्भुतं ।
स्वकुल नगर देशो द्वीप सर्वा च मेदिनी ॥१५१॥

मध्मेगल विहरता गरल निकाम
नागाधिप शिरसि भारुतले दृताश ।
प्याता भवज्वालनमभ्यगतेस्तथापि
ताप तर्बध हरते हर ते तनुधी ॥१५२॥

मनुष्य इति मूढेन खल केन निगद्यते ।
अथ तु सज्जनान्भोजवनमत्तमतद्गज ॥१५३॥

मन्त्रार्पितहविर्दीप्तदृताशनतनूभुव ।
शिक्षास्पशेन पाञ्चाल्या स्थाने दग्ध सुयोधन ॥१५४॥

मन्मथामात्यमायान्तमह मन्ये महामहम् ।
चक्षुश्चमत्कृति घत्ते यदहो किल कोकिल ॥१५५॥

मा कुय कशा कराब्जे करुणावति कम्पते मम स्वान्तम् ।
खेलन् न जातु योपरम्य वितम्ब करिष्यामि ॥१५६॥

माधुर्यं परमसीमा सारस्वतजलधिमयनसम्भूता ।

पिबतामनल्पसुखदा वसुधायां ननु मुधा कविता ॥१५७॥

मामनुरक्तां हित्वा यदि राजन् पुरुषसिंह यातोऽसि ।

मुक्त्वा घनमिदमेष्ट्यति वनलक्ष्मीमत्र किं चित्रम् ॥१५८॥

मां पाहीति विधिर्विषयेविषयो वाच्यः स्वतन्त्रे कथं

नोपेक्ष्यो भवतास्मि दीन इति गीः श्लाघ्या न संस्थावताम् ।

एवं बोधविचारणाकुलतया देव त्वयि प्रोन्मुखे

वक्तव्यप्रतिभादरिद्रमतयः किञ्चिन् नहि ब्रूमहे ॥१५९॥

मित्रात्रिपुत्रनेत्राय त्रयीशास्त्रवशत्रवे ।

गोत्रारिगोत्रजत्राय गोत्रात्रे स्ते नमो नमः ॥१६०॥

मुकुलितनयनं करिणो गण्डं कण्डूयतो विषद्रुतटे ।

उदभूदकाण्डदहनज्वालाजालाकुलो देहः ॥१६१॥

यस्य तुलामधिरोहति लोकोत्तरवर्णपरिमलोद्गारः ।

कुसुमकुलतिलक चम्पक न वयं सं जातु जानीमः ॥१६२॥

पुस्तं तु याते दिवमासफेन्दौ तदाश्रितानां यदभूद् विनाशः ।

इदं तु चित्रं भुवनायकाशे निराश्रया खेलति तस्य कीर्तिः ॥१६३॥

रमणीयस्तबकयुता बिलसितवस्त्रोजयुगलशालिन्यः ।

लतिका इव ता वनिता यनिता इव रेजिरे लतिकाः ॥१६४॥

रम्यहासा रसोल्लासा रसिकालिनिपेविता ।

सर्वाङ्गासोभासम्भारा पद्मिनी कस्य न प्रिया ॥१६५॥

रवितुरगदिग्गजेषु स्वर्णाचलजलधिधनदकोपेषु ।

सत्स्थेय राजपुद्गव किं दातास्मोति गर्वमावहति ॥१६६॥

रागं विना विराजन्ते मूनयो भणयस्तु न ।

कौटिल्येन विना भाति नरो न कबरीभरः ॥१६७॥

राजन् प्रचण्डमातङ्गण्डमण्डलोद्दण्डनासन ।

कथमक्रूरसत्त्वस्त्वं पयोधिरिव गोपसे ॥१६८॥

सद्द्रकापुरादतितरां कुपितः फणीव निर्गत्य जातु वृत्तापत्तिभिः परीतः ।

ऋद्धं रणे सपदि दाशरयि दशास्यः संरज्यदाशरयिदशमहो हवशं ॥१६९॥

सता कुसुमभारेण शीलभारेण मुन्दरी ।

कविता चार्यभारेण धपते शामपि धियम् ॥१७०॥

लावण्येन प्रमदा मदतिरेकेण वारणाधिपति ।

भाति विभवेन भवकान् राजन् भवता च वसुमतीवल्यम् ॥१७१॥

लोहितपीतं कुसुमं रावृतमाभाति भूभूत शिखरम् ।

दादज्ज्वलनज्वालं कदाचिदाकीर्णमिव समये ॥१७२॥

वचने तव यत्र मापुरी सा हृदि पूर्णा करुणा च कोमलेऽभूत् ।

अधुना हरिणाक्षि हा वय वा कटुता तत्र कठोरताविरासीत् ॥१७३॥

वदनं विना सुकविता सदनं साध्वीं विना वनिताम् ।

राज्यं च विना धनिता न नितान्तं भवति कमनीयम् ॥१७४॥

धराका य राकारमण इति बल्यन्ति सहसा

सरं स्वच्छं मन्ये मिलदमृतमेतन्न मज्जभुजाम् ।

अमुष्मिन् या कापि द्युतिरतिधना भाति मिषता-

मिष नीलज्वालायादुपरि निरपावाद गगनत ॥१७५॥

वसु धातु यशो धातु विधातुमरिन्दनम् ।

त्रातु च मावृशान् राजन्नतीव निष्ठुणो भवान् ॥१७६॥

वसुधावलपपुरदरं विलसति भवत कराम्भोजे ।

चिन्तामणिकल्पद्रुमवामगवीभि कृत जगति ॥१७७॥

वागिव मधुरा मूर्तिर्मूर्तिरिवात्यन्तनिर्मला कीर्ति ।

कीर्तिरिव जगति सर्वस्तवनीया मतिरमुष्य विभो ॥१७८॥

वामाकल्पितवामाङ्गो भासते भाललोचन ।

शम्पया सपरिष्वक्तो जीमूत इव शारद ॥१७९॥

वारिधिराकाशसमो वारिधिसदृशस्तथाकाश ।

सेतुरिव स्वर्गद्वारा स्वर्गद्वारेवान्तरा सेतु ॥१८०॥

विज्ञातव विदुषा गणे सुकविता सामाजिकाना कुले

माङ्गल्य स्वजनेषु गौरवमयो लाकेषु सर्वेष्वपि ।

दुर्वृत्तेशानिता नृलोकबलये राजत्वमव्याहृत

मित्रत्व च बहुत्राकिचनजने देव त्वमेको भुवि ॥१८१॥

विद्धा मर्मणि वाग्वाणैर्घूर्णन्ते साधव खलं ।

सद्भिर्बचोऽमूर्तं सिक्ता पुन स्वस्था भवन्ति ते ॥१८२॥

विद्वत्सु विमलज्ञाना विरक्ता यतिषु स्थिता ।

स्वीयेषु न गरोद्गारा नानाकारा सिता खला ॥१८३॥

विमलतरमतिगभीरं सुपवित्रं सत्त्ववत् सुरसम् ।
हंसावासं स्थानं मानसमिह शोभते नितराम् ॥१८४॥

विमुञ्चसि यदि प्रिय प्रियतमेति मां मन्दिरे
तदा सह नयस्य मां प्रणययन्त्रणायन्त्रितः ।
अयं प्रकृतिभीरुरित्यखिलभीतिभङ्गक्षमान्
न जातु भुञ्जमण्डलादवहितो बहिर्भावय ॥१८५॥

विष्णुवक्षःस्थितो भाति नितरां कौस्तुभो मणिः ।
भङ्गगारक इवानेकतारके गगनाद्गणे ॥१८६॥

व्योमाद्गणे सरसि नीलिमदिव्यतोये
तारावलीमुकुलमण्डलमण्डितेऽस्मिन् ।
भाभाति षोडशकलादलमङ्ककभृङ्गं
सूराभिमुख्यविकचं शशिपुण्डरीकम् ॥१८७॥

शरदिगुरिबाह्लादजनको रघुनन्दनः ।
घनलज्जा बिभाति स्म सेन्द्रचाप इवाम्बुदः ॥१८८॥

शरीरं ज्ञानजननं रोगो विष्णुस्मृतिप्रदः ।
विषद् वैराग्यजननी त्रयं सुखकरं सताम् ॥१८९॥

शान्तिमिच्छसि चेदामु सतां वागमृतं शृणु ।
हृदये धारणाद् यत्नं न पुनः छेदसंभयः ॥१९०॥

शीलभारवती कान्ता पुण्यभारवती लता ।
अर्पभारवती घाणी भजते कामपि श्रियम् ॥१९१॥

शैत्यं विना न चन्द्रधीनं दीपः प्रभया विना ।
न सौगन्ध्यं विना भाति मालतीकुसुमोत्करः ॥१९२॥

स्वप्नेनमम्बरतलपुष्पाणतं शुष्यदानलज्जितो विलोकयन् ।
कम्पमानतनुराकुलेक्षणः स्पन्दितुं नहि शशाक सावकः ॥१९३॥

भीतातपादर्पिते निबन्धे निरूपिता नूतनयुक्तिरेषा ।
अद्भ्यं गवां पूर्वमहो पवित्रं न वा कथं रासमयमपल्याः ॥१९४॥

सदसद्भिषेकरसिकैरालोष्य समस्तलोकमप्य कविभिः ।
गणिता गगनलतादेर्गङ्गनायां तन्वि तव सदृशो ॥१९५॥

सदृशो तव तन्वि निर्मिता विधिना नेति समस्तसंमतम् ।
अप्य चेन् निपुणं विभाव्यते यतिमारोहति कीमुदो मनाक् ॥१९६॥

सदैव स्नेहाद्रं सुरतटिनि निष्किचनजने

यदि त्व नाद्यत्से सुरभिरिव वत्से मयि कृपाम् ।

तदा चिन्तारत्नत्रिदशपतिभूमोरुहमुखा

ददीरघ्नयिभ्य किमिति कणभिक्षामपि जडा ॥१९७॥

स पण्डितो य स्वहितार्यदर्शी हित च तद यत्र परानपक्रिया ।

परे च ते ये श्रितसाधूभावा सा साधुता यत्र चकास्ति केशव ॥१९८॥

सपदा सपरिप्वक्तो विद्यया चानवद्यया ।

नरो न शोभते लोके हरिभक्तिरस बिना ॥१९९॥

सरसिजन्नवबन्धुभ्रीसमारम्भकाले

रजनिरमणराज्य नाशमाशु प्रयाति ।

परमपुरुषवक्त्रादुद्गताना मराणा

मधुमधुरगिरा च प्रादुरासीद् विनोद ॥२००॥

सम्भूत्यर्थ सकलजगतो विष्णुनाभिप्रपन्न

यन्नाल स त्रिभुवनगुणवैदनायो विरिञ्चि ।

ध्येय धन्यालिभिरसितरा स्वप्रकाशस्वस्व

पमास्य तत् किमपि ललित वस्तु वस्तुष्टयेऽस्तु ॥२०१॥

सरसि प्लवदाभाति जम्बीर सुपचेलिमम ।

आदिकारणतौघौघ इव ग्रहमाण्डमण्डलम् ॥२०२॥

सर्प इव शान्तमूर्ति श्वेवाय मानपरिपूर्ण ।

श्रीय इव सावधानो मर्कट इव निष्क्रियो नितराम् ॥२०३॥

ससारे धेतनास्तत्र विद्वांसस्तत्र साधव ।

साधुष्वपि स्पृहाहीनास्तेषु धन्या निराशया ॥२०४॥

साम्राज्यलक्ष्मीरियमृष्यकेतो सौन्दर्यसृष्टेरधिदेवता वा ।

रामस्य रामानवलोक्य लोकरिति स्म बोला रुहे तदानीम् ॥२०५॥

साहकारसुरासुरावलिकराकृष्टस्रमन्मन्दर-

सुभ्यरक्षीरधिवल्गुवीचिवलयश्रीगर्वसर्वकषा ।

तृष्णाताम्रमन्दतापसकुलं सानन्दमालोबिता

भूमोभूषण भूषयन्ति भुवनाभोग भवत्कीतय ॥२०६॥

सिन्दूराणवपुषो देवस्य रदाङ्कुरो गणाधिपते ।

सन्ध्याशोणाम्बरगतनवेन्दुलेखायित पातु ॥२०७॥

सुजनाः परोपकारं शूराः शस्त्रं धनं कृपणाः ।
कुलवत्यो मन्दाज्ञं प्राणात्यय एव मुञ्चन्ति ॥२०८॥

सुधायाश्चन्द्रिकायाश्च संजोविन्या महीपथेः ।
दयादृष्टेश्च ते राजन् विश्वसंजोवनं गुणः ॥२०९॥

सुधासमुद्रं तव रम्यवाणी वारं क्षमाचन्द्र सुधासमुद्रः ।
माधुर्यमध्यापयितुं दधाते खर्वतरामान्तरगर्वमुद्राम् ॥२१०॥

सुराद्रगनाभिरादिल्लष्टा व्योम्नि खोरा विमानगाः ।
विलोकन्ते निजान् देहान् फेरनारोभिरावृतान् ॥२११॥

सुराणामारामादिह क्षमिति क्षञ्जानिलहताः
पतेयुः शास्त्रोन्द्रा यदि तदखिलो नन्दति जनः ।
क्षिमेभिर्वा कार्यं शिव शिव शिवेकेन विकर्तः
विरं जीवन्नास्तामधिघरणि दिल्लीनरपतिः ॥२१२॥

सुवर्णस्य कृते तन्वि देशं देशमटाम्यहम् ।
तस्य दुष्प्रापताहेतोश्चिन्ताश्रान्तं मनो मम ॥२१३॥

सूर्याक्षन्द्रमसौ यस्य धातो रञ्जयतः करः ।
अद्भुतरागं सृजत्यग्निस्तं वन्दे परमेश्वरम् ॥२१४॥

स्तनान्तर्गतमाणिक्यवपुर्वहिरुपागतम् ।
मनोज्ञनुरागि ते तन्वि मन्ये वत्सभमीक्षते ॥२१५॥

स्मरद्वीपद्वीपदृष्टेर्धनान्यकारेऽपि पतिगृहं यान्त्याः ।
मदिति प्रादुरभूवन् सस्यादिषु चञ्चलाः परितः ॥२१६॥

स्वर्गनिर्गतनिरगलगद्गतातुद्गमद्गुरतरद्गसत्त्वानाम् ।
केवलामृतमुष्णं वचनानां यस्य लास्यगृहभास्यसरोजम् ॥२१७॥

स्वर्णार्णवमूर्ध्नि खलु हस्ततन्मीर्दानं प्रभूते त्रिपुला सप्तिभिः ।
समुद्रिमत्प्रेतरभागधेयं भाग्यं च दाम्भो तव पादभक्तिः ॥२१८॥

हतवेन मया यनान्तरे वनवासी सहसा विवासिता ।
अपुना मम कुत्र सा सती पतितस्येव परा सरस्वती ॥२१९॥

हरिः पिता हरिर्माता हरिर्माता हरिः सुहृत् ।
हरि सर्वत्र पश्यामि हरेरन्यन् न भाति मे ॥२२०॥

हरिकरसद्गतादधिकं रमणोपाप्यनुत्तरागतं वल्लिता ।
मुन्दरि तबाननापे कमलाभा विगलितप्रतिभा ॥२२१॥

हरिचरणकमलनखगणकिरणश्रेणीव निर्मला नितराम् ।

शिशिरपतु लोचन मे देवव्रतपुत्रिणी देवी ॥२२२॥

हरिचरणनखरसद्गगादेके हरमूर्धसस्थितेरन्ये ।

त्वा प्राहु पुण्यतमामपरे सुरतटिनि वस्तुमाहात्म्यात् ॥२२३॥

हरिमागतमाकर्ण्य मथुरामन्तकान्तकम् ।

कम्पमान इवसन् कसौ निपपात महीतले ॥२२४॥

हरिचन्द्रेण सशप्ता प्रणोता धर्मसूनुना ।

खेलन्ति निगमोत्सङ्गो मातर्गङ्गे गुणास्तव ॥२२५॥

हर्षयन्ति क्षणादेव क्षणादेव बहन्ति च ।

यून स्मरपराधीनान् निर्व्या हन्त घोषित ॥२२६॥

हाहाहलकालानलकाकोदरसर्पति करोति विधु ।

अभ्यसितुमिव तवीया विद्यामद्यापि हरशिरसि (गत) ॥२२७॥

हिताप्रधानं खलु यातुधानं-

र्यानीयतापावनता सदय ।

रामाङ्घ्रियोगादय सापि वन्या

विन्यस्य घन्यास्त मुने सतीव ॥२२८॥

हीरस्फुरद्भदनशुभ्रिमतोभि किं च

सान्द्रामृत वदामेणविलोचनाया ।

देया विधाय पुनरुक्तमिवेन्दुबिम्ब

दूरोकरोति न कथं विदुषा वरेण्य ॥२२९॥

(१२) प्राणाभरणम् [जगदाभरणम्]

(१२) प्राणाभरणम् [जगदाभरणम्]

विद्वांसो वसुधातले परवचःश्लाघासु वाचंयमा

भूपालाः कमलाविलासमदिरोन्मीलन्मदाधूर्णिताः ।

आस्ये घास्यति कस्य लास्यमधुना धन्यस्य कामालस-

स्वर्वाभाषरमाधुरीमधरयन् वाचां विलासो मम ॥१॥

विद्वांस इत्यादि प्रायदर्शनाभिप्रायमेतन्, तेन सहृदयेन मनागपि विमनायितव्यम् । भावध्वनिश्चायम् । उत्तरार्धप्रतिपाद्यार्थालम्बनाया एतन्पद्यप्रयोगानुभावायाः कविगत-चिन्तायाः प्राधान्येनाभिव्यक्ते । अनुपात्तोभयनिमित्तको व्यतिरेक स्फुटोऽलङ्कारः । कामाल-सत्त्वं वामाविरोपणमधरमाधुरीप्रकर्षकम् ॥१॥

विभ्राणं व गुणज्ञता समुदितो भूयानसूयाभरः

कालोऽयं कलिराजगाम जगतीलावण्यकुक्षिम्भरिः ।

एवं भावनया मदीयकविते भौनं किमालम्बसे

१. जागर्तु क्षितिमण्डले चिरमिह श्रीकामरूपेश्वरः ॥२॥

[१. जगदा० जागर्तु क्षितिमण्डलोपरि जगत्तिहो घराणीश्वरः ।]

कविगतराजविषयकरतिभावध्वनिश्चायम् । इत ऊर्ध्वमयमेव आचरमपद्यमनुवर्ति-प्यते । अस्याश्चात्र मौनानुभावितो वर्णनीयालम्बनो निर्वेदो गुण इति प्रयोऽलङ्कारास्पदम् । अत्र च अचेतनायां कविताया चेतनत्वाध्यवसायमूला असम्बन्धे सम्बन्धात्मिका अतिशयोक्ति-विश्वकिता । तेन भावनामौननिर्वेदाना सम्बोधनस्य च नानुपपत्तिः ॥२॥

पारोन्द्वाणां धुरीणैरवनिधरगुहागर्भतः प्रोत्पतद्भिः

स्वापभ्रंशापरधप्रचलितनयनप्रान्तमाकर्ष्यमानः ।

स्वाप्रस्थानान्तद्वयप्रलयजलधरध्वानधिवकारधीरो

धृष्टधीरोदतीरो जगति विजयते दुन्वुभिद्वन्द्वनाभः ॥३॥

अत्र राजालम्बनस्य तादृशनादभ्रवणोद्दीपितस्य नयनप्रचलनानुभावितस्य गिरिगुहा-गर्भोत्पतनाभिव्यक्तेनामर्षेण सञ्चारिणा परिपोषितस्य पारोन्द्गतोत्साहस्य स्थायिनो राज-विषयकरतिभावाङ्गत्वात् रसालङ्कारत्वम् । यदाहुः—“प्रधानेऽन्यत्र वाक्यार्थे यत्राङ्गं तु रसादयः । काव्ये तस्मिन्नलङ्कारो रसादिरिति मे मतिः ॥” इति । तृतीयचतुर्थचरणयोस्तु स्फुटावेव व्यतिरेकातिशयो । धृष्टपदेन तादृशनादो वेलाचलप्रतिबद्धत्वाद्ग्रे न गतोऽन्यथा तु लोकालोकाचलमपि स्पृशेदिति भावो गम्यते । अत्र एव मृष्टेति नोक्तम् । तथा सति शैथि-त्यप्रत्ययापत्तेः ॥३॥

किं द्रुमस्तव धीरतां वयममो यस्मिन् घराण्डल

क्रीडाकुण्डलितभ्रूशोणनयने बोर्मण्डलं पश्यति ।

१. भाणिक्यावलिकान्तिदन्तुरतरैर्भूयासहृद्योत्करै-

विन्ध्यारण्यगुहागुहावनिरुहास्तत्कालमुल्लासिताः ॥४॥

[१. जगदा० मानाभूषणरत्नजालजटिलास्तत्कालमेवाभवन्
विन्ध्यश्माधरण्यमादनगुहासम्बन्धिनो भूत्वाः ॥]

अत्र विन्ध्यारण्यगतानां गुहागुहाणामवनिरुहाणां च विन्ध्यगतानां गुहागुहाणामरण्य-
गतानामवनिरुहाणां च वा भूषणेन कायेणाप्रस्तुतेन त्वदरिनारीणां स्वनमराणि परित्यज्य निशि
गुहागुहेषु तरुतलेषु च विन्ध्यस्य सकलाभरणानि कृतसमनानां प्रातस्त्वदागमनसंभ्रमेण तत्त्वमकं
विस्मरणं भारवशात् परित्यागो वा प्रस्तुतो गम्यत इत्यप्रस्तुतप्रसंसा । कार्यस्य यथाकृपचित्
प्रस्तुतत्वे तु पर्यायोक्तमलङ्कारः ॥४॥

माहात्म्यस्य परोऽर्वाधिनिजगृहं गम्भीरतायाः पिता

रत्नानामहमेक एव भुवने को चाऽपरो सादृशः ।

इत्येवं परिचिन्त्य मा स्म सहता गर्वान्धकारं गमो

दुग्धाम्भे भवता समो विजयते १. श्रीप्राणनारायणः ॥५॥

[१. जगदा० श्रीकर्णजम्भार्णवः । रसगङ्गा० दिल्लीधरावल्लभः ।]

अत्रोपमानस्य गुणविशेषप्रयुक्तसादृश्याभावनिवन्धनमुत्कर्षं परिहर्तुं वर्ण्यमानतादृशसा-
दृश्यात्मकः प्रतीपालङ्कारस्य भेदः । स चोपमाविशेष इत्येके । विच्छित्तिवैलक्षण्यादतिरिक्त
एवेत्यपरे ॥५॥

त्वत्तो जग्म सितांशुशेखरतनुज्योत्स्नानिमगनात्मनो

दुग्धाम्भोनिधिमुग्धवीचिवलयैः साकं परिक्रीडनम् ।

संवासः सुरलोकतिन्धुपुलिने धादः सुधासोः करैः

कस्मान् भोगबलिमानमञ्चतितमां देव त्वदीयं यशः ॥६॥

अत्र यशसि धवलतातिशयस्तद्वगिसम्बन्धप्रयुक्तत्वेन कथित इति समस्य विषयः ।
अंशुकृतदचन्द्रे तत्कृतदच भगवति भगवत्कृतदच राजनीत्येवमुत्तरोत्तरमुपचीयमानो रात्रगन
लत्कार्यः प्रतीयत इति सारविषयः । बन्धुनस्सयनुक्तत्वात् प्रौढोक्तिरेवेति ॥६॥

आवध्नात्यलङ्कारिरस्यसितमां घोलं रताकादशया-

रुद्रकापावजसां सनोधि कुरुवे जटपाललज्जशतम् ।

प्रत्यद्रगं परिमर्वनिर्दममहो धेतः समालम्बतो

धामानां विषये नृपेन्द्र भयतः प्रागल्भ्यमत्यद्भुतम् ॥७॥

अत्र प्रकृतपरिमितयोः प्रकृताप्रकृतयोः प्रकृतयोरेव वा कृतान्तयोः द्वेयः । स य पदपु
स्थलेषु शब्दानामात्मनिगन्धनो द्वयोद्वयार्थानामात्मनिगन्धनः । द्वयार्थेनो द्वावतद्रादराविति
प्राञ्चः । आसी जनुनाष्टन्यायेन द्वावद्वेयनाष्टन्याद्वद्वारो द्वितीयस्त्वेन वृत्तगापदद्वय-
न्यायेनार्थस्थलेपपादार्थलङ्कार इति नव्याः ॥७॥

देव त्वां परितः स्तुवन्तु बन्धवो सोभेन किं तापता

स्तुत्यस्त्वं भवितारि यस्य तरुणद्वारप्रनारयोऽपुना ।

क्रोडान्तः कुरुतेतरां वसुमतीमाशां समालिङ्गति

द्या चुम्बत्यमरावर्तो च सहसा गच्छत्यगम्यामपि ॥८॥

अत्र प्रतापगत पृथिव्यादिसम्बन्धो लिङ्गाविशेषावच्छिन्नतत्साधारणविशेषणाभि
व्यक्तकामुकवृत्तान्ताभिन्नतया स्थित इति समासोक्तिः, कार्यरूपधर्मप्रयुक्तशुद्धसाधारण्येन
च विशेषणसाम्यमालम्ब्य प्रवृत्ता, सा च निन्दोन्वापकत्वाद् व्याजस्तुती गुण ॥८॥

लोकानां विपदं घ्नोषि तनुये सम्पत्तिमत्युत्कृष्टा-

मित्यल्पेतरजल्पितेजंडधिया भूपाल मा गा मयम् ।

यत् कीर्तिस्तथ बल्लभा लघुतरब्रह्माण्डभाण्डोदरे

पिण्डीकृत्य महोन्नतामपि तनु कण्ठेन हा वर्तते ॥९॥

अत्रापि प्राग्वत् । पर त्वाधारावेयान्यनरविस्वनस्वसिद्धिरुक्ताप्यनरन्यूनस्वकल्प-
नात्माधिकालङ्कारोऽपि तस्या गुण ॥९॥

क्षोणीं शासति मय्युपद्रवलवः कस्यापि न स्यादिति

प्रौढ व्याहृतो वचस्तव कय देव प्रतीमो वयम् ।

प्रत्यक्ष भवतो विपक्षनिबहंघ्नामुत्पतद्भि क्षुषा

यद् द्युष्मत्कुलकोटिमूलपुरयो निभिद्यते भाम्बर ॥१०॥

इह त्वधिकसमासोक्तिभ्यामनालिङ्गनिर्णय सा (व्याजस्तुति) ॥१०॥

भास्वादेन रसो रसेन कविता काव्येन वाणी तया

लोकान्त करणानुरागरसिक सभ्य सभा जामुना ।

वारिद्रप्रानलबह्ममानजगतीपीयूषधाराधर

क्षोणीनाय तया भवाश्च भवता भूमण्डल भासते ॥११॥

मालादीपकमेतदिति प्राञ्च । दीपकस्य सादृश्यमूलकतानियमाश्लेद दीपकम् अपित्वे-
कावलीभेद इति तु वयम् ॥११॥

भस्मायन् यदरातिकैरवकुलान्यस्तासिषु सत्वर

बैन्दम्भान्तरुदम्बकानि परितो नेशुस्तमा तानसा ।

सन्मार्गां प्रसरन्ति साधुनलिनाव्युत्लासमातम्बले

तन् मग्ये भवत प्रतापतपनो देव प्रभातोन्मुख ॥१२॥

इह रूपकनिष्पन्नलिङ्गकमनुमान निमित्तविरहानुरागोपाय जयोपाद । वाचकमनु-
मितिपरम् ॥१२॥

उत्क्षिप्ता कवरीभर विवर्लिता पार्श्वद्वय न्यक्कृता

पादाम्भोजयुग रूपा परिहृता दूरेण चेलाञ्चलम् ।

गृह्णन्ति त्वरया भवत्प्रतिभट्टमापालवामभ्रुवा

यान्तीना गृह्णेयु कण्टकचिता के के न भूमोरुहा ॥१३॥

अत्र कण्टकचितत्वेन कवरीग्रहणादे सङ्कीर्णत्वात् कार्यवर्मान्तरसङ्कीर्णशुद्धसाधारण्येन
विशेषणसाम्यमालम्ब्य प्रवृत्ता समासोक्तिः ॥१३॥

दोदण्डद्वयकुण्डलीकृतलसत्कोदण्डचण्डाशुग-

ध्वस्तोदण्डविपक्षमण्डलमय त्वां वोढ्य मध्येरणम् ।

बलाद्गाण्डिवमुक्तकाण्डवल्लयज्वालावलीताण्डव-

भ्रश्यत्क्षान्ण्डवक्ष्ण्डपाण्डवमहो को न शितोशः स्मरेत् ॥१४॥

अत्र स्मरणालङ्कारः । भाव इति तु न भ्रमितव्यम् । सादृश्यमूलकत्वतदमूलनत्वाभ्यां भावत्वालङ्कारत्वयोरिह व्यवस्थितेः । शब्दवेद्यत्वाच्च ॥१४॥

सृष्टः सृष्टिभुवा पुरा किल परित्रातुं जगन्मण्डलं

त्वं चण्डातप निर्दयं तपसि यज् ज्वालाज्वालः करैः ।

संरम्भाणलोचनो रणभुवि प्रस्थातुकामोऽमुना

जानीमो भयता न हन्त ^१ विदितः श्रीकामरूपेश्वरः ॥१५॥

[^१ रसगङ्गा० विदितो दिल्लीधरावल्लभः ।]

अत्र राजवर्णनाद्गतत्वेन रवेर्भयोत्पादने षण्णत्वेन प्रस्तुते साक्षात्तदननुगुणत्वेनाप्रस्तु-
तेन प्रस्थानेन साक्षात्तदननुगुणं रिपुकर्तृक सूर्यमण्डलभेदनं कार्यं गम्यते ॥१५॥

आपाता कमलासनस्य भवनाद् द्रष्टुं त्रिलोकीतलं

गीर्वाणेषु दिनानि कानिचिदयो नीत्वा पुनः कौतुकात् ।

भ्रान्त्वा भूवलये महाकविकुलोपास्या तवास्याम्बुजं

राजन् सम्प्रति सत्यधामनि गिरा देवी सुखं वर्तते ॥१६॥

[उपरिलिखितौ इमौ द्वौ हलोक्ता पूनास्यभाण्डारकरप्राव्यसंशोधनमन्दिरस्थ-
हस्तलिखितप्राणाभरणे भोपलभ्येते ।]

अत्रैकस्याधेयस्थानेकाधारसम्बन्धात् पर्यायः । तत्र प्रथमचरणगतमधिकरणमार्यम् ।
विश्लेषावधिपञ्चम्या विश्लेषस्योपश्लेषापेक्षत्वेनौपश्लेषिकाधिकरणस्याशेषगम्यत्वात् ।
सत्यधामनीति श्लेषभित्तिवामेदाध्यवसानेन मुखस्य सत्यलोकतासिद्धौ सुखवर्तनसिद्धिः ॥१६॥

दृष्टिः सम्भृतमद्गला बुधमयी देव त्वदीया सभा

काव्यस्याश्रयभूतमास्यमदणाधारोऽधरः सुन्दरः ।

क्रोधस्तेजानिभूद्वारपिपणा स्वान्तं तु सोमास्पदं

राजन् नूनमनूतविक्रम भवान् सर्वग्रहालम्बनम् ॥१७॥

विशेषणीभूतानां कल्याणादीनां श्लेषेणाभेदसम्पादनद्वारा तादृशपर्यंसाधारणतासम्पत्तौ
छान्निमित्तकोत्प्रेक्षासिद्धिः ॥१७॥

विद्वद्द्वन्द्वतमस्त्रिभूतिरपवा घंरोन्द्रधंशाटकी-

बावागिः किमहो महोभ्यलपनःशोतानुगुणाम्युधिः ।

किं यानद्गभुजद्गदव्यन्तित्राजीयानुरेवं नृणां

केयामेष मराधिपो न जनयत्यल्पेतराः कल्पनाः ॥१८॥

अत्र कोटीनामारोहान्तरमूलनत्वात् परम्परिस्पर्शमूलः सनायः । स आहार्यः मूला-
रोपस्य तपात्वात् क्वाविब क्विनिबद्धप्रमात्रन्तरेऽप्याहार्यबुद्धेरविरोधान् ॥१८॥

नदन्ति मददन्तिनः परिलसन्ति वाजिद्रजाः

पठन्ति विरुदावलोमहितमन्दिरे बन्दिनः ।

इदं तदवधि प्रभो यदवधि प्रवृद्धा न ते

युगान्तदहनोपमा नयनकोणशोणद्युति ॥१९॥

अत्र मुख्यायस्य राजविषयाया कविरनेकस्मकारकस्य यदैव तव कोपोदयस्तदैव तव रिपूणा सम्पदो भस्मसाद् भविष्यन्तीति वस्तुन उपस्वारिका नयनकाणशोणद्युतेर्मृगान्त-
दहनोपमा ॥१९॥

मयि त्वदुपमाविधौ वसुमनीश बाच्यमे

न वर्णयति मामसौ जविरिति श्रुध मा कृया ।

चराचरमिदं जगज्जनयतो विधेर्मनसे

एवं न विदधेतरा तव खड्ग द्वितीयो नरः ॥२०॥

अत्र स्वन्तमो नास्तीति प्रत्ययादुपमानश्रुतोपमा व्यङ्ग्येति प्राञ्च । सर्वयैव साम्यस्या-
प्रतिष्ठानाग्नेयमुपमा । अन्यथा व्यतिरेकस्यापि तत्त्वापत्ते । 'बुडोल्कन्तो मरिससि कटक-
कलिआइ केअइवणाइ । मालहकुमुमसरिच्छ भमर भमतो ण पावेसि ॥' इत्यन तु न प्राप्स्यसी-
त्युक्त्वा ववचित् त्वदगोचरे स्मले भवष्यन्तीति प्रतीने सादृश्यपदप्रतिष्ठानान्श्रुतोपमास्तु ।
तस्मादसमालङ्कार एवायमिति तु नव्या ॥२०॥

भुजभ्रमितपद्मिदशोदलितदृप्तदन्तावलं

भवन्तमरिमण्डलकथन पश्यतः सङ्गरे ।

करालकुलिशाहृतिस्फुटविभिन्नविन्ध्याचलो

न कस्य हृदयं जगिन्यधिरुहो जम्भाहितः ॥२१॥

अत्रापि स्मरणालङ्कार परन्तु लक्ष्य ॥२१॥

यमः प्रतिमहीमृता हृतबहोऽसि तन्नीवृता

सतां खलु युधिष्ठिरो घनपनिर्धनाकाक्षिणाम् ।

गूह शरणमिच्छता कुलिशाकोटिभिर्निर्मित

त्वमेक इह भूतले बहुविधो विधात्रा कृत ॥२२॥

अत्र कविना यमत्वादिना रूपेण राज्ञो रूपवन वरणाद्रपकेण विपक्षभूपालादीना-
मेतस्मिन्नागते यमत्वादिना भ्रान्तेरपि मम्भवान् भ्रान्तिमत्ता तैरेवानेकैः प्रहीनृभिर्यमत्वादि-
कैर्धर्मैरल्लेखनादुल्लेखविशेषेण च मह सङ्कीर्णोऽयं सम्बन्धिषष्ठ्यन्तमेदप्रयुक्तवर्णनैक-
विधत्वक उल्लेख ॥२२॥

द्विनेत्र इव वासवः करयुगो विवस्वानिव

द्वितीय इव चन्द्रमाः श्रितवपुर्मनोभूरिव ।

नराकृतिरिवाम्बुधिर्गुहुरिव क्षमामागतो

नृतो निखिलभूसुरैर्^१अपति ^२रामरूपेद्वरः ॥२३॥

[^१ जगदा० विजयते जगत्केसरो । ^२ रसगङ्गा० कोऽपि भूमोपतिः ।]

अत्र राजगतानां द्विनेत्रत्वादीनां वासवादितादात्म्यविरोधिनां विरोधनिवर्तनाय विर-
मिषु वासवादिप्वारोपेण साधारणीकरणात् तन्निमित्तकोत्प्रेक्षा । सा चेह मालारूपा । न
चात्रोपमा शक्यनिरूपणा । द्विनेत्रत्वाद्युक्तेनिष्प्रयोजकत्वापत्तेः । न चोपमानिष्पादकं तेषां
साधारण्यं तदभावेऽपि परमेश्वर्यादिभिस्तस्याः प्रनीयमानैर्निष्पत्तेः । अमुन्दरत्वेन उपमा-
निष्पादकतया कवेरनभिप्रेतत्वाच्च । एव द्वितीयत्वादीनां चन्द्रादिप्वारोपोऽनुपमायां
सत्प्रामाण्यक एव स्यात् ॥२३॥

हीनजाते दयाद्वारं निखिलस्त्रिफुले निर्दया किं च मुद्री
काष्मालापेषु सकंप्रतिवचनविधौ कर्कशत्वं दधाना ।
लुब्धा धर्मप्यलुब्धा वसुनि परत्रिपदृशने कान्दिशीका
राजप्राजम्बरम्या स्फुरति बहुविधा तायकी चित्तवृत्तिः ॥२४॥

अत्र विषयानेकत्वप्रयुक्तं चित्तवृत्तेरनेकविधत्वमित्युल्लेखः । यत्र च तदीयचित्तवृत्ति-
त्वेनैकत्वाध्यवसानं तन्त्रम् ॥२४॥

देवाः के पूर्वदेवाः समिति मम नरः सन्ति के वा पुरस्ता-
देवं जल्पन्ति तावत् प्रतिभटपूतनावर्तिनः क्षत्रवोराः ।
यावन् नायाति राजन् नयनविषयतामन्तकत्राप्तिमूर्ते-
मृग्यारिप्राणदुग्धाशनमसृणश्चिस्त्वत्कृपाणो भुजङ्गयः ॥२५॥

अत्र शुद्धपरम्परितरूपकम् ॥२५॥

प्राची सगम्भा समुद्रन्महिमद्दिनमणेर्मानमाणिशयकान्ति-
र्षालामाला कराला कबलितजगतः श्रेयकालानलस्य ।
भाता कान्तापदाम्भोरहतलविगलन्मञ्जुलाक्षारसानां

१० सा भाति क्षोणिशोभाकरणं तव शूशोः सद्गरे क्षोणिमभीः ॥२६॥

[१० रसगद्गा० क्षोणीन्दो सद्गरे ते लसति भयनयोद्धुम्भटा क्षोणिमभीः ॥]
अत्रापि तदेव परन्तु मालात्मकम् ।

(अस्य पद्यस्य पुनास्यभाण्डारवरसगोधनमन्दिरस्मृहस्तलिलिने ग्रन्थे व्याख्या नास्ति)
॥२६॥

स्वां मुन्वरीनिवहनिष्ठुरधर्मवर्ध-
निर्वासनंकरसिकं समरे निरीक्ष्य ।
११ वेयामरिक्षितिभृतां नवराज्यलभोः
स्वामिप्रतस्वमपरिस्सलितं वभार ॥२७॥

[१० जगदा० का वा रिपुक्षितिभृतां]

अत्र सत्रूणां राज्यलभोस्त्वा प्राप्तेति विवक्षितोऽर्थः पातिव्रत्यस्मालिगम्पेणामिदं
इति पर्यायोक्तम् । तच्च राज्यलभ्या नायिकावनिदधर्थं मयामोन्निमपेक्षत इति मा तत्र
गुणः ॥२७॥

नास्तत्पयागो वचनेषु कीर्त्तौ तथाजूनः कर्मणि चापि धर्मः ।

चित्ते जगत्प्राणभवो यदास्ते वशवदास्ते किम् पाण्डुपुत्रा ॥२८॥

अत्र पाण्डुपुत्रेषु विषयेषु राजवशवदतादात्म्योत्प्रेक्षाया राजाश्रितत्वरूपो विषयिधर्मः श्लेषेण विषयाणा राजाश्रितानां चास्तयाभावशुक्लगुणपुण्यपरमेश्वराणामभेदसम्पादनद्वारा विषयसाधारणीकृतः ॥२८॥

मन्याचलभ्रमणवेगवशंवदा ये

दुग्धाम्बुधेरुदपतन्नयवः सुधाया ।

सैरेकताम्रपगलं विविधोषधीभि-

धाता सस्रजं तव देव दयादृगन्तान् ॥२९॥

अत्र दृगन्तेषु न केवल सजीवकत्रादयोऽमृतमात्रगुणा एव कवेर्ब्रुवोचयिषिना अपितु निखिलजनवशीकारकत्वादयोऽप्येऽपानि सुधाकणेष्वोपधोमसर्गो विशेषणतया अतिशयार्थ-मुपास इति प्रौढोक्तिः ॥२९॥

केसैर्वधूनामय सवंकोधैः प्रार्णश्च साक प्रतिभूपतीनाम् ।

ह्रया रणे निष्कलणेन गाढ चापस्य जीवा चकृवे जवेन ॥३०॥

अत्र चापकर्षणकार्याणां केशाकर्षणादीनां पौर्वापर्यविपर्ययात्मनातिशयेनानुप्राणिता सहोक्तिः ॥३०॥

महेष्टतुल्यं कवयो भवन्तं वदन्तु किं तानिह वारयाम् ।

भवान् सहस्रं समुपास्यमानः कथं समानस्त्रिदशाधिपेन ॥३१॥

अत्र श्लेषोत्थापितत्रित्वदशत्वसहस्रामादाय व्यतिरेक उन्नतोभयनिमित्तः ॥३१॥

सं तु धर्षतु धारि धारिदस्त्वमुदाराशय रत्नवर्षणम् ।

सं कुहुरजनीमलीमसस्त्वमिहृन्तर्बहिरेव निर्मल ॥३२॥

अत्रापि स एव पर तु श्लेषोऽज्ञानुत्थापको निषिध्यमान साम्यं च न शाब्दमिति विशेषः ॥३२॥

कतिपर्यन्तिरणापि जनाधिपस्तदपरैरुदट्टकि धनाधिपः ।

अजनि केवलमेव गिरा पतिर्भुवि मदेकमते कमतेश्वरः ॥३३॥

अत्र नाम राजा नितु गिरा पतिरित्याकारापह्नुति । तत्र निषेधभागे परमतत्त्वोक्त्या पूर्वार्धेन गम्यते । आरोपभागस्तूत्तरार्धेन शाब्द एव ॥३३॥

मकरप्रतिमंमंहामटं कविभो रत्ननिभं समन्वितम् ।

कवितामृतकीर्तिचन्द्रयोस्त्वमिहोर्वीरमणासि भाजनम् ॥३४॥

अत्र राज्ञो जलध्वपमाया सञ्चयेनानभिधानेऽप्यङ्गयोपमाभिराक्षेपादेकदेशविधितन्युपमा । तेनोत्तरार्धे उपमितसमास एव विशेषणसमासवेद्यस्य तादात्म्यस्य प्रकृतेऽनुपयोगात् ॥३४॥

पुरः पुरस्तादरिभूपतीनां भवन्ति भूवल्लभ भस्मशेषाः ।

अनन्तरं ते भ्रुकुटीविटहकात् पतन्ति रोपानलविस्फुलिङ्गाः ॥३५॥

अत्र प्रयोजकातिशयकृतः प्रयोज्यसौध्यातिशयो गम्यते । कार्यकारणवीर्यपरिचय-
रूपा चेत्यमतिशयोक्तिः ॥३५॥

भुवनत्रितयेऽपि भानवंः परिपूर्णं विदुर्धैश्च दानवंः ।

न भविष्यति नास्ति नाभवन् नृप यस्ते भजते तुलासदम् ॥३६॥

अत्रोपमानश्रुतौपमेनि प्राञ्चः । असमाख्यमलङ्कारान्तरमिति तु वयम् ॥३६॥

पीयूषपूषकल्पामल्पामपि ते गिरं निपीतवताम् ।

तोषाय कल्पते नो योषायरविम्बमधुरिमोद्रेकः ॥३७॥

अत्र सम्बन्धेऽप्यमम्बन्ध इत्यतिशयोक्तिभेदः । उरुमेषोऽपमानवितोषान्ध्यामल्पत्वो-
क्तत्वाभ्यामप्यपि सह भूयानपि मधुरिमा यत्र माम्य कर्तुमनीयस्तत्र किं कार्यं भूपत्येति
बलसम्पत्त्यामा व्यतिरेकश्च ॥३७॥

भासयति ध्योमस्या जगदखिलं कुमुदिनीविकासयति ।

हीतिस्तत्र धरणिगता ^१सगरमुतायासमफलतां नयते ॥३८॥

[^१जगदा० विफलयतितां भगीरथायासम्]

अत्र ध्येयमानचन्द्रिकाममुद्रम्यसद्वकीर्णं उल्लेखः ॥३८॥

भाष्येन सह रिपूणामुत्तिष्ठति विष्टरात् श्रुषाविष्टः ।

सहस्रं पतति तेषु श्रितिशालन मृत्युना साकम् ॥३९॥

‘वेद्यैर्वपूनाम्’ (३०) इत्यत्र कर्मणः सहोक्तिः इह तु कर्तृरिति वितोषः ॥३९॥

इष्यि पाकशासनसमे शासति सकलं वसुधरावलयम् ।

विपिने खरिवधूनां वर्धन्ति विलोचनानि च दिनानि ॥४०॥

अत्र ययंवदाचरन्तीत्याचारविवर्धनेन इदृशान् इदेषमूलिका मुन्ययोगिता । रिपु-
कामिनीवर्णनविषयस्येन उग्रमानोपमेयतां द्वयोरेपि प्रकृतवान् ॥४०॥

अहितापकरणभेषजं नरनाथ भवान् करस्यतो यस्य ।

तस्य कुतोऽहिभयं स्यादखिलापि मेदिनीं धरतः ॥४१॥

अत्र इन्द्रेनिवेदिनस्य भयंभयानावस्य उग्रदहनतया उग्रतस्य राजनि भेदश-
दाभ्यारोहस्याप्युपपादनस्य स्थित राजमन्त्रिणि द्विपदभरणरूपे धर्म इन्द्रेनिवेदिन
सर्पनापकरणतादात्म्यमिति प्रथमचरणे द्वाष्टपरम्परितरङ्गक तृतीये तु इन्द्रेण एव ॥४१॥

कुवलपलशमीं हरते तत्र कीर्तिस्तत्र किं विद्यम् ।

यस्मान् निदानमस्या लोहनमस्यादधिपदरजो हि भवान् ॥४२॥

अत्रोत्पादशुभमानशुभशुभादुत्पादस्योत्पादभावमवगमनरूपः समानलङ्कारवितोषः ।
इत्येवमस्मिन् गुणः ॥४२॥

दृष्टः सदसि चेदुप्राश्चन्द्रचन्दनचन्द्रिकाः ।

अथ त्वं सङ्गरे सौम्याः शेषकालानलाब्धयः ॥४३॥

अत्र दृष्टः सदसीति वाक्ये त्वमित्यस्यापकर्षणात् अथ त्वं सङ्गरे इति वाक्ये च दृष्ट इत्यस्यानुवर्तनाद्वाक्ययोः पदविनिमयात्मालङ्कारः । पूर्वाद्धे उत्तराद्धे च प्रकृतानामेकधर्मसम्बन्धात् तुल्ययोगिता । उपमेयस्य उत्कृष्टगुणत्वसिद्धये उपमानस्य तद्विरुद्धगुणकल्पनात्मकेन अलङ्कारान्तरेण शबलिता ॥४३॥

अपारे खलु संसारे विधिनैकोऽर्जुनः कृतः ।

कीर्त्या निर्मलया भूप त्वया सर्वेऽर्जुनाः कृताः ॥४४॥

इह श्लेषमूलो व्यतिरेकः ॥४४॥

इधौचिबलिकर्णेषु हिमहेमाचलाब्धिषु ।

अदातृत्वमर्थयत्वं दृष्टे भवति भासते ॥४५॥

अत्रापि सैव तयाविधा । ययासख्यसङ्करस्तु विशेषः ॥४५॥

शासति त्वयि हे राजभ्रजण्डाबनिमण्डलम् ।

न मनागपि निश्चिन्ते भण्डले शत्रुमित्रयोः ॥४६॥

इहापि तुल्ययोगिता मित्रशब्दश्लेषोत्थापिता व्याजस्तुतिश्च ॥४६॥

भानुरग्निर्धमो धायं बलिः कर्णोऽयवा शिबिः ।

प्रत्यर्पितोऽयिनश्चेत्वं त्वयि यान्ति विकल्पनाम् ॥४७॥

इह सशय उल्लेखालिङ्गितः ॥४७॥

कमलावासकासारः क्षमापूतिफणीश्वरः ।

भवान् कुबलयस्येनुरानन्दयति मानवान् ॥४८॥

इह श्लिष्टपरम्परितरूपक परन्तु मालारूपम् ॥४८॥

गगने घग्निर्कायन्ते हिमायन्ते हिमाचले ।

पृथिव्या सागरायन्ते भूपाल तव कीर्तयः ॥४९॥

इह मालोपमालिङ्गित उल्लेखः ॥४९॥

भृगतां हरयन् मध्ये वृक्षता च पटीरयन् ।

मत्स्यत्रतां महीपाना त्वमिन्दवसि भूपते ॥५०॥

इह शुद्धपरम्परिता मालारूपोपमा । आचारविवन्ताच्छतरि रूपाणि । तिङि चैकम् ॥५०॥

मध्ये सुधासमृद्धस्य सितामयगृहोदरे ।

पूर्वेण्डुविष्टरे देव स्वातुं योग्यास्तब्रौषतयः ॥५१॥

अत्र त्रयाणां सुधासमुद्रादीनां विशेषणविशेष्यभावेन मधुरिमणि परा काष्ठामधिरूढे वत्सीयोक्तिपदसम्बन्धो युक्तो न तु विशकलित इत्यतिशायिका सद्विशेषणनिबन्धना प्रौढोक्तिः ॥५१॥

अमृतलहरीचन्द्रज्योत्स्नारमावदनाम्बुजा-

न्यधरितवतो निर्मयादप्रसावमहाम्बुधेः ।

उदभयदयं देव त्वत्तः कथं परमोत्वणः

प्रलयदहनज्वालाजालाकुलो महसां गणः ॥५२॥

१. अत्र कारणगुणविरुद्धस्वगुणस्य कार्यस्योत्पत्तेर्विषमालङ्कारः । अमृतलहरीरीता-
त्रयाणामधरीकरणात्मना व्यतिरेकेण सजीवकत्वपरमसौतलत्वविगुह्यत्वसौन्दर्याणामतिशयो-
गम्यते । एतेषु पद्येषु सम्भवन्तोऽप्यन्येऽलङ्काराः स्फुटत्वाच्च विवेचिताः । सहृदयानां प्रीत्या-
वश्यकं किञ्चित् व्याख्यातमन्वत्तु तैरेवोन्नासनीयमित्यङ्गं पल्लवितेन ॥५२॥

[१. जगदा० अत्रामृतलहरीचरणीकरणाभिव्यञ्जकं सजीवकत्वपरमाह्लादकत्वपरम-
सौन्दर्यादिभिरनेकैर्गुणैर्बतान् कारणात् तद्विरुद्धगुणकस्य वक्ष्यत्रायैत्पसैर्वर्णनादियमः । व्यति-
रेकस्तु तत्र गुणः । एवमेतेषु पद्येषु तुषीभिः सम्भवन्तोऽप्येऽपि अलङ्कारा उच्येयाः । सहृदय-
प्रीत्या अत्यावश्यकमेव अस्माभिः किञ्चित् निरूपितम् ॥५२॥]

१. तैलद्रगान्वयमद्रगलालयमहालक्ष्मीदयालालितः

भीमत्पेरमभट्टसूनुरनिशं विद्वत्ललाटतपः ।

सन्तुष्टः कमताधिपस्य कथितामारुण्यं तद्वर्णनं

भीमत्पण्डितराजपण्डितजगन्नाथो व्यप्राप्तीदिदम् ॥५३॥

[१. जगदा० तैलद्रगान्वयमद्रगलालयमहालक्ष्मीदयालालितः

भीमत्पेरमभट्टसूरितनयो विद्वत्ललाटतपः

भीराणाकलिकर्णनन्दनजगत्सिंहप्रभोर्वर्णनं

भीमत्पण्डितरामसत्कविजगन्नाथो व्यतानीदिदम् ॥

इति महामहोपाध्यायपदवाक्यप्रमाणपारीणतैलद्रगकुलावतंसभीपेरमभट्टसूरेस्तनयेन
विनिर्मितं जगदाभरणाख्यं जगत्सिंहवर्णनम् ॥]

(१३) अवशिष्टान्योक्तयः

(१३) अवशिष्टान्योक्तयः

अगस्त्य

गतोऽस्मि तोर जलधे पिपासया
स चापि शुष्कश्चलुकीकृतो मया ।
न लक्ष्यते दोषलवोऽपि तोयधे
ममैव तत् कर्मफल विजृम्भते ॥१॥

अगुरु

एणाद्या पशव किरातपरिपत् स्नेहेऽगुणग्राहिणी
सच्चारोऽत्र न नागरस्य विषयोच्छिन्न मूनीना मन ।
धूमेनातिसुगन्धिनात्र विपिने दिक्चक्रभामोदय
भ्रामूल परिवहघतेऽगुस्तद्वत्स्म किमावश्मते ॥२॥

अलि

अपि बलम्बुकुले बकुले यया पदमघायि कदापि न हेलया ।
अहह सा सहसा विधुरे विधौ मधुकरी बबरीमनुवर्तते ॥३॥

अलिरसौ नलिनीकुलबल्लभ
कमलिनीहृदि केलिकृतावर ।
विधिभ्रंशात् परदेशमुपागत
कुटजपुष्परस बहु मग्न्यते ॥४॥

आजन्मकल्पतत्काननकामचारी
यत् कौतुकावुपागत कुटज मिलिन्द ।
तत् कर्मण सुसदृश फलमेतदेव
यत् प्राप साम्यमधुना मधुमक्षिकाभि ॥५॥

आनम्रा स्तवकभरेण पल्लविन्य
शोभन्ते कति न लता परागपूर्णा ।
आमोदे मधुनि च मार्दवे च तासा
यो भेद स खलु मधुवर्तकवेद्य ॥६॥

आलिङ्गते चारुलता लवङ्गगी-
माचुम्बते चाम्बुजिनी क्रमेण ।
ता चूतवल्ली मधुप प्रकाम
सताड्यस्येव पदं किमेतत् ॥७॥

कति कति न लताः कलिताः संचरता चञ्चरीकरसिकेन ।
नलिनि भवन्मधु मधुरं यत् पीतं तत् तदेव परिपीतम् ॥८॥

करी वरीवरीति चेद् दिशं सरीसरीति कां
स्थिरीचरीकरीति चेन् न चञ्चरीकरीतिवाम् ।
वरीधरीति केतकं वरीवरीति सारसं
जरीप्ररीति मञ्जरी निरीतिरोतिरीदृशी ॥९॥

किं केतकीपरिमलोत्थितगन्धलुब्धो
गुञ्जन् भ्रमन् भ्रमर वाञ्छति रन्तुमेताम् ।
तत् कण्टकः परिवृतामनुलामगम्यां
सन्त्यग्य तां वज्र निकुञ्जलतां सपुष्पाम् ॥१०॥

केतवयः कटुकण्टकाः कुमुदिनी दोषोदयान् मोदते
जायन्ते विफलाः कलावति पुनः पङ्ककेरुहां पङ्कवतपः ।
अन्यानि प्रसवानि षट्पदपदग्यासंरवाञ्चि बवचिद्
भृङ्गो भ्राम्यति कल्पवृक्ष विपदामन्तं भवन्तं विना ॥११॥

बवचित् बवचिदयं यातु रन्तुं प्रेमबशंवदः ।
न विस्मरति राज्ञोऽयं षट्पदं मलिनं हृदि ॥१२॥

गन्धादघातो जगति विदिता केतकी स्वर्णवर्णा
पद्मभ्रान्तया रतिकमधुपः पुष्पमध्ये पपात ।
अग्नीभूतः कुसुमरजसा कण्टकंभिर्प्रपक्षः
स्यात् गन्तुं क्षणमपि सखे नैव शक्तो द्विरेफः ॥१३॥

गलितानि मधूनि सर्वतः ।
प्रविकीर्णानि बलानि माहतेः ।
अधुनापि न हन्त मापवी
मधुपेतामिह नावलम्बते ॥१४॥

बुद्ध्वा हृष्टोऽभवदतिरसो विप्रसंस्ये च पथे
बणं कथं विमिति विमिति व्याहरभ्राजगाम ।
नास्मिन् गन्धो न च मधुकणो नास्ति तत् सीकुमार्यम्
पूर्णं पूर्णप्रवनतमूलो वीर्य्या निर्जंगाम ॥१५॥

मन्दनजन्मा मधुपः सुरतदुग्धुमेषु पीतमजरम्भः ।
वैवाह्यनिमुपेतः कुटजमुमेष्ट्वपि सपीहते वृत्तिम् ॥१६॥
मष्टे वीरजविपिने षष्टे मष्टेऽयं मासतीतिहरे ।
तन् वि जीवति लोके मूलरमकरन्दविगुणा धरतिः ॥१७॥

निधीदतु शिरीषके चरतु वा स्वम्बे चिर
समृत्यततु पङ्कजे कुरवके वीरोतु स्थितिम् ।
दिन नयतु कुन्दके ननु रसाल कालदमान
न विस्मरति केवल तव गुणानसौ षटपद ॥१८॥

नि शङ्क गजपतिगण्डदानधारा-
माराध्यन् भ्रमर दिनान्यमून्यनयो ।
यावत् तु स्फुरति करान्कर्णताल-
स्तावत् त्व नवनलिनीधनीमुपेया ॥१९॥

नीत जन्म नवीननीरजवने पीत मधु स्वेष्टया
मालत्या कुसुमेषु येन सतत केली कृता हेल्या ।
तेनेय मधुगन्धलुरधमनसा गुञ्जालता सेव्यते
हा मिग् दैवकृत स एव मधुप का का दत्ता नापत ॥२०॥

पत्रनापनीतसौरभपूरोदकपूरपद्मिनीलङ्घ्य ।
अपरीक्षितस्वपङ्को गन्ता हन्तापद मधुप ॥२१॥

पीत पद्मजकानने मधु मया नीपेऽपनीत श्रयो
बन्धूके धरबन्धुता विरचिता रक्त रसालद्रुमे ।
किञ्चाकारि कुमुद्वतीपरिकरे नीडाश्लाकौशल
कस्तद् केतु विधीयतेऽद्य बदरीवृन्दस्य यद बन्दनम् ॥२२॥

पुरन्दरपुरे पुरा रुचिरकानने मन्दने
निपीय मधुर मधु प्रकटितारवो योऽभवत् ।
प्रसूक्तगलतालुको गलितमञ्जुलालापक
स एव मधुपोऽधुना बदरिकारस काङ्क्षति ॥२३॥

पूर्वं कल्पतरुप्रसूनमदिरास्वादेन मेदस्विनी
दीप्यद्दिव्यतरङ्गिणीकमलिनीप्रेङ्खोलिकाखेलिनी ।
दैवादद्य महीतले मधुकरी निष्पावपुष्पेच्छया
भ्राम्यन्ती कृक्लासवक्त्रकुहर हा हन्त सप्ताहते ॥२४॥

प्रबन्धन पद्मवने निशाधा
मातङ्गदाने मदकर्णताल ।
स्वप्राणभङ्ग्य खलु चम्पकेऽस्मिन्
सर्वत्र दुःख भ्रमरस्य लोके ॥२५॥

फलाना च दलाना च सन्तु ते ते विवेचका ।
मकरन्दविशेषतो मिलिन्दमपहाय क ॥२६॥

बन्धनाप्यपि हि सन्ति बहूनि प्रेमरञ्जुतबन्धनमन्यत् ।
दारभेदनिपुणो हि षड्विधिनिष्ठिर्यो भवति षड्रजवद्धः ॥२७॥

भृङ्गपुङ्गव मरन्दनिर्झरीतश्च पद्मपहाय साम्प्रतम् ।
जातम शात्मलिमुपैषि किं वृथा शोकमारुतमिदं समीहसे ॥२८॥

भृङ्गः क्षुधातुरपि विशुक्विभ्रमेन
ध्याजुग्भमाणशुकचञ्चुपुटं प्रविष्टः ।
आशां विहाय मधुनोऽवयवंः समग्रं-
निर्गन्तुमिच्छति परं परितप्यमानः ॥२९॥

भ्रम भ्रमर यूषामु मालतीषु चिरं मिल ।
मा पुनश्चम्पकारण्ये स्नेहपूर्णं मनः कृथाः ॥३०॥

भ्रमर मरणभीतिं मुञ्च चाम्पेयपुरे
बिहर हर तदीयं सौरभं सौहृदेन ।
मधुकर सुकरं चेद् वस्तु हस्तेन रुद्धं
भवतु तदुपनोगेऽनिष्टमिष्टं फलं या ॥३१॥

मधुपे मालतीपुष्पं सतृप्णं यानुमुद्यते ।
हन्त देवातुपागम्योपासमारभ्यतेन तत् ॥३२॥

मन्दारमेदुरमरन्दरमालमाद्भ्यः
स्वर्नागरीनयनजम्बन एव भृङ्गः ।
देवातुपेय जगतीमगतिविषीदञ्च
छातोदरोदरकुटीषु निलीय शने ॥३३॥

मारुते मधुपानमम्बुजकुले श्रीडा बद्धम्बुमे
बोलालेलनशीनुक्तं कुचलये कः को भवो विभ्रमः ।
येनारारि मधुघनेन सहसा सौम्यं मधुके मधी
भाञ्जीव परिपीय पीवरतनुर्जोत्पही जीदनम् ॥३४॥

यदपि भेदगणेन निषेवित्रं प्रकटवष्टवचोदिसमन्वितम् ।
तदपि षड्रजमेति मधुव्रतः सुरममीरभमुन्दरताभयम् ॥३५॥

यस्योपं न गतः समोऽनु मन्तोषग्रहयकुञ्जकुलेषु ।
तस्यानेर्महि निम्बे वाम- बचय कथं न भयमुपहामः ॥३६॥

यावदेनं न जानाति पारिजातं मधुव्रतः ।
तावद् भ्रमपमेवाप्य कुञ्जे कुञ्जे द्रुमे द्रुमे ॥३७॥

लतास्तास्तास्ताद्दृढमधुरसवती पङ्कजवनी
समालिङ्गद्वन्द्वध्वजमगमयद भूरिसमयम् ।
इदानीं चेन् नोन्ने विचरति शुचरेष लकुचे
कुचेष्टेय धातुभंवति न हि वाच्यो मधुकर ॥३८॥

विकचसहकारवाटोपरिमलकेलीपरायणो मधुप ।
अधुना हृष्य निपतिवशादरुक्वने दालभसद्भुक्ते चरति ॥३९॥

सदम्भोजाम्भोज परिषजति सम्भोगरहितो
गतो मन्ने कुम्बे बहति मकरन्दे न हि मन ।
ततो मन्येऽरण्ये बवचिदधिकपुष्प्येऽपि ललिता
लवङ्गीमासङ्गी भजति नवभृङ्गीपरिवृढ ॥४०॥

सानन्दमेव मकरन्दमिहारविन्दे
विन्देत् षट्पदयुधेति जनैरदृक्कि ।
बैबाधकाण्डपरिमुञ्चितपुण्डरीक-
कोशादभूदहह निःसरण मुमयं ॥४१॥

हुताशब्दालाभे स्मितवति रवाघनिशिखरे
पिपासुर्माध्वीक प्रविशति सरोज मधुकर ।
तदन्त सरोध न गणयति सन्ध्यासमयज
न चार्त स्वापाय विभृशति फलकान्तरसिक ॥४२॥

अइव

आजानेय चरित्र भवदीप श्लाघनीयमत्पर्यम् ।
तव हि चतुष्पादोऽन्ये गतिमनुसर्तुं न शक्नुवन्ति यत ॥४३॥

पाषन् न मुञ्चसि तुरङ्गम दुष्टकर्म
तावन् मुहुर्भवन्ति नेतृजनेन दण्ड्य ।
त्यक्त्वेदृशीं यदि गति सरलोऽभविष्य
सन्तो भवन्तमपि सम्भगमानयिष्यन् ॥४४॥

अइवत्य

अस्ति स्वादु फल किमनुमयवा घ्रातु पुन कोरक-
तद् विद्याम्यतु नाम भोक्तुममल पत्र किमस्त्यन्तत ।
सेभ्यो हत यदीदृशोऽपि मनुजैर्बृहदाधम पिप्पलो
दु स्वातन्त्र्यमिद विधे कथय तत् कस्याप्रतो द्यताम् ॥४५॥

यन्मूले भगवान् पुरारिरमलो यत्पणंशायो हरि-
स्तस्येहाततशाखिनो वटतरोर्नामापि न श्रूयते ।
यच्छाखानिचयः पिशाचनिलयो यन्मूलाः पद्मगा-
स्तस्याश्वत्थतरोरहो कति नमस्काराः कति प्रार्थनाः ॥४६॥

आदिवराहो राहुश्च

इत्येतस्मिन् वा निरवधिचमत्कृत्यतिशये
वराहो वा राहुः प्रभवति चमत्कारविषयः ।
महीमेको मग्नो यदयमवहद् दन्तमुत्तलैः
शिरःशेषः शत्रुं निगिरति पुनः सन्त्यजति च ॥४७॥

आदिशेषः

बहवः फणिनः सन्ति भेकभक्षणतत्पराः ।
एक एव हि शेषोऽयं भूभारवहनक्षमः ॥४८॥

भारकूटः

अयि डम्बरभारकूट धत्से
कनकस्यापि यदन्ततो निकामम् ।
निकाया निकथं हि तत् तदा चे-
दनुमन्ये सुदृशामलंक्रियात्वम् ॥४९॥

इक्षुः

कान्तोऽसि नित्यमधुरोऽसि रसाकुलोऽसि
किं चासि पञ्चशरकार्मुकमद्वितीयम् ।
इक्षो तवास्ति सकलं परमेकमूर्तं
यत् सेवितो भजसि नीरसतां क्रमेण ॥५०॥

उत्तमः

सुजनोऽपि हि कुप्यति भृशमनवसरत्नेन याचितः सुहृदा ।
सुरतान्तरे रुदन्तं त्रियमपि पुत्रं शपत्यहो जननी ॥५१॥

उष्टः

दातेरको रसत्येव युक्तं भारेऽधिरोहति ।
उत्तार्यमाणोऽपि पुनर्यत् तत्र किमु कुर्महे ॥५२॥

कञ्चुक

श्रीमता कथय कञ्चुक पूर्वं कानि कानि सुकृतानि कृतानि ।
जन्म यापयसि येन समस्त हारहृद्यहृदये हरिणाख्या ॥५३॥

कदली

काले तरोरनुपकारि फल फलित्वा
लज्जावशादुचित एव विनाशयोग ।
एतत् तु चित्रमुपकृत्य फलं परेभ्य
प्राणान् निजान् ददिति यत कदली जहाति ॥५४॥

किं केतकी फलति किं पनसस्तु पुष्प
किं नागदल्लिरिह पुष्पफले प्रसूते ।
कस्यापि कोऽप्यतिशयोऽस्ति स तेन सबन्धि
सम्पूज्यते कदलि यासि तत प्रसिद्धिम् ॥५५॥

कपि

वृक्षाब्जोलनमद्य ते श्व नृ गत नमं स्वयूयस्य वा
मूकान्धेयणरोयसौख्यबहुलाश्चेष्टा मुखोत्परा श्व ता ।
श्वारण्ये फलपूर्णगल्गुहरस्यान्येषु ता भीषिका
भीत सम्प्रति कौशिकाद गलवलदव्याल कपे नृत्पसि ॥५६॥

धानराणां विवाहेषु तत्र गार्दभगायिका ।
परस्पर प्रशसन्ति अहो रूपमहो ध्वनि ॥५७॥

कपिञ्जल

मोघ भ्रमेण हि कपिञ्जल पोषण ते
शक्त पर प्रलपितु यदि तु त्वदीयम् ।
स्थान त्यजस्थाय न किञ्चन कर्तुमर्हो
न प्रत्ययस्त्वयि पत्रायनमेव युद्धे ॥५८॥

कमलादि

अपि त्वया कैरविणि व्यधायि
मुषा मुषावधुमुवधुभाज ।
जनापवाद परित प्रयात
समागमो हन्त न जातु जात ॥५९॥

अयि मकरन्दस्यन्दिनि पद्मिनि मन्ये तवैव सुभगत्वम् ।
पुष्पवतीमपि भवतीं त्यजति न वृद्धः शुचिर्हंसः ॥६०॥

एतावत् सरसिजकुड्मलस्य कृत्यं
भित्त्वाम्भः सरसि विनिर्गमो बहिर्यत् ।
आमोदो विकसनमिन्दिरानिवास-
स्तत् सर्वं दिनकरकृत्यमामनन्ति ॥६१॥

किं कुप्यसि कस्मै वा सौरभसाराय कुप्य निजमधुने ।
यस्य कृते ज्ञापत्रं प्रतिपत्रं तेऽद्य मृग्यते भ्रमरैः ॥६२॥

किं बान्धवेन रविणा हरिणापि किं वा
लक्ष्म्यापि किं सरसिजोदरजन्मना वा ।
एकस्य शुद्धचरितस्य सरोरुहस्य
नैषा तुषारजनिता शमिता विपत्तिः ॥६३॥

लघोतास्तरला भवन्ति भगवानस्तंगतो भानुमान्
कोकः शोकमुपैति मत्तमनसः क्रैडकुर्वते कौशिकाः ।
इत्थं चेत् सदसद्विवेकविधुरो धाता तदेतावृक्षं
न ब्रूयिष्यमितीध भुङ्क्षितवती पद्मेक्षणं पद्मिनी ॥६४॥

जनिः सरोऽद्भकादतिपद्मकिनो यद्
यत् लोलपुर्वा मधुपविहारः ।
कलङ्क एवैध कुमुदतीनां
कलङ्ककिनः किं तु कलावतो न ॥६५॥

दलानि मुकुलीकृत्य प्रवेशं न ददासि चेत् ।
पद्म भुङ्गस्य का हानिः कुल्ले जूतवने स्थिते ॥६६॥
पद्मिनि किमिति क्रीडसि मधुपैर्लज्जालबोधिपि ॥ हि किं ते ।
हर हर विस्मृत्योक्तं ननु लज्जा सवितृरक्तायाः ॥६७॥

मालतीमुकुला याताः कुन्दा मन्दायितास्तथा ।
पद्मकज त्वामिदं ब्रूमः कुज यातु मधुव्रतः ॥६८॥

लक्ष्मीसम्पर्कजातोऽयं दोषः पद्मस्य निश्चितः ।
यदेष गुणसन्दोहधाम्नि चन्द्रे पराङ्मुखः ॥६९॥

लक्ष्मीः स्वयं निवसति त्वयि लोकघात्रा
मित्रेण चापि विदितोऽस्ति दुदोऽनुरागः ।
वन्दोव गायति गुणांस्तव चञ्चरीकः
कः पुण्डरीक तव साम्भ्यमुरीकरोति ॥७०॥

लक्ष्म्या निवास इति वारिहृहा प्रसिद्धि-
रन्वेयिता कतिपया विरलास्तु सन्ति ।
राज्ञि प्रसारितकरे किमहं ददामि
सङ्कोचित वदनमम्बुहृरितोव ॥७१॥

सम्भूतिस्तव मानसे सरसिज त्वस्तोरर्भवासिता
सर्वास्ता वकुभस्तवास्ति परमो बन्धुविवस्वानपि ।
त्व चेदद्य गुणानवद्य शिशिरे शीतानिर्जं क्षीयसे
प्राय प्राय इदं तदत्र परमं द्रुष्टाद्द्रुष्ट कलम ॥७२॥

हे मल्लि हे मालति हे लज्जि
न तादृशी क्वापि भवाद्दृशीनाम् ।
क्षण समाधाय मधुव्रत या
विस्मारयेदम्बुजिनीवियोगम् ॥७३॥

हृता सर्वाङ्गधबला पद्मेभ्यो बहिरासते ।
अन्तविशन्ति मधुपा श्रीमतामीदृशी गति ॥७४॥

कर्णधार-

जीर्णा तरि सरिदिय च गभीरनौरा
नक्राकुला वहति धाधुरतिप्रवण्ड ।
तार्या स्त्रियश्च शिशवश्च तथैव वृद्धा
तत् कर्णधारभुजयोर्वलमाश्रयाम ॥७५॥

कलमा

अस्मानवेहि कलमानलमाहताना
येषा प्रवण्डमुसलंरवदाततैव ।
स्नेह विमुच्य सहसा खलता प्रयान्ति
ये स्वल्पपीडनवशान् न वयं तिलास्ते ॥७६॥

कलश

भ्रात काञ्चनकेपगोपितबहिस्ताम्राकृते सबतो
मा भंषो कञ्श स्थिरो भव चिर देवालयस्योपरि ।
ताम्रत्व गतमेव काञ्चनमयी कीर्ति स्थिरा तेऽधुना
नाग्तस्तत्त्वविचारणप्रणयिनो लोका बहिर्वृद्धय ॥७७॥

कल्पद्रुम

जन्माम्बुदधौ विधौ सहजता वृन्दारकवन्द्यता
तत्तत्कामफलाय शक्तिरतुला यस्यास्ति वश्यानिशम् ।

विधामाय विराय कल्पलतिका भूयो यमालम्बते
कस्त्वां स्तोतुमपि क्षमोऽस्ति तदपि त्वं जल्प कल्पद्रुम ॥७८॥

न द्वारि द्विरदावली न परितो वानायुजश्रेणयः
किं वा शौक्तिकमौक्तिकं मृगदृशां तारा न हारावलिः ।
हे कल्पद्रुम दूरतोऽस्तु भवतः सेवाभवं वैभवं
तुष्यामि त्वयि तावतापि यदि न स्मेरा भवन्ति द्विषः ॥७९॥

न मया रचितं तवालवालं
पयसा वा विहितस्तवाभिवेकः ।
अयि कल्पतरो परोपकारे
भवतो विश्वविलक्षणः प्रकारः ॥८०॥

कलविडकः

गिलितगरलकण्ठः शङ्करो नीलकण्ठः
प्रबलतरविषाशी बर्हिणो नीलकण्ठः ।
अजिरतुणविसर्पस्कीटदर्पाहृतिन्
कलयसि कलविडक त्वं च भो नीलकण्ठः ॥८१॥

कविः

कस्त्वं भोः कविरस्मि तत् किमु सखे क्षीणोऽस्यनाहारतो
धिग् वेदां गुणिनोऽपि दुर्गतिरियं देशं न मामेव धिक् ।
पाकार्थी क्षुधितो यदैव विदधे पाकाय बुद्धिं तदा
विन्ध्ये नेन्धनमम्बुधौ न सलिलं नाग्नं धरित्रीतले ॥८२॥

कस्तूरिका

बुल्लोलपल्लीपतिपुत्रहृस्ते
कस्तूरि कस्ते वद दुर्विपाकः ।
आरभ्यतौरभ्यकषासु मौनं
मालिग्यमात्रे वचसोऽवकाशः ॥८३॥

मृगमद मा कुरु गर्वं परिमलमात्रेण तं त्वमुपयासि ।
परिमलशीतलतानिर्भलताः सुकुमारता च कर्पूरे ॥८४॥

यद्यपि दंवाल लब्धा कस्तूरीभूमिरत्रभूरितरम् ।
नेमा किमसौ तदपि हि शौचार्यं जानता पुंसा ॥८५॥

काकः

करोतु करटः शब्दं सर्वदा प्राद्वगणे वसन् ।
न शृणोति बृधः प्रीत्या शृणोति पिकभाषितम् ॥८६॥

काकस्य चञ्चुर्यदि हेमयुवता
माणिक्ययुक्तो चरणौ च तस्य ।
एकैकपक्षे गजराजमुरता-
स्तथापि काको न स राजहस ॥८७॥

काका प्रभुप्रणिहिता पिकपद्मविवृन्द-
मार्कण्डवृन्दमकरन्दरसान् पिबन्तु ।
प्राप्ते वसन्तसमये कथमाचरन्ति
कर्णामृतानि कल्पञ्चमकूजितानि ॥८८॥

कामं सुधाकरकरामृतदिध्यरूप-
सौधाप्रपीठवसति सुखमस्तु वाक् ।
श्रीमुग्दरीरभणसङ्गमकण्डलान-
पूर्वत्सुधामणितजित् किमसौ कपोत ॥८९॥

तत् काक त्वयि युवता कटुबाग्वंशप्रभृतंताशुचिता ।
यदि बिष्ठाकृमिपृष्ठे तत्र सदोषा हि तच्चित्रम् ॥९०॥

त्रोटीपुट करट कुङ्कुमलयाय तात
यावत् प्रतिव्रजति नाकमय मराल ।
नो वेदमङ्गलकठोररवा विहङ्गा
सर्वे भुङ्क्षोति मिजससदि शसिता न ॥९१॥

वग्म लब्धवत परस्य वदन भिक्षाशया पश्यत
स्वाधासञ्च्युतिवेदना विदधत दान्ता विना सीदत ।
ग्राम्यन्त सहभार्यया प्रतिदिश प्रत्यापग प्रत्यग
कौरस्याध्ययन हसन्ति विविधक्रीडलसा वायसा ॥९२॥

यय काका यय काका किं रुदन्तीति वायसा ।
तिमिरारिस्तमो हन्ति शङ्कयातटकमानसा ॥९३॥

काच

भञ्जतया प्रेम्णा वा चूडामणिभाकलय्य काचमणिम् ।
नृपतिर्वहेत् शिरसा तेनासौ नह्यनर्घमणि ॥९४॥

कार्पास

नीरसान्यपि रोचन्ते कार्पासस्य फलानि मे ।
यथा गुणमय जन्म सर्वेषां गुह्यगुप्तये ॥९५॥

कायस्थः

विप्रेभ्यः साधुदानं रिपुजनसुहृदां चोपकारान् कुरु त्वं
सौजन्यं बन्धुवर्गं निजहितमुचितं स्वामिकार्यं यथार्यम् ।
श्रोत्रे ते तम्यमेतत् कथयति सततं लेखिनी भाम्यशालिन्
नो चेन् नष्टेऽधिकारे मम मुखसदृशं तावकास्यं भवेद्वि ॥९६॥

कार्यान्तं गतः

नीकां वै भजते तावद् यावत् पारं न गच्छति ।
उत्तीर्णं तु मदीपारे नीकया किं प्रयोजनम् ॥९७॥

कीरः

अपारः पायोधिः पुलिनपदवी योजनशतं
निरालम्बो मार्गो विपति बत शून्या वश दिशः ।
इतीवायं कीरः कतिचन पदान्येव गगनं
मुहुर्भ्राम्यन् भ्राम्यन् पतति गुणवृक्षे निपतति ॥९८॥

अमुष्मिन्नारामे तरुभिरभिरामे विटपिनः
स्फुटं नृपद्भृङ्गोविविधनयसंगीतकलनात् ।
परानन्दैः पूर्णा फ इव तव यर्णावलिपद-
क्रमश्रोता वेत्ता द्विजवर शुफ भ्राम्यसि कुतः ॥९९॥

अये कीरश्रेणीपरिवृढ वृथा वासरशतं
किमयं त्वं व्ययं क्षपयसि पलाशे रभसतः ।
यदा पुष्पारम्भे मुल्लमलिनिमा किंशुकतरो-
स्तदैवेदं ज्ञातं फलपरिचयो दुर्लभतरः ॥१००॥

उच्चरेथ तरुः फलं च पूयुलं दृष्ट्वा प्रहृष्टः शुक्रः
शालिं चास्यगतं बिहाय निभृतं तन् नारिकेलं गतः ।
तत्राहृद्य बुभुक्षिनेन मनसा यत्नः कृतो भेदने-
ष्पाशा तस्य न केवलं विगलिता चञ्चुश्च चूर्णोक्ता ॥१०१॥

कीर नीरसकरीरपादये किं स्थितोऽसि कथयामि घोरतः ।
मामकीनसहकारपादपा दुःसमीरलहरोभिराहताः ॥१०२॥

दृष्ट्वा शाखावकीर्णं फलभरनमितं भूमिभागावनद्धं
त्यक्तवा शालिप्रकाण्डं पनसमुपगतदिचन्तयित्वेति कीरः ।
हत्वा चञ्चुं प्रहर्षाद् विगलितपयसा सम्भृताशेषपक्षो
भिन्नश्चोड्डीय गन्तुं गगनपरिविता या गतिः सापि नष्टा ॥१०३॥

द्राक्षा प्रदेहि मधु वा बदनं निषेहि
 देहे विधेहि किम् वा करलालनानि ।
 जातिस्वभावचपल पुनरेष कीर-
 स्तत्रैव यास्यति कृशोदरि मुखतबन्ध ॥१०४॥

त्रिजकुलपते मेघासिन्धो मुभाषितकोविद
 त्वयि गृहमुपायाते जात बहूपकृत मम ।
 यदिह नियत बाष्पा वृद्धा स्त्रिय परिचारिका
 शुक भगवतो नाम प्रीता गृणन्ति मुहुर्महु ॥१०५॥

अतिपश्यरवाणा बायसाना निवासे
 फलवति पिचूमन्दे मन्वबुद्धे कय वा ।
 स्वनसि मधुरघाणो ह्यर्ययन् राजकीर
 कुमुमितसहकारप्रान्तभाग विहाय ॥१०६॥

वात काञ्चनपञ्जरे नृपकराम्भोजस्तनोर्मर्जित
 भक्ष्य साधु रसालदाडिमफल पेय सुधाभ पय ।
 पाठ ससदि रामनाम सतत धीरस्य कीरस्य मे
 हा हा हन्त तयापि जन्मविटपिकोडे मनो धावति ॥१०७॥

शुक तव पठन् व्यसन न गुण स गुणाभास ।
 समञ्जनि धेनाभरण शरण पञ्जरवात ॥१०८॥

मुखपति कीरकिशोरवाक्प्रधार
 मुजनमनाति नवामृतप्रसार ।
 मृदुलशकुन्तनिपीडनोप्रभाल
 मदयत किं कलुषान्तर विडालम ॥१०९॥

मुभाषित्व मुरुपतव वाचालत्व सुशीलता ।
 एतत् कीरकिशोरस्य व्यर्थमाखुभुज पुर ॥११०॥

मुभाषितस्थाध्ययनेऽनुपवत
 शुक वराका प्रहसन्ति काका ।
 तमेव ससत्सु गिर गिरन्त
 दृष्ट्वा भवन्ति त्रपया नतास्या ॥१११॥

हे कीर कंरवसुगीरिति सकलय्य
 मा मात्र सरससि सज्जनरञ्जनाय ।
 बालोऽपि यत्र कलकण्ठमुकण्ठपीठ
 सलेडि कोमलकुह कृतपूर्णकण्ठ ॥११२॥

कुस्तुम्भरी

कुस्तुम्भरी सनायाति तित्तिष्ठा मन्त्रिणा सह ।
पलायध्वं पलायध्वं रे रे शाकविडम्बकाः ॥११३॥

कूपः

अमूना मरुरूपेन के के नान न वञ्चिताः ।
रदस्पयिकनेत्राम्बुपिच्छिलप्रान्तभूमिना ॥११४॥
यद्यपि बहुगुणगम्यं जीवनमेतस्य कूपमुद्यत्य ।
जयति तथापि शिवेकः सदानपात्रागुमानेन ॥११५॥
रे कूप जीवनागार यदि दातृत्वमिच्छति ।
तदा त्वं गुणवत् पानमेकं वा सन्निधौ कुरु ॥११६॥
हे कूप त्वं चिरं जीव स्वल्पतोषो बहुध्ययः ।
गुणवद्विक्तपात्राणि प्राप्नुवन्ति हि पूर्णताम् ॥११७॥

कूर्मः

पुत्रिष्यः कति नात्र सन्ति भुवनेऽभूवन् कियस्योऽयवा
सौभाग्यैकमठी तथादिकमठी स्त्रीषु प्रसांसास्पदम् ।
भग्ने भोगिनि भङ्गगुरेष्ु करिष्य भण्डोत्तरे इष्टिणि
क्षोणीं साहसिकावणीस्तुल्यितुं जायति यस्याः मुतः ॥११८॥
भ्रमति गिरिराट् पृष्ठे गर्जत्युपर्यपि सागरो
बहति विततज्वालाजालो जयन्ति विपानलः ।
स तु विनिहितप्रीवाकाण्डः कटाहकुटोदरे
स्वपिति भगवान् कूर्मो निद्रानिरालसलोचनः ॥११९॥

कृष्णसारः

अयि कुरङ्गि तुरङ्गमविक्रमे
त्यज धनं जवनं गमनं कुरु ।
इह वने विचरन्ति हि नायकाः
सुरभिलोहितलोहितसायकाः ॥१२०॥

अयि कुरङ्गि तपोवनविभ्रमात्
किम् गतासि किरातपुरोमिमाम् ।
इह न पश्यसि दारय मारय
प्रस पिबेति शुकानपि जल्पतः ॥१२१॥

तृणमुखमपि न खलु त्वा त्यजन्ति हे हरिण वैरिण शबरा ।
यशसं च जीवितमिदं त्यज योजितमृदुगसङ्ग्राम ॥१२२॥

नात्र ध्याधनरा पतन्ति परितो नैवात्र दावानली
नैवोच्छावचभीतिरत्र चपला नवास्तृता बागुरा ।
इत्यालोच्य कुरङ्गकेण विहितो नक्षत्रनायाश्रय
को जानाति त्रिभिर्विजास्यति पुन स्वर्भानुदन्नत्रणम ॥१२३॥

पाशभुण्णखुरस्य बाणपतनप्रव्यक्तवत्तच्छटा-
च्छन्नाङ्गस्य दवाग्निदाहविकलस्यास्तेदुयोऽप्याश्रमम ।
धिग् देव विधमा मृगस्य दिवसा सर्वानुष्मामयो
मा भयोरिति भाषणेऽपि यदभूद बाचयमोऽयं मुनि ॥१२४॥

भुक्त्वा भव्यभूषणानि नध्यसलिलान्यापीय वापीसलान
निःशङ्क परिशील्य शीतलतरुन रोमन्यमभ्यस्यति ।
या संवाद्य मृगी मृगादनमुखप्राप्तं शिंशु शोचते
तद्देवा बहुधा विपद्भिरचने बीजानि नापेक्षते ॥१२५॥

विद्धा मृगी ध्याधशिलीमुखेन
मृगस्तु तत्कातरबीक्षितेन ।
विहाय देह विगतध्वयं का
परस्य जीवावधिराधिरासीत् ॥१२६॥

वृकस्ते भायावी चरति निकटे खञ्जवदय
त्वमेव विलम्भादनुसरसि मूढो यदि मृग ।
शयानं त्वा गूढं वदन्न समजं नेष्यति निज
स उत्तिष्ठन कुक्षिं सपदि कणशस्ते बलयति ॥१२७॥

सौरभ्येण त्रिभुवनमतोहारिणा काननेऽस्मिन्
सत्कस्तुरोहरिण भवता वासितो दिग्बिभाग ।
तत्स्यतत् ते कलमुपगतं पत्रिभिर्लुब्धकान् ।
विद्ध प्राणास्त्यजसि न गुणं श्रेयसे निर्गुणेषु ॥१२८॥

केतकी

एकेन चेत परिहृतोऽसि भहेश्वरेण
किं तेन केतकं जियादमुरोकरोपि ।
अन्ये न किं जगति सन्ति महागुणता
ये त्वा वहन्ति शिरसा नरदेवदेवा ॥१२९॥

कालक्रमक्रमनीयश्रोत्रेय केतकीति का शङ्का ।
वद्विषया यया स्यात् तया तया कष्टकोत्कथ ॥१३०॥

हे हेमकेतकि कथं बहुगवितासि
संसेव्यसे मधुरैरखिलैरितोव ।
नैया रसातिशयता नलिनीवियोगात्
तंदीयते विकटकण्टकशूलझम्पः ॥१३१॥

कोकिलः

अथ कोकिल कुरु मौनं जलधरसमयेऽपि पिच्छिला भूमिः ।
विकसति कुटजकदम्बे वक्तरि भेके कुतस्तवावसरः ॥१३२॥
अम्भोजप्रकरोऽथ केतककुलं कुन्दोत्करः कंरव-
न्नातो मल्लिगणोऽथ चम्पकचयो जातोसमूहोऽथवा ।
नो चेदावरमातनोति पिक ते खेवं घृया मा कृया
यस्मात् कदापि कोऽपि भविता यस्त्वद्गुणान् ज्ञास्यति ॥१३३॥
अयि कोकिलपाक काकनीडे यस यावद् भवतो भवन्ति पक्षाः ।
बहवस्तवनन्तरं निवासाः परिपश्यन्ति रसाधिका रसालाः ॥१३४॥
अहंपुवरवर्णिनीजनमदापनोदघ्नत-
स्फुरच्चतुरपञ्चमस्वरजितान्यपक्षिजजः ।
रसालतरुणा कृतामसमकुल्यतामात्मनो
बिहन्तुमिह कोकिलः फलिनमन्यमुद्दीक्षते ॥१३५॥
अहोरात्रं कूजंस्त्वमिति गतशोषं किमप्यसे
तव भ्रातः प्राप्यं परभूतक किंचित् किसलयम् ।
परीक्षापूर्वं किं वितरति रसालः फलमयं
पिकः काकः पान्यः कनिरपि च सर्वेऽपि सदृशाः ॥१३६॥
आकलिकोदयमाशापाशादाभित्य कोकिलश्चूतम् ।
पाकप्रवर्णं तस्मिन् कार्कः परितः कथं जीवेत् ॥१३७॥
आसाद्यान्ववनोमिमां प्रतिनवामास्वाद्य तन्मञ्जरी-
मैवं पञ्चममञ्च मन्दमवनभ्रान्त्या तया कोकिल ।
एषा धापसमण्डली घनशिरःशूलाहतिव्याकुला
कुध्वानैर्बधिरीकरिष्यति वृथा श्रोत्राणि सत्पत्रिणाम् ॥१३८॥
कलकण्ठ यया शोभा सहकारे भवद्गिरः ।
खडिरे वा पलाशे वा किं तया स्याद् विचारय ॥१३९॥
काका वृका धूकबकाश्च भेकाः
प्रणम्य पुष्मानिदमेव याचे ।
कोलाहलं मा कुर्वत क्षमध्वं
पुंस्कोकिलः कूजति मञ्जुरावम् ॥१४०॥

किं कोमलं पिकरवं पिक तिष्ठ तूष्णी-
मेते तु पाभरनरा स्वरमाकलय्य ।
को वारयेत्ययमये निक्कटे कटूनि
रे बध्यतामिति वदन्ति गृहीतदण्डा ॥१४१॥

तर्कि स्मरसि न भुवत यत् पिक रे काकमन्दिरे पूर्वम् ।
सहकारकुसुमकाले हठन कुरुषेऽयुना राघव ॥१४२॥

तावच् चकोरचरणाग्रधचक्रवाक्-
पारावतादिविहगा कलमालपन्तु ।
यावद वसन्तरजनीघटिकावसान-
मासाद्य कोकिलपुष्पा न कुहू करोति ॥१४३॥

तावन् मौनेन नीयन्ते कोकिलंश्चैव वासरा ।
यावत् सर्वजनानन्ददायिनी वाक् प्रवर्तते ॥१४४॥

ध्यायन्नञ्जनतोषबुद्धकणप्राय स्वक मस्तक
पदयन्नायसकूटकोटिघटितत्राटोपुट वायसम् ।
न स्थातु न पलायितु न चलिषु नोम्मीलितु मीलितु
नो मर्तु न च जीवितु प्रभवति त्रासाकुल कोकिल ॥१४५॥

भद्र भद्र कृत मीन कोकिलजलदागमे ।
वर्दुरा यत्र दवतारस्तत्र मीन हि शोभनम् ॥१४६॥

मलिनात्मना विराग प्रकटीकृत एव कोकिलजलेन ।
जीवनदानामुन्नतिसमयं वाचयमीभवता ॥१४७॥

येनोचित रुचिरपल्लवमञ्जरीयु
श्रीखण्डमण्डलरसालवने सर्व्वे ।
ईवात् स कोकिलपुष्पा निपपात निम्बे
तत्रापि दुष्टवलिपुष्टकुलंविवाद ॥१४८॥

रसाल तव माधुरीप्रथितसत्फल पक्षिण-
श्चरन्ति नहि ते यदा प्रकटयन्ति काष्ठासु ते ।
पिकस्तु नवपल्लवप्रसनमेव कुर्वन् स्वरै
प्रदाशयति दिक्षु ते मृदुलपञ्चमाख्यैर्यश ॥१४९॥

रे रे कोकिल मा मज मीन किञ्चिद्बुद्धञ्चय पञ्चमरागम् ।
नो चेत् त्वामिह को जानीते दाककदम्बकपिहिते चूते ॥१५०॥

वपुर्मलिनमीदृशं तदपि पुष्टमेतत् परैः
शकुन्त वत सन्ततं शकुनिभिर्वने धावसि ।
एव वा वद गरुत्मता मधुरमीदृशं शिक्षितं
निधिञ्चसि सुधां यतः श्रवणयोरिमं शृण्वतः ॥१५१॥

विपिने धोरतरेऽस्मिन् मा कुह पिरु पञ्चमारावम् ।
काकावलिरधुना ते कुलायभावृत्य रीति घोषेण ॥१५२॥

शृगालशशशार्दूलद्वयितं वण्डकावनम् ।
पञ्चमं गायतानेन कोकिलेन प्रतिष्ठितम् ॥१५३॥

सन्त्यज्य कोकिलशिशो मधुरप्रवालं
माफन्दधुन्वमलिपोतमिलत्प्रसूनम् ।
निम्बे तु तिष्ठतहृदये बलिभुक्कुलाढये
मौनेन तिष्ठसि यदीह वदानु कार्यम् ॥१५४॥

सहकारे चिरं स्थित्वा सलीलं बालकोकिल ।
तं हित्वाद्यान्यवृक्षेषु विचरन् न बिलज्जसे ॥१५५॥

हे कोकिलाखिललतासु फलानि सन्ति
सन्त्यज्य तानि ननु चूतलतां सपुष्पाम् ।
किं काङ्क्षसीह चरितुं फलमनुकामो
न शयते नृपतितेवकभीषणोऽयम् ॥१५६॥

क्षुधितः

घोण्टा कुण्डलिनी प्रकामविषमं काग्तारमन्तर्वनं
गाहं गाहमरालकण्टकमुखच्छिन्नाङ्गकेशाम्बरः ।
कुञ्जरावध्यगमद्वि वृक्षमधिकक्षुत्तेव्यवृक्षादाया
हृत्य प्रादुरभूद् विपाकुलफलः किम्पाक एवान्तकः ॥१५७॥

खड्गभृगः

अयि बहसि ललाटे खड्गं शूङ्गं यद्रेकं
मनु कथमसि तस्मादुक्ष्यशूङ्गणे तुल्यः ।
महिष इव चतुष्पाज् जन्तुरेवासि जात्या
पर्यतमतनुस्त्वं नीचता ते एव याति ॥१५८॥

अरे खड्ग थादा गजस्येव रूपं
लुलायेन तुल्यं ललाटेऽस्ति शूङ्गम् ।
स्थलीकूर्मस्तुल्यस्त्वचा कूरजन्तुः
कुतस्ते जनिर्नोहनीया तवंपा ॥१५९॥

खदिरसार

विना खदिरसारेण हारेण हरिणीदृशाम ।
नाधरे जायते रागो नानुराग पयोधरे ॥१६०॥

यङ्गमा

स किमु सहेत मुधाशु स्मरहरभालानलज्वाला ।
शिशिरं शीकरनिबद्धं सिञ्चति सुरनिम्नगा नो चेत् ॥१६१॥

गज

अगतर्वसति मार्जारी शुनौ वा राजवेश्मनि ।
बहिर्बद्धोऽपि भातद्गस्तत किं लघुता गत ॥१६२॥

आपातालगभीरे मञ्जति नौरे निदायसन्तप्त ।
न स्पृशति पल्वलान्भ पञ्जरशोषोऽपि कुञ्जर क्यापि ॥१६३॥

आलानबन्धनमयाकुशतीक्ष्णपात-
माधोरणस्य चरणाहतितर्जनं च ।
कण्ठीरवो यदि सहेत मदावलाना
पूजा कुत क्षितिभुजा सदनान्तरेषु ॥१६४॥

श्रीङ्गाकारि तटाकवारिणि गतातटक न पटकेरुह-
र्वल्ली काचन सल्लकीतरुता नाकर्षिता हर्षत ।
नादिलब्धा करिणी वरेण करिणा कामातुरेणामुना
वष्ट्राभिर्विकटामन शिव शिव व्यालोकि पञ्चानन ॥१६५॥

गजस्य पटकमानस्य त्रपाकरमिदं महत् ।
पादमुद्धृत्य यद गच्छन् हरिणोऽपि हस्त्यसी ॥१६६॥

जहोहि गुरुर्गजित जहहि शृण्डया धीडकृत
परिभ्रम शर्नवन विमु गजेन्द्र गर्वायसे ।
यया न त्रिल केसरो गिरिवरीषु निद्रा त्यजन्
विमूच्छयति जृम्भया सुभग तावकीन मन ॥१६७॥

त्यक्ती विन्ध्यगिरि पिता भगवती माता च रेवोज्जिता
त्यक्ता स्नेहनिबद्धबन्धुरधिपस्तुल्योदया दन्तिन ।
त्वल्लोभान् ननु हस्तिनि प्रतिदिन बन्धाय दत्त वपु-
स्त्व दूरे क्रियसे लुठन्ति च शिर पीठे कठोराङ्कुशा ॥१६८॥

न कुर्याः प्राख्यं किमपि करिपोत प्रतिभयं
हरीणां वेल्लेयं यदिह बहुवेलं विहरति ।
अकस्मादेतेषां कुटिलदृशि रोषस्पृशि मनाक्
निरयं भाविन्यो मदकरिदरिद्रा वनभुवः ॥१६९॥

निर्वेवन्तामेते वृषमहिषमेवाश्च हरिणा
गृहाणि क्षुद्राणां कतिपयतृणरेव सुखिनः ।
गजानामास्थानं मयसलिलजम्बालितभुवां
तदेकं विन्ध्याद्रेविपिनमपवा भूपसवनम् ॥१७०॥

पूयान्पत्रे गतानि प्रबलबलभृतो बद्धवरा मृगेन्द्रा
मूलाबाकृष्यमाणाः सपदि तटरुहो भूरुहा निष्पतन्ति ।
बृहद्वा हृष्यन्ति हन्त प्रतिदिनमलिला भिस्त्वयस्या अर्ध्यास
हस्तालम्बाय केषां कलयतु ववनं पङ्कमग्नः करोम्रः ॥१७१॥

सान्द्रामोदवतीः स्वकीयवसतीः पद्मकेरुहाणां तती-
स्यवत्वायं भ्रमरः करोम्र भवतामभ्याशमभ्यागतः ।
एतच्च चेतसि सम्प्रधार्य जगतीविख्यातदानैस्तथा
पुष्पाभिः क्रियतां यथोपरमते हास्याय नास्यागमः ॥१७२॥

स्पर्धन्तां सुखमेव कुञ्जरतया विक्रुञ्जरैः कुञ्जरा
प्राप्या वा वनवासिनो मदजलप्रस्निग्धगण्डस्थलाः ।
आः कालस्य कुतूहलं शृणु सखे प्राचीनपालीमलैः
प्रायः स्निग्धकपोलपालिरधमः कालोऽपि न स्पर्धते ॥१७३॥

गर्दभः

यद्यपि का मो हानिः परकीयां चरति रासभे द्राक्षाम् ।
असमञ्जसमिति भत्वा तथापि खलु खिद्यते चेतः ॥१७४॥

रे रे रासभ वस्त्रभारवहनात् कुप्राप्तमश्नासि किं
राजाश्यावसयं प्रयाहि चणकाभ्यूषान् सुखं भक्षय ।
सर्वान् पुच्छवतो हया इति वदन्त्यत्राधिकारे स्थिता
राजा तैरपदिष्टमेव मनुते सत्यं तटस्थाः परे ॥१७५॥

गन्धः

मीलोत्पलस्य मत्स्यस्य पद्मस्य कुमुदस्य च ।
एकयोनिप्रसूतानां तेषां गन्धः पुयक् पुयक् ॥१७६॥

गरुडमान्

निजप्रोटीकोटीश्रुटितफणिराजन्यशिरस
 शकुन्ताना पश्युर्गंगनतलजङ्घालगरुड ।
 दरिद्रप्रामीणस्थविरशिबिरप्रान्तपटल-
 च्छदाप्रे जाग्रद्भिर्मङ्कनिशुभि क परिभव ॥१७७॥

दामोदरमुदराहितभुवन यो वहति लोलया गरुड ।
 कस्य सरोरुपरिष्ठान खिन्नोऽसौ श्रान्तिमपनयतु ॥१७८॥

अहिरहिरिति सभ्रमपदमितरजन किमपि कातरो भवतु ।
 विह्वपतेराहारे स तु सरलमृणालबलरश्मिर ॥१७९॥

गिरिनिर्जर

कल्लोलसञ्ज्वलदगाधजल्लोलं
 कल्लोलिनीपरिवृष्टे किमपेक्षसौम्यं ।
 जीपात् स जर्जरतनुगिरिनिर्जरोऽय
 यद्विप्रुपापि तृषिता वितृषीभवन्ति ॥१८०॥

गुणप्राप्ती

मार्जारो लभने न मञ्जुलङ्गकालापेन कौतूहल
 कस्तूरीहरिणस्य सौरभभरं सिंहो न सन्तुष्यति ।
 प्रीतिर्नास्ति मयूरताण्डवशर्तव्याघस्य वृष्टं सदा
 व्याप्ताया भुवि सन्ति केऽपि विरला सन्तो गुणप्राहिण ॥१८१॥

गुणदोषविवेक

सूक्ष्मीभूय स्वयमपि धरानन्दनवन्दनद्रु-
 पंनुर्दत्ते रत्नमनुविन दत्तघासानुरूपम् ।
 हृत्वा मातृहवयमयते हा स्वय वृश्चिकादि-
 र्भृत्वाप्यन वमयति नृणा मक्षिका कृक्षिगापि ॥१८२॥

गुणहीननिन्दा

बीणाप्येकगुणेन राजरमणोनोरन्ध्रपीनस्तन-
 द्बद्धे खेलति शृङ्गुद्वारुनिचया नि सारतुम्बीफला ।
 चञ्चत्पाविकशर्वरीपरिवृद्धप्रौढप्रभाभासुर
 मुक्ताजातमपीह निर्गुणतया योग्य न सम्भाव्यते ॥१८३॥

गुण

गुणंरुतुङ्गता याति न तु जातिप्रभेदत ।
 क्षीरोदधिसमुत्पन्न कालकूट किमुत्तम ॥१८४॥

गुणैस्तुङ्गतां याति किमाटोपः प्रयोजनम् ।

विष्कीयन्ते न घण्टाभिः गावः क्षीरविर्वज्रिताः ॥१८५॥

गुलिचिन्दः

सुवर्णसदृशं पुष्पं फलं रत्नसमं तथा ।

सम्प्राप्ते भ्रमरे पश्चाद् भ्रमाज् ज्ञणज्ञणायते ॥१८६॥

धूकः

यद्यपि तरणेः किरणंः सकलमिदं विश्वमुज्ज्वलं विदधे ।

तदपि न पश्यति धूकः पुराकृतं भुज्यते कर्म ॥१८७॥

चक्रवारः

एवञ्च चक्रवाकि शोकं वधान धैर्यं सहस्व समयममुम् ।

अयमेव वासरमणिर्हिरिष्यते शोकमूर्छां ते ॥१८८॥

चन्दनः

कस्ति न सन्ति महीषु महीरुहा

सुरभिपुष्परसालफलादयः ।

सुरभयन्ति न केऽपि च भूरुहा-

निति यशोऽस्ति परं तव चन्दन ॥१८९॥

कालागुरी सुरभितातिशयेऽपि सङ्गा-

दारभ्यते सुरभितापरपादपेऽपि ।

पाटीर पाटवमिवं तव सङ्गिवात-

स्तादात्म्यमेति कतरो न तरोः समूहः ॥१९०॥

जातः केलिकलावतीकुचतटीसौभाग्यमासावितुं

त्रैलोक्याधिपतेर्यशः कथयितुं भाले विपद्यापितुम् (?) ।

किं वाच्यं गूणगौरवस्य महिना रयातोऽखिले भूतले

धिग् ईवं कलये यदत्र मलये भग्नः पटीरद्रुमः ॥१९१॥

पिण्डीऽपि दण्डीऽपि च कालसर्व-

शिष्टत्रोऽपि भिन्नोऽपि विदारितोऽपि ।

किं ब्रूम हे चन्दन सौम्यतां ते

लोकोत्तरं सौरभमेव घत्से ॥१९२॥

श्रीमच्चन्दनवृक्ष सन्ति बह्वस्ते शास्त्रिनः कानने

येषां सौरभमात्रकं निवसति प्रायेण पुष्पधियाम् ।

प्रत्यङ्गं मुकुतेन तेन शुचिना रयातः प्रसिद्धात्मना

यः सौगन्ध्यगुणस्त्वया प्रकटितः पवासाविह प्रेक्ष्यते ॥१९३॥

आस्ते विष्णु परमनिर्वृत एव मौली
शम्भोरिति त्रिजगतीजनचित्तवृत्ति ।
अन्तर्निगूढनयनानलदाहदुःख
जानाति क परमृते बत शीतरश्मे ॥१९४॥

इन्दु निन्दतु नाम वाय नलिनी निन्दन्तु चक्राह्वया
नवानेन सुधाकरस्य सुषमाहानिर्न धा दुर्यश ।
एतेनैव कृतार्थतास्य जनिता यन भेदमालम्बते
यज् ज्योत्स्नासु चिर चकोरपरिष्व चञ्चूपुट न्यस्यति ॥१९५॥

कलास्तास्ता सम्यग् वहसि यदसि त्व द्विजपति-
द्युतिस्तावद् नूत्ना जनिरपि च रत्नाकरकुले ।
बहु मूम किं वा पुरहरशिरोमण्डनमसि
त्वदीय तत् सर्वं शशपर कलङ्काद विफलितम् ॥१९६॥

किरिति प्रकर गवा प्रर्यं मुमन स्वच्छतर विधौ कलानाम् ।
कति चेत् कलयन्ति यत् प्रबोध कति चेन् नेति स तत्स्वभाव एव ॥१९७॥

चन्द्र समाश्रयतु नाम त्रिविस्वनेका
क्षीणस्य बिम्बपरिपूरणकारणाय ।
एव पुन सकलमण्डलपूर्णवर्णं
सा पूर्णिमैव खलु पूरयितु समर्था ॥१९८॥

जन्म क्षीरनिधौ तयंघ विपुल पीयूषवर्णं वपु
सतापातिहर हरस्य शिरसि स्थान सदा सुन्दरम् ।
तारानाथ निशामुल्लंकतिस्व ल्यातीपधीना पते
चन्द्र त्वा वसनाञ्चलस्य दशया सभावयाम कथम् ॥१९९॥

जन्म क्षीरमहार्णवे सहभुव श्रीपारिजातादयो
बिम्ब यस्य सुधामय त्रिभुवनाधीनस्य मूर्ध्नि स्थिति ।
वृत्तिर्यस्य चराचरप्रियतमा तस्योदये केवल
सङ्कोच कमलस्य दुष्कृतिरसौ निन्द्यो न ताराधिप ॥२००॥

जानन्त्येव सदा चकोरनिकरा माधुर्यलुब्धान्तरा
दुग्धाधीश्वरभूधरेन्द्रवलभिन्मत्तेभमान्याकृते ।
चन्द्रस्पोतममाधुरीधुर(?) धरद्वारामुधारोविषा
माधुर्यं किम् पङ्कलग्नहृदया जानन्ति भेकावमा ॥२०१॥

तारागणाश्चन्द्रमस भजते
न जातु नाय नलिनाकराणाम् ।
एतावता तस्य किमस्ति हानि
शक्ति तयोन्तरमेष लोक ॥२०२॥

त्वं भोः शम्भोर्निवससि शिरोदेशमाश्रित्य नित्यं
तत् त्वां यावे जगदुपकृतिव्यापृत्यग्रमिन्दो ।
यः सद्भावस्तव परिणतः करवे वा चकोरे
दृश्यस्तेन प्रतिनिश्चमसौ चञ्चवाको वराकः ॥२०३॥

दोषाकरोऽपि कुटिलोऽपि कलङ्कितोऽपि
मित्रावसानसमये विहितोदयोऽपि ।
चन्द्रस्तयापि हरवल्लभतामुपैति
नैवाश्रितेषु गुणदोषविचारणा स्यात् ॥२०४॥

ध्माता फालतलानलः कबलिता कण्ठस्यहालाहलं-
रालीढाय जटादबीबिलुठितैराशीविषाणां गर्णः ।
छप्ता भस्मभिराहतास्थिपटलः विलम्बाद्र्वर्चाम्भरः
स्त्रीयां मुञ्चति भाधुरीं हरशिरोरत्नं किमिन्दोः कला ॥२०५॥

नक्षत्राणि बहूनि सन्ति परितः पूर्णोदयान्यम्बरे
किं तैः शांतिमुपैति बीर्घेतिमिरं किं बाग्धिरज्जुम्भते ।
किं स्यादार्तचकोरपारणविधिभ्रातः सुधादीधिते
तन् नूनं भुवनैकतापशमनः श्लाघ्यस्तवैवोदयः ॥२०६॥

नानन्वि करवमवधि न धाम्बुराशि-
रादोपि नाम्बरमहारि न धान्यकारः ।
धिग् वैवदुर्बिलसितं यदसौ सुधांशु-
रभ्युग्रतश्च तमसा कवलीकृतश्च ॥२०७॥

निशाचरोऽपि बीनोऽपि सकलद्रकोऽपि चन्द्रमाः ।
चकोरीनयनद्वन्द्वमानन्दयति सर्वदा ॥२०८॥

निष्पीडितो यद्यपि वैवयोगान्
निशाकरश्चापि विधुम्तुदेन ।
तयापि पीप्सुविशेषवर्षी
शुपाकरः करवकाननेषु ॥२०९॥

पूर्णः पद्मकजलोचनामुखतुलाभायासि कालक्रमात्
शीणोऽपि क्षणशपते पशुपतेरायासि भूयास्पदम् ।
एतस्मिन्नय संहिकेयकवलवलेशे मनाग्वतिनि
त्वं साधारणवत् सुधाकर मुधा हा हन्त किं ताम्यसि ॥२१०॥

प्रहुर्वता सद्गतिमिन्दुनाधुना
किं किं च लब्धं जगदीश्वरेण वै ।
कलङ्करुहानिः सुरसिन्धुसद्गमः
कलाक्षयित्वं च पदं तयोन्वकैः ॥२११॥

यद् बाञ्छन्ति चकोरकाः प्रतिदिनं ध्यायन्ति यत् कोरकाः
कासारेषु कुमुदतीवनमुबो नन्दन्ति यस्मिन् दुःशः ।
सम्प्राप्तं रजनीमुखं सुखयितुं तच् छारदं सर्वया
तस्मिन् पार्वणशर्बरीश भवता सम्प्राप्यता सज्जः ॥२१२॥

प्रोषितवति रजनिकरे बन्धुतया न खनु कंठवण्डे ।
म्लायन्ति किन्तु सहसा मुचनान्यपि तन्नि मन्त्रिन् ॥२१३॥

भीतो बाहववामतो जलनिधौ शम्भोः शिरः शर्बरी
तत्र शम्भुक्रमोक्तिवानुक्तिविश्रवापावर्त्तनाश्रितः ।
तस्मात् लोचनगादिमं निपतितस्तत्रैव राशं नृपं
प्रायो नष्टति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव धान्यदारदः ॥२१४॥

मारस्य मित्रमस्ति किं च सुखमयूष
शम्भावपि प्रणयिता प्रकटीकरोषि ।
विश्वासपात्रमस्ति यद् द्विपनोस्तयोर-
प्येतत्तत्र प्रहृतिमुद्धतनोश्चरित्रम् ॥२१५॥

पत्न्योदयेनैव दिशां प्रसाद-
स्तापापनोदोऽपि जगत्त्रयस्य ।
चकोरचञ्चुपुटपारणे तु
चन्द्रस्य तस्यास्ति कियान् प्रयासः ॥२१६॥

यातेयं भवता सहैव रजनी भावी विकासो दिशां
सूर्येणपि चिर चकोरनिधयः स्थेयं स्वचिन् कानने ।
उद्यद्वाङ्मण्डभानुकिरणज्वाले जगन्मण्डले
एते चन्द्र समर्प्य करवकुल व्योमान्तमालम्बते ॥२१७॥

राजानः कति वा न सन्ति जगति ह्याता निमाम्यासगान्
ये पुष्पन्ति बलीयसः परिचिताश्चित्र न मन्त्रापटे ।
राजा राजति केवल हिमकरः पुष्पाति दूरस्थिता
श्रोतस्नाभिर्गलपितान् दिनेशमहसा योजनी चरैराजिमान् ॥२१८॥

बक्रोऽस्तु बाल्ये तदनु प्रवृद्धः
कलङ्कवानस्तु जडोऽस्तु चन्द्रः ।
महेशमौली च पदं दवातु
जायेत बन्धो विविधोपकारात् ॥२१९॥

विमन्मना(?) विनुमाश्रिताश्चकोरा विशतगुणशुभ्रगामूनप्रपारता ।
उदयति भूतनादसीकराणां क्षितिजरेख, यवर्जित(?) शुभ्रगाम् ॥२२०॥

शङ्करशिरसि निवेशितपदेति मा गवंमुद्गहेन्दुकले ।
फलमेतस्य भविष्यति तव चण्डीचरणरेणुमृजा ॥२२१॥

श्रीमाहेश्वरमौलिमण्डनमणिर्वैश्वम्भरं लोचनं
त्वं रत्नाकरसम्भवः किमपरं भूदेवदेवो भवान् ।
यद् भाजानलतद्रमदोषरभसाद् दन्दहृद्यसे नोपजाज्
जातं तत् किमिहास्ति ते सुमनसश्चित्रं कलानां निधे ॥२२२॥

सद्गुणितोऽसि पूर्णेन्दो चक्रवाकैर्मंदोत्कटैः ।
किं चकोरास्त्वदायत्ता न सन्ति पृथिवीतले ॥२२३॥

हिमकर परभागं भूययिष्यन् सुमेरो-
र्ध्वजसि यदि तदाहं न क्षमः सन्निरोद्धुम् ।
इति तु बहुविधाभिः काकुभिः प्रार्यये त्वां
पुनरपि कुमुदानामेत्य हार्यो विषादः ॥२२४॥

चम्पकः

उद्यानपाल कलशाम्बुनिषेचनाना-
मेतस्य चम्पकतरोरयमेष कालः ।
अस्मिन् निवाघनिहते घनवारिणा वा
संवाधिते तव दूयोभययोपयोगः ॥२२५॥

कोपं चम्पक भृञ्च याचकजनैरायासितस्त्वं सखे
मा ग्लासीः परितो विलोकय तरुः कस्तेऽधिष्ठस्तुलाम् ।
कोपश्चेन् नियतस्तवास्ति हृदये धात्रे तदा कुप्यतां
येन त्वं हि सुवर्णवर्णकुसुमामोदोऽद्वितीयः कृतः ॥२२६॥

यद्यपि खदिरारण्ये गुप्तो वास्ते हि चम्पको वृक्षः ।
तदपि च परिमलमतुलं दिशि दिशि कथयेत् समीरणस्तस्य ॥२२७॥

यन् नावृतस्त्वमलिना मलिनाशयेन
किं तेन चम्पक विषादमुरीकरोषि ।
विश्वाभिरामनयनीरदनीलवेयाः
केशाः कुशेशपदुशां कुशलीभवन्तु ॥२२८॥

रूपसौरभसमृद्धिसमेतं चम्पकं प्रति ययुर्न मिलिन्दाः ।
कामिनस्तु जगृहस्तमशेषा ग्राहका हि गुणिनां कति न स्युः ॥२२९॥

सकलगुणनिधानं मां विहाय द्विरेफाः
परिमलपरिहीनं हन्त चुम्बन्ति धूर्तम् ।
इति मनसि विषादं मा कृयाः चम्पकोच्चै-
रिह मधुपसमाजे को विवेकावकाशः ॥२३०॥

सन्त्येकेऽपि महीरहाः प्रतिदिनं संसृतमत्तान्यः
तत्तादृग्गुणिनो लवङ्गलवलीभाकन्दकुन्दादयः ।
आशास्यं जनुरस्य चम्पकतरोर्यत् कोरकान्तर्दलं
स्वेरङ्गरूपमाय राजरमणी सासूयमालोक्ते ॥२३१॥

घातकः

आकस्मिककर्णः प्राणान् धारयत्येव घातकः ।
प्रायनाभङ्गभीतोऽसौ शकादपि न याचते ॥२३२॥

आत्मन्ययाम्भोनिधिरेतु शोष
ब्रह्माण्डमासिञ्चतु वा तरङ्गः ।
नास्ति क्षतिर्नोपचितिः कदापि
पथोदवृत्तेः खलु घातकस्य ॥२३३॥

ऊर्ध्वोऽकृतघोषमहो मुधं
किं याचसे घातकपोत मेघम् ।
अस्पृजितं पञ्जितमात्रमस्मि-
न्मन्मोघरे बिन्दुलवस्तु बूरे ॥२३४॥

के वा न सन्ति भुवि वारिवहावनसा
हंसाश्लीबलयिनो जलसन्निवेशाः ।
किं घातकः फलमवेश्य सुवशपाता
पौरन्दरीं कलमते नधवारिषाराम् ॥२३५॥

के वामो प्रभवन्ति घातकत्वा विच्छेदसम्प्रत्यये
प्रागल्भ्य दधते न बाम्बु हरिता सन्तापशान्तावपि ।
प्रक्षीणास्तरणित्वियोऽपि न तिरोभातु समर्थाः पुनः
सुग्रा धिक् चलयन्ति केवलमपां राशोः पयस्तोयदा ॥२३६॥

घातक यावसि किं घनबुद्ध्या
करिणमूदीक्ष्य भ्रमयातः ।
नहि दास्यति स त्वत्सदृशाना
गजपतिदानं मधुपकुलेभ्यः ॥२३७॥

घातकेन तृषितेन यदम्भो-
बिन्दुमात्रममलं परिलव्यम् ।
बन्धस्तदपि बातनिपाता-
दन्यतः पतितमास्यमपास्य ॥२३८॥

पिपासाक्षामकण्ठेन याचितं चाम्बु पक्षिणा ।
नवमेघोज्जिता चास्य धारा निपतिता भुञ्जे ॥२३९॥

भ्रातृचातक नीत एव सरसः कालस्त्वया चेत् सुखं
स्वल्पान्येव दिनानि सन्ति विपदो मानच्युति मा कृपाः ।
भूयः कातरनेत्रपालि सरसः पायः किमुद्वीक्षसे
लाभश्चञ्चुपुटोदकं तु भवतो दीर्घं कुले दुर्यशः ॥२४०॥

यद्यपि चातकपक्षी क्षपयति जलपरमकालवेलायाम् ।
तदपि न कुप्यति जलदो गतिरिह नान्या यतस्तस्य ॥२४१॥

वापी स्वल्पजला सरो विषमयं नीचावगाहो हृदः
स्वच्छस्वादुसुशीतला त्रिपथगा बकुण्ठपादाग्रजा ।
नीचः क्षारतरो महाञ्ज् जलनिधिगण्डूषमात्रं मृने-
स्तन् मानी खलु चातको जलमुचामुर्ध्वः पयो बाञ्छति ॥२४२॥

मृधा मुदा धावति चातक त्वं
नार्यं धनः किन्तु करो मदाग्नः ।
न स्वादुशेभ्यो विदधाति दानं
मातङ्गदानं मधुपेभ्य एव ॥२४३॥

शक्यते येन केनापि जीवनेनापि जीवितुम् ।
किन्तु कौलवतोद्भटगप्रसङ्गः परिवुःसहः ॥२४४॥

चित्रम्

कुतुमानि लिखन्तु माम् चित्रे
कतिचित् कालविशेषवृद्धशिक्षाः ।
सुरभित्वममूनि किं लभन्ते
कथमेतेषु रसं पिबन्ति भृङ्गाः ॥२४५॥

शूतः

अविघ्नीरुद्याने त्वमसि भवतः पल्लववधौ
धूरीणः कल्याणे तव जगति शाखा श्रमहरा ।
मूवे पुष्पोल्लेखः फलमपि च तुष्टयं तनुभृतां
रसाल त्वां तस्माच् छपति शतशः कोकिलकुलम् ॥२४६॥

अरविन्देषु कुन्देषु रमितं कालयोगतः ।
अये भाकन्द जानीहि तर्बवायं मधुवतः ॥२४७॥

यद्यपि विशि दिशि तरवः परिमलबहूलाश्च पारिजातायाः ।
तदपि रसालस्त्वेकः कोकिलहृदये सदा वसति ॥२४८॥

आकर्ष्याम्यफलस्तुति जलमभूत् तन नारिकेलान्तरं
 प्रायः कष्टकितस्तथैव पनसः जातं द्विघोर्वाष्कम् ।
 आस्तेऽधोमुखमेव कादलफलं द्राक्षाफलं क्षुद्रतां
 श्यामत्वं बत जाम्बवं गतमहो मात्सर्यदोषादिह ॥२४९॥

आस्तां गाढतरानुशीलनविधिः संस्पर्शनं दूरतः
 सम्भाषाविषयोऽकृतो न न मनागदणोः पदं प्रापितः ।
 किं ब्रूमः सहकार तावद्गुणानस्माद्दर्शदुर्लभान्
 सौरभ्येण यदध्वगान् मुहुरहो प्रीणासि दूरावपि ॥२५०॥

आम्न यद्यपि गता दिवसास्ते
 पुष्पसौरभफलप्रचुरा ये ।
 हृत सम्प्रति तथापि जनानां
 छायादैव दलयस्यतितापम् ॥२५१॥

आयान्ति निर्यान्ति न वा कियन्तो
 द्विजाः समादाय फलं बलं च ।
 स्वर्ग्येव पृथ्कोकिलकूजितानि
 परोपकारप्रयिते रसाल ॥२५२॥

उत्कुल्लरम्य सहकार रसालं वन्यो
 कूजत्पिकाबलिनिवास तथा विधेहि ।
 गुञ्जश्भ्रमद्भ्रमरकस्त्वयि बद्धतुणौ
 नान्यान् प्रयाति विष्णुमन्दकरीरवृक्षान् ॥२५३॥

उन्मीलत्रसविन्दुगन्धकुसुमावलयो वसन्तोदये
 काक्ता कोमलपल्लवा कति कति क्रीडावने सन्ति नृ ।
 सौभाग्यैकनिधे रसाल तवपि श्रीमञ्जरीशालिन-
 श्रवसोऽप्यत्र च कुञ्जविन् मयुकरभ्रंशो न विभ्राम्यति ॥२५४॥

कति कति न वसन्ते वल्लयः शालिनो वा
 किसलयसुमनोभिः शोभमाना बभूवुः ।
 तदपि पुवजनानां प्रीतये केवलोऽभू-
 दभिनवकलिकालोभारशाली रसालः ॥२५५॥

कुन्देऽरविन्दे कुमुदे वदम्बे
 ययाकथंचित् समयं नयन्ति ।
 प्राप्ते वसन्ते पुनस्तारङ्ग्याः
 रसाल जानीहि तथैव भूङ्ग्याः ॥२५६॥

गवं मा कुर्व शर्करे तव गुणान् जानन्ति राज्ञां गृहे
ये दीना धनवर्जिताश्च कृपणाः स्वप्नेऽपि पश्यन्ति नो ।
आधोऽहं मयूरूपकर्मम फलंस्तृप्ता हि सर्वे जनाः
हे रण्डे तव किं गुणा मन फलंस्तुल्यं न किञ्चित्कथम् ॥२५७॥

चिरधान्तो दूरादहमुपगतो हन्त मलयात्
तदेकं त्वद्गोहे तरुणि परिणेष्यामि दिवसम् ।
समीरेणोषतं नवकुमुमिता चूतलतिका
घुनाना मूर्धानं नहि नहि नहीत्येव घवति ॥२५८॥

छाया रम्या नु शाकं फलमपि रसवत् सद्भिजानां निवासः
सन्तप्तानां च तापं शमयति निखिलं सर्वदायं रसालः ।
तस्मिन्नुत्तमकोशः प्रसन्नमुपगतान् भर्त्सयत्यप्रतोऽतः
सोऽप्येकस्तत्र नो घेदयमपि च समः कल्पवृक्षेण नूनम् ॥२५९॥

प्रपाशयामा जम्बूदलितहृदयं द्वाडिमफलं
सशूलं संपत्ते हृदयमभिमानेन पनसः ।
भयादन्तस्तोयं तदशिखरजं लाट्गलिफलं
समुद्भूते चूते जगति फलराजे प्रसरति ॥२६०॥

सर्वं सामान्यतरभ्रमेण सकलक्षोणीरुहश्चापती
माकन्देऽपि किरात पातय मृधा मास्मिन्कुठारं हठात् ।
एष इलाप्यजनस्य जीवितमालिङ्गूहस्य दग्धुर्मघोः
सर्वस्वं मकरध्वजस्य विजयामात्यः पिकानां गुरुः ॥२६१॥

द्विद्वमण्डलं परिमलं सुरभीकरोपि
सौन्दर्यमावहसि लोचनलोभनीयम् ।
हृदो रसाल फलवर्ध तयापि दूये
यद् ग्रन्थिलं च कटिनं हृदयं विभजि ॥२६२॥

फलितस्य रसालशाखिनः
फलदानम्यसत्कशिलिपिन् ।
विनिपात्य ददातु कः फलं
श्रममुत्ताप्यगपाणिपल्लवे ॥२६३॥

भूरिशोऽपि च वसन्ति कानने शाखिनः फलविशेषशाखिनः ।
कोकिलस्य तदपीह मानसं नो रसालमपहाय तुष्यति ॥२६४॥

भो भोश्चूत चिरादयं मयुरो विस्मृत्य वृत्ति निजां
कावत्काञ्चनशुद्धबुद्धिरभवद् येन त्वया पोषितः ।
तस्मिन्स्त्वम्यधुना भूषा विधिवशाद् विच्छेदिते सोऽप्यलिः
कान्तारे प्रतिपादयं यव कथं कुलिम्भरः सञ्चरेत् ॥२६५॥

यदेकस्मिन् वर्षे न फलति रसालस्तररय
पिक किं काकेष्ट फलितमपि निम्ब व्रजति वा ।
व्रजन् ग्लानिं ग्लानिं न वदति च कस्यापि पुरत
स्मरन् बारवार पुनरपि रसाल मृगयते ॥२६६॥

यद्यध्वनीन चिरमध्वनि धर्मखिन्न
कासारतीररुहमाश्रय नम्रमाम्रम ।
छायां न केवलमित श्रमिता लभन्ते
काम पक्षेलिमफल विमल जल च ॥२६७॥

येऽमी आमकुलोदगमात् प्रतिदिन त्वामाश्रिता घटपदा
ते भ्राम्यन्ति फलाव बहि कयमहो दृष्ट्वा न सम्भावते ।
ये कौटास्तव वृषपय न च गतास्ते स्वफलभ्यन्तरे
धिक त्वा चूततरो परापरपरिज्ञानानभिज्ञो भवान् ॥२६८॥

रे रे रसाल तस्सार धनो विधेहि
यातन्तिकीं स्वफलपल्लवपुष्पलक्ष्मीम् ।
तावद् विकस्वर पिकद्विजसात् कुव ब्राह्म
न व्यग्रितोऽसि कलभं क्षलभंश्च यावत् ॥२६९॥

वेत्ता कौकिल एव ज्ञाता च रसाल एव नियतमिदम् ।
य पञ्चममुद्गायति यस्यास्थिषु पुलकमुकुलानि ॥२७०॥

शान्ता धर्मकणा धम शिथिलितस्तीर्णस्तृषामुद्गमो
षारवारमुदारकौकिलरघरानन्दित मानसम् ।
सर्वं प्राप्तमभीप्सित तव तले चूत प्रसन्नद्विज
धेनीगुञ्जित रञ्जिताखिलमनो यामो वय स्वस्ति ते ॥२७१॥

सौरभ्यगर्भमकरन्दकरम्बितानि
पङ्केदहाण्यपि विहाय समागतस्त्वाम् ।
संसारसार सहकार तथा विधेहि
येनोपहासविषयो न भवेद् द्विरेफ ॥२७२॥

छाय

साधुत्वमपि दोषाय छाय लोकातिशायि यत ।
अत एव हि सर्वेषां हिंसनीयोऽसि देहिनाम् ॥२७३॥

छाया

याने यातमप्य स्थिते स्थितमुपदर्शिते लोकि
यद् यद् राजशुकोऽप्यमाकलयते शुद्धान्तमप्यस्थित ।

तत् सर्वं मणिमितिभेत्य भवता द्यायाशुकादयोऽकृतं
तस्मिन् कर्णमुष्टं वितन्वति गिरस्तूष्णीं त्वया स्योयते ॥२७४॥

जन्मान्तरपापफलम्

मर्यादानिलयो महोदधिरयं रत्नाकरो निदिचतः
सर्वाशापरिपूरकोऽनुगमितः सम्पत्तिहेतोर्मया ।
शम्बूकोऽपि न लभ्यते किमपरं रत्नं महार्घं परं
दोषोऽयं न महोदधेः फलमिदं जन्मान्तरीयं यम ॥२७५॥

जम्बीरः

कान्तिस्ते कमकाचलप्रतिनिधिः कान्ताकुचस्पर्धि ते
सौभाग्यं क्षितिपालदर्शनविधौ त्वत्पूर्वकं दर्शनम् ।
सौरभ्यं सकलातिशायि भवतो जम्बीर किं द्रुमहे
कर्पूरप्रतिकूलता यदि न ते त्वय्येव सर्वे गुणाः ॥२७६॥

जलविन्दुः

हे नीरविन्दुक सरोजदलाश्रयेण
मुग्धान् विलोभयसि मौक्तिकउम्बरश्रीः ।
आवाप पाणिषु परीक्षितुमक्षमस्त्वं
मृशताफलैः किमिति मत्सरमातनोषि ॥२७७॥

जोरीगः

उल्लोवनसमूहेषु जोरीगः कोकिलायते ।
सालीजाण्डसभामध्ये सातानिः पण्डितायते ॥२७८॥

ज्येष्ठादेवी

ज्येष्ठादेवि नमस्तुभ्यं सिद्धोऽहं त्वत्प्रसादतः ।
इतः परं श्रीभगिनि न मां पश्य कदाचन ॥२७९॥

मञ्जुश्रीवातः

जातं प्राभवमद्य ते विधियशात् किञ्चित् तदप्यन्ततो
मञ्जुश्रीमास्त मासमात्रमथवा मासद्वयं स्यात्स्यति ।
एतस्मिन् घनघाटिकाः कति कति ध्ययं त्वयोत्पादिता
हा घाप्यः कति शोषिताः कति दिशो धूलोभिद्वल्लिताः ॥२८०॥

टिट्ठिनः

कृत्वोत्तानं धरणयुगलं क्षीयसे टिट्ठिम त्वं
जात्वाकाशस्त्वदुपरि पतेदित्यनर्थभ्रमेण ।

यद्याकाशो ननु गुरुतया पातयोग्यो यथार्थं
धूर्णोभूत परमवयवं किं भवेत्स्व तदानीम् ॥२८१॥

तटाक

उदामाम्बुदवर्धमानशिलिनीकेकातिरेकाकुले
सम्प्राप्य सलिल स्यलेष्वपि सदा निस्तर्धवर्षागमे ।
भीष्मघ्रीष्मभटे परस्परभयादालोकमान मुहु-
र्दीन भीनकुल न पालयसि चेत् कासार का सारता ॥२८२॥

विहगंगत मधुकरंश्चलित
प्रकरै प्रयातमपि पद्मशाम् ।
विभवे पते सकलमेव गत
घ्नमेकमञ्चति यज्ञ सरस ॥२८३॥

सोपानानि तिरोहितानि पदवी छान्ना तुर्णनूतनं
कालुष्य पयसा विलोक्य शनकंरुद्धीय हसा गता ।
माधुर्यं न मधुशतोदितमिरा पटानि मग्नाति के
भेकानामिह गजित परमहो बुद्धध्वं नष्ट सर ॥२८४॥

समालः

पात्यन्ति कस्य कुमुदे मधुपा मधूनि
स्थात्यन्ति कस्य शिखरेषु विहङ्गमाला ।
इत्येव शोचति पर परितो बिसारि
दावाग्निमग्नवपुरेय तरुस्तमाल ॥२८५॥

ताम्रपर्णी

मलयस्य गिरेरपत्यमादौ तदनु भ्रातृमती पदीरवृक्षं ।
किमु चित्रमपा निधे कलत्र तदिनी काचन मौक्तिकानि क्षृते ॥२८६॥

ताम्रलम्

किं वीरुधो भुवि न सन्ति सहस्रशोऽन्या
यासा दलानि न परोपकृति भजन्ते ।
एकं च घनिलेषु विराजति नागवल्ली
या नागरीवदनचन्द्रमलङ्करोति ॥२८७॥

तारा

मसन्निधाने हे तारा प्रकाशध्वेर्जसोमयो ।
तत्प्रकाशसमीपे तु न दृश्यध्वे कदाचन ॥२८८॥

तारा हिमांशोर्यदसन्निधाने
विभाय यूयं परिपूर्णशोभाः ।
तत्सन्निधाने न तथा कथं नु
पतिव्रता इत्पूररीक्रियध्वे ॥२८९॥

तालवृक्षः

अये ताल वीडां यज गुरुतया भाति न भवान्
फलं न कृष्टाया नो कठिनपरिवारो हि भवतः ।
इयं धन्या धन्या सरलकदलो सुन्दरदला
परात्मानं मन्ये सुखयति फलेनामृतयता ॥२९०॥

जगरप्राण्ये प्रौढे निकटमुपयाते सति हठाद्
विनम्रा आम्नाद्याः झुकपिकवचश्चादुपटवः ।
सुराभाण्डं कण्ठे वहति ननते तालहतके
सुबुबुंसे तस्मिन् क्षतिरिह पुनः का च महताम् ॥२९१॥

सुन्धी

एके सुन्धा प्रतिकरगताः पात्रतामानयन्ति
गाग्रन्त्यन्ये सरसमधुरं शुद्धवंशे विलग्नाः ।
एके तावद् प्रधितसगुणा दुस्तरं तारयन्ति
तेषां मध्ये क्वलितहृदया रक्तमेके पिबन्ति ॥२९२॥

तुला

गुणेषु मिलितेषु शिरसा प्रणमसि लघुयुक्षता समेषु सना ।
उचितहाससि तुले किं तुलयसि गुञ्जाफलैः कनकम् ॥२९३॥

वमनः

यद् प्रादुर्भावायधि परिभलावस्थितदृशा
जगत्पां विख्याता वमन कमनीयास्तव गुणाः ।
तथाप्यस्मिन् भूदगे मधुरसपिपासापरवशे
बुद्धप्रेमाबद्धे कथय कथमोदास्यमकरोः ॥२९४॥

वाडिमः

मयि जीवति बीजाद्ये किमन्ये बीजपूरकाः ।
इति सञ्चिन्त्य मनसा विदग्धे वाडिमौफलम् ॥२९५॥

दाता

एक कर्णमहीपति प्रतिदिन सखाधिका याचना-
कस्मै किं वितरिष्यतीति मनसा चिन्ता वृथा मा कृया ।
आस्ते किं प्रतियाचरु सुरतस्य प्रत्यम्बुज किं रवि-
चन्द्र किं प्रतिकैरव प्रतिलतागुन्म किमम्भोधर ॥२९६॥

दारिद्र्यम

दारिद्र्य शोचामि भवन्तमेव-
मस्मच्छरीरे सुहृदित्युपित्वा ।
विपन्नदेहे मयि मन्दभाग्ये
ममेति चिन्ता इव तमिष्यसि त्वम ॥२९७॥

गतास्ते दिवसा यत्र हयवक्त्रा कल्पशाखिनाम् ।
भौदुम्बरफलेभ्योऽपि स्पृहयामोऽद्य जीवितुम् ॥२९८॥

दीप

न मणेरितोऽधिका भा नो मृदुता न प्रकाशसमता वा ।
अचिरस्थितिरिति दीपो नहि बटूमूल्योऽभवत् प्रायः ॥२९९॥

प्रदीप किमु कुप्यसि प्रलयमार्तप्रश्वसत-
प्रभापटलपाटलप्रकटपाषकव्यवतये ।
त्वमद्भ्य किमु कामिनीकुचतटीपटीपल्लव-
प्रकम्पनपरिस्फुरत्यवनलेनपारदगत ॥३००॥

बहिरतिनिर्मलरूपं बहूतस्त दीप दीवती जगति ।
अवगतमचिरादान्तरमोज्ज्वल्य वज्रजलद्वारा ॥३०१॥

या कान्तिं वहसि परा प्रदीप भद्र ।
स्वीयासाविति हृदि मा स्म मन्यया(?)स्त्वम् ।
सन्नेहे त्वयि निशि भानुनाहितासी
नैव चेदहनि सति इव वा यता सा ॥३०२॥

रे रे दीप तिरस्कृताखिलतमस्तोमारिबर्गस्य ते
रात्रौ गूढनिजाङ्गपातिसलमाघातेन किं पीक्ष्यम् ।
तत् कर्माचर येन तावदयशो भूयात् प्रभाते पुन
न स्नेहो ॥ च सा दशा नहि पर ज्योतिः पर स्यात्स्यति ॥३०३॥

दुर्जन-

कस्तूरिकां नृणभुजामटवीचराणां
विन्यस्य नाभियु वधाय वृथा चकार ।

मूढो विधिः ॥ किल दुर्जनलोलजिह्वा-
मूलेषु निक्षिपति चेत् सकलोपकारः ॥३०४॥

खलः करोति दीरात्म्यं मलः पतति साधुषु ।
रावणेन हृता सीता बन्धनं तु महोदधेः ॥३०५॥

दुर्बुत्तसङ्गतिरनर्बपरम्पराया
हेतुः सतां भवति किं वचनीयमत्र ।
लङ्केश्वरो हरति दाशरथेः कलत्रं
प्राप्नोति बन्धमघ दक्षिणसिन्धुराजः ॥३०६॥

दुर्लभगुणाः

कवित्वे वाचित्वं कनककुसुमे सौरभगुणो
धनित्वे दातृत्वं पिपतरुफले स्वाधुरसता ।
कुलीने सौजन्यं कुबलयदले रागरचना
नरेन्द्रे विद्वत्ता परभृतमुखे मानुषवचः ॥३०७॥

देशविशेषः

छेद्यं चन्दनचूतचम्पकवनं रक्षा च शास्त्रोटके
हिता हंसममूरकोकिलगणे काके च बह्मवावरः ।
मातङ्गो तुरगे खरे च समता कर्पूरकार्पासयो-
रेषा यत्र द्विचारणा गुणगणे देशाय तस्मै नमः ॥३०८॥

ब्राह्म

यद्यपि न भवति हानिः परकीयां चरति रासभे ब्राह्माम् ।
असमञ्जसमिति मत्वा तथापि खलु खिद्यते चेत्तः ॥३०९॥

धनम्

सतां धनं साधुभिरेव भुज्यते
दुरात्मभिर्दुश्चरित्तात्मनां धनम् ।
शुकादयश्चूतफलानि भुञ्जते
भवन्ति निम्बानि च काकभोजनम् ॥३१०॥

पुत्ररः

पुत्ररः कष्टफलप्रतिरोधबुद्ध्या
वैरं दुर्येव कुरुष्वे पनसेन सार्यम् ।
शान्तो हसन्ति न भजन्ति च चेतसा त्वां
भ्रान्ता भवन्ति पुरुषास्तव सेवनेन ॥३११॥

धुत्तूर धूतं तरुणेन्दुनिवासयोग्य-
 स्थाने पिशाचपतिना विनिवेशितोऽसि ।
 किं करवाणि विकसन्ति तम प्रयाति
 चन्द्रोपल स्रवति वार्धिरूपेति वृद्धिम् ॥३१२॥

माधुर्यसाराघरितामृतस्य
 तत् कण्टकित्वं धनसस्य सहजम् ।
 उग्मादिनो मातुलपुत्रकस्य
 कथं सहामो बत कण्टकित्वम् ॥३१३॥

रे रे धुत्तूर भित्ते परिमृदितमृदं बधापि कोणे जनित्वा
 प्राप्याभिख्या तदाख्या कनकमिति पुनः काञ्चनस्यापि लोके ।
 मन्दं मन्दं स्मरारेमणिमुकुटतटे तत्र लब्ध्वावकाश
 नो जानीष्य क्लेशं स्मरसि न च पुनः पूर्ववृत्तान्तलेशम् ॥३१४॥

नगरम्

इह नगरे प्रतिरप्य भुजङ्गसदृशसञ्चारे ।
 प्रिमससि मम मतमेतन् नकुलप्रतिपालनं श्रेय ॥३१५॥

नदी

गङ्गाप्रवाहं गिरिर्षीकशिरस्थितस्य
 युक्तं तवार्णवमूर्धुतुमनिह्नवेन ।
 यत् त्वं पयि स्मृशति भूरिद्वान्तराणि
 तत ते न युक्तमिति वक्ति पृथग्जनोऽपि ॥३१६॥

धास्यति जलधरतमपस्तथ च समृद्धिलंघीयसी नूनम् ।
 भविता तदिनि तदद्रुमपातनमेकं चिरस्थायि ॥३१७॥

नारिकेल

भो नारिकेल तव मस्तकभेदकानां
 साध्यं भवेत् तव जल कटिनस्वरूप ।
 माह त्वदीयतलिच्छग्रहणे समय-
 स्वत्यन्तस्तेदविमुखं शुकराजवाल ॥३१८॥

नासाभूषणम्

हारस्यापि दुरापमस्ति भुजने हे नासिकाभूषण
 त्यक्तीभाग्यमिति प्रतीहि धनितावक्त्रेन्दुकारिप्रद ।
 या कान्ता तनुसङ्गमाय सहने नान्तविभेदव्यया
 सा नासापुटभेदनादपि भवत्सङ्गं पतो वाञ्छति ॥३१९॥

निम्बः

पश्यानुलुपमिन्दिन्दिरेण माकन्दशेखरो मुखरः ।

अपि च पिचुमन्दमुकुले मौकुलिकुलमाकुलं मिलति ॥३२०॥

विमलतरदलंरपि प्रवालंरपि कुसुमंरपि तिक्ततां विदित्वा ।

उपवसति सखे फलाशया किं परिणतवानपि तिस्त एव निम्बः ॥३२१॥

शर्कराशतभारेण निम्बवृक्ष उपाधितः ।

पयसा सेवितो नित्यं न निम्बो नपुत्रायते ॥३२२॥

परशुरामः

त्वं जामवग्न्य जननीवधपातकेन

सन्वूषितः ऋतुविदां घुरि नाऽभविष्यः ।

शीर्वाणवमृष्टवरणस्तव चन्द्रनीलि-

राक्षार्पकं स भणञ्चान् यदि नाकरिष्यत् ॥३२३॥

पलाण्डुः

कर्पूरधूलोरचितालयालः

कस्तूरिकाकल्पितबोहदधीः ।

हिमाम्बुपूरंरभिविष्यमानः

प्राञ्चं गुणं मृञ्चति किं पलाण्डुः ॥३२४॥

पलाशः

उपनदिपुलिने महापलाशः

पवनसमुच्चलदेकपत्रपाणिः ।

बददहनदिनष्टजीवितानां

सलिलनिर्बन्ध इदाति पादपानाम् ॥३२५॥

किशुके किं शुक्लः कुर्मुरारामाशानिरोधिनि ।

महोन्नते पल्लविते पुष्पिते कलितेऽपि वा ॥३२६॥

किशुक किं शुकमुखवत् कुसुमानि विकासयस्यनिशम् ।

यस्यां जनोऽनुरागी सा गीरेतः वदामि नोच्चार्या ॥३२७॥

त्यज किशुक पुष्पिताभिमानं

निजशीर्षे श्मरोपसेवनेन ।

विकसन्नवमालिकविभोगात्

कुरुते वह्निधिया त्वयि प्रवेशम् ॥३२८॥

मा किशुक प्रकटयात्मनि मौनमुद्रां

मन्मस्तके विचरतीति मधुप्रतोऽश्रम् ।

यन् मालतीविरहवेदनया त्वदीय
दृष्ट्वा प्रसूनमुपयात्यनलभ्रमेण ॥३२९॥

पितुरपि पुत्रस्य विशेष

कुम्भ परिमितमम्भ पिबति यपी कुम्भसम्भवोऽम्भोधिम् ।
अतिरिच्यते शुजन्मा कश्चिज जनकान् निजेन चरितेन ॥३३०॥

पिपीलिका

योजनाना सहस्राणि क्षम्यति पिपीलिका ।
भगच्छन् क्षमतेयोऽपि पदमेक न गच्छति ॥३३१॥

प्रभुपरिग्रह

प्रसिद्धिहेतुर्भूतानां प्रायः प्रभुपरिग्रहः ।
सहस्रं जलपौ शङ्कजा पाञ्चजम्यस्तु बिभ्रुत ॥३३२॥

बक

नैर्मल्यं वपुषस्तवास्ति वसति पद्माकरे जायते
मन्दं धाहि मनोरमा वद गिर मौनं च सम्पादय ।
धन्यस्त्व बक राजहंसतुलना प्राप्तोऽसि किं तैर्गुण-
नीरक्षीरविभागकमनिपुणा दासितं कथं लभ्यते ॥३३३॥

बडवानल

तेजासि यस्य प्रशमं प्रयान्ति
वारां प्रवाहेण स वह्निरन्यः ।
अथ पुनर्वाडवनामधेय
समुद्रमापीय बिभर्ति तेजः ॥३३४॥

बबूर

भाम्बूलप्रनिबद्धकण्टकतनुर्निर्गन्धपूष्पोदगम-
दद्यापि न धमहारिणी न च फलं सुत्तानसतर्पणम् ।
बबूरद्रुम साधुसद्वृत्तिरहितं पन्याममात्रामसि
स्थन्येषां फलशालिना फलवता गुर्वो वृत्तिर्जायते ॥३३५॥

बाला

ये शिरसा निहिता अपि न भवन्ति सज्जे समानमुखदुःखाः ।
चिकुरा इव ते बाला एव जरापाण्डुभावेऽपि ॥३३६॥

बिडालः

किं कीरवत् तव बचो मधुरं बिडाल
 किं व्याघ्रवत् बलपराक्रमिता तवास्ति ।
 किं फेस्वन् मतिबलं समयोचितं ते
 निलज्जतेव तव वृत्तिकरी बभूव ॥३३७॥

मा गर्वमुदह बिडाल महीपतीना-
 मन्तःपुरं मणिमयं निलयो ममेति ।
 पट्टाभिषेकसमये पृथिवीपतीनां
 बाह्यस्थितस्य कलभस्य तु मण्डनधीः ॥३३८॥

रे रे बिडाल परिगर्जसि मां विलोच्य
 कीरं मनोहरमिमं निजपञ्जरस्यम् ।
 श्वानं विलोच्य न हि वर्जयसि स्ववीर्यं
 स्वहेहपाटनपटुं दशनैः करालैः ॥३३९॥

क्षीरोदधेश्च गाम्भीर्यं जानाति मथनाद्धरिः ।
 लेहनाय तदं प्राप्तः कथं विद्याद् बिडालकः ॥ ३४०॥

बिडालभक्षितः

बिडालभक्षिते दुःखं यावृशं गृहकुक्कुटे ।
 न सादृश्यं ममताशून्ये कलविद्वकेऽथ मूषिके ॥३४१॥

भेकः

गङ्गादीनां सकलसरितां प्राप्य तोर्यं समुद्रः
 किञ्चिद् गर्वा न भवति पुनर्दिव्यरत्नाकरोऽपि ।
 एको भेकः परममुदितः प्राप्य गोष्पादनीरं
 को मे को मे रटति बहुधा स्पर्धया विश्वमुर्ध्वः ॥३४२॥

दिप्यं चूतरसं पीत्वा गर्वं नायाति कीकिलः ।
 पीत्वा कर्दमपानीर्यं भेको बकयकायते ॥३४३॥

मत्स्यविशेषः

क्षारं वारि न चिन्तितं न गणिताः क्रूराश्च नृकादयः
 चञ्चद्भीचिकदम्बदम्बरमिलत्नासोऽपि दूरीकृतः ।
 मध्येऽम्भोनिधि मत्स्यरङ्गक भवता शम्पः कृतो लोलया
 सम्पत्तिमंकरार्जनं विपदिह प्राणप्रयाणावधिः ॥३४४॥

वक्त्रं विधातरि कथं विपदां निवृत्तिं
 कथं तत्कथं शक्यं ग्रहणाच्च व्युत्तोऽपि ।
 जाले पुनर्निषतित शफरो धराक
 स्रस्तस्ततोऽपि गलतो गलितो वकेन ॥३४५॥

मधु

अस्मिन् केलिवनं सुषमपवनं क्रीडत्पुराघोजनं
 गुञ्जन्मङ्गकुले विनालवकुले कूङ्गपिकेतकुले ।
 उम्मीलप्रवरान्तापरिमृते मञ्जीत्रसूनाकुण्डे
 यद्यपि न मालती विकसिता तत् किं न रज्यो मधु ॥३४६॥

मयूर

अहमस्मि नीलकण्ठ तव जलं तुष्यामि शब्दमात्रेण ।
 माह जलधर भवतश्चातक इव जीवनं याचे ॥३४७॥
 उत्तमाय सख मयूर भवतस्तापिच्छपिच्छाभरा
 देकं च द्रुकमपययनस्ततो हस्तं न रोमाप्यसी ।
 व्याधास्तु प्रसन्नं निरुध्य चरणरारीड्य हिंसा घृणा
 मादायास्त्य कलापमङ्गणभव समाजनं तदने ॥ ३४८॥

रे रे नितावल शिवाभरणाय बह
 मेकं दिग्ययनूनयानं मम किं ददासि ।
 भिस्तलाय वामचरणं हृदयं निधाय
 निलुञ्चते दिगसि निदयमध्यमान ॥३४९॥

समन्तादाभ्रान्ता दबदहनसद्य शिचरिण
 किरातराकीर्णां करकलितकाण्डवनभुव ।
 बिडालरालीडा सपदि सरसीना परिसरा
 शिखण्डी घाण्डिय निजमहं कुत्र प्रव्यसत ॥३५०॥

मरकत

मासीत पूव विमलजलधौ मण्डनं भूपतीना
 नारीणां च प्रबलभुक्त काञ्चनं प्रसगात् ।
 तत्रोद्भूतं कथमिहो काचलण्डनं साय
 भिल्लीकण्डं मरकतमणं कामवस्या गतोऽसि ॥३५१॥

मलयाचल

विद्योतन्ते कति न गिरयस्तेषु किं नोदयन्ते
 गालावन्तं स्रदिरवदरीनालगाशोटाकाया ।

धन्यस्तावन् मलयशिलरौ यत्र जातास्त एव
स्वैरामोऽस्त्रिभुवनमथ प्रीणयन्तः स्फुरन्ति ॥३५२॥

मल्लिका

न च गन्धवहेन चुम्बिता न च पीता मधुपेन मल्लिका ।
निहतेव कठोरशालया परिणामस्य जगाम गोचरम् ॥३५३॥

महान्तः

मनस्वी ध्रियते चापि स्वोत्कर्षं नैव मृच्छति ।
अपि निर्वाणमायाति नानलो याति शीतताम् ॥३५४॥

महिषः

नीलतया स्फूलतया दूरतया दानलोलुपमधुपैः ।
धावितमिमराजधिया हन्तासीदन्ततो महिषः ॥३५५॥

मापसम्

नो वा कियन्तः परितः स्फुरन्ति
जलाशया निर्मलभूरितोयाः ।
सदाबदातं विरमेकमेव
हंसस्य विधामपदं वदन्ति ॥३५६॥

मालती

अयि किं गुणवति मालति जीवति भवतीं विना कथं मधुपः ।
अप यदि जीवति जीवतु जीवितमपि तस्य जीविताभासः ॥३५७॥

अयि मालति सौरभसारविनि-
जितसंविकसत्कमलानित्ये ।
मधुपानविधौ मधुपस्य पुन-
र्भूवने भवतीमहमाकलये ॥३५८॥

आमूलादुन्मूल्य भूगतसारं प्रभञ्जनोशीरम् ।
दिशि दिशि विसरत्परिमलगन्धभरां मालतीं मा स्वम् ॥३५९॥

कति सन्ति लवङ्गलता ललिता
नवकोरकिता धरणीमुतले ।
गतिबन्धुरगन्धभूतस्तरवो
गुरवो निवसन्ति गिरी मलये ॥३६०॥

किं मालति म्लायसि मां विहाय चुचुम्ब तुम्बोकुसुमं पद्मद्विः ।
लोकद्वचतुर्भिश्चरणैः पशुः स्यात् स पद्मभिरत्यर्षपशून् किं स्यात् ॥३६१॥

धिलससि मनोज्ञमनसा मालति मलिनेन गन्धवाहेन ।
कुसुमाकरेऽपि रमसे मुग्ध वंदगध्यमोदृश कस्या ॥३६२॥

मिथ्याराजस्तुति

इन्द्रो यमोऽसि वरुणोऽसि हुताशनोऽसि
ब्रह्मा हरो हरिरसीत्यसकृद यदुक्तं ।
भूपालमौलिमणिरञ्जितपादपीठ
सस्यानृतस्य फलमिन्धनमुद्ब्रह्मि ॥३६३॥

मुक्ता

अरयुञ्चेनाऽधिकरुद्धेन सुवृत्तेनातिचारणा ।
अस्तिभिन्नेन सम्प्राप्त मौक्तिकेन निबन्धनम् ॥३६४॥
गुञ्जारञ्जितकबरीशबरीतस्तिभिगरीयसी नारी ।
इह न हि भुक्तावणिज कोपि न मुक्तागुणतोऽपि ॥३६५॥

जन्मस्थली धारणराजमूर्धा
महीपतीना भकुटे निवास ।
अनादर घेत कुरुतेऽनभिज्ञो
मुक्ताफलानामिह कोऽपराध ॥३६६॥

मुक्ताफल त्वामिभकुम्भसस्य
पञ्चाननो भुञ्चतु मातलोभी ।
किरन्तु गुञ्जाभरणा किराता
किं तेन हीयेत महार्घता ते ॥३६७॥

रत्नाकरे परिहृता वसति किमन्य-
दङ्गीकृत कठिनवेधमदुःखभार ।
वक्षोभकुम्भपरिरम्भणलोलुपेन
किं किं न तेन विहित वत मौक्तिकेन ॥३६८॥

हरिणखरविभुक्ता रक्तसिक्ता हि मुक्ता
परिणतबबराणोत्यादरेणोपगृह्य ।
सपदि सरसि धौता प्रत्यभिज्ञाय मुक्ता
परिकिरति किरानी हस्त फातार एव ॥३६९॥

हृदये कुरु सञ्चय गुणानां
यदि रे वाञ्छसि नासिके निवासनम् ।
इति मौक्तिक ते धर्मा नून
गुणहीनोऽहति नासिके न वासम् ॥३७०॥

मुरली

परिपीड्य करद्वयेन गाढं
परपुंसा परिचुम्बिताननापि ।
मुरली महनीयवंशजाता
मुहुराकन्दममन्दमातनोति ॥३७१॥

माधवस्य मुरली मुखलग्ना रागमावहतु किंतु वयस्ये ।
वंशजाऽहमिति मास्तु सगर्वा या विभर्ति बहुशो विवराणि ॥३७२॥

मूर्खः

मातां वृद्धा नयनपुगलं वडगवाराडगनानां
देशत्यागः परमकृतिभिः कृष्णसारंरकारि ।
तासामेव स्तनयुगञ्जिताः कुम्भिनः सन्ति मताः
प्राप्तो मूर्खः परिभवविषयी नाभिमानं विधत्ते ॥३७३॥

मूषिकः

धान्यागारप्रभृतिषु बिलं मूषिकास्ति प्रकुर्वन्
पश्मिन् जीवस्यहह भवने तत् करोष्येव भग्नम् ।
ये वृष्टास्तान् दशसि च नरान् स्वान् परान् वा शिशूँस्त्वं
आदस्येवं प्रधितदुरितस्तेन वध्योऽस्ति सर्वैः ॥३७४॥

मृगतृष्णिका

जलभ्रमोत्पत्तिकृतो गुणीयान्
प्रकाशयन्त्यां मृगतृष्णिकायाम् ।
जलाशय भ्रान्तिरभून् ममैषा
प्रभूतसंतापकरी पिपासा ॥३७५॥

मेघः

अयि मेघ भवानेव कृतघ्नो धरणीतले ।
पुष्पाति यस्त्वामत्पथं तमेव त्वं जिघांससि ॥३७६॥
तारतम्यमविज्ञाय गिरिणा योद्धुमिच्छसि ।
मेघ त्वमेव शीर्षस्य बलनेन विनश्यसि ॥३७७॥

मूषी

यूषि ययोचितविधिना विषेयमातिम्यमेतस्मिन् ।
मालतिकाप्राणेश प्रायुणिवस्ते पुषालरग्यायात् ॥३७८॥

रङ्गम्

हे रङ्ग हेमतुलया तुलितोऽसि नित्यं
मान जहोहि किमु पश्यसि नो विशेषम् ।
स्वर्णं सरत्नघटित नृपशेखरेषु
त्व पाप पामरवधूचरणेषु लीन ॥३७९॥

रत्नानि

अविभाषित एव केवल सनिगर्भं मणिरेव जीयंतु ।
न तु सोदतु मूल्यहानितो वणिगालोकनगोचरोऽकृत ॥३८०॥

एणाक्षीणा वरकुचतटे चन्दनामोदरस्ये
यस्यैकान्त विलसितमभून मौक्तिकाना कलापं ।
सौम्य गुञ्जाफलशत्रुलितो दैवयोगाविद्वान्
भिल्लीकण्ठे मरकतमणे कामवस्था गतोऽसि ॥३८१॥

काचा काञ्चनभूषिता कति न वा मुष्णन्ति रत्नधिय
मौलौ वा कति नोद्ग्रहस्यपधियस्तावत् रत्नभ्रमाति ।
अक्षया ये पुनरुन्मज्जन्ति तिमिर यन्तम रत्नाकर
सिन्धुस्ते पुष्पगव हन्त मणयस्तेष्वप्यभिज्ञा पुष्पक ॥३८२॥

घन्योऽय मणिरेकश्छिन्नो भिन्नश्च ज्ञाननिर्घुष्ट ।
युक्तस्तेजोनिचयैर्घन्यो दुःखऽपि योऽधिकभास ॥३८३॥

पयोधे सबन्ध शिरसि धृतवान् य नृपगण
पणो यस्य क्षोणीषतुरुदधिसीमावधिरभूत ।
त एवाय देवाव छबरवनितापाणिपतिनो
मणिर्मेघप्रीवाद्भिगुणगुणबद्धो विहरति ॥३८४॥

विरम रत्न मुधा तरलायसे
तव न कश्चिद्विहास्ति परीक्षक ।
विधिवशेन परिच्युतमाकरात्
त्वमपि काचमणीकृतमोदवरं ॥३८५॥

समुद्रेणान्तस्यस्तदभुवि तरङ्गैरकरुणं
समुत्क्षिप्तोऽस्मीति त्वमिह परिताप त्यज मणे ।
अवश्य वधापि त्वद्गुणपरिचयाकृष्टहृदयो
नरेन्द्रस्त्वा कुर्यान् निजमुकुटकोटिप्रणयिनम् ॥३८६॥

रामचन्द्रः

संप्रामादगणमागते दशमुखे सौमित्रिणा विस्मितं ।
 सुप्रीदेण विवर्तितं हनुमता व्यालोलमालोकिताम् ।
 श्रीरामेण परन्तु पीनपुलकस्फूर्जत्कपोलधिया
 सान्द्रानन्वरसालसा निवधिरे बाणासने वृष्टयः ॥३८७॥

रोहितः

अगाधजलसञ्चारी न गर्वं याति रोहितः ।
 अङ्गुष्ठोदकमात्रेण शफरी फर्फरायते ॥३८८॥

सज्जात्यागः

यः कुन्तपाणिरिह भूप इति प्रसिद्धो
 भूखण्डमात्रविभवः परसेवकश्च ।
 तस्याभजः सततमिच्छति राजशब्दं
 ग्रीडे जगज्जननि हन्त निराश्रयासि ॥३८९॥

लता

चित्रं कनकलताया पल्लव एवामृतं सूते ।
 कुसुमसमुद्गमसमये नो जाने किं फलं भवि ॥३९०॥

माकन्दे मकरन्दशीघ्रमधुरे पुष्पापूति अमद्-
 भुङ्गीनादधिनोदभाजि बकुले पुष्पोद्गमामोदिनि ।
 अन्येष्वत्र महोद्देष्टु परितः प्राप्तेषु काचित् लता
 बाला कष्टकिन्तं तर्हं शिव शिव स्वरं समालिङ्गति ॥३९१॥

लवङ्गलता

अपि दुष्कृतकेन केन ब्रह्मे हलिकट्वादि लवङ्गपि पुष्पितासि ।
 स्तम्बकास्तव पाशुभिः परीताः परितः प्राङ्गणसीम्नि यत् लुठन्ति ॥३९२॥

वनमार्जालः

वनमार्जालबीजन्तु देवभोगाय कल्पते ।
 लरस्य वृषणं स्पृष्टं कस्मै वा किं प्रयोजनम् ॥३९३॥

वनवह्निः

सन्त्यग्घोऽपि धरातले हुतभुजश्चुस्तीषु भिस्तीक्ष्ण-
 पाणिभ्येणिपुराणसूर्यपवनप्रस्कालविस्तारिताः ।
 ते सर्वे गजरुर्जतालपुगलीधात्यावितत्याहृत-
 र्वालाटकविटकघट्टनबलदृशावा न दावानतः ॥३९४॥

वराटक

तुलामारोहपेद्मेना सह काणवराटिकाम् ।
वर्णनिर्णयवेलाया नारोहो निकषस्यते ॥ ३९५॥

वराटक त्व वरवर्णिनीना
वर्णान्तिरोत्कर्षगुणस्य पुष्टिम् ।
कृतं समर्थं न तथा तुलाया
गुवर्णसाम्य भजसे न लज्जाम् ॥ ३९६॥

वराह

सर्वलोकपरितोषकारिणि स्वर्धुनोविमलवारिणि स्थिते ।
पूतिगन्धवति मल्ललोदके सूकर सुखमतीय मन्यते ॥ ३९७॥

बलय

गुणानामज्ञानादनुभवतु तावत् प्रतिपद
मुहुर्बाहुच्छेदप्यतिकरमसौ स्वर्णबलय ।
अपि ज्ञाते तस्यै तव गुणसमुद्रस्य पुरत
सम गुञ्जापुञ्जस्तुलनमतिलज्जाकरमिवम् ॥ ३९८॥

वश

छिन्न मुनिशिरं शस्त्रैर्विद्वद्भ्य नव सप्तधा ।
तथापि हि सुबलेन विरस भाषजल्पितम् ॥ ३९९॥

वसन्त.

एक द्विज च स्पृहणीयवाच
मत्तद्विरेफ च मधु प्रपोष ।
सतो गुणामप्यसतोऽपि दोषान्
जायया विहीनो न विवेकतुमोष्टे ॥ ४००॥

जीर्णं वर्णसमूहं फलमपि गलितं निदाघदाहेन ।
माषव तव कृष्णात् पुनरपि तरुणायते चूत ॥ ४०१॥

श्रीमन् वसन्त भवदभ्युदये न वृक्षा
के नाम पुष्पफलपल्लवशालिनं स्यु ।
अस्माकमल्पतपसा बदरीतरुणा
भूष्टं फलं चिरशिक्षापटलं प्रलूनम् ॥ ४०२॥

वायुः

अहह चण्डसमीरण दारुणं
किमिदमाचरितं चरितं त्वया ।
यदिह चातकचञ्चुपुटोदरे
पतति वारि तदेव निवारितम् ॥४०३॥

प्राथमिकी घनवृष्टिः प्राप्ता शिलिनो निवाधतप्तस्य ।
आकस्मिकेन सा पुनरपनीता नवापि पवनेन ॥४०४॥

राजीविनीविपिनसौरभसारगन्धो
योऽभूद् घसन्तदिवसेषु जनकबन्धुः ।
रथ्यारजांसि विमुक्ता निवजन् नगैश्चा-
मृगसत्तवद् भ्रमति पश्यसि सोऽद्य वायुः ॥४०५॥

वायुरेव महाभूर्त वदन्तु निखिला जनाः ।
आयुरेवैष भूतानामिति मन्यामहे वयम् ॥४०६॥

सन्ना नाविकधोरणी निपतिता मध्ये जलं क्षेपणी
पण्याः पर्वतदुर्गमो घनघनकृच्छ्रप्रश्च तारापथः ।
भो भो मास्तु दुस्तरो जलनिधिः क्षीर्णा च नौरद्य न-
स्ता निर्मञ्जय चा तदं गमय चा हस्ते तवास्ते द्वयम् ॥४०७॥

वारिदः

अकूपाराद् वारि प्रचुरतरमादाय जलवः
स दानाध्यक्षोऽपि प्रकिरति जलं नावभुतमिदम् ।
त मेघो घन्यो यत् परिकिरति मुक्ताफलतया
यदीयासौ कीर्तिर्नटति नृपनारीकुचतटे ॥४०८॥

अग्रे ते विहगाः पयोद परितो धावन्ति तृष्णातुरा
वापीकूपतटाकसागरसरिस्तोयेषु बद्धावराः ।
चित्रं पश्य य एष चातकशिशुः शुष्कोष्ठकण्ठोऽपि सन्
नान्य पश्यति नोपसर्पति न च प्रस्तौति नोवृणायति ॥४०९॥

आश्रयः कियतामेव ततः सम्भाषंमाश्रितः ।
पायोद सिध्यता काले नोपेक्ष्यो दूरभागतः ॥४१०॥

आसक्ताः प्रतिकोटरं विषयराः भानोः करा मूर्धनि
ज्वालाजालकरालबाधबह्वनः प्रत्यङ्गमालिङ्गति ।
सर्वानन्दनचारुघन्वनतरोरेतस्य जीवातवे
रे जीमूत विमृञ्च वारि बहुशो मृग्यशो जृम्भताम् ॥४११॥

अस्या प्रावृषि चातकैर्जलकणा लब्धा न चेत् किं ततो
भविप्रावृषि वास्यते द्विगुणमित्यत्र त्वया भन्यते ।
एतेऽद्यैव लयं व्रजन्ति पृथुकैरेतत्कुलीनोऽपि चे-
देकः प्राणितिं तावदेतदलमित्यत्रैव न सशय ॥४१२॥

आपो विमुक्ता क्वचिदाप एव
क्वचिन् न किंचिद् गल क्वचिद् च ।
यस्मिन् विमुक्ता प्रभवन्ति भुक्ता
पयोद तस्मिन् विमुखं कुतस्त्वम् ॥४१३॥

आसन् कणामि यावन्ति चातकालाणि तेऽम्बुद ।
तावन्तोऽपि स्वयोदार न भुक्ता जलविन्दव ॥४१४॥

कामारेषु सरिस्तु सिन्धुषु तथा नीबेषु नीरग्रह
धिक् तत्रापि शिरोनतिं किमपरं हेयं भवेन मानिनाम् ।
इत्यालोच्य विमुच्य चातकयुवा तेषु स्पृहामावरा-
बुद्धीवोस्तत्र वारिवाहं कुरते धाराधरात्लोकमम् ॥४१५॥

कितलयानि कुत कुमुमानि वा
क्व च फलानि तथा नववीर्यम् ।
अयमकारणकारुणिको न चेद
धितरतीह पयांसि पयोधर ॥४१६॥

गर्जन्म्वु इवाति तत्र च कणिकारूपेण यत्र क्वचित्
कालापेक्षतया प्रदानसमये नैतम् विधत्ते मुने ।
पश्चात् पाण्डुरतामुर्पति लघुतामभ्येति नूयस्तरा
वीरं श्रीप्रभुरत्नशेखरमणे दाता किमान् वारिव ॥४१७॥

गर्जतापि जलदेन विकीर्णा-
इवातकैर्जगुहिरे जलरेखाः ।
दासुराश्रितजना पक्षोक्ती-
रप्यनन्यगतिका हि सहन्ते ॥४१८॥

गर्जति नो घनं मुञ्चति तोयं चातकपक्षी व्याकुलितोऽयम् ।
बन्धवशाद् यदि पश्चिमवातं क्व त्वं क्वाय क्व च जलपात ॥४१९॥

घोष्मोष्मा दलितो वनं विकसितं धाराभिषिक्ता धरा
दावाग्निं शमितौ हरिस्तु रसितरानतिता केजिन ।
प्राप्योच्छं पदमम्बुदेन विहितं पदं वै त्रिलोकोहितं
तत्कीर्तिं परिवर्तितामिह शरन्मेघान् वदन्ति भ्रमात् ॥४२०॥

जलधर भवतश्चरितं किमिदं पूर्णैरपि पूरयामि ।
चिरयाचकसारङ्गे परिमिततृष्णे न शीकरं किरसि ॥४२१॥

माता त्वन्मृदुशब्दता सुविदितं मित्रानुकूल्यं च ते
संत्राताः शबराश्रयाश्च बहवः प्राबल्यकाले तव ।
त्वत्सम्पत्तिधनं दिनं हि मुदिनं पाथोद किं ब्रूमहे
सौजग्यं प्रकटीकृतं हि भवतो हंसैर्मृणालाशनैः ॥४२२॥

तबं च प्रावीष्यं जलद जगदानन्दकरणं
यदम्भःपालीराहरसि खलसत्त्वाज् जलनिधेः ।
निसर्गात् क्षारास्ता मयसि च कथंचिन् मधुरता-
मयासारस्तासां युगपदुपकर्तासि जगतः ॥४२३॥

ते ते चातकपोतका वितृषिता दाद्याग्निभग्नं वनं
संनिर्वापितमुष्णतापितमही निर्वापिता सर्वतः ।
कासाराः परिपूरिताः पृथुपयोधाराभिरम्भोधर
त्वय्येवायमही महोर्जितमहादानावदानकमः ॥४२४॥

त्यक्ता नद्यः कमलसरसो राजहंसारवतंसा
पुण्याश्चेतो हिमगिरिभुवस्थस्कृते येन मुक्ताः ।
सम्प्राप्तेऽस्मिन् जलद बहनोष्णश्च ददाहे निबाधे
पर्जन्य स्वीकुरु तमघुना चातकं पातकं वा ॥४२५॥

त्वं प्राप्नोषि महोर्घाति क्षितिभृतां कृत्वा पदं मस्तके
सर्वस्वामुपजीयतीति मुदितस्सहस्रद्वक् चातकः ।
नान्यानेषु जलाशयान् मृगयते नापेक्षते नेक्षते
काले तं समुपेक्षते यदि भवान् किं नाम कुर्यादसौ ॥४२६॥

दयितोऽसि ततस्ततः पृथिव्या-
मपि जीमूत जनस्य जीवने च ।
धिषयादपि गच्छतः किमेतान्
ध्वनिभिर्भाषयसीह राजहंसान् ॥४२७॥

धाराधर घरा वारिधाराभिरभिपूरिता ।
जगत्रोटोपुटश्रोणीपूरणे किं नु ते श्रमः ॥४२८॥
धाराधर विवेकात्मन् भुधा वर्षसि वारिधौ ।
चिरश्चितं कणानुप्तं चातकं किं न लोकसे ॥४२९॥

नरेभ्योऽपि ह्येभ्योऽपि पिबन्त्यग्रे सदा पयः ।
चातकस्य तु जीमूत भवानेवावलम्बनम् ॥४३०॥

नाथो स्कन्धनति सरस्सु न मनो वापीषु नापीहित
 कर्णेऽप्यर्णवसकथा न च कृता नाद्यापि नद्या मन ।
 सारदगेण समुत्तरद्वगरसनादण्डेन चण्डातप-
 बलान्तेनापि निरन्तर जलत्र हे त्वय्येव वक्त मन ॥४३१॥

नायाति चैव भवदम्बुकुणभिलापात
 सारदगटिम्भकवरोऽम्बुधरान्तिक ते ।
 किन्तु त्वदीयघनतासरसत्वलौक्यान्
 नो चेन न सन्ति कति सारसवत्सरासि ॥४३२॥

निस्पद्य शिशिरेण धीवरगणैर्निर्मत्स्यनिष्कूमक
 ध्यार्थनिर्विहग निरम्बु रविणा निर्मालक दन्तिभि ।
 निशालूरमकारि सूकरगर्जनमिच्छोष सरो
 हे पापोद परोपकारक पयोदानेन तत पूरय ॥४३३॥

मीर दूर तदपि विरस जङ्गमा भो लताद्या
 तस्मिन् दातार्यपि जलनिधौ को लभेताम्बुविन्दुम् ।
 वानाम्यलो त्वयि जलधर क्वापि कुत्रापि शैला
 शालावन्तोऽमृतनिभजलैस्तर्पिता सर्व एते ॥४३४॥

नैवालबालबलय भरित द्रुमाणा
 मार्त्रीकृतापि धन चातनपीतचञ्चु ।
 बायानलाकुञ्जतः शमितो न शीघ्र
 भाराय वारिधर वारिपद तवाभूत ॥४३५॥

पपात पाय कणिका न भूमौ
 समाप दान्ति ककुभा न ताप ।
 दृष्टयैव जीवातुरय तदित्वान
 कृबीबलाना मुदमुद्रवाम ॥४३६॥

पयोद हे वारि ददासि वा न वा
 त्वदेकचित्त पुनरेष चातक ।
 वर महत्या श्रियते पिपासया
 तपापि नान्यस्य करोत्युपासनाम् ॥४३७॥

पानोपमानीय परिश्रमेण
 पापोद पायोनिधिमध्यतस्त्वम् ।
 कल्पद्रुमे सीदति साभिलाष
 महोदरे मुञ्चसि किं निमित्तम् ॥४३८॥

प्रसीदतु पयोद ते हृदयमार्धिते चातके
 यदस्य तयिमे गुणाः पुनरनन्यसाधारणाः ।
 न नीचजनयाचनं न शरणान्तरालोचनं
 न गौरवविमोचनं न निजदुर्वशासूचनम् ॥४३९॥

प्रादृषि शैलधेनीनितम्बमुज्जन् दिगन्तरं भ्रमसि ।
 चपलान्तर घन किं तव वचनीयं पवनवश्योऽसि ॥४४०॥

भो भो वारिद वारिणा भय भुलं सम्भूरय प्रेमवान्
 दाता त्वं जगदेकरक्षणपरो जानासि मामप्यलम् ।
 त्वामेकं शरणागतं नदनदीकूपेषु मुक्तस्पर्हं
 दीनं चातकमालकं निजगुहं त्यक्त्वान्तराले स्थितम् ॥४४१॥

मुञ्च मुञ्च सलिलं दयानिधे
 नास्ति नास्ति समयो विलम्बने ।
 अद्य चातककुले मृते पुन-
 र्वारि वारिधर किं करिष्यसि ॥४४२॥

मुञ्चस्वम्भः सममनुपमं क्षत्रगर्भे स्थले वा
 साम्यं सम्पत् जलधर गतिश्चान्वने शीतहेतोः ।
 न इलाप्यं तत् तदपि कृतिना नेदमन्तर्भूतं स-
 द्योनिः काले भवति भवतो यद् द्विषं जीवताया. ॥४४३॥

यत् परलयः समभवत् कुसुमं यदासीत्
 तत् सर्वमस्य भवतः पयसः प्रसादः ।
 यद् भूदहे फलविधौ न ददासि वारि
 प्राचीनमम्बुद यशो यस्मिनीकरोषि ॥४४४॥

यद्यपि सन्ति बहूनि सरासि
 स्वादुमुशीतलसुरभिपयांसि ।
 चातकपोतः तदपि च तानि
 त्यक्त्वा याचति जलदजलानि ॥४४५॥

यावत् तिष्ठति चातकोऽयममुभिः कण्ठस्थलस्यायिभिः
 तावद देहि पयः पयोद फलतु त्वद्धारिकल्पद्रुमः ।
 नो चेदस्य तुपातिपीडिततनोः प्राणैः प्रयाणे कृते
 कर्म दास्यसि को ग्रहीष्यति पुनः पापं तु ते स्थास्यति ॥४४६॥

ये सपनकिरणशुष्कास्तवनु च दावानलेन संवाधाः ।
 जलधर शिलिनोऽप्येते त्वज्जलसेकेन जीवन्ति ॥४४७॥

रे घाराधर धीर नीरनिकररेषा रसा नीरसा
शेषा पृथकरोत्करैरतिखरैरापूरि भूरि त्वया ।
एकान्तेन भवन्तमम्बरगत स्वान्नेन सचिन्तय-
न्नाश्चर्यं परिपोडितोऽभिरमते यच्च चातकस्तृष्णया ॥४४८॥

वातैर्विधूनय विभीषय भीमनावं
सचूर्णय त्वमयवा करकाभिघातं ।
रवद्वारिबिन्दुपरिपोषितजीवितस्य
नान्या गतिर्भवति वारिच चातकस्य ॥४४९॥

सर्वत्र स्रवतोऽस्य किञ्चिदुदक दिष्ट्या भूतं श्वविष्
ष्टुक्तीनामुदरेषु भौदितकमभूत काले कदाचित् किल ।
अद्यश्चे च तथा करोतु पटुता यद्यस्ति सा दूरत
शुक्लरेख तु गर्जितैर्व्यप्यति श्रोत्राणि घाराधर ॥४५०॥

सर्वं घन तुणाल्या पिहित पीता- सिताशुरवितारा ।
प्रध्वस्ता- पन्थानी मलिनेनोदगम्य मेघेन ॥४५१॥

सैक्त्यो यदि माघवस्तहरय पायोद पायोलवं
अग्राज परिपिञ्च किं चिरयसे कालं परिक्रामति ।
मूले मुक्तरसे बले विगलिते शुष्के तथा वल्कले
कस्मै वास्यसि को ग्रहीष्यति परीतापात कथं स्यास्यति ॥४५२॥

स्निग्धाभूद्वनी घनी मरकतश्यामा च कल्लोलिनी
नानावर्तविहारिणी जलधर स्वच्छाम्बुपूर सर ।
सर्वं साधु तवोदये किमिह तदं दुर्नीतिभालोक्य
यत्र भेका मुखरीभवन्ति विरलीभूताश्च पुस्कोकिला ॥४५३॥

हृदं वरं विधत्से विरसमयतृषा शुष्यता चरतकाना
भूमेस्तापोपशान्तिं दितरमि तरसा लोकलोक धुनोषि ।
अम्भोदंतत् सर्वक परममनुचितं यत् विधत्से सुर्याशु
भासामीश कवि वा ब्रुधमपि वहसि प्रेम खद्योतवर्णे ॥४५४॥

पण्डित

हसो न भाति बलिभोजनवृन्दमध्ये
गोमायुमण्डलातो न विभाति सिंह ।
जात्यो न भाति तुरग- खरयूथमध्ये
विद्वान् न भाति पुहपश्च निरक्षरेषु ॥४५५॥

वृक्षः

सार्धं समीक्ष्य भृगुमस्य जिघांसया त्व-
मीहामृगात्मकुसमिच्छसि नेतुमेनम् ।
एवं भविष्यति यवि प्रबलस्त्ववधे
जन्तुस्तदा वयं नु निनीषसि किं च कुर्याः ॥४५६॥

वृक्षः

अप्यन्यध्वनि तरवः पथि पथि पथिकंदृषास्यते छाया ।
विरलः स कोऽपि विटपो यमध्वनो गृह्यतः स्मरति ॥४५७॥

आयान्ति त्वरिता गभीरसरितां कूलेषु भूमीरुहां
मूले यत् पथिका निदाघमयिताः कृत्यं तवेषां परम् ।
सत्पुष्पैरधिवासनं निबिडया यच्च छायाया पालनं
यत् सन्देहपदीजनं च पवनैः कृत्यं सवुर्वीरुहाम् ॥४५८॥

आसीच्च च वारिजनिनः स्वयमद्रकुरो यो
जातस्ततो द्विदलितो विटपाभयश्च ।
काले पदैव कृतिभिः कुसुमोपगूढः
सोऽयं फली यदि तदा सफलः धमस्ते ॥४५९॥

इयं बाला वल्ली भृदुक्तिसलयं तापविलयं
घनच्छायं सालं नवमतिविशालं परिगता ।
परं त्वस्याप्यन्तर्गतरलवधमस्मीकृतवनं
भुजङ्गं प्रोत्सुङ्गं कयमिव वराको कलयतु ॥४६०॥

एकस्त्वं महभूरुहेन्द्र विततैः शाखाशतैरञ्चितैः
पुष्पत्युष्पलताग्नितैरमृदितैर्जीयाः सहस्रं समाः ।
अभ्रान्तं श्रमलग्नपान्यजनतासर्वार्थनिर्वाहणं
कस्त्वां सारिवकमन्तरेण भुवने निर्मातुं धर्माशयः ॥४६१॥

कश्चिन् नवं पल्लवमाददाति
कश्चित् प्रसूनानि फलानि कश्चित् ।
परं करालेऽस्य निदाघकाले
मूले न दाता सलिलस्य कश्चित् ॥४६२॥

छायाभिः प्रपमं ततश्च कुसुमैः पदचात् फलैः स्वादुभिः
प्रीणात्येव तन्महानिति पथि धान्तैः समागम्यते ।
को जानाति यवश्च कोटरपुटे प्रत्यग्रहालाहल-
उवालाजालकरालभालफलकः शूरः कर्णो धलंते ॥४६३॥

छायामन्यस्य कुर्वन्ति स्वयं तिष्ठन्ति चातये ।
फलन्ति च परायणं नात्महेतोर्महादुमा ॥४६४॥

तीव्रोऽयं नितरा निदायसमय प्रोत्प्रचण्डद्युति-
मार्गो भारव एष तत्र पथिका सञ्चारिण कोटिशः ।
तेषां कश्चिदिहाययस्तरुवरो दैवेन सम्पादित
सोऽप्येकं मुकृती करोतु कियतां सन्तापनिर्वापगम ॥४६५॥

भस्ते मूर्धनि कुसहा बिनमणेरुदामधामच्छटा-
इच्छायाभि पथिकान निदायमयितान् प्रीणासि पुष्पं फलं ।
धैर्यं मुञ्चसि नैव नंब भवत शाखा सुविस्फारिता-
स्तेनाशामु च तन्यने तव यशस्तोम समञ्जुम्भित ॥४६६॥

वृश्चिक

विषभारसहलेण गर्वं नापाति यामुकि ।
वृश्चिको बिम्बुभावेणाप्यध्वं वहति कण्टकम् ॥४६७॥

बुधभ

जालमो गद मुद्युष्टो वामेतरचरणभेद उपवेश ।
स्यातिगुणधवल इति भ्रमसि सुख बुधभ रप्यासु ॥४६८॥

व्यर्थनामानि

आकाशश्चाम्बराक्ष्यो हरिरिति गहन दर्दरस्याभिधान
काकस्यापि द्विजत्व विषमफणिपतेर्नाम भोगो भुजङ्गः ।
शुद्धाश्मा शर्करेति द्विरदमदजन् दानमर्थेन शून्य
केचिन् नामानि चैव दधति तनुभूतः सन्ति साश्चाम्बराणि ॥४६९॥

ध्याय

सर्वोद्वेगकर मृगादनमम् सत्यज्य हा धिक् त्वया
लोकस्थानपकारिण गिरिमदीतीराटवीनिर्वृतम् ।
अशनन्त तृणमेणशावमदय ध्याय घ्नताम् वृथा
देवो दुर्बलघातकोऽयमिति सा गाथा धयार्थोक्ता ॥४७०॥

शङ्ख

क्व वाम्भीधो जम् क्व च वपुरिद कुन्दधवल
क्व चावासस्थान कृतमहह विष्णो करतलम् ।
क्व नीचानामास्ये परिणतिरिय चुम्बनविधा-
वितीवाम शङ्ख करुणकरुण रोदिति मुहुः ॥४७१॥

जलनिधौ जननं धवलं वपुः मुररिपोरपि याणितले स्थितिः ।
इति समस्तगुणान्वित शङ्ख भोः कुटिलता हृदये न निवारिता ॥४७२॥

ध्वनिरतिमधुरः शुचित्वमुच्चै-
र्जनिरपि शङ्ख नदीनतस्तवामूत् ।
अवगतमखिलं बहिः सितत्वं
कुटिलतरं पुनरन्तरं न विप्रः ॥४७३॥

शम्बूकः

शम्बूकः सिकतिलभूतलानुकायी
संबिन्देच्च चिरमुरसा पदानि गच्छन् ।
द्वित्राणि क्षुभितमहाणंवस्तिमोन्द्रो
द्वे कूले चरति मुदेति लोकवार्ता ॥४७४॥

शरः

कोटिद्वयस्य लाभेऽपि नतं सद्दंशजं धनुः ।
असद्दंश्यः शरः स्तब्धो लक्षलाभाभिराक्षया ॥४७५॥

शशः

आत्मीयपक्षपरपक्षविनाशधुर्यं
स्वीयान् परानपि शिशून् शश हन्त हंसि ।
पापोऽसि पापमत एव तवावल्लोकाद्
भिन्वन्ति तामकशिरो मनुजाश्च वण्डैः ॥४७६॥

शारिका

लोकैरतीव गण्यं ते नैपुण्यं भुवि शारिके ।
यः पाठयति यद् वाक्यं तद्देव ब्रवीषि तत् ॥४७७॥
शारिका मधुरालापा न रञ्जयति कं जनम् ।
वाक्येनैवाधिको लाभः शरीरे नैत्यमेव हि ॥४७८॥

शाशकः

न भ्रूणां स्फुरणं न चञ्चुचलनं नो चूलिकाकम्पनं
॥ प्रोवाचलनं मनागपि न यत् पक्षत्रयोत्क्षेपणम् ।
नासाप्रेक्षणमेकपाददमनं कष्टकनिष्ठं परं
मायत् तिष्ठति हीनमोनयवनस्तावद् वक्तापसः ॥४७९॥

शाल्मलि

उच्चैस्त्वाब् वयसा च शाल्मलितरो नि सार मा गा मद
माकन्दस्य नवस्य न्यस्य विपिने जानासि नून गुणान् ।
एतस्यैव वने वने परभूता घादान्यक काननै
भाष्वीकप्लवङ्गमिका मधुलिहो गायन्ति गाढ यश ॥४८०॥

उत्तुङ्गमम्भोजसमानपुष्प
बृहत्फल शाल्मलिब्रूभमेव ।
दूरान् समालोक्य विपानकाले
शुका सप्ताश्रित्य यता निराश ॥४८१॥

दूरे मार्गान् निवससि पुन कण्टकैराधुनोऽसि
वृद्धायाश्नूय फलमपि च ते वानरैरप्यभश्यम् ।
निर्गन्धस्त्व मधुपरहित शाल्मले सारश्नूय
सेवास्माक भवति विकला तिष्ठ नि स्वस्य याम ॥४८२॥

शालिश्यामाकी

एकभूहृदयोरेकदलयोरेवकाण्डयो ।
शालिश्यामाकयोर्भेद फलेन परिचीयते ॥४८३॥

शिव

इय तावत्त लीला यदधिरुहे बृद्धवृषभो
यदुन्नेहे रुग्ण यदिह चित्तभस्मापि लिलिपे ।
अय को व्यापारो यदतिलकि भाले हुतबहो
मदप्रीति ध्यालो यदकबलि हालाहलमपि ॥४८४॥

उरसि कणिषति शिखी ललाटे
शिरसि विष्णु सुरबाहिनी जटायाम् ।
प्रियसखि वययामि कि रहस्य
पुरमयनस्य रहोऽपि सप्तदेव ॥४८५॥

भस्मनि स्मररिपोरनुरागे होयते न घनसारपराम् ।
भूषण यदि फगी न मगोना काचिदप्यसचिनिर्न च हेम्न ॥४८६॥

शूनक

उच्छिष्टपत्रनिचये निरजातिवर्ग-
युंद्ध कुहज्व कलहप्रिय सारमेय ।
पूज्य विलोक्य नरदेवगृहे करीन्द्र
मा रोदन कुह फल न हि तेऽस्ति किञ्चित् ॥४८७॥

द्वारं न प्रजहाति जातु नियतं जागर्ति रात्रोरपि
स्वल्पेनापि मुदं प्रयाति किमुन श्वा श्वेव तावानपि ।
सम्पाद्यो महता घनेन सततं नोग्यस्तु सान्त्वरिति
त्यक्त्वा मत्तगजं पदेऽस्य महति स्थाप्यः किमेतावता ॥४८८॥

पञ्चास्यस्य पराभवाय नयज्ञो मांतेन गोर्भयना
दध्यन्तरपि पायसः प्रतिदिनं संवर्धिनोऽज्ञेन यः ।
सोऽयं सिहरवाद् गुहान्तरगताद् भीत्याकुलः संभ्रमात्
हस्ताशावलजं गतो हतविधे लामः परं गोवधः ॥४८९॥

श्वन् प्रामसिह इति मिहपदं दधासि
लज्जां विहाय महतां परिहामपात्रम् ।
नैव्यं क्व याति तत्र सा गुरुता कथं नु
कण्ठीरवस्य धृतिरोऽवरता च लज्जा ॥४९०॥

शेषः

मुक्तोऽसि भुवननारे मा वनां वितनु कन्धरां शेष ।
श्वम्येकस्मिन् दुःखिनि सुखितानि भवन्ति भुवनानि ॥४९१॥

सङ्ख्याः

छिद्रिणां निकटे वासः कर्तव्ये नैव धीमता ।
वाहिहारि घटीपार्श्वं ताड्यते तत्र शूलरो ॥४९२॥

मलयावलसंसर्गान् न वेणुदचन्दनायते
अन्तःसारविहोनानां रसः केनोपजायते ॥४९३॥

सत्सङ्गो यदि लभ्यः पुष्पफलैः पोषणीय एवासी ।
पयि पयि सुलभा वृक्षा न लभ्यते कुत्रचिदपि कल्पतरुः ॥४९४॥

समुद्रः

अन्यार्थं कियतीदृवाह महतोर्मन्याद्रिमर्मध्यथा
मर्यादामतिवर्तने न कतिभिर्वात्याभिरत्याकुलः ।
कुसो क्षोणिनूतो विभर्ति पयसा पुष्पाति लोचत्रयं
तेनैवाम्बुनिधेर्महत्त्वमधिकं वर्धति सर्वोपरि ॥४९५॥

आस्तां तावदहो समुद्रमहिमा दूरे तु कर्णप्रिय-
स्तोरे यस्य पिपासयैव मरणं प्राप्नोति शीघ्रं जनः ।
तस्मादम्बुनिधेर्वरं लघुमरः कूपोऽयवा वापिवा
यत्र स्थीयच्छयेन सलिलं वेपीयने स्वेच्छया ॥४९६॥

जलधे अयन्ति बहवो बलाहका
 दिश जौवनानि सहसा यथोचितम् ।
 कलशोद्भवेन करपल्लवोदरे
 घुलुकोकृतस्त्वमसि केन पाचितः ॥४९७॥

तरङ्गमालिकाभील धिक् ते सागर गर्जितम् ।
 यस्य तौरे तृषाक्रान्ताः पान्या पृच्छन्ति वापिकाम् ॥४९८॥

निधान रत्नानां निधिरमृतलक्ष्मोन्मुपयसा-
 मितः प्रीतः शोते हरिरिति भजामो जलनिधिम् ।
 कथं वा जानीमः शठकमठपाठीनमकर-
 ग्रहप्राहात्युग्रककचविक्रवावान्तरभयम् ॥४९९॥

निष्पीतपीनतिमिराणि मनोहराणि
 रत्नानि सन्ति न कियन्ति तवान्तिकेषु ।
 एतस्य कौस्तुभमणेवेजतः परन्तु
 पाथोनिधे स्मरणमान्तरमावहेया ॥५००॥

पीत्वा गर्जन्त्यपस्ते दिशि दिशि जलदास्त्व शरण्यो गिरीणा
 मुत्रामत्रासभाजा त्रिदशविटपिना जन्मभूमिस्त्वमेव ।
 गाम्भीर्यं तच्च च तावक् त्वयि सलिलनिधे क्लृप्तुं विज्ञाप्यमेतन्
 सर्वोपायेन मन्त्रावरणिमुनिङ्गपावृष्टय काक्षणीया ॥५०१॥

पीयूषेण कृतायिता दिविषदो लक्ष्म्या हरिः प्रीणित
 चन्द्रार्धेन विभूषितः पशुपतिः कल्पद्रुमंवासव ।
 आत्मानं परिमथ्नाप्युवधिना किं किं न तेषां कृत
 तस्यागस्त्यमुनिप्रपीतपयसो नोक्त्वैः कृतकाङ्क्षुलिः ॥५०२॥

पीयूषेण सुरा भिया मुररिपुमंर्यादया मेदिनी
 शक कल्पवृक्षः शशाङ्ककलया श्रीशङ्करस्तोषितः ।
 मन्त्राकादिनया निजोदरगता यस्तेन सरक्षितः
 मञ्जुन्याकरणे घटोद्भवमुनिः केनापि नो वारित ॥५०३॥

मह्य श्रीरिति शार्ङ्गभूत् त्रिदशराट् चिन्तामणिमहर्षि-
 त्यब्जो महर्षितीश्वर सुरगणो मह्य सुधा चास्त्विति ।
 सर्वे सन्त्यपहर्तुमेव जलधेः सर्वस्वमेन रथा
 हन्ताधामति तापसो न गदितुं कोऽप्यस्ति तन मास्त्विति ॥५०४॥

मा कुरु गुह्यतागर्वं लघुरन्यो नास्ति सत्पर त्वत्त ।
 जलसग्रहमन्यस्मात् त्वयि सति कुर्वन्ति पीतस्याः ॥५०५॥

लक्ष्म्या धीपुरुषोत्तमो हिमरुचा गौरोप्रियोऽनंहुनो
देवेन्द्रोऽपि विमानशारङ्गहयस्त्रीरताकल्पदुर्मः ।
पौषपंरमितंस्त्वया दिविषदश्चान्ये कृतार्थोऽकृताः
श्रीमन् वारिनिधे त्वदीयमहिमा नूनं न वाग्गोचरः ॥५०६॥

शेते यत्र हरिर्वसन्ति गिरयो मञ्जन्ति विदन्तिनो
मत्स्याः सन्ति तिमिगिलप्रभृतयो गर्भं दधात्यम्बुदः ।
पर्यायेण खरांशुश्रोतकिरगावुन्मञ्जयो मञ्जतः
पापस्तत्र न संपिबन्ति यदि ते किं भूषणं चारिधेः ॥५०७॥

हंहो वारिनिधे विधेः समुचितं येनासि रत्नाकरो
रत्नं खेदवमन्यते यद विभो नैतत् पदं चिन्दसि ।
पश्यालङ्करणं पुरन्दरपुरे चिन्तामणिः कौस्तुभो
विष्णोर्बभसि मोनकेतनरिपोः शीर्षे कलानां निरिः ॥५०८॥

सरः

कासारवर्षं कलिताम्बुह्लावनंस
मुक्तासमानजलविन्दुतरङ्गरङ्ग ।
किं भूषणं तव बर्कबहुभिः कुरावै-
हंसविना कलरवैर्नरदेवपूज्यैः ॥५०९॥

छायाभिर्निविडाभिराभिरभितः पुष्प्यत्प्रसूनोदरा-
दुग्धोद्भूभिरनुत्तमैः परिमलैः स्निग्धैश्च मुग्धैर्वलैः ।
मन्दस्पन्दवता शिबेन मरुता संशोलिताश्चेदिह
बलान्ति पाग्यजनास्त्यजन्ति सरसस्तीरेऽप्यलं मञ्जनैः ॥५१०॥

भो भोः सरस्त्वदुदरान्तरवर्तितस्य
त्वत्पूर्णतातिपरितोषितचित्तवृत्तेः ।
त्वज्जीवनेन सह जीवनमस्य नश्येन्
मोनः यव जीवति कमाभयतेऽतिदीनः ॥५११॥

सर्वैः

जानामि नागेन्द्र तव प्रभावं
कण्ठे स्थितो गर्जंति शङ्करस्य ।
स्यानं प्रधानं न बलं प्रधानं
स्यानस्थितः कापुरुषोऽपि सिंहः ॥५१२॥

तावद् गर्जन्ति मण्डूकाः कूपमाभित्य निर्भयाः ।
यावत् हरिश्चराकारः कृष्णसर्पो न बुद्ध्यते ॥५१३॥

सुजनानामपि हृदय पिशुनपरिष्वङ्गमल्लिनिमिह भवति ।
पवन परागवाहो रघ्यासङ्गो रजस्वलो भवति ॥५१४॥

सिंह-

अग्नव्रतान्यहममुष्य भृगाधिपस्य
वाचा निवेद्य कवमद्य लघूकरोमि ।
जानन्ति किन्तु करजशतकुम्भिकुम्भ-
निर्मुक्तमोक्षिकमपानि वनास्तराणि ॥५१५॥

अप्यकुर्वन् सटाटोपमगजंघ्रिपि केसरी ।
भूभूत. कुरते शोभा गजंघ्रिपि न कुञ्जरः ॥५१६॥

उत्सुक्ष्ममस्तमस्तद्गमस्तकव्यस्तलोचन ।
आसन्नेऽपि न सारङ्गो करोत्याशा भृगाधिप. ॥५१७॥

उत्प्लुत्य य शिखरिण मदकुम्भिकुम्भ-
मुवभिद्य सानुशतमायतमुल्लङ्घये ।
पञ्चानने नियतया जरयाभिभूत
सोय करो विलसि बृहति लोहिनाक्ष ॥५१८॥

एणाल सभ्रमेण त्वज गवय भय संरिभ स्वरमास्व
शोभ मा गास्तरक्षो विहर गिरिभुवि स्वेच्छुर्वनाच्छभन् ।
पारीन्द्र. पारदृशवा निखिलवनभुव केवल मोदतेऽसौ
मायस्कुम्भीन्द्रकुम्भस्यलविपुलतटोमुक्तामुक्ताकलापै ॥५१९॥

काक. पक्षबलेन भूपतिगृहे आस यदि प्राप्तवान्
कि धा तस्य महत्त्वमस्य लघूता पञ्चाननस्यागता ।
येनाक्रम्य करोन्द्रगण्डनुगल निभिज हेलालबाल्
सम्ध्वा आसवर वराटकधिया मुक्तागणस्त्यज्यने ॥५२०॥

कि पुष्पासि भृगान् भृगादनकुलात् कि वापर आयसे
त्वद्भागेन तथाप्यनी वनभुवि स्वर चरित्वा तृणम् ।
त्वा राजानमुपासितु यदि किल ऋद्धा निवर्णन्ति ते
हे हर्षक्ष मुहायूहादपि विनिर्पन्तु तवाद्य धम ॥५२१॥

कुरङ्गगीणा यूय निभूतमिदमङ्गोक्तमव
निरातङ्को यन् निर्दयहृदयभावोऽर्पयतु तत् ।
निवेद्यो वा कस्मिन्नयमविनय. केसरियुवा
हृद्यान् मत्तेभानां युवतिषु विधत्ते नखपदम् ॥५२२॥

कोलः केलिमलंकरोतु करिणः श्रीढन्तु कान्तासखाः
कासारे वनकासराः सरभसं मञ्जन्तिवह स्वेच्छया ।
अभ्यस्यन्तिवभयोवितश्च हरिणा भूयोऽनुरूपां गतिं
कान्तारान्तरसञ्चरिण्युरधुना पञ्चाननो वर्तते ॥५२३॥

चिरं शासित्वायं भृगपतिरशेषं भृगुकुलं
जराजोर्णो यातः परिभवन्वत्वं विधिवशात् ।
उवासीनस्तिष्ठेर्यंदि तक्षकण्डीरव गति-
स्तवाप्येवंरूपा किमु न भविता जम्बुकवृकः ॥५२४॥

जातः स्तन्यं न जग्राह कण्डीरवकिशोरकः ।
अक्षुष्यापारयामास कुञ्जे कुञ्जरशालिनि ॥५२५॥

जितवानेकान्यरण्यान्यतिविषमलतागुल्मदुर्गाण्यदूरा-
बापान्तं मां विलज्जा भयकततिरियं मुक्कुरं धिक्करोति ।
लज्जन्ते हन्तुमेनां मदकरटिपटाकुम्भनिर्भेदहृद-
श्रीडापौरैर्यधारा मम खरनखराः किं करोमि एव यामि ॥५२६॥

द्विद्वन्नागाः प्रतिपेदिरे प्रथमतो जात्येव जेतव्यतां
सम्भाव्यस्फुटविक्रमोऽथ ब्रुवन्मो गौरेव गौरीपतेः ।
विक्रान्ते निकषं करोतु कतनं नाम त्रिलोकौतले
कण्ठेकालकुटुम्बिनोकरुणया सिवतः स कण्ठीरवः ॥५२७॥

पारीन्द्रशावक न तावकरीतिरेया
वेपान्तरं विहरसि इवगुगलशावः ।
कुम्भीन्द्रकुम्भबलनोत्पतनक्रमेच्छा
धंशोचितां न ललु रीतिमुरीकरोषि ॥५२८॥

प्रकटय सहजं मुनेन्द्र वीर्यं
ननु विपिने न तया करोषि चेत् त्वम् ।
विदधति ननु जम्बुका वृकाश्च
स्ववशमिदं तव जीवनं वनं च ॥५२९॥

भिनति भीमं हरिराजकुम्भं
बिभति वेगं पवनादतीव ।
करोति कासं गिरिगह्वरेषु
तथापि सिंहः पुनरेव नाम्यः ॥५३०॥

यद्यपि च वंशयोगात् सिंहः पतितोऽतिबुस्तरे कूपे ।
तद्यपि च वाञ्छति सनत हरिदुग्धविधारण मनसि ॥५३१॥

यद्यपि रटति सरोष मृगपतिपुरतोऽपि मत्तगोमायु ।
तवपि न कुप्यति सिंहोऽप्यसदृशपुरुषेषु क कोप ॥५३२॥

यस्मिन् जीवति सिंहे वनमिदमासीद् दुरासद द्विरदं ।
घटयन्ते कटिसूत्र तस्य सटाभि शबरशिशव ॥५३३॥

यूना येन विभिन्नवारणघटाकुम्भोज्ज्वलन्मौक्तिक
श्रेणोभि परिपूरितास्तटभुवो भूमीभूना कोटिश ।
तस्यैवाद्य निवासतोमि कलभा कोटन्ति नि साध्वस
पारोन्वस्य जरातुरस्य तदहो सन्नो जिगीवारस ॥५३४॥

वयोऽभिमानादबमानना चेद्
विधीयते फेरुजरत्तरेण ।
हेलाहतानेककरोन्मयूयो
हरीन्द्रसूनोर्नेहि कापि हानि ॥५३५॥

वरनुघ्नतलाङ्गूलात् सटाधूननभीषणात् ।
सिंहात् पावप्रहारोऽपि न शृगालाधिरोहणम् ॥५३६॥

श्वान सन्त्यभितोऽपि दन्तमुकुलव्यावर्तनोत्पादित-
स्वरोत्तानितविड्वराहपृथुका किं तं स्थितैर्वा मूर्तं ।
वस्तव्य गिरिराजमौलिषु विहतंष्य पुन स्वेकश्या
हन्तव्या करिणो मृगश्च इति च प्राप्तव्यमुच्चैर्वश ॥५३७॥

स्वर संरिभयूथपरिह सर शृङ्गण विक्षोभिन
सावन न्यङ्कुकुल च हुकृतिशतैर्विद्रावित द्वोषिभि ।
हेलाक्षिप्तपदे पराक्रमगिषावुज्जृम्भमाण हरी
चित्र सभ तयैव चित्रलिखितेवासीदरण्यस्थली ॥५३८॥

हेलाक्षिलितकरिकुल कण्ठीरव कीदृश प्रकोपोऽयम् ।
लोल बालशृगाले केवलकोलाहलाधारे ॥५३९॥

हे हयक्ष सहस्र सप्रति लघुर्गोमायुरपे सता
मत् साधारणवन्यजन्तुमनसा गुगारव सम्यधान् ।
नीचाना प्रकृतिभ्रंमो मुखरता चात कथ लिखसे
शाबूले द्विरदे मृगे शशकुले कस्ते विषसज्जर ॥५४०॥

सुवणम्

आदौ त्व निकषेण किं च तुलया वक्त्रेण बहूनेभ्ये
शुद्धात्मापि सुवण क्षण्डनविधौ नातिस्त्वयि श्रीमति ।

कण्ठालिङ्गिनि कण्ठचुम्बिनि कुचप्राहिण्यहो सुमृषां
पाणिप्राहिणि मेखलास्पृशि सुखं लोकः कथं पश्यति ॥५४१॥

हेम्नः खेदो न दाहेन छेदेन कषणेन वा ।
तदेव हि परं दुःखं यद् गुञ्जासमतोलनम् ॥५४२॥

सूर्यः

अजलं लसत्पद्मिनीवन्दसद्गं
मधूनि प्रकामं पिबन्तं मिलिन्दम् ।
रविमोक्षयस्यञ्जकारागृहेभ्यो
दयालुहि नो दुष्टयद् दोषदर्शी ॥५४३॥

करस्फोटोऽम्बरस्यागः तेजोहानिः सरापता ।
वारुणीसद्गजावस्था भानुनाप्यनुभूयते ॥५४४॥

दूरं यान्तु दिशाचराः शशिकराः बलेशं लभन्तातरा-
मुद्योतं कलयन्तु हन्त न चिरं खद्योतका द्योतले ।
ध्वान्तं ध्वंसमुपेतु हंसनिवहः पद्माकरे शाम्यतु
प्राचीपर्वतमौलिमण्डनमणिः सूर्यः समुज्जृम्भते ॥५४५॥

यिक् छीतमोहतिजगज्जनरञ्जनादि
सर्वं भविष्यति रवेरिव चन्द्रतोऽपि ।
किं त्वस्तगामिनि रवी भविता न जाने
राजीवजीवनविधौ कतमः प्रकारः ॥५४६॥

पततु नभसो गच्छत्वस्तं निमज्जतु वारिषी
अजतु वरुणागारद्वारं प्रभाभिरनादृतः ।
तदपि तरणिर्वत्सा पावं शिरस्सु महोभूतां
दलिततिमिरन्नातः प्रातः पुनः सकुदेष्यति ॥५४७॥

पूर्वाह्णे प्रतिबोध्य पङ्कजघनान्युत्सार्य नेशं तमः
हृत्वा चन्द्रमसं प्रकाशरहितं निस्तेजसं तेजसा ।
मध्याह्ने सरितां पयः प्रवितर्तरापीय दीप्तं करं
सामाह्ने रविरस्तमेति विवशः किं नानुशोच्यं भवेत् ॥५४८॥

हंसः

एवेन राजहंसेन या शोभा सरसो भवेत् ।
न सा यत्सहृष्टेण परितस्तोरवासिना ॥५४९॥

एषा पुष्करिणी मरान् मज्जिंशुता जुगीजीजनं-
यस्यामजतया विधेरकृत्या चेद ऋषुमाकाटक्षते ।
विलम्बो वकमण्डलेषु दिनयो नेकेषु सचण्डिता
रात्र्यन्धेषु विधीयता कृपगता कोपष्टिकश्रेणियु ॥५५०॥

कञ्चिदेव समय समागमात्
त्वा न विस्मरति शश्वदम्बुजम् ।
मानसे विहर हस मानसे
मा विमुञ्च पुनरस्य सौहृदम् ॥५५१॥

कान्ते काण्ड्यमलौकिक धवलता हने निसर्गस्थिता
गाम्भीर्ये महदन्तर वचसि यो भेद स किं कथ्यते ।
एतावत्सु विशेषणेष्वपि सत्ते यत्रेवमालोक्यते
के काका खलु क च हसशिशवो देशात् तस्मै नम ॥५५२॥

पीत घेन पुरा पुरन्दरपुरे रम्भोदरेतिस्त्रलन्-
मन्बाराङ्कुरज्जणपूरसुरभि स्वर्गगाया पत्र ।
सोऽयं भारववारि पामरवधूपात्रापेणप्रोच्चलत-
पङ्ककातङ्कितभेकभिन्नमधूणो हस समाशसते ॥५५३॥

वककोपष्टिभिर्गुष्टे पन्बले मानन कुत ।
मोक्षते हि मरालस्य सम्मानसन्निहारिण ॥५५४॥

यत्रापि कुत्रापि नवन्ति हसा
हसा महीमण्डलमण्डनानि ।
हानिस्तु तेषां हि सरोवराणां
यथा मरालं सह विप्रयोग ॥५५५॥

य वर्धिता कमकपटकजरेणूनध्य
मग्दाकिनीविमलनीरतरङ्गमध्ये ।
ते साम्प्रत प्रतिदिन खलु राजहसा
दीवालजालजटिल जलमाथ्यन्ते ॥५५६॥

सानन्द विसितोदले विहरमे भुङ्क्षे मृगान्नीलता
शश्वन् पिन्दसि राजहस तत्रपि त्व किं नु राजीविनीन् ।
एतान् दधनशङ्खपागतवतो दृष्टवंच माञ्चीलिहो
माध्वीलाभजुषो महेच्छ मनसि द्रष्टा न सदुज्यते ॥५५७॥

संघ संघ सरसो रमणीया यत्र यत्र वलने तत्र रंग ।
राजहस रक्तक स्मरणीया श्रीमता तदपि मानसकलि ॥५५८॥

हा हन्त मानससरःसलिलावतंस
रे राजहंस पयसोः प्रविवेचनाय ।
यच् सक्तिमान् खलु भवान् न तथा किमु स्यात्
किं वा कपोत उत वा कलविद्धकपोतः ॥५५९॥

हंसो वेत्ति परागपिञ्जरतनुः कुत्रापि पद्माकरे
प्रेमान् मे बिसकन्दलोहिसलयं भुङ्क्ते हृष्यं निर्वृतः ।
नो जानाति तपस्विनी यदनिशं जम्बालमालोडयन्
शंखालाङ्कुरमप्यसौ न लभते हंसो विशीर्णच्छदः ॥५६०॥

हंसोऽध्वगभ्रममपोहयितुं दिनान्ते
कारण्डकाकषककडककुलं प्रविष्टः ।
मूकोऽयमिस्पृपहसन्ति लुनन्ति पक्षान्
नीचाश्रयो हि महतामवमानहेतुः ॥५६१॥

हंसः श्वेतो बकः श्वेतः को भेदो बकहंसयोः ।
क्षीरनीरविभागेन हंसो हंसो बको बकः ॥५६२॥

हे हंस पक्षिष पयः सजलं विवेक्तुं
शक्तस्य सम्प्रति मतिः क्व नु ते प्रयाता ।
कासारवारिणि कलां पतितां यदिन्वो—
रावातुमिच्छसि बिसाङ्कुरवाञ्छया त्वम् ॥५६३॥

हारः

गुणवतस्तव हार न भुज्यते
परकलत्रकुक्षेषु विलुष्ठमम् ।
स्पृशति शीतकरो जघनस्थली—
मुचितमस्ति तवेव कलद्वाकिनः ॥५६४॥

मृताहार गुणीभूय नोपसर्ग्यः स्तनस्तवया ।
विभवे यस्य काठिग्यं व्यर्थं तदुपसर्पणम् ॥५६५॥

हेमकारः

साधो कुण्डलघटनापरिध्रमादलमबिद्धकर्णा यूः ।
वसति दिगम्बरनगरे रजवच्चतुरोऽपि किं कुर्वते ॥५६६॥

हे हेमकार परवुःसविहारवक्ष
किं मां प्रतापयति वारशतानि बहूनी ।
आतापितेन मम याति गुणातिरेको
धूमस्तवं यवने शिल भस्मपातः ॥५६७॥

(मुद्रितयन्य उपक्रपांशुगताः श्लोकाः)

सरस्वतीप्रार्थना

त्वया कृता मुद्रे कुपितमनसो मित्रमपि मा
विभिन्दन्तो यान्तोत्परिगृह्णमितीनाय दयया ।
पदप्राप्तादित्य परिवृद्ध इवानेन हसता
धरानायेन ब्राह्म्यवतु रथपन् मामविरतम् ॥५६८॥

देवीप्रार्थना

उषसि माणधमद्गलगापकंभ्रंष्टिति जागृहि जागृहि जागृहि ।
भतिवपार्कटाक्षनिरोक्षमंजंगदिद जगदम्ब सुखीकुव ॥५६९॥

शिवप्रार्थना

उदरद्वयभरणभयावर्धद्ग्राहितदार ।
यदि नैव तस्मैकुसुत कथमद्यापि कुमार ॥५७०॥
किरीटे निशेशो ललाटे हुताशो भुजे भोगिराजो गले कालिमा ज ।
तनी कामिनी यम्य तत्तुल्यदेव न जाने न जाने न जाने न जाने ॥५७१॥

हरिप्रार्थना

वित्तभूषितभूमस्तभूपालकोपासनावातनायासनादन्वहम् ।
साधुता सा धृता साधिता साधिता किं तया चिन्तया चिन्तयामो हरिम् ॥५७२॥
अधहरणचणचरणदल गलगहनदलनसरलशर ।
अतरलनतरतनय अद्य जय दशरथतनय जलगदलनयन ॥५७३॥

कविप्रशंसा

ध्यासतु स तु गौतमतु ध्यालेन्नुतु यो न वेत्ति साहित्यम् ।
त प्रति सम्प्रति कम्प्रति शिरो मदीय पुरदच न तिरदच ॥५७४॥
अनाराध्य कालीमनास्वाद्य गौडी विना मन्त्रतग्र विना शब्दचौर्यम् ।
प्रबन्ध प्रवक्तु प्रमोक्तु प्रशस्त विरिञ्चिप्रपञ्चे मदम्य कवि क ॥५७५॥
कवयति पण्डितराजे कवयन्त्यन्येऽपि विद्वांस ।
नृत्यति पिनारुपाणौ नृत्यन्त्यन्येऽपि भूतवेताला ॥५७६॥

कविताप्रशंसा

परिच्छिन्न स्वादोऽमृतगुडमधुसूक्ष्मपयसा
कदाचिच् चाग्यासाद् भजति ननु वरस्यमधिकम् ।

प्रियाबिम्बोष्ठे वा रुचिरकविवाक्येऽप्यनवधि-

नवानन्दः कोऽपि स्फुरति तु रसोऽसौ निरुपमः ॥५७७॥

तथापि क्रियते ग्रन्थः सन्ति यद्यपि दुर्जनाः ॥

न हि दस्युभयाल् लोको दैन्यवानेव वर्तते ॥५७८॥

नृपतिप्रशंसा

दिल्लीश्वरो वा जगदीश्वरो वा मनोरथं पूरयितुं समर्थः ।

अन्यनृपालः परिदीपमानं आकाशं वा स्यात् सवनाय वा स्यात् ॥७९॥

स्मितः स्वर्णपीठे नृतः पण्डितौघैः धृतः सत्कवीन्द्रं रतः सत्कयासु ।

त तु क्रूरबुद्ध्या युतः क्षमापतिश्चेत् ततः किं ततः किं ततः किं ततः किम् ॥५८०॥

न याचे हिन्दूकं पर्वणि दत्तकताम्रदम्बकम् ।

याचे मुगलमुलूकं तृणीकृतस्वर्णचन्द्रकम् ॥५८१॥

लवङ्गीप्रशंसा

न याचे गजालि न वा बाजिराजि न वित्तेशु वित्तं मवीयं कदापि ।

इयं सुस्तनी हस्तविन्यस्तकुम्भा लवङ्गी कुरङ्गीदृगङ्गीकरोतु ॥५८२॥

इयं सुस्तनी मस्तकन्यस्तहस्ता कुसुम्भारुणं चारु वासो यताना ।

अरं भासमानापि रम्भासमाना लवङ्गी कुरङ्गीदृगङ्गीकरोतु ॥५८३॥

इयं सुस्तनी मस्तकन्यस्तकुम्भा कुसुम्भारुणं चारु वासो दयाना ।

समस्तस्य लोकस्य चेतःप्रवृत्तिं गृहीत्वा घटे न्यस्य यानीव भवति ॥५८४॥

यवनी मयनीतकोमलाङ्गी शयनीयं यदि नीयते कदाचित् ।

अयनीतलमेव साधु मन्ये न वनी मायवनी विनोदहेतुः ॥५८५॥

यवनी रमणी विपदः शमनी कमनीयतया नयनीतसमा ।

अहिर्निहिवचोऽमृतपूर्णमुखो स गुञ्जो जगनोह यदद्रुमना ॥५८६॥

मुखं पद्मरुजं लोचने लङ्करोटो कुचौ धीकृते विप्रदेवाद्रगपट्टिः ।

यदि प्राणनायेन हीना मुक्तेऽपि ततः किं ततः किं ततः किं ततः किम् ॥५८७॥

कालपीमन्दिरे बालपीनस्तनी जानु पीतागवा लाञ्छयति प्रिया ।

नागराजीमशमोदमेदस्विनो मागर् मगमः शाहजिन्नाहजो ॥५८८॥

(१४) रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि
(अवशिष्टाः)

(१४) रसगङ्गाधरमात्रस्थपद्यानि

(अवशिष्टांशः)

अधर बिम्बमाज्ञाय मुखमञ्ज च तन्वि ते ।
कीराश्च चञ्चरोकाश्च विन्दन्ति परमा मुदम् ॥१॥

अनल्पजाम्बूनददानवर्षं
सर्पं हर्षं जनयन् जनैषु ।
वारिद्विषयमक्षपणक्षमोऽयं
धाराधरो मय घराधिनाथ ॥२॥

अनल्पतापा कृतकोटिपापा
गर्वकशीर्णा भवदुःखजोर्णा ।
बिलोत्प गङ्गा बिचलत्तरङ्गा-
ममी समस्ता सुखिनो भवन्ति ॥३॥

अनुकूलभावमयवा पराङ्मुखत्वं सहैव नरलोके ।
अन्योऽन्यविहितमन्त्री विधिविल्लीवल्लभौ बहूत ॥४॥

अग्रेण पातनीत्या सञ्चरता विषमविषयेषु ।
वृद्धमिह मया गृहीता हिमनिरिभृङ्गाकुपागता गङ्गा ॥५॥

अपकुर्वद्भिरनिश पृतराष्ट्रं तवात्मजै ।
उप्यस्ते मृत्युबीजामि पाण्डुपुत्रेषु निश्चितम् ॥६॥

अल हिमानीपरिदीर्णगात्र
समापित फाल्गुनसङ्क्रमेण ।
अत्यन्तमाकाङ्क्षितकृष्णवर्मा
भीष्मो महात्माजनि माधवुल्लस्य ॥७॥

अवाप्य भङ्गं खलु सङ्गराङ्गणे नितान्तमङ्गाधिपतेरमङ्गलम् ।
परप्रभाव मम गाण्डिव धनुर्विनिन्दतस्ते हृदय न कम्पते ॥८॥

अविरतचिन्तो लोके वृद्ध इव पिशुनोऽत्र पिशुन इव च वृद्ध ।
भारतमिव सच्चित्त सच्चित्तमिवाय भारत सकृपम् ॥९॥

अविरलविगलहृानोदकवारामारसिक्तधरणितल ।
धनदाप्रमहितमूर्तिजयतिहरा सार्वभौमोऽयम् ॥१०॥

अशीतलोघ्रश्चण्डांशुरनुप्रशिशिरः शशी ।

उग्रशीतस्त्वमेकोऽसि राजन् कोपप्रसादयोः ॥११॥

अस्त्रिमालामयीं बत्त्वा मुण्डमालामयीं तनुम् ।

गृह्णतां त्वत्पुरस्यानां को लाभः स्मरशासन ॥१२॥

अहं लतायाः सद्शीत्यस्त्रवर्षं गौराद्रग्निं गर्वं न कदापि पायाः ।

गवेषणेनालमिहापरेषामेषापि तुल्या तव तावदस्ति ॥१३॥

अहमेको रणे रामो यातुधानाननेकशः ।

असहाया महात्मानो यान्ति कारुचन वीरताम् ॥१४॥

अहितव्रत पापात्मन् मैवं मे दर्शयाननम् ।

आत्मानं हन्तुमिच्छामि येन त्वमसि भावितः ॥१५॥

अहीनचन्द्रा लसताननेन

श्वोत्स्नावती चापि शुचिस्मितेन ।

एषा हि योषा सितपक्षदोषा

तोषाय केयां न महोत्तले स्यात् ॥१६॥

आलण्डलेन नाकः कुण्डलिकुलकुण्डलेन पातालम् ।

नरमण्डन रिपुलण्डन भवता भूमण्डलं विभातितमाम् ॥१७॥

आज्ञां मुमेषोरबिलद्वघनीया

किं वा तदीया भवचापयष्टिः ।

घनस्थिता किं घनदेवता या

शकुन्तला वा मुनिकन्यकेयम् ॥१८॥

आताम्रा सिन्धुकन्याधवचरणनखोल्लासिकान्तिच्छटाभि-

श्वोत्स्नाजालजंजटानां त्रिपुरविजयिनी जानजाम्बूनदधोः ।

स्वाभाव्यादच्छमुवताफलरचितलताङ्गुच्छसच्छायराया

पायादायासजालादमरसरिदघघ्रातजातधमान् नः ॥१९॥

आत्मनोऽस्य तपोदानंनिर्मलीकरणं हि यत् ।

क्षालनं भास्करस्येवं सारसं सलिलोत्वरं ॥२०॥

आनन्दनेन लोकानामातापहरणेन च ।

कलापरतया चापि राजत्रिन्मूपमो भवान् ॥२१॥

कलापरस्येव कलावशिष्टा बिलूनमासा स्रवलीलतेषु ।

अशोकमूलं परिपूर्णशोका सा रामयोषा चिरमप्युयात ॥२२॥

कलेव सूर्यादमला नवेन्दो कृशानूपुञ्जात् प्रतिमेव हेमी ।
विनिर्गता यातुनिवासमध्यादध्याबभौ राघववर्मपत्नी ॥२३॥

काव्य सुधा रसज्ञाना कामिना कामिनी सुधा ।
घन सुधा सलोभाना शान्ति सन्यासिना सुधा ॥२४॥

स्रज्जनदृशा निकुञ्ज गतवत्या या गवेषयितुम् ।
अपहारिता समस्ता गावो हरिवदनपङ्कजालोकात् ॥२५॥

गाढमालिङ्गघ सकला यामिनीं सहतस्युषीम् ।
निद्रां बिहाय स प्रातरालिलिङ्गाय चेतनाम् ॥२६॥

चराचरजगज्जालसदन बदन तव ।
गलद्गगनगाम्भीर्यं वीक्ष्यास्मि हृतचेतना ॥२७॥

चराचरोभयाकारजगत्कारणविग्रहम् ।
कल्पान्तकालसक्रुद्ध हर सर्वहर मुम ॥२८॥

छूडामणिपदे धत्ते योऽम्बरे रविमागतम् ।
सता कार्यातिथेयीति बोधयन् गृहमेधिन ॥२९॥

त दृष्टवान् प्रथममद्भुतार्थैर्वीर्यै-
गाम्भीर्यमक्षणविमुक्तसमीपजानिम् ।
वीक्ष्याय धीनमबलाविरहव्ययानं
रामो न थापमिति सशयनाप लोक ॥३०॥

तद्दर्शनोपायविमर्शनार्थं
भया तदालीसदन गतेन ।
तत्रैव सालक्ष्यत पद्मलाक्षी
दाक्षायणीमर्चयितुं प्रायाता ॥३१॥

तपस्यतो मुनेर्वक्त्राद् वेदार्यमधिगत्य स ।
धामुदेवनिचिष्टात्पद्मं विवेश परम पदम् ॥३२॥

तपोनिधे कौशिक रामचन्द्र
निनीपसे चेन् नय किं विकल्पं ।
निरन्तरालोकनपुण्यधन्या
भवन्तु वन्या अपि जीवभाज ॥३३॥

तवाग्रे यदि दारिद्र्य स्थित भूप द्विजन्मनाम् ।
शनं सवितुरप्यग्रे तम स्यास्यत्यमशयम् ॥३४॥

तस्मिन् मणिद्रातहतान्यकारे
पुरे निशालोपविधानदत्ते ।
सद्यो वियुक्ता दिवसावसानं
कोकाः सशोकाः कथयन्ति नित्यम् ॥३५॥

तुषारास्तापसव्राते तामसेषु च तापिनः ।
दृगन्तास्ताडकाशत्रोर्भूयामुर्मम भूतये ॥३६॥

प्रासंगिना विराजन्ते जूराः सन्मणयो यथा ।
न दानेन विना भान्ति नृपा लोके द्विषा इव ॥३७॥

त्वयि दृष्टे त्वया दृष्टे भवन्ति जगतीतले ।
महान्तोऽप्यणवो राजन्नणवश्च महत्तराः ॥३८॥

त्वामवश्यं सिसृसन् यः सृजति स्म कलापरम् ।
किं चाप्यं तस्य खंदुष्यं पुराणस्य महामुनेः ॥३९॥

दिवि सूर्यो भुवि त्वं च पाताले पद्मगात्रणीः ।
दिक्षु विस्पालवर्गंश्च राजपुङ्गव राजते ॥४०॥

दीनद्रुमान् वचोभिः खलनिकरैरनुदिनं बलितान् ।
पल्लवपद्ममुल्लसिता नित्यं तैरेव सज्जनपुरोणाः ॥४१॥

दृश्यतेऽनुदिते यस्मिन्नुदिते नैव दृश्यते ।
जगदेतन् नमस्तस्मै कस्मैचिद् बोधभानवे ॥४२॥

धनुर्विदलनप्वनिधवणतत्क्षणाविर्भवन्-
महागुदवधस्मृतिः श्वसनवेगघृताघरः ।
विलोचनविनिःसरद्बहलविस्फुलिङ्गप्रजो
रधुप्रवरमाक्षपञ्ज् जयति जामदग्न्यो भुनिः ॥४३॥

धर्मस्यात्मा भागधेयं क्षमायाः सारः सृष्टेर्जीवितं शारदायाः ।
आता साभाद् बह्मणो वेदभूतैराहत्यान्तं राजतामेव राजा ॥४४॥

धर्मेण बुद्धिस्तव देव शुद्धा
बुद्ध्या निबद्धा सहस्रैव लक्ष्मीः ।
लक्ष्म्या च तुष्टा भुवि सर्वलोका
लोहंश्च नीना भूवनेषु वर्तिः ॥४५॥

न कपीतकपीनकं तव स्पृशन्तु श्येन मनागपि स्पृहा ।
इदमद्य मया समर्पितं भवने चारुतरं कतेवरम् ॥४६॥

न करोत भवन्तमण्डपि स्पृशतु इयेनसमुद्भवं भयम् ।
इदमद्य मया तृणीकृतं भवदायुकुशलं क्लेश्वरम् ॥४७॥

नखकिरणपरम्पराभिरामं किमपि पदाम्बुरहद्वयं मुरारेः ।
अभिनवसुरदीधिकाप्रवाहप्रवरपरीतमिव स्फुटं चकासे ॥४८॥

नखैर्विदारितान्त्राणां शवाना पुञ्जोणितम् ।
आननेष्वनुलिम्पन्ति हृष्टा घेतालयोपितः ॥४९॥

न भवानिह मे लज्जः क्षत्रवर्णविलोपनः ।
के वा विदपिनो राम कुलाचलभिदः पदेः ॥५०॥

न भाति रमणीयोऽपि वराग्येण विना यति ।
वैदुष्येण विना विप्रो नरलोकस्त्वया विना ॥५१॥

नरैर्वरगतिप्रदेत्ययं सुरैः स्वकीयापने-
स्पृशतस्तरसिद्धिदेत्यलिलसिद्धसर्धरपि ।
हरेस्तनुरिति श्रिता मुनिभिरस्तसद्गंगरिष
तनोतु मम श तनोः सपदि शान्तनोरद्भ्यगता ॥५२॥

न धर्मं कवमस्तव स्तव
मृप कुर्वामिहि यन् मृपाक्षरम् ।
रणसीम्नि तवावलोकने
तरुणार्को दिनकौशिकायते ॥५३॥

नान्यास्ति किं भूमितले मुख्या
सीर्तव वा किं भवतोऽनुख्या ।
आकर्षता चन्दनशालिशालां
प्रबोधितोऽयं भवता कणीश्वरः ॥५४॥

नार्यः स यो न स्वहितं समीक्षते
न तद्वितं यन् न परानुतोषणम् ।
न ते परे र्यर्नहि साधुताश्रिता
न साधुता सा नहि यत्र मायवः ॥५५॥

न्यञ्चति बाल्ये सुदशः समुदञ्चति गण्डसीम्नि पाण्डिमनि ।
मालिन्यमाविरासीद् राकाधिपलवलिक्कनकानाम् ॥५६॥

परिहरतु घरां फणिप्रवीरः सुखमयतां कमठोऽपि ता विहाय ।
अहमिह पुरहूत पक्षकोणे निखिलमिदं जगदक्लमं वहामि ॥५७॥

पाण्डित्येन प्रचण्डेन येन भावन्ति दुर्जनाः ।
तेनैव सज्जना रुद्धा यान्ति शान्तिमनुत्तमाम् ॥५८॥

पूर्णमसुरं रसातलममरं स्वर्गो वसुन्धरा च नरः ।
रघुवंशवीरतुलना तयापि खलु जयति निरवकाशं ॥५९॥

प्राणानप्येव सीतां वा गृध्रांस्तप्येव वा द्विजान् ।
यमं भजस्व रामं वा ययेच्छसि तया घर ॥६०॥

प्रियो हृदयवर्ती मे न मां मुञ्चति जातुचित् ।
उत्तरे नावकाशोऽस्ति दूरतस्ते मनोरथः ॥६१॥

भगवद्ब्रह्मनाम्भोजं पश्यन्त्या अप्यहर्निशम् ।
तृष्णाधिकमुदेति स्म गोपसोमन्तिनीदृशः ॥६२॥

भवद्द्वारि कृष्णञ्जयविजयदण्डाहतिबलत्-
किरीटास्ते कीटा इव विधिमहेन्द्रप्रभृतयः ।
वित्तिच्छन्ते युष्मद्भयनपरिपातोत्कलिकया
धराकाः के तत्र क्षपितमुर नाकाधिपतयः ॥६३॥

भाग्यं ते शात्मलितरो वद किं परिकल्प्यते ।
द्विजैः कलाशया युक्ताः सेव्यसे यदहर्दिवम् ॥६४॥

भास्करसूनावस्तं याते जाते च पाण्डवोत्कर्षे ।
दुर्योधनस्य जोषित कर्मिव नाद्यापि निर्यासि ॥६५॥

भुजो भगवतो भाति चञ्चलचाणूरचूर्णने ।
जगन्मण्डलसंहारे वेगवानिव धूर्जटिः ॥६६॥

महर्षेर्ध्यातपुत्रस्य धावं धावं वचःमुधाम् ।
अभिमन्युमुतो राजा परां मुदमवाप्तवान् ॥६७॥

महीभृतां खलु मणे रत्नसानुरिव स्थितः ।
त्वं काप्ये वसुधाधीश वृषपर्वण राजसे ॥६८॥

मुनिः द्रववदयं भाति सततं पर्यटन् महीम् ।
विनिवृत्तक्रियावानः द्वापि लोके नृकायते ॥६९॥

यथा तथाननं चन्द्रस्तथा हागोर्ऽपि चन्द्रिवा ।
यथा चन्द्रसमश्चन्द्रस्तथा त्वं सद्गुणो तव ॥७०॥

यदि ते चरणाम्बुज हृदा
वहतो मे न हतो विपद्गण ।
अप चण्डकरेण मण्डिते
दिनमध्येऽपि जित तमोगणं ॥७१॥

यदि सा मिथिलेन्द्रनन्दिनी नितरामेव न विद्यते भुवि ।
अप मे कथमस्ति जीवित न विनालम्बनमाश्रितस्त्विति ॥७२॥

यद्यनुष्णो भवेद् यत्स्निर्यद्यशीत भवेज् जलम् ।
मम्ये दृढव्रतो रामस्तदा स्यादप्यसत्यवाक् ॥७३॥

यद्वरणब्राणीकृतकमलासनपद्मगन्धलोकयुग ।
सर्वाङ्गवरणपटीकृतकनकाण्ड स वामनो जयति ॥७४॥

ये त्वा ध्यायन्ति सतत स एव कृतिना वरा ।
मुषा गत पुराराते भवदन्त्यधिया जनु ॥७५॥

रणाङ्गणे रावणवैरिणो विभो शरा समन्ताद बलिता विरेजिरे ।
निदाघमध्यन्दिनवर्तिनोऽम्बरे सहस्रभानो प्रखरा करा इव ॥७६॥

रणे वीरान् देवान् वशवदन धिद्राण्य वहति
प्रभावप्रागल्भ्य स्वयि तु मम कोऽय परिकर ।
ललाटोद्यन्ज्वालाकवलितजगज्जालविभवो
भवो मे कोदण्डव्युतविशिलवेग कलयतु ॥७७॥

रराज राजराजस्य राजहस करस्थित ।
हस्तनक्षत्रसक्त इव पूर्णो निशाकर ॥७८॥

राघवधिरहज्वालासन्तापितसहस्रशैलशिखरेषु ।
शिशिरे सुख क्षयाना कपय कुम्पन्ति पवनतनयाय ॥७९॥

राजा दुर्पोषनो नाम्ना सर्वसत्त्वभयङ्कर ।
शीपानामिव साधूना शञ्ज्वाला इवाभवत् ॥८०॥

राजा युधिष्ठिरो नाम्ना सर्वधर्मसमाश्रय ।
द्रुमाणामिव लोकाना भधुमास इवाभवत् ॥८१॥

राजेव सम्भूत कोष केदारमिव कर्षक ।
भवन्त श्रयता नित्य भयेभ्यो भगवान् भव ॥८२॥

राम स्निग्धतरश्चाम विलोक्य वनमण्डले ।
धाराधरधिया घोर नृत्पन्ति स्म शिलावला ॥८३॥

रामं स्निग्धतरङ्ग्यामं विलोक्य धनमण्डले ।
प्रायो धारावरोज्यं स्यादिति नृत्यन्ति कैकिनः ॥८४॥

रामायमानः धीरानः सीता सीतामनोहरा ।
ममान्तःकरणे नित्यं विहरेतां जगद्गुरु ॥८५॥

रामो विजयने यस्य क्षणान् सामयंबोजनान् ।
द्वावाग्निदग्धशान्तारलोकां लङ्कापुरो दधौ ॥८६॥

हृन्वत्सपि च कूरा कामिनौ दुःखदायिनौ ।
मन्तःकाटवमन्मूर्त्तां मुपक्वेवेन्द्रवारणौ ॥८७॥

रोगस्य ते चिकित्सां निदानमालोष्य मुन्दरि करिष्ये ।
मा हन्त कातरा भूः रमाश्रियायां निवान्ननिजुषोऽस्मि ॥८८॥

लोलया विहितसिन्धुबन्धनः सोऽप्यनेन रघुवंशनन्दनः ।
द्वेपदुर्विलमितो दशाननः कुत्र यामि निकटे कुलभयः ॥८९॥

धामयति हीनमत्त्वाननिनत्त्वानुद्धतान् दिवानयति ।
प्रासयति सकलशत्रून् नीतिविदामघर्षीनंराधिपतिः ॥९०॥

विचारिते महिमनि स्वदीये नित्यनिर्मले ।
परमात्मन् गगनमप्याधते परमानुनाम् ॥९१॥

बृन्दाभिनुगहनचरौ कुमुमानुभजननहननक्षिपरी ।
अरिदूलताञ्छिनकरौ भोति मे हृष्टिरी हरनाम् ॥९२॥

ध्यानमगदक्षिताः सर्वे स्फारिताः परमानुताः ।
पाण्डुपुत्रेषु पाञ्चबात्याः पवन्ति प्रथमा वृद्धाः ॥९३॥

शशधृङ्गपतुलंसत्करा
गगनाम्बोरहमातिशयिराः ।
तनयैः सह भाविजन्मना
तव खेलेनि नरेन्द्र वीरिणः ॥९४॥

इयामं मत्तोदयोर्न तव किमिति मयोमदगमान् कुत्र जायः
सोऽयं शीतानुक्तन्याययमि कथमभून् तज्जलं वज्रतापम् ।
व्यापुष्यदूरदीर्घानिरमपरिपुष्टोऽपि नृपस्यनाशो-
ल्लसाशोभाधुषारासमुदिनमरिनां सर्वैः सद्यमेव ॥९५॥

सरा जनामुषदपापामदयानां सद्यस्तस्मत्तम् ।
रदतादप्यमिशानानि तत्तत्पुनरप्यनाशकैः ॥९६॥

सरोजतामय सता शिशिरतंवताधुना ।
वर्भता सर्वधर्माणा राज्ञानेन विदभितम् ॥९७॥

साग्निद्वीपकुलाचला वसुमतीमाक्रम्य सप्तान्तरा
सर्वाद्यामपि सस्मितेन हरिणा मन्द समालोकित ।
प्रादुर्भूतपरप्रमोदविदलद्रोमाञ्चितस्तत्क्षणं
भ्यानम्रीकृतकन्धरोऽसुरवरो मौलि पुरो न्यस्तवान् ॥९८॥

सिन्दूरं परिपूरित किमयवा लाक्षारसं क्षालित
सिप्त वा विमु कुङ्कुमद्रवभरैरेतन् महीमण्डलम् ।
सन्देह जनयन् नृणामिति परित्रातत्रिलोकस्त्विषा
श्रुत प्रातरुपातनोतु भवता भय्यानि भासा निघे ॥९९॥

मुषेव वाणी वसुधेव मूर्ति मुधाकरधोसदृशी च कीर्ति ।
पयोधिकल्पा मतिरासफेन्दोर्भहीतलेऽन्यस्य नहीति मन्ये ॥१००॥

स्थितेऽपि सूर्ये पश्चिन्यो वर्तन्ते मधुरं सह ।
अस्त गते तु सुतरा स्त्रीणा क प्रत्ययो भुवि ॥१०१॥

स्पृशति त्वमि यदि चाप त्वाप प्रापन् न केऽपि नरपाला ।
शोणे तु नयनकोणे को नेपालेन्द्र तव सुख स्वपितु ॥१०२॥

हालाहलसमो मन्थुरनुकम्पा सुधोपमा ।
कीर्तिस्ते चन्द्रसदृशी भटास्तु मकरोद्भटा ॥१०३॥

**INDEX OF VERSES
AND
PROSE PASSAGES**

INDEX OF VERSES AND PROSE PASSAGES

[The References are to pages and verses]

अ

- अकरुण मृषामाषा ५३-२०
 अकरुणहृदय प्रियतम ५४-३९
 अकूपाराद्धारि प्रचुर १७०-४०८
 अगण्यैरिन्द्राद्यै २३-५
 अगाध परित पूर्णम् ९०-१
 अगाधजलसञ्चारी १६८-३८८
 अग्रहरणचणचरण १८९-५७३
 अङ्गायमानमलिके ६२-१२१
 अङ्कितान्यक्षसप्तार्ध ९०-२
 अङ्गानि दत्त्वा ५९-९२
 अङ्गानि ब्राह्मणाना ३३-२२
 अङ्गै सुकुमारतरै ५८-८०
 अजस्र लसत् १८६-५४३
 अज्ञतया प्रेम्णा वा १३३-९४
 अतिपरुपरवाणा १३५-१०६
 अतिमात्रबलेषु चापल ९०-३
 अत्युच्चैनाविरुद्धेन १६५-३६४
 अथ कोकिल कुह १३८-१३२
 अथ तत्र सकलसामन्त पृ ८४
 अथ सकललोकनिस्तार पृ ८५
 अथ सर्वमिव मया १९-३९
 अद्वितीय दृष्टात्मान ६२-१२६
 अधर बिम्बमात्राय १९३-१
 अधरद्युतिरस्तपल्लवा ५७-६८
 अधरेण समागमाद् ६०-९८
 अधिरजनि प्रियसविधे ५५-५१
 अधिरोप्य हरस्य ५४-३६
 अधि श्रीरुधाने १५०-२४६
 अध्वन्यध्वनि तरव १७६-४५७
 अनल्प जल्पन्तु २६-२६
 अनल्पजाम्बूनद १९३ २
 अनल्पतापा वृत्त १९३-३
 अनल्पैर्वादीन्द्रै २५-१८
 अनाथ स्नेहाद्राम् ५-२४
 अनाराध्य कालीम् १८९-५७५
 अनिस नयनाभि ५८ ७९
 अनुकूलभावमयवा १९३-४
 अनेकव्रह्माण्ड २५-२३
 अन्तर्धावापृथिव्यो ३२-१५
 अन्तर्नीर नदीनाम् ३२-१३
 अन्तर्बालान्यहममुष्य १८३-५१५
 अन्तर्मौक्तिकपुञ्ज १३-४
 अन्तर्वसति मार्जरी १४१-१६२
 अन्धेन पातभीत्या १९३-५
 अन्या जगद्धितमयी ४३-६७
 अन्यायं कियतीस्वाह १८०-४९५
 अन्ये ते विहगा पयोद १७०-४०९
 अपकुर्वद्भिरनिश १९३-६
 अपनीतपरिमलान्तर ३८-२०
 अपहाय सकलबाधव ९०-४
 अपार पायोधि १३४-९८
 अपारे खलु ससारे ११९-४४
 अपारे ससारे विपम ७८ ३६
 अपि घ्नन्तो विप्रान् ७-३४
 अपि त्वया कैरविणि १२९-५९
 अपि दलन्मुकुले १२३ ३
 अपि प्राज्य राज्य ३-६
 अपि बहलदहनजाल ७९-४४
 अपि वक्ति गिरा पति ९०-५
 अपि शर्वपिता १९-३८
 अप्यकुर्वन् सटाटोप १८३-५१६
 अवलाना श्रिय हृत्वा ९०-६
 अभिरामतासदन ९०-७
 अभूदप्रत्यूह कुसुम ६४-१५८

अमूदप्रत्यूहः सकल २६-३०
 अमरतरकुसुम ३९-२६
 अमितगुणोऽपि पदार्थः ४४-७६
 अमुना मरूपेन १३६-११८
 अमुष्मिन्नारामे १३४-९९
 अमृतद्रवमाधुरीभूतः ९०-८
 अमृतलहरीचन्द्र १२०-५२
 अमृतस्य चन्द्रिकायाः ९०-९
 अम्बरत्यम्बरं यद्वत् ९०-१०
 अम्भोजप्रकरोऽप्य १३८-१३३
 अम्भोजिनीबान्धव ९०-११
 अम्लायन् यद्वराति ११३-१२
 अयं पण्डितराजेन १४-११
 अयं सज्जनवार्पाम् ९०-१२
 अयमत्यधमोऽपि १८-१७
 अयाचितः सुप्तं दत्ते ४८-१२१
 अयि किं गुणवति १६४-३५७
 अयि कुरद्गति तपोवन १३६-१२१
 अयि कुरद्गति तुरद्गम १३६-१२०
 अयि कोकिलपाक १३८-१३४
 अयि गर्तमुखे गतः १८-२६
 अयि हम्बरमारुह १२८-४९
 अयि दलदरविन्द ३७-४
 अयि दीनतरं दयानिधे १७-१३
 अयि दुष्टतपेन १६८-३९२
 अयि पवनरपाणां ९०-१३
 अयि वन गुरगर्व ४७-११५
 अयि मरन्दम्यग्निनि १३०-६०
 अयि मन्दस्मिन्महपुरं ६५-१७०
 अयि मलयज ३८-१०
 अयि मालनि मौरज १६४-३५८
 अयि मेघ भवानेव १६६-३७६
 अयि रोगमुरीररोपि ४१-४२
 अयि श्वावन्त्रजलानय ९०-१४
 अयि वह्नि स्रष्टा १४०-१५८
 अयि रीतिवन्तानिः १८-३२
 अये वीरभ्रेणी १३४-१००

अये जलधिनन्दिनी ७५-२
 अये तालव्रीहां वज्र १५६-२९०
 अये मानलक्ष्मि २७-४०
 अये राजप्राकर्णय ९१-१५
 अये राजप्राकर्णय कुतुक ९१-१६
 अये लीलाभग्ननिपुर ९१-१७
 अरविन्देषु कुन्देषु १५०-२४७
 अरिणीर्णगजेन्द्र २०-५०
 अरुणमपि विद्रुमदुं ५९-८७
 अरे खड्ग पादाः १४०-१५९
 अर्जुनस्य गुरुर्माया ९१-१८
 अयिनो दातुमेवेति ९१-१९
 अयिभिश्छिद्यमानोऽपि ९१-२०
 अलङ्कृतं कर्णौ ५५-५३
 अलङ्कृताणानां २६-२८
 अलं हिमानीपरिदीप्तं १९३-७
 अलनाः फणिनाय ९१-२१
 अलम्ब्य सौरभ्यं कविकुल २५-२५
 अलम्ब्यं सौरभ्यं हरति ७-३५
 अलिरसो नलिनी १२३-४
 अलिर्मुणो वा नेत्रं ५८-७७
 अवधौ दिवमावसान ५२-१५
 अवाप्य भद्रं तलु १९३-८
 अविचिन्त्यसक्तिविमवेन ६३-१३२
 अविभाविन एव केवलं १६७-३८०
 अविरतचिन्तो लोके १९३-९
 अविरतपरोपकरण ४८-११७
 अविरतं परकार्यं ४७-१०८
 अविरलविमलहानोदकः १९३-१०
 अविधान् जन्मावपि ८-४५
 अव्याम्येयो विनरति ७६-१०
 अगीतलोषद्वन्द्वानुः १९४-११
 अगन्निपाने हे मातः १५५-२८८
 अग्नि गमग्नप्रग्नमूनाल पृ. ८३
 अग्नि स्वादु कर्तुं १२७-४५
 अग्न्यमात्रामयो १९४-१२
 अस्मान्नेहि वनमान् १३१-७६

अस्मिन् केलिवने १६३-३४६
 अस्या प्रावृषि चातकं १७१-४१२
 अहयुवरवर्णिनी १३८-१३५
 अह लताया सदृशी १९४-१३
 अहन्नेको रणे राम १९४-१४
 अहमस्मि नीलकण्ठ १६३-३४७
 अहमेव हि दोष १९-३३

अहह चण्डसमीरण १७०-४०३
 अहितव्रत पापात्मन् १९४-१५
 अहितापकरणभेषज ११८-४१
 अहिरहिरिति सम्भ्रम १४३-१७९
 अहीनचन्द्रा लसता १९४-१६
 अहोरात्र कूजन् १३८-१३६
 अहिनि कीडोचिताना ३१-६

आ

आकण्ण्यन्त्रफलस्तुति १५१-२४९
 आकल्कोदयमाशा १३८-१३७
 आकस्मिककणै प्राणान् १४९-२३२
 आकाशधाम्बराख्य १७७ ४६९
 आखण्डलेन नाक १९४-१७
 आगत पतिरितीरित ५२-१४
 आजन्मकल्पतरु १२३-५
 आजानेय चरित्र १२७-४३
 आज्ञा सुमेयो १९४-१८
 आताम्रा सिन्धुकन्या १९४-१९
 आत्मनोऽस्य सपोदानं १९४-२०
 आत्मन्यधाम्भोनिधि १४९-२३३
 आत्मीयपक्षपरपक्ष १७८-४७६
 आदौ त्व निकयेण १८५-५४१
 आनन मृगशावाक्या ६४-१५३
 आनन्दनेन लोकानां १९४-२१
 आनन्दमृगदावाम्नि ४७ १०४
 आनम्य वल्लुवचनं ६४-१५७
 आनम्या स्तवकभरेण १२३-६
 आपद्गत खलु ४३-६८
 आपातालगभीरे १४१-१६३
 आपापोजासनायु ३३-२१
 आपेदिरेऽम्बरपय ३८-१६
 आपो विमुक्ता क्वचिद् १७१-४१३
 आवध्नास्पलकान् ११२-७
 आमूलाग्रनिवद्ध १६१-३३५
 आमूलादुन्मूलय १६४-३५९

आमूलादल्लसानो ७७-२६
 आम्न यद्यपि गता १५१-२५१
 आयाता कमलासनस्य ११४-१६
 आयातैव निशा निशापति ५६-५४
 आयातैव निशा मन ५६ ५८
 आयान्ति त्वरिता १७६-४५८
 आयान्ति निर्यान्ति १५१-२५२
 आरामाधिपति ३९-२९
 आलानवन्धनमघाडकुश १४१-१६४
 आलिङ्गसे चारुलता १२३ ७
 आलिङ्गितो जलधि ७९ ३७
 आलीपु केलीरभसेन ५२ ११
 आलेपा हिङ्गुलीना ३१ ७
 आलोक्य सुन्दरि मुख ५८ ७३
 आविर्भूता यदवधि ५७-६३
 आश्रय कियतामेष १७०-४१०
 आसक्ता प्रतिकोटर १७०-४११
 आसन् कणानि यावन्ति १७१ ४१४
 आसाद्याग्रवनीमिमा १३८-१३८
 आसाय सलिलान्त ६५ १६९
 आसीच्च वारिजनित १७६-४५९
 आसीत्पूर्वं विमलजलधौ १६३-३५१
 आस्ता गाढतरानुशीलन १५१-२५०
 आस्ता तावदहो समुद्र १८०-४९६
 आस्ते विधु परम १४५-१९४
 आस्वादेन रसो रसेन ११३-११
 आह्लादिनी नयनयो ९१-२२

इ

इत एव निजालयं ५३-२६
 इदं लताभिः स्तवकानताभिः ६२-१३०
 इदं हि ब्रह्माण्डं ६-२७
 इदमप्रतिमं पश्य ५७-७१
 इदमुदधेरदर वा ९१-२३
 इन्दु निन्दतु नाम १४५-१९५
 इन्दुना परसौन्दर्यं ९१-२४
 इन्दुस्तु परमोत्कृष्टः ९१-२५
 इन्द्रो यमोऽसि वक्रणोऽसि १६५-३६३
 इमा पीयूषलहरी ९-५३

इयं तावल्लीला १७९-४८४
 इयं बाला वल्ली मृदु १७६-४६०
 इयं मुस्तनी १९०-५८३
 इयं मुस्तनी मस्तकः १९०-५८४
 इयति प्रपञ्चविषये ९१-२६
 इयत्या सम्पत्तावपि ४०-४१
 इयत्येतस्मिन् वा १२८-४७
 इयमुल्लसिता मुखस्य ६५-१६८
 इह नगरे प्रतिरध्यं १५९-३१५

इ

ईश्वरेण समो ब्रह्मा ९२-२७

उ

उर्ध्वरेप सहः फलं च १३४-१०१
 उर्ध्वस्त्वाद् वयसां १७९-४८०
 उच्छिष्टपत्रनिचये १७९-४८७
 उरिक्षप्ताः वयसीभर ११३-१३
 उत्तसाय सत्ये मयूर १६३-३४८
 उत्तमानामपि स्त्रीणां ४८-१२०
 उत्तुङ्गमत्तमानद्म १८३-५१७
 उत्तुङ्गमम्भोज १७९-४८१
 उत्प्लुत्य यः गिरिणि १८३-५१८
 उत्पुल्लरम्य सहस्रार १५१-२५३
 उत्तमद्यो तव गद्यो ९२-२८
 उदञ्चन्मान्द ३-३
 उदरद्युनिनिम्न १९-४८
 उदरद्वयभरणमयात् १८९-५७०
 उदिन मण्डलमिन्द्रोः ५७-७०
 उदुम्बरफलाजीव ९२-२९

उद्दामाम्बुद वयमान १५५-२८२
 उद्यानपाल कलशाम्बु १४८-२२५
 उन्मीलद्रुमविन्दुगन्ध १५१-२५४
 उन्मूलिन सह मरेन ९२-३०
 उपरारमस्य मायो. ९२-३१
 उपरारमेव सन्तते ४४-७७
 उपनिदि पुलिने १६०-३२५
 उपनिषद परिपीताः ५४-३८
 उपरि करवालपारा ३८-१३
 उपरि कणिपतिः १७९-४८५
 उरम्यम्य गद्यपद्य २३-३
 उर्वी धामनि मय्युपद्रव ९२-३२
 उन्नाग पुन्नागद्वयेष्ट ३१-१
 उन्नीवनगमूहेष्ट १५८-२७८
 उपरि प्रतिपत्तवामिनो ६१-१०९
 उपरि मागध १८९-५६९

ऊ

ऊर्ध्वैर्हतपीवमहो १४९-२३४

ऊर्ध्वं गणारविम्यः ३४-१०

ऋ

ऋगुराज भ्रमरहित ९२ ३३

ए

एक द्विजञ्च १६९-४००
 एवमूर्हयो १७९-४८३
 एक कर्णमहीपति १५७-२९६
 एकस्त्व गहने ३९-२३
 एकस्त्व मरुभूस्तेन्द्र १७६-४६१
 एकीभवत्प्रलयकाल ९२-३४
 एके तुम्बा व्रतिकरगता १५६-२९२
 एकेन चेत् परिहृत १३७-१२९
 एकेन राजहसेन १८६ ५४९
 एको विश्वसता ४३-६५

एणासीणा वरकुचतटे १६७-३८१
 एणाद्या पचाव १२३-२
 एणाल सभ्रमेण १८३-५१९
 एणीगणेपु गुरुगवं ४१ ४७
 एतावति प्रपञ्चे ९२-३५
 एतावति प्रपञ्चेऽस्मिन् ९२ ३६
 एतावति महीपाल ९२ ३७
 एतावन् सरसिञ्च १३०-६१
 एया पुष्करिणी १८७-५५०

औ

औत्सुक्यात् परिमिलता ५५-४३

औदार्य भुवनत्रयेऽपि ४३-६४

क

कञ्चिदेव समय १८७ ५५१
 कटु जल्पति कश्चि ९२-३८
 कटुजल्पनमल्प कस्य १९-३५
 कति कति न लता १२४-८
 कति कति न वसन्ते १५१-२५५
 कति न सन्ति महीपु १४४-१८९
 कतिपयदिवसविलास ९३ ३९
 कतिपर्यनिरणायि ११७-३३
 कति सन्ति लवङ्गालता १६४-३६०
 कथय कथमिवाशा ५३-२७
 कदाचित् कुतुकाकुलतया पृ० ८४
 कनकद्रवकान्तिकान्तया ६३-१३८
 कनकद्रवगौर १९-४९
 कपर्दादुल्लस्य प्रणय ७-४०
 कपोलपालि तव ५२-९
 कपोलाबुन्मीलत्पुलक ५६-६१

कपोले ते दोलायित २६ ३३
 कमलति वदन ९३-४०
 कमलावासकासार ११९-४८
 कमलिनि मलिनोकरोपि ३७-८
 करकलितचक्रघटन ९३-४१
 करतलनिर्गलदविरल ९३-४२
 करस्फोटोऽम्बरतयाग १८६-५४४
 करिकुम्भतुलामुरोजयो ६०-९५
 करो वरीमरीनि चेद् १२४ ९
 करुणाकर दुर्दशाकुल १९-३४
 करोतु करट शब्द १३२-८६
 कर्पूरधूलोरचिताल वाल १६०-३२४
 कर्पूरवर्तिरिव ७०-१६
 कलकण्ठ यथा शोभा १३८ १३९
 कलक्वाणा काञ्ची २४-१६
 कलम तवान्तिक ३९-२५

कलाधरस्येव कला १९४-२२
 कलास्तास्ताः सम्यग् १४५-१९६
 कलितकुलिशघाताः ९३-४३
 कलिन्दगिरिनन्दिनी ७५-४
 कलिन्दजानीरभरे ६३-१४२
 कलिन्दसौलादियमाप्रयागं ९३-४४
 कलेव सूर्यादमला १९५-२३
 कल्लोलसञ्चल १४३-१८०
 कवयति पण्डितराजे १८९-५७६
 कवित्वे वादित्वं कनक १५८-३०७
 कश्चिन् नवं पल्लव १७६-४६२
 कस्तूरिका तुणभुजा १५७-३०४
 कस्तूरिकातिलक ५१-४
 कस्तूर्येन्मामिकः ९३-४५
 कस्त्वं भोः कविरस्मि १३२-८२
 कस्मै हन्त फलाय ४६-९८
 काकः पक्षबलेन १८३-५२०
 काकस्य चञ्चुर्यदि १३३-८७
 काकाः प्रभुप्रणिहिताः १३३-८८
 काका वृका घूक १३८-१४०
 काके काण्व्यमलौकिक १८७-५५२
 काचाः काञ्चनभूयिताः १६७-३८२
 कातराः परदुःखेषु ९३-४६
 कान्तारे बिलपन्तीना ९३-४७
 कान्तिस्ते कनकाचल १५४-२७६
 कान्तोऽसि नित्यमघुरः १२८-५०
 कान्त्या सुवर्णवरया ७०-१५
 कामं मुधाकरकरामृत १३३-८९
 कारुण्यकुसुमाकाशः ९३-४८
 कालत्रयमकमनीय १३७-१३०
 कालपीमन्दिरे बाल १९०-५८८
 कालागुरुद्रवं सा ६१-११४
 कालागुरो मुरभि १४४-१९०
 कालिन्दीति कदापि १३-६
 काले तरोरनुपकारि १२९-५४
 काव्य मुधा रसज्ञानां १९५-२४
 काव्यात्मनामसि ७०-१०

कासारवर्यं कलिताम्बु १८२-५०९
 कासारेषु सरित्तु १७१-४१५
 किं कीरवत् तव वनः १६२-३३७
 किं कुप्यसि कस्मै १३०-६२
 किं कुर्वते दरिद्राः ९३-४९
 किं केतकीपरिमलोत्पित १२४-१०
 किं केतकी फलति १२९-५५
 किं कोमलैः पिकरवैः १३९-१४१
 किं खलु रत्नैरेतैः ४०-४०
 किं जल्पसि मुग्धतया ५५-४२
 किं तीर्य हरिपाद ४५-८१
 किं नाम तेन न कृतं ९३-५०
 किं निःसङ्कं शेषे ७७-१९
 किं पुष्पासि मृगान् १८३-५२१
 किं बान्धवेन रविणा १३०-६३
 किं ब्रूमस्तव वीरज्ञां १११-४
 किं मालति म्लायसि १६४-३६१
 किं वीरुघो भुवि १५५-२८७
 किंशुक किं शुकमुख १६०-३२७
 किंशुके किंशुकाः १६०-३२६
 किमहं कथयामि ९३-५१
 किमहं वदामि खल ४७-१०२
 किमिति कृशासि ६०-१०१
 कियदिदमधिकं मे ९३-५२
 कियन्तः सन्त्येके ७-३६
 किरति प्रकरं गवां १४५-१९७
 किरीटे निशेशः १८९-५७१
 किसलयानि कुतः १७१-४१६
 कीर नीरसकीर १३४-१०२
 कीलालैः कुङ्कुमानां ३१-८
 कुङ्कुमद्रवलिप्तादयः ९४-५३
 कुचकलशयुगान्तः ५३-३०
 कुचकलशेषवदानां ९४-५४
 कुचाम्यामालीढं ९४-५५
 कुचौ ते दुग्धाम्भो २५-२१
 कुण्डलीकृतकोदण्ड, ९४-५६
 कुत्र शैवं धनुरिदं ९४-५७

कुन्देऽरविन्दे कुमुदे १५१-२५६
 कुम्भ परिमितमम्भ १६१-३३०
 कुरङ्गगीणा यूय १८३-५२२
 कुलिसमिव कठिनमसता ९४-५८
 कुलिसाङ्कुसवम्बु २०-५१
 कुलं कस्तूरीणा २६-३२
 कुवलयलक्ष्मी हरते ११८-४२
 कुसुमानि लिखन्तु १५०-२४५
 कुसुमानि शरा मृणाल ९४ ५९
 कुस्तुम्भरी समायाति १३६-११३
 कृत त्वयोन्नत ४७-१०७
 कृतक्षुद्राधोधानय ५-१७
 कृतमपि महोपकार ९४-६०
 कृत्वा सूत्रं मुगुढार्यं ९४-६१
 कृत्वोत्तान चरणयुगल १५४ २८१
 कृष्णपक्षाधिकशुचि ९४-६३
 कृपया मुघया सिञ्च ९४-६२
 केतक्य कटुकष्टका १२४-११
 केनापि मे विलसितेन ७०-९
 केऽपि स्मरन्त्यनुसरन्ति ९४-६४
 केलीमन्दिरमागतस्य ५९-८३
 के वा न सन्ति भुवि १४९-२३५
 के वामी प्रभवन्ति १४९-२३६

केसैर्वधूनामय सर्वकोपं ११७-३०
 कैचोरे वयसि क्रमेण ५७-६५
 कोटिद्वयस्य लाभेऽपि १७८-४७५
 कोदण्डच्युतकाण्ड ९४-६५
 कोप चम्पव मुञ्च १४८-२२६
 कोपेऽपि वदन तन्वि ९५-६६
 कोमलातपनोणाय ९५-६७
 कोऽ केलिमलङ्करोतु १८४-५२३
 कोमदीव भवती ९५-६८
 क्रीडावारि तटाक १४१-१६५
 क्रूरसत्वाकुल ९५-६९
 क्वचित् क्वचिदय १२४-१२
 क्वचिदपि कार्यं मृदुल ९५ ७०
 क्व वाम्भोषी जन्म १७७-४७१
 क्व वा राम ९५-७१
 क्व शुक्तय क्व वा मुक्ता ९५-७२
 क्व सा कुसुमसाराङ्गी ९५-७३
 क्षमापणैकपदयो ६१-११०
 क्षार वारि न चिन्ति १६२-३४४
 क्षीरोदधेस्व गाम्भीर्यं १६२-३४०
 क्षुधितस्य नहि १८-१८
 क्षोणी शासति ११३-१०

ख

खञ्जनदुशा निकुञ्ज १९५-२५
 खम्भितानेत्रकञ्जालि ४८-१२२
 खद्योतास्तरला १३०-६४
 खर्वीकृतेन्द्रगर्वं त्वरया ९५-७४
 खल करोति दीरात्म्य १५८-३०५

खल कापटघदोषेण ९५-७५
 खल सञ्जन ४५ ८६
 खलानामुक्तयो हन्त ९५-७६
 खलास्तु कुशला ४७ १०५
 खिद्यति सा पथि ५८-८१

ग

गगनचर जलविम्ब ९५ ७७
 गगनाद् गलितो गभस्तिमान् ९५-७८
 गगने चन्द्रिकायन्ते ११९-४९
 गङ्गादीना सकलसरिता १६२ ३४२

गङ्गाप्रवाह गिरि १५९-३१६
 गङ्गा हृद्या यया ९६-७९
 गजस्य पङ्कमग्नस्य १४१-१६६
 गणिकाजामिलमुख्यान् ७९-३९

गतास्ते दिवसा यत्र १५७-२९८
 गतोऽस्मि तीर १२३-१
 गन्धाढ्यासौ जगति १२४-१३
 गभीरामुद्वेला २५-२०
 गरिमाणमर्पयित्वा ५५-४४
 गर्जतापि जलदेन १७१-४१८
 गर्जन्म्वु ददाति १७१-४१७
 गर्जसि नो घन मुञ्चसि १७१-४१९
 गर्जितमाकर्ष्य मनाक् ४७-१०१
 गर्वं मा कुह शर्करे १५२-२५७
 गलितानि मधूनि १२४-१४
 गाढमालिङ्गघ्न सकला १९५-२६
 गान्भीर्येणातिमात्रेण ९६-८०
 गाहितमखिल विपिन ९६-८१
 गिर समाकर्णयितु ९६-८२
 गिरयो गुरवस्तेभ्यः ४६-९२
 गिरां देवी वीणागुण ७७-२७
 गिरामविषयो राजन् ९६-८३
 गिरिगह्वरेषु गृह ४२-५१
 गिलितगरलकण्ठः १३२-८१

गीर्भिर्गुरुणां ४४-७१
 गीर्वाणग्रामणीभिः ३३-१७
 गीष्पतिरप्याद्विगरसः ९६-८४
 गुञ्जति मञ्जु मिलिन्दे ३८-१८
 गुञ्जन्ति मञ्जु परितः ६६-१७४
 गुञ्जारीञ्जितकवरी १६५-३६५
 गुणवतस्तव हार १८८-५६४
 गुणवृद्धी परे ९६-८५
 गुणानामशानात् १६९-३९७
 गुणैरुत्तुङ्गता याति १४४-१८५
 गुणैरुत्तुङ्गता याति न तु १४३-१८४
 गुरजनभयमद्विलोकनान्तः ५१-७
 गुरुभिः परिवेष्टितापि ५२-१७
 गुरुमध्यगता मया ५२-१८
 गुरुमध्ये हरिणाक्षी ५५-४७
 गुरुषु मिलितेषु १५६-२९३
 ग्रीष्मचण्डकरमण्डल ७८-३५
 ग्रीष्मे भीष्मतरैः ४०-३३
 ग्रीष्मोष्मा दलितः १७१-४२०

घ

घोष्ठा कुण्डलिनी १४०-१५७

च

चकोरनयनानन्दि ९६-८६
 चन्द्रं समाश्रयतु नाम १४५-१९८
 चन्द्राशुनिर्मलं वारि ९६-८७
 चपला जलदाक्ष्युता ७७-२४
 चरणाब्जनलाव १९-४५
 चराचरजगज्जाल १९५-२७
 चराचरोभयाकार १९५-२८
 चलद्भृङ्गमिवाम्भोजं ६२-१२३
 चाञ्चल्ययोगि नयनं ९६-८८

चातक धावसि किं १४९-२३७
 चातकेन तृपितेन १४९-२३८
 चित्रं कनकलतायां १६८-३९०
 चिन्तामीलितमानसः ५५-५२
 चिन्ता शशाम सकलापि ६९-७
 चिरं शासित्वायं १८४-५२४
 चिरश्रान्तो दूरात् १५२-२५८
 चूडामणिपदे घते १९५-२९
 चेलाञ्चलेनानन ६०-९७

छ

छायाभिः प्रघर्षं १७६-४६३
 छायाभिर्निविडाभिः १८२-५१०

छायामन्यस्य कुर्वन्ति १७७-४६४
 छाया रम्या नु शाकं १५२-२५९

छिद्रिणा निक्टे वास १८० ४९२
छिन्न मुनिशितं १६९-३९९

छेद्य चन्दनघृत १५८-३०८

ज

जगज्जाल ज्योत्स्ना ७८ ३४
जगति नरजन्म तस्मिन् ९६ ८९
जगत्त्रयत्राणघृत ९६-९०
जगत्त्रयत्राणविधौ १७ ५
जगत्प्राणे प्रौढे १५६ २९१
जगदन्तरिमृतमयै ६४-१४९
जगन् मिथ्याभूत २५ १७
जठरज्वलनज्वलता ४१-४८
जडानन्धान् पद्मगून् ४-१५
जनक सानुविशय ४६ ९७
जनमोहकर तवालि मन्ये ६३ १४४
जनयन्ति परप्रीतिं ९६ ९१
जनि सरोज्जकात् १३० ६५
जम क्षीरनिधौ १४५-१९९
जम क्षीरमहाणवे १४५ २००
जन्मस्थली वारण १६५ ३६६
जन्मभूदुदधौ १३१ ७८
जम्बीरश्रियमतिलघ्य ५९ ९१
जलकुम्भमुम्भितरस ६५-१६५
जलधर भवतश्चरित १७२ ४२१

तच्च गुणानां परस्परं ८४
तद्दृष्टवान् प्रथम १९५-३०
तदिनि चिराय ३८ २१
तद् काक त्वयि १३३ ९०
तत्किं स्मरसि न भुक्त्वा १३९ १४२
तत्त्वं किमपि वाच्यानां ४७ १११
तथापि क्रियते ग्रन्थ १९० ५७८
तदवधि कुशली ५२-१३
तद्दशनोपायविमर्श १९५-३१
तमञ्जु मन्दहसित ५१ ५
तपस्तेपे तीव्र २६-२९

जलधे ध्रियन्ति बहव १८१-४९७
जलनिधौ जनन १७८ ४७२
जलभ्रमोत्पत्तिकृतौ १६६-३७५
जहीहि गुरुगजिन १४१ १६७
जात प्राभवमद्य ते १५४-२८०
जात केलिकलावती १४४ १९१
जान स्तन्य न जग्राह १८४ ५२५
जानन्त्यय सदा १४५ २०१
जानामि नागम् १८२ ५१२
जान्मो गुरु मुच्यते १७७-४६८
जिनरत्नरुचा सदा ६०-९३
जित्वा न कान्यारण्यानि १८४ ५२६
जीर्णं पणसमूह १६९ ४०१
जीर्णं तरि सरिदिय १३१ ७५
जाबातुजाञ्चजाला ३३ १८
जीविन मृत्युना लीड ९६ ९२
ज्ञाना त्वमृदुलन्दता १७२ ४२२
ज्येष्ठादेवि नमस्तुभ्य १५४ २७९
ज्यात्मनाभमञ्जुहसिता ९७ ९३

त

तपस्यनो मुनवक्त्राद १९५ ३२
तनोयव कौशिक १९५-३३
तया तिलोत्तमीयन्त्या ६२ १२०
तरङ्गमालिकाभील १८१ ४९८
तरणिजनया किं स्यादेवा ७७ २३
तरणोपायमपत्यतपि ७७ १७
तरुकुलमुपमापहरा ३९ २४
तल्पगतापि च मुननु ९७ ९४
तव श्रोत्र पुन्लोत्पल २७-३६
तवाग्र यदि दारिद्र्य १९५-३४
तवालम्बादम्ब ३ ४

तदेव प्रावीण्यं १७२-४२३
 तस्मिन् मणिनात् १९६-३५
 तापत्रय खलु नृणां ९७-९५
 तारतम्यमविज्ञाय १६६-३७७
 तारागणाश्चन्द्रमस १४५-२०२
 तारा हिमाश्रयंत् १५६-२८९
 तावन्चकोरचरणायुध १३९-१४३
 तावत् कोकिल विरसान् ३७-६
 तावत् पापकदम्ब १३-५
 तावद् गर्जन्ति मण्डूकाः १८२-५१३
 तावन् मौनेन नीयन्ते १३९-१४४
 तिमिर हरन्ति ५३-२९
 तिमिरशारदचन्दिर ६४-१५०
 तिरस्कृतो रोषवशात् ६०-९६
 तीरे तरुण्या बदनं ५३-२१
 तीर्थं गङ्गा तदितर ९७-९६
 तीव्रोऽपि नितरां १७७-४६५
 तुलामनालोक्य निजा ६५-१६७
 तुलामारोहयेद् धेम्ना १६९-३९५
 तुषारास्तापसप्राप्ते १९६-३६
 तृणमुखमपि न खलु १३७-१२२
 तृष्णालोलविलोचने ३७-३
 तेजासि यस्य प्रशम १६१-३३४
 ते ते चातकपोतकाः १७२-४२४
 तैलङ्गान्वयमङ्गलालय १२०-५३
 तोयैरर्त्तैरपि ३९-२८
 त्यक्ता नद्यः कमल १७२-४२५

त्यक्तो विन्ध्यगिरिः १४१-१६८
 त्यज किशुक पुष्पिता १६०-३२८
 त्यज चक्रवाकि शोकं १४४-१८८
 त्रपन्ते तीर्थानि ६-२८
 त्रपाश्यामा जम्बूः १५२-२६०
 त्राण त्रैविष्टपानां ३२-१६
 त्रातामीवार्तलक्षाः ३१-३
 त्रासंविना विराजन्ते १९६-३७
 त्रोटोपुट करट १३३-९१
 त्वं जामदग्न्य १६०-३२३
 त्वं प्राप्नोषि महोन्नति १७२-४२६
 त्वं भोः शम्भोनिवससि १४६-२०३
 त्वं सामान्यतरुभ्रमेण १५२-२६१
 त्वत्तो जन्म सितांशु ११२-६
 त्वत्प्रतापमहादीप ९७-९७
 त्वदङ्गणसमुद्भूता ९७-९८
 त्वदङ्घ्रिफुल्लाम्बुज १७-४
 त्वद्विपक्षमहीपालाः ९७-९९
 त्वमिव पथिकः प्रियो मे ६५-१६६
 त्वया कृता युद्धे १८९-५६८
 त्वयि कुपिते रिपु ९७-१००
 त्वयि दृष्टे त्वया १९६-३८
 त्वयि पाकशासनसमे ११८-४०
 त्वा गीर्वाणगुरुं ९७-१०१
 त्वामन्तरात्मनि ९७-१०२
 त्वामवश्यं सिसृक्षन् १९६-३९
 त्वा सुन्दरीनिबह ११६-२७

व

वधानः प्रेमाण ३९-३१
 वधीचिबलिकर्णेषु ११९-४५
 वन्तप्रभापुष्पचिता ९७-१०३
 वन्ताशुकान्तमरविन्द ६६-१७८
 वयितस्य गुणाननु ७१-१८
 वयिते रदनत्विषा ५८-७८
 वयितोऽसि ततः १७२-४२७
 वरपाण्डुरगण्ड १९-४३

वरस्मितसमुत्लसत् ९-४९
 वरानमत्कन्धर ५३-२३
 वरिद्राणां दैन्य ३-२
 वलानि मुकुलीकृत्य १३०-६६
 ववदहनजटाल ४०-३४
 वशाननेन दृष्टेन ९७-१०४
 वानान्धोऽकृतगन्ध १३-३
 वामोदरमुदराहित १४३-१७८

दारिद्र्य भजते कलानिधि ५६-५६३
 दारिद्र्य शोचामि १५७-२९७
 दासेरको रसत्येष १२८-५२
 दिगन्ते धूयन्ते ३७-१
 दिङ्नागा प्रतिपेदिरे १८४-५२७
 दिङ्मण्डल परिमलै १५२-२६२
 दिल्लीद्वरो वा १९०-५७९
 दिवानिश वारिणि ६३-१४५
 दिवि सूर्यो भुवि त्व १९६-४०
 दिव्य धूतरस पीत्वा १६२-३४३
 दीनब्रुमान् वचोभि १९६-४१
 दीनव्राते दयाद्रीं ११६-२४
 दीनानामिह परिहाय ४६-९१
 दुरापा दुर्वृत्तं २७ ३५
 दुर्लोलपल्लीपति १३२-८३
 दुर्वृत्तसङ्गतिरनर्थ १५८ ३०६
 दुर्वृत्ता जारजन्मान् ७८ ३३
 दूर यान्तु निशाचरा १८६-५४५
 दूरीकरोति कुमति ४८-११६
 दूरीकर्तुं प्रिय बाला ९७-१०५
 दूरे मार्गाभिषससि १७९ ४८२
 दृश्यतेऽनुदिते १९६ ४२

दृष्ट सदसि चेदुषा ११९-४३
 दृष्टिर्मृगीदृशोऽयन्त ९८-१०६
 दृष्टि सम्भृतमङ्गला ११४-१७
 दृष्ट्वा शाखावकीर्ण १३४-१०३
 दृष्ट्वा हृष्टोऽभवत् १२४-१५
 देव त्वद्दंशनादेव ९८-१०७
 देव त्वा परित स्तुवन्तु ११२-८
 देवा के पूर्वदेवा ११६-२५
 दैवे पराम्बदनशालिनि ६९-१
 दोर्दण्डयकुण्डलीकृत ११४ १४
 दोषाकरोऽपि कुटिल १४६-२०४
 द्यूते नागन्द्रकृति ९-५१
 द्राक्षा प्रदेहि मधु १३५-१०४
 द्राक्षेव मधुर वाक्य ९८-१०८
 द्रागर्त वितन्वन् ३४-२५
 द्रागाहत्य प्रभाते ३३-२४
 द्रुमपङ्कजविद्रास ९८-१०९
 द्रोहो निरायसा लोके ९८-११०
 द्वार न प्रजहति १८०-४८८
 द्वारान्दोलनमशम्भ ८३-२
 द्विजकुलपते मेघा १३५-१०५
 द्विनेत्र इव वासव ११५-२३

ध

धत्ते भर कुसुमपत्र ४५ ८९
 धत्से मूर्धनि दु सहा १७७-४६६
 धनुर्विदलनध्वनि १९६-४३
 धनोऽय मगिरेक १६७-३८३
 धर्मस्यात्मा भागधेय १९६-४४
 धर्मण बुद्धिस्तव १९६-४५
 धान्यागारप्रभृतिषु १६६-३७४
 धाराधर धरा १७२ ४२८
 धाराधर विवेकात्मन् १७२ ४२९
 धिक् छीतमोहति १८६-५४६

धीरध्वनिभिरल ४३ ५९
 धुत्तूर कण्टकफल १५८ ३११
 धुत्तूर धूतं तरुणन्दु १५९-३१२
 धूर्येऽपि माधुर्ये ७८ ३१
 धमायिता दश दिसा ४६-९९
 धृत्वा पदस्त्रलन ६९ ५
 ध्माता कालतलानलं १४६ २०५
 ध्यायन्नञ्जनतोय १३९-१४५
 ध्वनिरतिमधुर १७८-४७३

न

न कपोतकपोतक १९६-४६

न कपोन भवन्त १९७-४७

न कुर्याः प्राखर्यं १४२-१६९
 न कोऽप्येतावन्तं ६-३०
 नक्षत्राणि बहूनि १४६-२०६
 नक्षकिरणपरम्परा १९७-४८
 नखैर्विदारितान्त्राणा १९७-४९
 नगरान्तर्महीन्द्रस्य ९८-१११
 नगेभ्यो यान्तीना ५-२२
 न च गन्धबहेन १६४-३५३
 न जाग्रता स्वप्नयतेन १७-१२
 नदन्ति मददन्तिनः ११५-१९
 नदेभ्योऽपि हृदेभ्योऽपि १७२-४३०
 न द्वारि द्विरदावली १३२-७९
 न घन न च राज्य १८-१६
 न मगाः काननगाः ९८-११२
 नन्दनजन्मा मधुपः १२४-१६
 न भवानिह मे लक्ष्य १९७-५०
 न भाति रमणीयोऽपि १९७-५१
 न भ्रूणा स्फुरणं १७८-४७९
 न मणेरितोऽधिका १५७-२९९
 न मनागपि राहु ५१-१
 नमन्मौलिश्रेणि २३-६
 न मया रचित १३२-८०
 न मिश्रयति लोचने ६५-१६१
 न यत्र स्येमान ३९-३०
 न यत् साक्षाद् वेदः ४-१०
 नयनाञ्चलावमर्शं ५५-४८
 नयनानन्दसन्दोह ७९-३८
 नयनानि बहन्तु ९८-११३
 नयनेन्द्रिरानन्द ९८-११४
 नयने बहुता नु ५९-८८
 नयने सुदृशा पुरः ९८-११५
 न याचे गजालि १९०-५८२
 न याचे हिन्दूक १९०-५८१
 नरके निजकर्म १८-२०
 नरान् मूढान् ८-४३
 नरैर्वरगतिप्रदा १९७-५२

न वदामि न दुष्कृतं १९-३७
 नवनोरदनीलिम २०-५४
 नवप्रसङ्गं दयितस्य ९८-११६
 न वयं कवयः १९७-५३
 नवाङ्गनेवाङ्गणेशि ९८-११७
 न वारयामो भवती ४१-४३
 नवोच्छलितयौवन ९८-११८
 नष्टे वारिजविपिने १२४-१७
 नात्र व्याघराः १३७-१२३
 नानन्दि कैरवमर्वाधि १४६-२०७
 नान्धौ स्कन्धनतिः १७३-४३१
 नान्यास्ति किं भूमि १९७-५४
 नापेक्षा न च ४०-३७
 नायाति चैव भवद्भु १७३-४३२
 नार्यः स यो न १९७-५५
 नासत्ययोगो वचनेषु ११७-२८
 निखिल जगदेव नखरं ७९-४१
 निखिलजगन्महनीया ९८-११९
 निखिलां रजनी ६१-१०४
 निखिले नियमकदम्बे ९९-१२०
 निजत्रोटीकोटी १४३-१७७
 नितरा घनमाप्नु ९९-१२१
 नितरा नरकेऽपि १८-१९
 नितरा नीचोस्मीति ३७-७
 नितरा परपा ५१-२
 नितरा विनयेन १७-१५
 नितरा हितयाच ९९-१२२
 नितान्त यौवनोन्मत्ताः ९९-१२३
 नितान्तरमणोयानि ९९-१२४
 नित्यं पातकभञ्ज १३-२
 निदानं शृङ्गार २५-१९
 निधान घर्माणा ५-१८
 निधानं रत्नाना १८१-४९९
 निधि लावण्यानां ६४-१४७
 निपतद्वाप्यसरोष ६१-१०५
 निभात्य भूयो निज ६०-९४
 निमग्नेन क्लेशैः ८९-४

निरुपाय सुधापाय ९९-१२५
 निरुध्य यान्ती तरसा ५३-२८
 निरुपाधिजनार्ति १८-२२
 निर्गुण शोभते ४७-१०९
 निर्दूषणा गुणवती ६९-६
 निर्भिद्य कमारुहाणा ३१-५
 निर्मलाम्बररम्यश्री ९९-१२६
 निर्माणे यदि मार्मिकोऽसि ७८-३०
 निर्माय नूतनमुदा ८९-६
 निर्वाणमङ्गलपद ६९-४
 निर्वासयन्ती धृति ६१-१११
 निवासो मुक्ताना २७-३८
 निशङ्क गजपतिगण्ड १२५-१९
 निशाकरादालि ९९-१२७
 निशाचरोऽपि क्षीनोऽपि १४६-२०८
 निपीदतु शिरीषके १२५-१८
 निपेवन्तामेते वृष १४२-१७०
 निष्कलङ्क निरातङ्क ९९-१२८
 निष्णातोऽपि च वेदान्ते ४५-८२
 निष्पद्य शिशिरेण १७३-४३३
 निष्पीडितो यद्यपि १४६-२०९
 निष्पीतपीनतिमिराणि १८१-५००
 निसर्गादारामे ४२-५२

नि सीमशोभासौभाग्य ५५-४६
 नीत जन्म नवीन १२५-२०
 नीतो नासान्तिक ९९-१२९
 नीर दूर तदपि विरस १७३-४३४
 नीरक्षीरविवेके ३८-१२
 नीरसान्यपि रोचन्ते १३३-९५
 नीरान् निर्मलतो जनि ४३-६१
 नीलतया स्यूलतया १६४-३५५
 नीलाञ्चलेन सवृत ६२-१२७
 नीलोत्पलस्य मत्स्यस्य १४२-१७६
 नीवी नियम्य ५२-१०
 नीहार निम्नगाम्य ३४-२७
 नीहारनीरजाना ३२-१०
 नृणामीक्षामात्रात् ४-१२
 नृत्यतृत्वद्वाजिराजि ९९-१३०
 नत्राभिराम रामाया ६३-१३७
 नैर्गुण्यमेव साधीय ४५-८३
 नैमत्य वपुपस्तवास्ति १६१-३३३
 नैवालवालवलय १७३-४३५
 नो वा क्रियन्त १६४-३५६
 नौका वै भजते तावद् १३४-९७
 न्यञ्चति बाल्ये सुदूरा १९७-५६
 न्यञ्चति वयसि प्रयमे ५५-४५

प

पङ्कजविना सरो भाति ४७-११०
 पञ्चशाल प्रभो यस्त ९९-१३१
 पञ्चास्यस्य परामवाय १८०-४८९
 पततु नभस १८६-५४७
 पतितोऽप्यसि १८-३०
 पत्रफलपुष्पलक्ष्म्या ३९-२२
 पद्मद्रोहोद्धुराणा ३१-२
 पद्मपत्रैर्नृणा नेत्र ९९-१३२
 पद्मासनप्रमुख १००-१३३
 पद्मिनि विमिति त्रीडसि १३०-६७
 पपात पाय कणिका १७३-४३६
 पय पीत्वा मात ८-४६

पयोद हे वारि १७३-४३७
 पयोधे सबस्व १६७-३८४
 परगुहजगुप्तिनिपुण ४५-८७
 परपूरुषदृष्टिपात ५९-९०
 परस्परसङ्गमुखान् ६३-१४३
 परार्थव्यासङ्गाद् ४४-७४
 परिच्छिन्न स्वाद १८९-५७७
 परिपीड्य करद्वयेन १६६-३७१
 परिफुल्लाब्जनयना १००-१३४
 परिज्जुर्वन्त्वयान् ८९-५
 परिहरतु घरा १९७-५७
 परोपसर्पणानन्त ४५-८४

पवनापनीतसौरभ १२५-२१
 पश्यानुरूपमिन्द्रिन्दरेण १६०-३२०
 पाटीर तव पटीयान् ३८-११
 पाटीरद्रुमुजङ्ग ५६-५७
 पाणौ कृतः पाणिः ५९-८६
 पाण्डित्यं परिहृत्य १००-१३५
 पाण्डित्येन प्रचण्डेन १९८-५८
 पातालं ब्रज याहि ७५-६
 पानीयमानीय १७३-४३८
 पान्य मन्दमते किं वा ६३-१३४
 पापं हन्त मया हतेन ६१-१०८
 पाय पायमपाय १४-८
 पारीन्द्रशावक १८४-५२८
 पारीन्द्राणां धुरीणः ८३-१
 पारीन्द्राणां धुरीणः १११-३
 पाशक्षुण्णस्तुरस्य १३७-१२४
 पाषाणादपि पीयूषं ८९-३
 पास्यन्ति कस्य कुसुमे १५५-२८५
 पिपासाक्षामकण्ठेन १५०-२३९
 पिब स्तन्यं पोत ४२-५८
 पिष्टोऽपि दष्टोऽपि च १४४-१९२
 पीतं पङ्कजकानने १२५-२२
 पीतं येन पुरा १८७-५५३
 पीत्वा गर्जन्यपस्ते १८१-५०१
 पीयूषयूषकल्पाम् ११८-३७
 पीयूषेण कृतार्पिता १८१-५०२
 पीयूषेण सुराः १८१-५०३
 पुत्रिभ्यः कति नात्र १३६-११८
 पुरः पुरस्तादरि ११८-३५
 पुरन्दरपुरे पुरा १२५-२३
 पुरातनानां वचसाम् १७-११
 पुरा सरसि मानसे ३७-२
 पुरो गीर्वाणानां ४५-७९
 पुरो धावं धावं ५-१९
 पूर्णः पङ्कजलोचना १४६-२१०
 पूर्णमसुरं रसातल १९८-५९

पूर्वं कल्पतरुप्रसून १२५-२४
 पूर्वं नयनयोर्लम्बा १००-१३६
 पूर्वाह्णे प्रतिबोध्य १८६-५४८
 पृथुवर्तुलमोक्तिक १९-४४
 पृष्टाः खलु परपृष्टाः ३९-२७
 पौलोमीपपतिकानने ४१-४४
 प्रकटय सदृशं १८४-५२९
 प्रकुर्वता सङ्गतिमिन्दुना १४६-२११
 प्रणिपत्य विवे भवन्त २०-५५
 प्रतिपलमखिलान् ७९-४२
 प्रत्यग्रोढाः प्रगल्भाः ३२-१४
 प्रत्युद्गता सविनयं ६९-२
 प्रथमं चुम्बितचरणा ७६-१६
 प्रथमं श्रितकञ्जकोरकामौ १००-१३७
 प्रदीप किमु कुप्यसि १५७-३००
 प्रदोषान्तर्नृत्यसुर ७-३८
 प्रपद्यन्ते लोकाः ८-४१
 प्रफुल्लकल्हारनिभा १००-१३८
 प्रबन्धनं पद्मवने १२५-२५
 प्रभाजालः प्रभातिक २७-३७
 प्रभातप्रोन्मीलत्कमल २३-८
 प्रभातसमयप्रभां ५६-५९
 प्रभाते स्नान्तीनां ३-७
 प्रभुरपि याचितुकामः ६५-१६४
 प्रमोदभरतुन्दिलप्रमय १००-१३९
 प्रवालानां दीप्ता २३-७
 प्रसङ्गे गोपानां ५७-६४
 प्रसादो यस्यायं २६-३४
 प्रसिद्धिहेतुभूतानां १६१-३३२
 प्रसीदतु पयोद ते १७४-४३९
 प्राचीसन्ध्यासमुद्यन् ११६-२६
 प्राणानर्पय सीतां वा १९८-६०
 प्राणापहरणेनसि १००-१४०
 प्राणेशविरहक्लान्तः १००-१४१
 प्रातर्निर्गत्य गोभिः ३३-१९
 प्रातस्तथां प्रणमने ५१-६
 प्राथमिकी घनवृष्टिः १७०-४०४

प्रादुर्भवति पयोदे ६१-११६
 प्राय पतेद् द्यौ १००-१४२
 प्रारम्भे कुसुमाकरस्य ४१-४६
 प्राप्तेयाना कराला ३१-४

प्रावृषि शैलधेनौ १७४-४४०
 प्रिये विषाद जहिहीति ६४-१५१
 प्रियो हृदयवर्ती मे १९८-६१
 प्रोषितवति रजनिकरे १४७-२१३

फ

फलाना च दलाना च १२५-२६

फलितस्य रसाल १५२-२६३

ब

बककोदण्डिभिर्जुष्टे १८७-५५४
 बबरामलकाग्र ५१-८
 बभान द्रागेव ८-४७
 बन्ध लब्धवत १३३-९२
 बन्धनान्यपि हि सन्ति १२६-२७
 बन्धोन्मुक्त्यै कलु ७६-१५
 बहुष फणिन सन्ति १२८-४८
 बहिरतिनिर्मलरूप १५७-३०१

बहु भस्यामहे राजन् १००-१४३
 बाहुजाना समस्ताना १०१-१४४
 बिडालमक्षिते दुःख १६२-३४१
 बुद्धिरम्बिर्महीपाल १०१-१४५
 बुद्धिर्दीपकला लोके १०१-१४६
 ब्रह्माण्ड मण्डयन्त ३४-२९
 ब्रह्माण्डमण्डले भान्ति १०१-१४७

भ

भगवद्ब्रवदनाम्भोज १९८-६२
 भद्र भद्र कृत मौन १३९-१४६
 भवप्रीत्यप्रीडातप ७६-१४
 भक्त्या हि ब्राल्या ७-३७
 भवद्द्वारि ऋष्यत् १९८-६३
 भवन वरुणावती विसन्ती ६१-१०७
 भवानलग्न्याल १७-२
 भस्मनि स्मररिषोरनु १७९-४८६
 भाग्य ते शात्मलितरो १९८-६४
 भाग्येन सह रिपूणा ११८-३९
 भानुरग्निर्गमो वाय ११९-४७
 भासयति व्योमस्यान् ११८-३८
 भास्करसूनावस्त १९८-६५
 भिनति भीम १८४-५३०
 भिन्ना महागिरिशिला ४६-१००
 भीतो वाडववासत १४७-२१४

भुक्ता भुणालपटली ४१-४५
 भुक्त्वा भव्यतुषानि १३७-१२५
 भुजगाहितकल्पित १९-३६
 भुजगाहितप्रकृतय १०१-१४८
 भुजपञ्जरे गृहीता ५४-३७
 भुजग्रमितपट्टिषा ११५-२१
 भुजो भगवतो भाति १९८-६६
 भुवनत्रितयेऽपि ११८-३६
 भूतिर्नीचगृहेषु ७७-२५
 भूधरा इव मतेभा १०१-१४९
 भूमीनाय शहाबदीन १०१-१५०
 भूमी स्थिता रमण ७०-१३
 भूरिशोऽपि च वसन्ति १५२-२६४
 भूषितानि हरेर्भक्तै १०१-१५१
 भूदग सुषालुरपि १२६-२९
 भूदगपुद्गव मरन्द १२६-२८

भो नारिकेल तव १५९-३१८
 भो भो वारिद १७४-४४१
 भो भोश्चूत चिरादय १५२-२६५
 भो भो सरस्त्वदुदरा १८२-५११
 भ्रमति गिरिराट् १३६-११९

भ्रम भ्रमर यूधासु १२६-३०
 भ्रमर मरणभीति १२६-३१
 भ्रातः काञ्चनलेप १३१-७७
 भ्रातश्चातक नीत एव १५०-२४०

म

मकरप्रतिमैमंहाभट्टैः ११७-३४
 मणिकङ्कणकान्ति १९-४६
 मणिज्योत्स्नाजालैः २४-१४
 मयुरागमनोन्मुखे ५९-८२
 मदकामविमोह १८-२५
 मद्वाणि मा कुरु ७८-२८
 मधुद्राक्षा साक्षादमृतमथ ७८-२९
 मधुप इव मासतेऽस्मिन् ३८-१७
 मधुपे मालतीपुष्प १२६-३२
 मधुरतरं स्मयमानः ६६-१७१
 मधुरसान्मधुरं हि ६६-१७२
 मध्ये गल विहरता १०१-१५२
 मध्ये सुधासमुद्रस्य ११९-५१
 मननतरितीर्णविद्यार्णवः ८९-७
 मनस्वी म्रियते वापि १६४-३५४
 मनुष्य इति मूढेन १०१-१५३
 मन्त्रार्पितहविर्दीप्त १०१-१५४
 मन्त्रैर्मीलितमौषधैः ९-५०
 मन्याचलभ्रमणवेग ११७-२९
 मन्दस्मितेन सुधया ७०-१२
 मन्दारमेदुरसरन्द १२६-३३
 मन्मथामात्यमायान्तं १०१-१५५
 मयि जीवति बीजाढ्ये १५६-२९५
 मयि त्वदुपमाविधौ ११५-२०
 मरकतमणिमेदिनीधरः ७७-२२
 मरुल्लीलालोल ५-२०
 मर्यादानिलयो महोदधि १५४-२७५
 मलयस्य गिरेरपत्य १५५-२८६
 मलयाचलससर्गात् १८०-४९३
 मलयानिलकालकूटयोः ७९-४०

मलयानिलमनलीयति ६१-११३
 मलिनात्मना विरागः १३९-१४७
 मलिनेऽपि रागपूर्णा ४६-९५
 महर्षेर्व्यासपुत्रस्य १९८-६७
 महाजवाश्छिन्नविवेक १७-१०
 महादानैर्ध्यानैर्बद्ध ४-११
 महीभूतां खलु गणे १९८-६८
 महेन्द्रतुल्यं कवयः ११७-३१
 मह्यं श्रीरिति शाङ्गमृत् १८१-५०४
 मा पाहीति विधिः १०२-१५९
 माकन्दे मकरन्द १६८-३९१
 माकन्दे मधुपान १२६-३४
 मा किशुक प्रकटय १६०-३२९
 मा कुरु कशां कराब्जे १०१-१५६
 मा कुरु गुफ्तागर्वं १८१-५०५
 मा गर्वमुद्रह विडाल १६२-३३८
 मातः पातकपात १३-१
 मातर्वारिणि पाप १४-९
 माधवस्य मुरली मुखलम्भा १६६-३७२
 माधुर्यपरमसीमा १०२-१५७
 माधुर्यसाराधरिता १५९-३१३
 मानपराग्वदनापि ५५-४९
 मान्ययमाप गमन ५९-८४
 मामनुरक्ता हित्वा १०२-१५८
 मारस्य मित्रमसि १४७-२१५
 मार्जारो लभते १४३-१८१
 मालतीमुकुला याताः १३०-६८
 माहात्म्यस्य परोऽवधिः ११२-५
 मित्रात्रिपुत्रनेत्राय १०२-१६०
 मिषान् माणिक्यानां २४-१३

मीनवती नयनाभ्या ६३-१३३
 मुकुलितनयन करिणः १०२-१६१
 मुक्ताफल त्वामिम १६५-३६७
 मुक्ताहार गुणीभूय १८८-५६५
 मुख पट्टकज लोचने १९०-५८७
 मुखाम्भोजे मन्द २६-३१
 मुञ्च मुञ्च सलिल १७४-४४२
 मुञ्चसि नाद्यापि रय ५८-७२
 मुञ्चस्यम्भ सम १७४-४४३
 मुधैव मन्तु परित्यज्य ५२-१२
 मुनि श्ववदय भाति १९८-६९

मुहुरयितयाद्य ५४-३२
 मूल स्थूलमनीव ३९-३२
 मृगना हरयन् मध्ये ११९-५०
 मृगदन्तिमुत्तान् १८-२१
 मृगमद मा कुह गर्व १३२-८४
 मृणालमन्दानिल ६४-१५५
 मृणालीना लीला २५-२४
 मृतस्य लिप्ता कृपणम् ४८-११९
 मृद्वीका रसिना सिता ७५-७
 मोघ ममेज हि १२९-५८

य

य कुन्तपाणिरिह १६८-३८९
 यजत्पंकै देवान् ८-४४
 यत् पल्लव समभवन् १७४-४४४
 यत्रापि कुत्रापि १८७-५५५
 यथा तवानन चन्द्र १९८-७०
 यथा तान विना राग ४७-११३
 यथा यथा तामरसेक्षणा ६६-१७५
 यथा लताया स्तवकानताया ६२-१२९
 यदन्त खेलन्तः ४-९
 यदपि भेकगणेन १२६-३५
 यदवधि दयितः ६०-१०३
 यदवधि विलासभवन ६५-१६०
 यदि ते चरणाम्बुज १९९-७१
 यदि लक्ष्मण सा ६१-१०६
 यदि वीर्य दशसि १८-२९
 यदि सा मिथिलेन्द्र १९९-७२
 यदेकस्मिन् वर्षे १५३-२६६
 यद्यध्वनीन चिर १५३-२६७
 यद्यनुष्णो भवेत् १९९-७३
 यद्यपि का नो हानि १४२-१७४
 यद्यपि खदिरारण्ये १४८-२२७
 यद्यपि च दैवयोगान् १८४-५३१
 यद्यपि चातक्यक्षी १५०-२४१
 यद्यपि तरणे क्रिरण १४४-१८७

यद्यपि विंशि विंशि १५०-२४८
 यद्यपि दैवान्लग्ना १२२ ८५
 यद्यपि न भवति हानि १५८-३०९
 यद्यपि बहुगुणमम्भ १३६-११५
 यद्यपि रटति सरोप १८५-५३२
 यद्यपि सन्ति बहूनि १७४-४४५
 यद् वाञ्छन्ति चकोरका १४७-२१२
 यनादूनस्त्वमलिना १४८-२२८
 यन्मूले भगवान् १२८-४६
 यम प्रतिमहीभूता ११५-२२
 यवनी नवनीनकोमलाङ्गरी १९०-५८५
 यवनी रमणी विपद् १९०-५८६
 यत्र सौरभ्यलङ्घन ४५-८८
 यच्चरणत्रागीकृत १९९-७४
 यस्तोय न गत १२६-३६
 यस्मिन् खेलति सर्वत्र ४२-५३
 यस्मिन् जीवति पितृ १८५-५३३
 यस्मिन्ननवरतपरिमित पृ ८३
 यस्य तुलामधिरोहसि १०२-१६२
 यस्योदयनैव दिशा १४७-२१६
 यस्योद्गमदिवा ८३-३
 या कान्ति वहसि १५७-३०२
 या तावकीनमधुर ७०-११
 याते मय्याचिरान् ३८-१५

यातेयं भवता सहैव १४७-२१७
 याते यातमथ स्थिते १५३-२७४
 यान्ती गुरुजनैः साकं ६४-१५४
 यावत्तिष्ठति चातकः १७४-४४६
 यावदेनं न जानाति १२६-३७
 यावन् न मुञ्चसि १२७-४४
 यासां दृष्ट्वा नयन १६६-३७३
 या सूते सर्वभूते ३२-९
 यास्यति जलधरसमयः १५९-३१७
 युक्तं तु याते दिव १०२-१६३
 युक्तं सभाया खलु ४५-८०
 युक्तोऽसि भुवनभारे १८०-४९१
 यूपान्यग्रे गतानि १४२-१७१

यूयि यथोचितविधिना १६६-३७८
 यूना येन विभिन्न १८५-५३४
 ये तपनकिरणशुक्लाः १७४-४४७
 ये त्वां ध्यायन्ति १९९-७५
 येन भिन्नकरिकुम्भ ४१-४९
 येनामन्दमरन्दे ३७-९
 येनोषितं रुचिर १३९-१४८
 येऽमी आमुकुलोद्गमात् १५३-२६८
 ये वधिताः कनक १८७-५५६
 ये शिरसा निहिताः १६१-३३६
 यैस्त्वं गुणगण ३८-१९
 योजनाना सहस्राणि १६१-३३१
 यौवनोद्गमनितान्त ५४-३५

र

रणाद्गणे रावण १९९-७६
 रणे दीनान् देवान् १९९-७७
 रत्नाकरे परिहृता १६५-३६८
 रमणीयस्तवकयुताः १०२-१६४
 रमामुखान्भोज १७-६
 रमे पद्मे लक्ष्मि २७-४१
 रम्यहासा रसोल्लासा १०२-१६५
 रराज राजराजस्म १९९-७८
 रवितुरगदिग्गजेषु १०२-१६६
 रसगङ्गाधरनामा ८९-८
 रसाल तव भाघुरी १३९-१४९
 रागं विना विराजन्ते १०२-१६७
 राघवविरहज्वाला १९९-७९
 राजन् प्रचण्डमार्तण्ड १०२-१६८
 राजा दुर्योधनः १९९-८०
 राजान जनयावभूव ५७-६२
 राजानः कति वा न सन्ति १४७-२१८
 राजा युधिष्ठिरः १९९-८१
 राजीविनीविपिन १७०-४०५
 राजेव सम्भूतं १९९-८२
 राज्ञो मत्प्रतिकूलान्मे ६१-११२
 राज्याभिषेकमाज्ञाय ६४-१५२

रामं स्निग्धतर १९९-८३
 रामं स्निग्धतरश्याम २००-८४
 रामायमाणः श्रीरामः २००-८५
 रामो विजयते यस्य २००-८६
 रीतिं गिराममृत ७१-१९
 रुदतो निशि शैशवेन ८३-४
 रूपजला चलनयना ६२-११८
 रूपवत्यपि च क्रूरा २००-८७
 रूपसौरभसमृद्धि १४८-२२९
 रूपारुचि निरसितुं ५५-४१
 रे कूप जीवनागार १३६-११६
 रे खल तव खलु ४७-१०३
 रे चाञ्चल्यजुषः ४२-५७
 रे चेतः कथयामि ७६-९
 रे धाराधर नीर १७५-४४८
 रे रे कोकिल मा भज १३९-१५०
 रे रे दीप तिरस्कृताखिल १५७-३०३
 रे रे घुत्तूर भित्तेः १५९-३१४
 रे रे बिडाल परिगर्जसि १६२-३३९
 रे रे मनो मम ७७-२१
 रे रे रसालतरुसार १५३-२६९
 रे रे रासम वस्त्रभार १४२-१७५

रे रे शिखावल १६३-३४९
रोषस्य ते चिकित्सा २००-८८

लक्ष्मी स्वप्न निवसति १३०-७०
लक्ष्मीसम्पर्कजातोऽथ १३०-६९
लक्ष्म्या निवास इति १३१-७१
लक्ष्म्या श्रीपुरपोत्तम १८२ ५०६
लङ्कापुरादतितरा १०२ १६९
लता कुसुमभारेण १०२-१७०
लतास्तास्ता १२७-३८
लभ्येत पुष्पैर्गृहिणी ६५ १६३
ललाटे या लोके ८-४२
लवली तव लीलया ५४ ३४
लावण्यमुज्ज्वल ७० १४

वशमवो गुणवानपि ४४ ७५
वक्त्रे विघातारि कथ १६३ ३४५
वक्त्रोऽस्तु बाल्ये तदनु १४७ २१९
वक्षोजाग्र पाणिना ५२-१६
वचने तव यत्र माधुरी १०३ १७३
वचनं परवैरिह १८ २८
वज्र पापमहीभृता ७५-८
वडवानलकालुकूटवत् ६५ १६२
वदन विना मुकविता १०३ १७४
वदनकमलेन बाले ६३-१४१
वदनारविन्दसौरभ ६० १०२
वदने विनिवेशिता ४७ १०६
वद प्रादुर्भावावधि १५६ २९४
वनमार्जालबीजन्तु १६८ ३९३
वनान्ते खेलन्ती ४४ ७८
वनितेति वदन्त्यता ६३ १३९
वपुर्मलिनमीदृश १४०-१५१
वय काका वय १३३-९३
वयोऽभिमानादव १८५ ५३५
वरमुनतलाङ्गुलात् १८५ ५३६

रोषावेशान्निर्गत ५३-२४

ल

लावण्येन प्रमदा १०३-१७१
लीलया विहितसिन्धु २०० ८९
लीलामुकुलित ४३ ६२
लीलालुण्ठितसारदा ४४-७०
लून मत्तगजै कियत् ४२ ५४
लोकाना विपद धुनोपि ११३-९
लोकेरतीव गण्य ते १७८-४७७
लोचनफुल्लाम्भोज ५५ ५०
लोभाद वराटकाना ५४ ४०
लोलालकावलचलत् ६६-१७७
लोहितपीतं कुसुमं १०३ १७२

व

वररत्नमयाङ्गुलीयका १९ ४७
वराका य राकारमण १०३-१७५
वराटक त्व वरवर्णिनीना १६९ ३९६
वसु दातु यशो धातु १०३-१७६
वसुधावलयपुरन्दर १०३ १७७
वहति विषयान् ४४-७२
वागिव मधुरा मूर्ति १०३ १७८
वाचा निर्मलया ७५-५
वाचो माङ्गलिकी प्रयाण ५६ ५५
वार्ताविधूनय विभीषय १७५-४४९
वानराणा विवाहेषु १२९-५७
वापी स्वल्पजला १५०-२४२
वामाकल्पितवामाङ्ग १०३-१७९
वायुरेव महाभूत १७०-४०६
वारिधिराकाशसम १०३ १८०
वास काञ्चनपञ्जरे १३५-१०७
वासयति हीनसत्त्वान् २०० ९०
विकचसहकारवाटी १२७-३९
विचारिते महिमनि २००-९१
विज्ञत्वा विदुषा गण १०३ १८१

वित्तभूचित्तभूमत् १८९-५७२
 विदुषा वदनाद् ४३-६३
 विदूरादाश्चर्येस्तिमित ५६-६०
 विद्धा मर्मणि वाग्वाणैः १०३-१८२
 विद्धा मृगो व्याध १३७-१२६
 विद्योतन्ते कति न गिरयः १६३-३५२
 विद्राणैव गुणज्ञता १११-२
 विद्वत्सु विमलज्ञानाः १०३-१८३
 विद्वद्भ्यतमस्त्रिमूर्ति ११४-१८
 विद्वांसो वसुधातले १११-१
 विधत्ता निःशङ्कं ५-२३
 विधाय सा मद्ददनानु ५४-३१
 विधिवञ्चित्तया मया ६१-११५
 विधिषर्वमुल्लामर २०-५२
 विनये नयनारुण ५२-१९
 विना छदिरसारेण १४१-१६०
 विनिन्द्यान्धुन्मत्तैः ४-१३
 विनैव शस्त्र हृदयानि ६५-१५९
 विपिने धोरतरेऽस्मिन् १४०-१५२
 विप्रेभ्यः साधुदान १३४-९६
 विबोधयन् करस्पर्शैः ६४-१५६
 विभूषितानङ्ग ९-५२
 विमलतरदलैरपि १६०-३२१
 विमलतरमतिगभीर १०४-१८४
 विमलमना विधुमाश्रिताः १४७-२२०
 विमानैः स्वच्छन्द ७-३३
 विमुञ्चसि यदि प्रिय १०४-१८५
 विभोगवह्निकुण्डेस्मिन् ६४-१४६
 विरभ रत्न मुघा १६७-३८५
 विरहेण विकलहृदया ५७-६७

विलम्बौ ते पार्श्व २७-३९
 विलसत्याननं तस्याः ६६-१८०
 विलससि मनोज्ञमनसा १६५-३६२
 विलीनो वै वैवस्वत ६-२५
 विशालविषयाटवी ७५-१
 विशालाभ्यामाभ्यां ६-३२
 विश्रान्ति ब्राह्मणाना ३३-२३
 विश्वाभिरामगुण ४४-६९
 विश्वास्य मधुरवचनैः ४३-६६
 विषभारसहस्रेण १७७-४६७
 विषीदता नाथ १७-१
 विष्णुवध्न.स्थितो भाति १०४-१८६
 विष्वद्रीच्या भुवनमभितः ७६-१२
 विहर्गगतं मधुकर्तुः १५५-२८३
 विहाय ससार १७-३
 वीक्ष्य वक्षसि विपस ५३-२२
 वीणाप्येकगुणेन १४३-१८३
 वृक्स्ते मायावी १३७-१२७
 वृक्षान्बोलनमव ते १२९-५६
 वृथा मुदा धावसि १५०-२४३
 वृन्दापितुगहन २००-९२
 वृन्दैर्वृन्दारकाणा ३३-२०
 वेतपङ्कगण्डकण्डूति ४३-६०
 वेत्ता कोकिल एव १५३-२७०
 व्यत्यस्त लपति क्षण ५७-६९
 व्यागुञ्जन्मधुकर ४८-११८
 व्यानग्राह्यलिताः २००-९३
 व्यासतु स तु गौतमतु १८९-५७४
 व्योमनि वीजाकुलते ४६-९३
 व्योमाङ्गणे सरसि १०४-१८७

श

शक्यते येन केनाऽपि १५०-२४४
 शङ्करशिरसि निवेशित १४८-२२१
 शतकोटिकठिनचित्तः ६२-१२४
 शतेनोपायानां कथमपि ६६-१७३
 शम्बूकः सिकतिल १७८-४७४

शयिता शैवलशयने ५७-६६
 शयिता सविधे ६०-१००
 शरच्चन्द्रश्वेता ८-४८
 शरदिन्दुरिवाह्लाद १०४-१८८
 शरदिन्दुसहोदराननं १९-४२

शरीर ज्ञानजनन १०४-१८९
 शरी मायाबीजो २४-१०
 शर्कराशतभारेण १६०-३२२
 शशशृङ्गघन २००-९४
 शान्ता धर्मकणा श्रम १५३-२७१
 शान्तिमिच्छसि चेदासु १०४-१९०
 शारिका मधुरालापा १७८-४७८
 शासति स्वयि हे राजन् ११९-४६
 शास्त्राभ्याकलितानि ७८-३२
 शिल्पिच्छमहा १९-४१
 शिशिरेण यथा ६२-१२२
 शीते शोक सासाङ्गे ३२-११
 शील्भारवती कान्ता १०४-१९१
 शुक तव पठन १३५-१०८
 शुद्ध ब्रह्मालवाल ३४-२६
 शून्येऽपि च युग ४५-८५
 शुगलशशारदूल १४०-१५३
 शुष्कन् पुर परय ४०-३५
 शेते यत्र हरिर्वसन्ति १८२-५०७

शैत्य विना न चन्द्रश्री १०४-१९२
 शोणावरासुसमिन्ना ६२-११९
 श्याम यज्ञोपवीत २००-९५
 श्याम सिन च सुदुःख ५८-७६
 श्यामलेनादिक्त बाले ६२-१२५
 श्येनभम्बरतलादुपागत १०४-१९३
 श्रियो मे मा सन्तु ७७-१८
 श्रितातपाद्विहिते १०४-१९४
 श्रीमच्चन्दनवृक्ष १४४-१९३
 श्रीमज्ज्ञानेन्द्रभिक्षो ८९-२
 श्रीमता कथय कञ्चुक १२९-५३
 श्रीमन् वसन्त भवदभ्युदये १६९-४०२
 श्रीमाहेश्वरमौलि १४८-२२२
 श्रुतिशतमपि भूय ५४-३३
 श्वन् ग्रामसिंह १८०-४९०
 श्वपाकाना वार्त ६-२९
 श्ववृत्तिव्यासङ्ग ६-३१
 श्वान सन्त्यमिनोऽपि १८५-५३७
 श्वासोऽनुमानवेद्य ५९-८५

स

सप्रामादगणमागते १६८-३८७
 सप्रामादगणसमुक्ता ५८-७५
 सज्ञाकान्तमुते १४-१०
 ससारे चेतनास्तत्र १०५-२०४
 सहस्र्य द्राग् बहिस्य ३४-२८
 स कदाचिद्विपुलबल ५ ८३
 सकल्युगनिधान १४८-२३०
 स किम् सहेत सुधाशु १४१-१६१
 सतत निगमेयु १८-२३
 स तु वर्षतु वारि ११७-३२
 सता घन साधुभिरेव १५८-३१०
 सत्पूरुष सलु ४४-७३
 सत्सङ्गो यदि लभ्य १८०-४९४
 सदम्भोजाम्भोज १२७-४०
 सदसद्विवेकरसिकै १०४-१९५
 सदा जयानुपज्ञाणा २००-९६

सदृशी तव सन्धि १०४-१९६
 सदैव स्वय्येवार्पित ७-३९
 सदैव स्नेहार्दे सुरतटिनि १०५-१९७
 सन्त स्वत प्रकाशन्ते ४७-११४
 सन्नापयामि किमह ७७-२०
 सन्त्यग्य कोकिल १४०-१५४
 सन्त्यन्येऽपि घरातले १६८-३९४
 सन्त्येकेऽपि महीरहा १४९-२३१
 सन्त्येवास्मिन् जगति ७६-११
 सन्दूषिनोऽसि पूर्णन्दो १४८ २२३
 सन्ना नाविकधोरणो १७०-४०७
 स पण्डितो यः स्वहितार्थं १०५-१९८
 सपदि विलयमेतु ७९-४३
 सपल्लवा किं नु विभाति ६३-१३६
 समन्तादानान्ता १६३-३५०
 समाहारः श्रीणा २६-२७

समीपे सङ्गीतस्वर २३-४-
 समुत्पत्तिः पद्या ५-२१
 समुत्पत्तिः स्वच्छे ४०-३८
 समुद्रेणान्तस्थः १६७-३८६
 समुन्मीलत्वन्तः २३-२
 समुन्मीलनीलाम्बुज २३-१
 समुपागतवति ३७-५
 समृद्धं सौभाग्य ३-१
 सम्पदा सम्परिध्वक्तः १०५-१९९
 सम्पश्यतां तामति ६३-१३५
 सम्भूतिस्तव मानसे १३१-७२
 सम्भूत्यर्थं सकल १०५-२०१
 सरजस्का पाण्डु ४७-११२
 सरतः सरणी सतः २०-५३
 सरसिजवनबन्धु १०५-२००
 सरसि प्लवदाभाति १०५-२०२
 सरसिहोदरसुर ६०-९९
 सरोजतामय सत्ता २०१-९७
 सर्प इव शान्तमूर्तिः १७५-२०३
 सर्वं वन तृणास्या १७५-४५१
 सर्वत्र स्रवतोऽस्य १७५-४५०
 सर्वलोकपरितोष १६९-३९७
 सर्वेऽपि विस्मृतिपथं ६९-३
 सर्वोद्वेगकरं मुगादन १७७-४७०
 सहकारे चिरं स्थित्वा १४०-१५५
 साकं प्रावर्गणः ४०-३९
 साधुं समीक्ष्य १७६-४५६
 साधुत्वमपि दोषाय १५३-२७३
 साधो कुण्डलघटना १८८-५६६
 सानन्दं बिसिनीदले १८७-५५७
 सानन्दमेध मृकरन्द १२७-४१
 सानुकम्पाः सानुरागाः ६६-१७९
 सान्द्रामोदवतीः १४२-१७२
 साध्विद्वीपकुलाचलाः २०१-९८
 सा मदागमनवृत्तिः ६२-१३१
 साम्राज्यलक्ष्मीरियः १०५-२०५
 साहंकारसुरासुरावलि १०५-२०६

सिन्दूरारुणवपुषः १०५-२०७
 सिन्दूरैः परिपूरितं २०१-९९
 सुकृतं न कृतं १८-२४
 सुकृतप्रकृतौ जने १८-३१
 सुकृतप्रिय मान्य १८-२७
 सुखयति कीरकिशोर १३५-१०९
 सुजनाः परोपकार १०६-२०८
 सुजनानामपि हृदयं १८३-५१४
 सुजनोऽपि हि कुप्यति १२८-५१
 सुदृशो जितरत्न ५९-८९
 सुधायाश्चन्द्रिकायाश्च १०६-२०९
 सुधासमुद्र तव रम्यवाणी १०६-२१०
 सुधेव वाणी वसुधेव २०१-१००
 सुभाषितस्याध्ययने १३५-१११
 सुभाषित्वं सुरूपत्व १३५-११०
 सुमहन्ति जगन्ति १७-१४
 सुयौवनापाण्डुर १७-८
 सुराङ्गनाभिराश्लिष्टाः १०६-२११
 सुराणामारामादिह १०६-२१२
 सुरापमातुङ्गततरङ्ग १७-९
 मुरासुरस्वान्तचकोर १७-७
 सुवर्णसदृश पुष्पं १४४-१८६
 सुवर्णस्य कृते तन्वि १०६-२१३
 सुविरलमोक्तिनकतारे ६१-११७
 सूक्ष्मीभूय स्वयमपि १४३-१८२
 सूर्याचन्द्रमसौ यस्य १०६-२१४
 सृष्टः सृष्टिभूवा ११४-१५
 सेक्तव्यो यदि माधवः १७५-४५२
 सेवाया यदि साभिलाष ७६-१३
 सेव सेव सरसो १८७-५५८
 सोपानानि तिरोहितानि १५५-३८४
 सौदामिनीविलसित ६९-८
 सौरभ्यं भुवनत्रये ४०-३६
 सौरभ्यगर्भमकरन्द १५३-२७२
 सौरभ्येण त्रिभुवन १३७-१२८
 स्थलन्ती स्वर्लोकान् ४-१४
 स्तनान्तर्गतमाणिष्य १०६-२१५

स्तनान्तर्गतमाणिक्क ६४-१४८
 स्तनाभोगे पतन् भाति ६२-१२८
 स्थित स्वर्णपीठे १९० ५८०
 स्थिति नो रे दध्या ४१-५०
 स्थितेऽपि सूर्ये २०१ १०१
 स्निग्धामदवनी १७५-४५३
 स्पष्टंता सुखमेव १४२-१७३
 स्पृशति त्वयि यदि २०१-१०२
 स्फुरत्कामप्रोद्य ६-२६
 समयमानानना तत्र ६३ १४०
 स्मरद्वीपवीप्तदृष्ट १०६-२१६
 स्मरो नाम नाम २४ ११
 स्मित नैतत् किन्तु ५८-७४
 स्मितज्योत्स्नामज्जत् २४-९
 स्मृत सद्य स्वान्त ३-८

स्मृतापि तरुणातप ७५-३
 स्मृतापि तरुणानप ८९-१
 स्मृति माता पुता ३ ५
 स्वच्छन्द दलदरविन्द ३८-१४
 स्वप्नान्तरेऽपि खलु ७१-१७
 स्वभावस्वच्छाना ५-१६
 स्वर्गनिर्गतनिरर्गल १०६-२१७
 स्वर्गापयगौ खलु दान १०६-२१८
 स्वर्णस्तेयपरानपेय १३ ७
 स्वर्लोकस्य शिखामणि ४२-५५
 —स्वस्वव्यापृतमग्नमानस ४२-५६
 स्वाप स्वापाकुलाना ३२-१२
 स्वार्थ धनानि धनिकात् ४६-९६
 स्वेदाम्बुसान्द्रकण ५१-३
 स्वैर सैरिमयूषयै १८५ ५३८

॥

हस ह्वेतो वक्र ह्वेन १८८-५६३
 हसा सर्वाङ्गघवला १३१ ७४
 हसी वेत्ति पराग १८८ ५६०
 हसोऽध्वगश्रम १८८ ५६१
 हसो न भाति १७५ ४५०
 हहो वारिनिधे विष १८२-५०८
 हतकेन मया वनान्तरे १०६ २१९
 हरकोषत्रस्यत् २५-२२
 हरद् गर्व सर्व २४ १५
 हरन्तो नि शङ्क २४ १२
 हरि पिता हरिर्माता १०६ २२०
 हरिकरसगादधिक १०६-२२१
 हरिचरणकमलनक्ष १०७ २२२
 हरिचरणनक्षर १०७ २२३
 हरिणीप्रक्षणा यत्र ६६ १७६
 हरिन्क्षरविमुक्ता १६५ ३६९
 हरिनीलमयावनी १९-४०
 हरिमाणतमावप्य १०७ २२४
 हरिदचद्रण सङ्गप्ता १०७ २२५

हर्षं वर्षं विरसे १७५ ४५४
 हर्षयन्ति क्षणादेव १०७ २२६
 हार वससि ४६-९४
 हारस्यापि दुराप १५९-३१९
 हालाहल खलु ४५ ९०
 हालाहल कालानल १०७ २२७
 हालाहलसमो मन्वु २०१ १०३
 हा हन्त मानस १८८ ५५९
 हिसाप्रधानं खलु १०७ २२८
 हिमकर परभाग १४८ २२४
 हीरस्फुरद्भदन १०७ २२९
 हुताशज्वाला १२७ ४२
 हृदय कुरु सञ्जय १६५-३७०
 हृदय कृतशंखला ५३ २५
 हे कीर कीरव १३५-११२
 हे कूप त्व चिर जीव १३६-११७
 हे कोकिलाखिललतागु १४०-१५९
 हे नीरविद्रु सरोज १५४ २७७
 हे मल्लि हे मालति १३१-७३

हेम्नः खेदो न दाहेन १८६-५४२
 हे रत्नग हेमलतया १६७-३७९
 हेलाविदलितकरिकुल १८५-५३९
 हे हंस पक्षिप पयः १८८-५६३

हे हर्यस सहस्व १८५-५४०
 हे हेमकार परदुःख १८८-५६७
 हे हेमकेतकि कर्ण १३८-१३१

ERRATA

Page, Verse and Line	For	read
24.15 c	-सरणि-	-सरणि-
53.21	२२	२१
	(No. of the verse)	
53.22	२३	२२
	(No. of the verse)	
114.17 (Commentary, beginning)	विशेषणीभूतानां . . .	अत्रोत्प्रेक्ष्यमाणस्य सर्वप्रहालम्बनत्वस्य समानाधिकरणेषु धर्मेषु तत्तद्ग्रहाश्चि- त्ताङ्गकत्वेषु विशेषणीभूतैस्तत्तद्ग्रहैः सह विषयस्य राज्ञः कल्याणाश्रयत्वा- दिषु विशेषणीभूतानां . . . . .
128.52 b	उत्तार्यमाणोऽपि	उत्तार्यमाणोऽपि
137.130 b	बुद्धिर्यथा	बुद्धिर्यथा
174.443 a	क्षेत्रगर्भे	क्षेत्रगर्भे
177.469	५६९	४६९
	(No. of the verse)	

SANSKRIT ACADEMY SERIES

General Editor

Dr ARYENDRA SHARMA, M A , D Phil
Professor of Sanskrit, Osmania University,
and Director of the Sanskrit Academy

PUBLISHED

- No 1 JÑĀNACATURVIMŚĪ of Naracandropādhyāya
(An early work on Astronomy-Astrology, published for the first time)—Price Rs 1 50
- No 2 PANDITARĀJA-KĀVYA-SANGRAHA
(Complete Poetical Works of Panditarāja Jagan nātha, published for the first time in a single volume)—Price Rs 6 00, bound Rs 8 00

IN PRESS

- No 3 SAMSKṚTA-KAVI-JĪVITAM
(Lives of Sanskrit Poets and Authors, in Sanskrit),
by Pt Malladi Suryanarayana Shastri
- No 4 A DESCRIPTIVE CATALOGUE OF SANSKRIT MANUSCRIPTS IN THE OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY, Vol I (Vedic Literature)
Compiled by Shri K. Sitaramaia, M A
- No 5 KRIYĀSVARALAKSANAM—YOHIBHĀSYAM (A treatise on Vedic Accent, published for the first time) Edited by Dr Aryendra Sharma and Shri K. Sitaramaia
- No 6 ṚGARTHASĀRA
(An unpublished commentary on selected verses of the Ṛgveda) Part I—Mantras and Commentary Part II—English Translation with Grammatical and Exegetical Notes

UNDER PREPARATION

- No. 7. A DESCRIPTIVE CATALOGUE OF SANSKRIT MANUSCRIPTS IN THE OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY, Vol. II (Jyautiṣa, Vaidyaka, Kāvya, Alankāra etc.). Compiled by Shri K. Sitaramaiya, M.A.
- No. 8. A HISTORICAL GRAMMAR OF SANSKRIT, by Dr. Aryendra Sharma.
- No. 9. A COMPANION TO CLASSICAL SANSKRIT LITERATURE (A comprehensive reference book, containing all necessary information concerning works, authors, allusions etc.)
- No. 10. MADANARATNAPRADĪPA—DĀNODYOTA (An important and extensive digest on Dharmaśāstra).

POPULAR SERIES (in Press)

- No. 11. STORIES FROM SANSKRIT LITERATURE (in English, in several parts.)
- No. 12. GEMS FROM SANSKRIT LITERATURE (An Anthology of Sanskrit Gnostic Poetry, with translation in English).